SİBEL ÖZBUDUN

8 Mart'tan 8 Mart'a mı?

DİYALEKTİK YAYINLARI

SİBEL ÖZBUDUN

8 MART'TAN 8 MART'A MI?

DİYALEKTİK YAYINLARI - 20

DİYALEKTİK YAYINLARI - 20
Birinci Baskı Mart 1995

Sıraselviler Cd. Havyar Sk. No. 28/1
Taksim - İSTANBUL
Tel : (0 212) 245 78 04 - 252 15 55

Kapak Düzeni : Süreç Tanıtım
****
Dizgi : Fırat Dizgi, Fama Ajans
****
Baskı : Ceylan Matbaacılık

DİYALEKTİK YAYINLARI'NIN KADINLARIN KURTULUŞ SAVAŞINA ARMAĞANI

Dünyamızın ezilen yığınları içinde sadece kadınlar: Kurtuluş kavgalarını bağımsız - yığınsal - iktidar öncülüğü boyutunda deneyememiştir. Proletarya, ezilen uluslar, ezilen ırk siyah kardeşlerimiz şu ya da bu ölçüde 19. ve 20. yüzyılda lider - strateji - taktik - parti - devlet ölçüsünde teorik - pratik güçlerini şahlandırmışlardır. Bu mazlum kitlelerin "modern komün"e bütünüyle ideolojik-kişilik ölçüsünde tabii (özgür) olamayışları yenilgilerini beraberinde getirmiştir. Kadınlar hiçlikten - hepliğe doğru momentin başlangıç konağında olduğundan bu kitlelerin yükseliş dalgasına fazlasıyla kapılıp bu mazlum yığınlarla davalarının "kendi davaları" olarak görmüşlerdir. Oysa tarihsel ezilmişlikte ilk alt edilen insan yığının kadınlar olduğunu tarihsel maddecilik binlerce olayla kanıtlamıştı. Bu demektir ki kadının sömürge edilişi diğer sömürü biçimlerinin anasıdır, başlangıcıdır. Dolayısıyla bu denli derin sömürgeciliği olanın bir başka ezilen yığın mücadelesine tabii oluşu mücadele kaçışıdır.

"Yenilen ordular çabuk öğrenmesi" gibi içinde bulunduğumuz yıllar da bize "öğretmen" olmuştur.

Kadınlar sosyal yaşamlarının acıları temelinde durum değerlendirmesi -amaç - görev - vuruş yönü, güç ve çap ölçümü, tuttuğunu koparıp bağımsız direnç taktikleri geliştirmedikçe sosyal kurtuluş mücadelemiz hep yarım kalacaktır. Dolayısıyla komünün başarılı zafer meyvasını tadamayacağız.

Henüz kadınların kurtuluş davasının ideolojik dehası (Marks-Engels) devrim dehası (V. İ. Lenin)'i yoktur. Hatta Mao - Enver Hoca - Fidel gücünde önderlik yeteneğini göstermiş devrimci çekirdeği yoktur. Dünya çapında en

çok ses çıkarmış Kate Millett gibi "bağımsızlık" gösterenler konuyu subjektivizme (cinselliğe), batırmışlardır.

Oysa kadınların devrimci dinamizmi üretici güçlerin üreticisi olmak gibi temelli bir değer taşır.Buna bağlı olarak karşıtının (biz erkeklerin) sürekli muhtaçlığı bir avantajdır.Ancak bu avantaj kadınlar mücadelesi cinselliğe indirgendikçe dezavantaja dönüşür.

Tarihsel olarak hiç bir ezilen yığınlarda olmayan 40000 - 50000 yıllık ezilmişliğin acıları,hınçları,kurtuluş ihtiyacı kadınların devrimci zenberekleridir.Dünyanın bütün ezilen ulus,sınıf,ırkının ortalama yarısı olan kadınların nicel güç potansiyali modern komüne geçişte birincil insan üretici gücü önemi taşır.

Bu bilinç ve inancımızdan dolayı yaşadığı zamana göre Türkiye'de kadın olarak mücadelesini kılıcının hakkına gerçekleştirmiş Sn.Sibel Özbudun'un yazılarını toplu yayınlamakla:Başlangıç konaklarını materyalleştirmeyi amaçladık.

Kadın savaşçılara armağanımız olsun!

Yayın Sorumlusu
Hüseyin Budak

«Küçücük gemi»miz
Möz'ün anısına,
Sevgiyle...

İÇİNDEKİLER

İçindekiler..... 7
Sonsöz..... 9
Uçuş Korkusu ya da Hangi Kadın..... 14
Uluslararası Kadınlar Yılı Meksika Konferansı ve Düşündürdükleri..... 18
Meksika Kadınlar Yılı Konferansı ve Düşündürdükleri..... 24
5 Aralık 1977 ve "Kadın Hakları" Sorunu..... 30
Ev Kadınının Durumu Üzerine..... 34
Doğu'da "Kadının Bağımsızlığı Düşüncesi Bir Örnek: Kurr'etül Ayn..... 38
Bir Anarşist Feminist Emma Goldman 57
İnsan Toplumlarının İlk Çağlarında Kadınların Durumu Üzerine..... 78
Belgelerle İlk Toplumsal Mücadeleler (Mezopotamya, Mısır, Anadolu)..... 94
Ortaçağ Avrupası'nın Büyücü Avı..... 110
Törenler ve İşlevleri..... 135
Kadınlar Hayatı Bilime Uygun Örgütlemelidirler..... 151
Zorunlu Bir Cevap..... 158
Çıkmaz Yol Feminizm:..... 161
Türkiye'de Feminizm Tartışmaları..... 171
Evlilik Geçim Müessesesi Olmaktan Çıkarılmalı.. 175
Feminizm - Laiklik..... 187
8 Mart'ın özgüllüğü..... 192
Onu Unutamıyorum..... 178
Zorunlu Özgürlük..... 180
Dr. Şefik Hüsnü..... 182
Doktor Şefik Hüsnü Deymer ve İçtimai İnkilap ve Kadınlarımız..... 192
Kadının Adı ve Özgürlüğü..... 196
Bir Kadın İdeolojisi Feminizm : 202
208

"Taş Devrinin Büyük Ana"sı Üzerine Birkaç Not. 215
I. Kadın Kurultayı'nın Ardından 218
Sosyalizm "Erkek Sözü"Değildir..... 221
Bağımsız Kadın Hareketi..... 224
Tek Başına Kurtuluş Olmaz..... 229
Gelenek Dergisi ile Söyleşi..... 241
50 Yıl Kadar Önce, İki Devrimci Kadın..... 263
Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu..... 271
Kadınlar ve TC Devleti..... 336
Taksi Şoförü, Mor İğneler ve TCK 438..... 343
Müslüman Aydın Kadın Terimi Kendi İçinde Çelişkili..... 348
İktidar "İktidarsızlar ve Savaş"..... 350
Gözlerinin Aydınlığı..... 357
Kıyıda Köşede Kalmış Evlere İnsanlara ve Eşyaya Dair..... 360
Bedenimiz Kozmetik Sanayiinindir..... 364
Kadını Aileden Kurtarmak..... 369
Şimdi Kimse Bu Kadınları Eve Döndüremiyor..... 372
Kadın Hareketinde İki Yeni Kurum..... 380
Kızıl Çocuklarını Yiyen Büyük Baba ya da Bildik Bir Soykırım Öyküsü..... 386
Yeni Umutlar Yeni Kuşkular..... 390
Bir Tartışma Zemini Önerisi 393
TCK "Kutsal Aile"..... 396
Kadının Kurtuluşu ve Sosyalizm Üzerine..... 400
Batı'da Özgürlük Sonrası Kadın Literatürüne Bir Bakış..... 403
Marjinaller ve Demokrasi..... 416
Ek-1 Emekçi Sibel "Cadıların" Teorilerini Alt Üst Etti..... 420

Sonsöz

Bir kitaba **Sonsöz**'le başlamak alışageldik bir uygulama değil, biliyorum;ne ki bunu iki nedenden gerekli gördüm.İlkin,bu yazı gerçekten de,kitapta yeralan yazıların sonuncusu. İkinci olarak ve daha önemlisi ise,gerçekten de, **"Kadın"** konusundaki üretimimin,en azından uzun bir süre için sonuncusu oluşturacak.

Neden böyle? Bir kez**"rant"** yemeyi sevmiyorum. Yayıncım bana bu konuda şimdiye dek yaptığım çalışmaları toplu olarak değerlendirme önerisini getirdiği zaman ,öncelikle bu nedenden dolayı irkildim.Yazılan yazılmış, bitmişti bana göre.Ve kendi kapasitem çerçevesinde söylenebilecek herşeyi söylemiş sayıyordum kendimi. Bunları yeniden (tabiri yerindeyse bir "Toplu Eserler" biçiminde) ısıtıp okura sunmak düşüncesi beni yadırgattı dahası, ürküttü. Buna kendimi yeterli görmüyordum hâlâ da görmüyorum. Ne ki, yayıncımın bu görüşe, konu üzerinde çalışan genç araştırmacıların (değer görürlerse) geniş sayılabilecek bir zaman dilimi ve yayın spektrumuna dağılmış yazıları bulmada çekeceği zorlukları işaret ederek itiraz etmesi, bir ölçüde ikna olmamı sağladı.

Ancak, bu hevesle yıllardır arşivimde tozlanaduran yazılarıma yeniden gözatma durumunda kalmam, daha da ikna edici oldu. "Gökyüzünü fethe çıkmış" o yirmi yaşındaki genç kadının görüşleri altına hâlâ imza atabilecek olduğumu görmem, ne yalan söyleyeyim, beni kıvandırdı. Bu kişisel, **"redrostpektif"**, ülkemizin kendi geleceğini kendi elleriyle inşa etmeye kararlı genç kadın kuşağına,

ola ki düşünsel birikim/pratik deneyim aktarma kanallarından birini oluşturur.

Yine de, **'rant'** yemeyi sevmediğimi bir kez daha vurgulayayım. Yirmi yıl boyunca, aklımın erdiği, soluğumun yettiği ölçüde **'Kadının Kurtuluşu"** perspektifleri konusunda kalem oynattım. Sözlerimin bir içsel tutarlılık sergilemesi, önde gelen kaygım oldu. **'Yeni Dünya Düzeni'**nin **'Yükselen Değerleri'** ne rağmen, Marksizm'in insanlığa karşı karşıya bırakıldığı Yeni Barbarlık (Dünya kaynaklarının emperyalist odaklarca son kertede yağmalanması, uç noktasına varmış silahlanma, kâr uğruna hayat ortamının giderek yokedilmesi, bilgilenmenin, dolayısıyla katılım kanallarının medya tekellerine teslim haedilişi, tekelleşmenin görülmemiş bir yoğunluğa ulaştığı bir dönemde halkların etnik, ulusal, dinsel ve mezhepsel temelde atomize oluşu...)'a karşı varolma mücadelesinde temel yönelişleri sağlayabileceğini düşünenlerdenim hâlâ. Kuşkusuz, bir doğma, bir şablon olarak değil, yaşamın karşımıza çıkardığı sorunları çözümlemede canlı, yaratıcı bir **'yöntem'** olarak ele alındığı ölçüde. Altmış yıllık sosyalizm deneyiminin içi boş sloganlarla 'çözüldüğünü varsayarak' yanıtlanmamış bıraktığı sorunların sistemin çöküşünde nasıl etkin bir rol oynadığına yakın bir geçmişte hep birlikte tanık olduk. Bu tanıklığın acısı, ülkesi, toplumu ve giderek dünya için sömürüsüz, aydınlık bir gelecek düşleyenlere bundan böyle yaşam boyu yolgöstericilik etmelidir, bence. Kişisel olarak, 'Yaşasın!' ve 'Kahrolsun!' culuk ucuzluğundan, daha o yaşlarda (üstelik bu yaklaşımların en geçer akça sayıldığı bir ortamda) uzak durma, olay ve olgulara olabildiğince bilimsel bir çerçeveden yaklaşabilme çabası, dedim ya, beni kıvandırdı.

'Kadınlık durumu' konusunda artık -en azından bir süre- yazmama, ve/veya bu konudaki pratik çalışmalara katılmama kararı almamın bir nedeni bu konuda ka-

pasitemi doldurmuş, söyleyebileceklerimi söylemiş hissediyorum. Bundan sonra söyleyeceklerimin/ yapacaklarımın **'tekrarın tekrarı'** olacağı kaygısını taşıyorum. Bu da, ilk elde, yukarıda söylediklerime ters düşmek olur, diye düşünüyorum.

Tabii şunu da vurgulamak gerekiyor: Bu konuda 'eylemsizlik' kararı almamın bir gerekçesi de, konunun, medya kanalıyla -bir hayli sulandırılarak da olsa- **'Popülarize'** edilmiş olması. Artık herkesin bu alanda söyleyecek bir sözü var: Nevzat Ayaz'dan Hülya Avşar'a dek. Tüm bu **'kadınlık durumu konusunda son 20 yılın emeğini sansasyona dönüştürme'** farsında, ülkemizin kent, kasaba ve köylerinde yetişen, bilgi, yetenek ve yetilerini geliştirmeye kararlı, iktisadî-toplumsal cinsel bağımsızlığına sahip çıkan kişilikli, özgüvenli, üretimci genç kadınlar kuşağının deneye-yanıla da olsa kendi yolunu açma çabaları, kuşkusuz bu emeğe ucundan bucağından katılmış her birimiz için heyecan verici. Umarım kalıcı, belirleyici olan da bu özlem ve çabalar -kimbilir, belki bu özlem ve çabaların nesnelleştirdiği yığınsal bir örgütlenme- olur. Ancak, kişisel olarak, Kadının Kurtuluşu'nun Sosyalizm'in perspektiflerinden ayrı düşünülemeyeceği kanısındayım. Sınıflı toplum (bugünkü biçimiyle kapitalizm) içinde gerçekleştirilebilecek -ve gerçekleştirilen- düzeltim ve uyarlamaların her kadının yaşamla ve içinde yaşadığı ortamla temel çelişkisini oluşturan **ataerkillik**'i inkara uğratmada yetersiz kaldığını/ kalacağını düşünüyorum. Bundan düzeltim girişimlerine karşı olduğum anlamı çıkartılmamalı kuşkusuz. Ne ki, günümüz ikliminde, **'Kadın Sorunu'**nu sistemle bağıntılarından kopartarak (daha doğrusu sistem içinde) ele alma eğilimi ağır basıyor. Biraz açımlayayım:

1995 Türkiyesi'nde iki kadın 'modeli'nin ön plana çıktığı gözlemleniyor. Biri gelenekçi güçlerin yüceltip güzellediği, 'cefakâr eş, fedakâr ana, evinin direği, iffetli

kadın' modeli, diğer ise 'girişimci, özgür (?) ruhlu, şık, zarif, hırslı, yarışmacı, tuttuğunu kopartır, zeki, dişiliğinin bilincinde, **Megatrends** kadını' modeli. Aslında birbirini dıştalayan modeller değil bunlar, hatta **'globalleşme'** yolundaki Türkiye'de, birbirlerini varettikleri, biribirlerini bütünledikleri söylenebilir. **'Büyük Uzlaşma'** bu iki modeli Türkiyeli kadına sunan iki sermaye kesimi arasında biçimlendirilmiyor mu? Bir yanda Arap sermayesiyle bütünleşmiş İslamî gelenekli, yayın tabiriyle 'takkeli liberaller', diğer yanda Batı tekellerine göbekten bağlı, globalleşmeci, Batıcı, 'Bond çantalı, Rolex saatli' yüppie'ler. Bu iki kesim arasında biçimlenecek 'Tarihsel Uzlaşma' ortamında rollerden ilki alt, ikincisi ise üst sınıf kadını için biçilmekte genel hatlarıyla. İletişim araçlarının, buradaki işlevi ise, en üstünkörü bir bakışla dahi göze batar durumda. Birbirlerinin alternatifi olarak sunulmaları, 'kimlik' arayışındaki Türkiyeli kadının önünde, üçüncü bir olasılığını perdeliyor.

Üçüncü alternatif, bir başka iklimle, bir başka toplumsal sistemle ilintili. Yıllardır savunucuları arasında benim de yer almaktan onur duyduğum, toplumun ve dünyanın sorunlarıyla yakından ilgili, üretimci, dayanışmacı, katılımcı, yaşamı üzerinde hiçbir kişi ya da kurumun denetimine izin vermeyen bir kadın tipi bu. Ülkemizde özellikle son yıllarda başvermeye başlayan, 'kendini geliştirmeye istekli, çalışan, siyasal gelişmelere ilgi duyan, kişilikli olmaya değer veren' çok sayıda genç kadının varlığı böylesi bir oluşuma uygun bir zemindir üstelik. Ne ki böylesi bir kadın tipi, ancak toplumsal mücadeleler içinde biçimlenebilir, kanısındayım. Daha açık bir deyişle, sosyalist düşünce ve önermelerin bu topraklarda yeniden prestij kazanmasıyla bunun mümkün olabileceğini düşünüyorum.

Bu düşünce beni ilgi ve çabalarımı başka bir alana kaydırmaya itti. 'Kadın kurtuluşu' konusunda bugüne dek

***

Sözümü bitirmeden, kitabın adı konusunda bir açıklama getirmek istiyorum.

Yazıları gözden geçirdiğimde, çoğunun dergilerin Mart sayılarına denk düştüğünü farkettim. Adettendir, 8 Mart dolayısıyla 'Kadın' konusunda söyleyecek bir sözü olmasını isteyen dergi yöneticisi dostlar benden (ve kuşkusuz eli kalem tutan diğer kadın arkadaşlardan) yazı talebinde bulunurlar. Ben, bir anlamda bir **'8 Mart yazarı'** olmuşum demek ki. 'Kadının Bağımsızlığı' temasının **8 Mart'tan 8 Mart'a** değil, yılın her günü insanlarımızın aklını meşgul etmesi dileğiyle..

Sibel ÖZBUDUN
Şubat, 1995

UÇUŞ KORKUSU YA DA HANGİ KADIN!

Elimizde kadının evrensel (!) dramını anlattığı savıyla ortaya çıktığı ve yayınlandığı ülkede (ABD) hayli gürültü kopardığı, hayli reklamı yapıldığı anlaşılan bir kitap var. Adı: "Uçuş Korkusu". Yazarı, Amerikan orta sınıf entellektüellerinden, oldukça "atılgan", "gözüpek" bir hanım: Erica Jong. Kitap ABD'nin National Endomewnt for the Arts Vakfınca finanse edilmiş ve yazarın ilk romanı olmasına karşın, çıkar çıkmaz ülkenin "best-sellers"i (ençok satan kitaplar) arasına girmiş.

Buna karşın, biz Türkiye'deki okur kitlesini ilgilendiren bir nokta var; o da, bu kitabın tam Türkiye'deki Marksistler tarafından ortaya getirilen "Türkiye'de kadın" sorununun toplumun çeşitli kesimlerinde tartışmaya girdiği bir dönemde "özellikle kadınları ilgilendiren sorunları, kadının erkegi ve ailesiyle ilişkilerini, bir "kimlik" (altını biz çizdik) kazanma uğruna harcadığı çabaları büyük başarıyla verdiği savıyla, ülkemizde büyük bir yayınevi tarafından piyasaya sürülmesi.

Yapıtı bu açıdan irdelemeye çalışacağız. Daha önce de belirttiğimiz gibi: Erica Jong, tipik bir Amerikan orta sınıf entellektüeli. Yaşantısı (yapıtından anlaşıldığı kadarıyla) "kendine kişilik edinme" uğraşı içinde geçiyor. Bunu, romanın kadın kahramanının çelişkili, tutarsız yaşamından kolaylıkla izliyoruz. Kahramanımız, kişilik bulma mücadelesinde, şiirler yazmaya çalışmakta, sayısını unuttuğu kadar erkekle yatmakta, evlenmekte, boşanmakta, ikinci evliliği sırasında karşısına çıkan bir başka erkekle kaçmakta... İşin acısı, bütün bunları "bağımsızlığını kazanacağı" inancıyla yapmaktadır.

Hakim sınıfların televizyon / sinema reklamlarıyla, gazetelerle, kadın klüp / dernekleriyle, evlilik danışmanları, psikologlar, terapistler, psikanalistler aracılığı ile yaygınlaştırmaya çalıştığı "tipik Amerikan kadını", "statükocu-tüketimci kadın tipi"ne şiddetle baş kaldırmakta romanın kadın kahramanı.

Birlikte okuyalım:

"... Bir erkeğin çocuğunu doğurmak düşüncesi ağırıma gidiyor. Erkek de kendi çocuğunu kendi doğursun. Ben bütünüyle benim olabilecek bir çocuk istiyorum. Bana benzeyen, benden de üstün bir kız. O da kendi başına çocuk yapabilsin. Kadınların çilesi çocuk doğurmak değil, bir erkeğin çocuğunu doğurmak. Erkeğin adını taşıyan çocuklar doğurmak. Kadını - baştan atılmak istemiyorsa - hizmet etmek, memnun etmek zorunda olduğu bir erkeğe, anne sevgisi ile bağlayan bir varlıktır çocuk."

Buna karşılık, kahramanımız ilk Marksistlerden olan dedesinin sekseninde siyonizmin (kendisi eski bir yahudi ailesinden geliyor) duygusallığına kapıldığını gözleyince tipik sınıfsal "uyanıklık - orjinallik" tavrını takınıyor, Marksizme dudak büküyor, onu" fanatik dindarlıkla" eş tutuyor.

İşte roman kahramanının dolayısıyla Erica Jong'un yanılgısı da tam burada başlıyor. Elinde "sınıflar" kıstasını tutmadığı için kadının (genelde sınıflı toplumda, özelde kapitalist toplumda) iki kat ezilip aşağılanmasının nedenlerini araştırırken sürekli olarak (tabir yerindeyse) "pusulayı şaşırıyor."

Kendi çelişkilerinin, korkularının nedenlerini içinde yaşadığı toplumun maddi şartlarında, yani mülkiyet ilişkilerinin sınıflı toplumun getirdiği yabancılaşmada arayacağı, insan ilişkilerinin davranışlarının sosyal temeline ineceği yerde "öz"e gitmek yerine "görünüş"le ilgilenmeyi yeğ buluyor.

Kuşkusuz ne kadın kahramanımızın, ne de Erica Jong'un bu çözümlemeleri, batı dünyası için bir yenilik getirmekte.

Aytunç Altındal'ın "Türkiye'de Kadın" adlı eserinden, okuyalım: *"Amerikalı bazı kadın hakları savunucularına göre, belki biraz garip bulacaksınız ama, toplumlardaki her kötülüğün başı erkektir. Dünyada sömürü varsa, erkekler planladıkları için vardır, insanlar poliitk amaçlarla savaş alanlarına sürülüp öldürülüyorlarsa sorumlusu erkeklerdir. Kısası, toplumun yönetimi erkeklerin değil de kadınların elinde olsa, erkeklerin sebep oldukları tüm kötülükler ortadan kalkar ve kadın da "soyulmuş muz" şeklindeki iştah açıcı görünümünden (ve şartlamasından) kurtulabilir...*

"Bu tezi savunanlar, kadının ilkin cinsel özgürlüğünü kazanması gerektiği inancındadırlar. Kadının toplumdaki yenik düşmüşlüğünü cinsel boyunduruklara bağlamaktadırlar."

İşte, Jong'un düşüncesi de budur ve görünüşte ne kadar devrimci olursa olsun; özde sömürünün sosyo-ekonomik/politik yönünü gözlerden gizlediği, onu salt bir "kadın-erkek savaşı" biçimine büründürüp sınıflar mücadelesinde güçleri böldüğü için, egemen sınıflarca el altından desteklenmekte, yaygınlaştırılmaktadır.

KADIN HAKLARI

Burjuvazinin 1900'lerde ilk kez sosyalistlerin ileri sürdüğü "kadın hakları" sorununu (geniş ölçüde çarpıtarak) benimsemesine şaşmamak gerekir. Bu, görünüşte "ilerici-devrimci" tutumun temelinde burjuvazinin üretim ve tüketim alanına çekilen "özgürleştirilmiş" kadından sağlayacağı çıkarların endişesi yatmaktadır.

Öte yandan, marksistlerce ileri sürülen sosyalist / komünist, sınıf bilincine varmış "İNSAN-KADIN" tipine karşın, burjuvazi harıl harıl "feminizmi, libertizmi, entellektüelizmi" körüklemektedir. Bu, iki sistem arasında her planda süregelen ideolojik mücadelenin bir görünümüdür.

Ülkemizde de burjuvazi kadın sorununa yeniden eğilmiştir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde olduğundan daha değişik metotlarla, emperyalist ülkelerin bu konudaki salık verme ve deneylerinden gerekli dersleri çıkartarak kadın dernekleri ve büyük yayın organları aracılığıyla: 1- Feminist, 2- Libertist, 3-islamcı, 4- Entellektüelist görüşleri yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Bu ideolojik saldırıya karşı, genel olarak ülkemizdeki yurtseverlerin, ilericilerin sosyalistlerin; özel olarak da ilerici kadın hareketinin uyanık bulunması, her türlü saptırma girişiminin önüne set çekerek, çağdaş bilimsel öğretinin kılavuzluğu altında ülkemizin özel şartlarını irdeleyerek KENDİ ÇÖZÜM VE ÖNERİLERİYLE ortaya çıkması gerekmektedir.

18.9.76
Politika

"ULUSLARARASI KADINLAR YILI", "MEKSİKA KONFERANSI" VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Birleşmiş Milletler Örgütü Genel Kurulu 18 Aralık 1972 tarihli 27. oturumunda 1975 yılının "Uluslararası Kadınlar Yılı" ilan edilmesi kararını aldı (3010 (XVII) sayılı karar). 18 Aralık 1974 tarihindeki 29. oturumunda ise, Birleşmiş Milletler Örgütü, hükümetlerden, uzman kuruluşlardan, bölgesel ekonomik komisyonlardan ve hükümet dışı örgütlerden BMÖ'ne bağlı Kadın Komisyonunun hazırladığı ve Ekonomik ve Sosyal Konseyin de 16 Mayıs 1974'de onayladığı Uluslararası Kadınlar Yılı Programı'nın bütünüyle uygulanmasını istedi (3275 (XXIX) sayılı karar) ve "Uluslararası Kadınlar Yılı Konferansı" nın düzenlenmesini kararlaştırdı (3276 (XXIX) sayılı karar).

Sözü edilen programın ana temasını: Eşitlik, Gelişme ve Barış oluşturuyor ve program:

a) Erkekle kadın arasında eşitliği kurmayı;

b) Özellikle Birleşmiş Milletlerin Gelişme için İkinci Onyılı boyunca, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmede kadınların önemli sorumluluk ve rollerini belirleyerek, kadınların bütünsel gelişme mücadelesine tümüyle katılmalarını sağlamayı,

c) Kadınların Devletlerarası dostluk ilişkilerinin ve işbirliğinin ve dünya barışının geliştirilmesindeki katkılarını arttırmayı.. hedefliyor ve bu hedeflere varmak için ulusal, bölgesel ve uluslararası planda yapılması gerekenler üzerine öneriler getiriyor.

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün, bünyesindeki sosyalist ülkelerin ve emperyalizm boyunduruğunu kırma sürecine girmiş üçüncü dünya ülkelerinin de zorlamasıyla, çağımızda, Batının kapitalist / emperyalist ülkelerinin ken-

dilerini dayatır duruma gelen bütün çelişkileri gibi olanca açıklığıyla ortaya çıkan kadının ezilmişliği sorununa eğilmesi, doğaldır. Biz, yazımızda, yerimizin elverdiği ölçüde, B.M.Ö. 'nün bu konudaki girişimlerinin kapitalist / emperyalist devletlerce hangi nedenlerle, hangi biçimlerde ve ne denli benimsendiği, desteklendiği ve bu girişimlerin "kadın" sorununa ne ölçüde bir çözüm getirebileceğini irdeleyeceğiz.

Kapitalizmin "kadın hakları" sorununu, kendi anlayışı çerçevesi içinde sürekli gündemde tutmasının birbirinden ayrılmaz üç nedeni vardır:

1- Daha düşük ücret ödeyebilmesi, kriz dönemlerinde kolayca işten çıkartabilmesi olanakları gibi nedenlerden dolayı kendisi için "avantajlı" olan kadın işgücünü yığınsal olarak ücretli emeğe dönüştürmek zorunluluğu,

2- Tarihcil sosyo-psikolojik şartlamalardan dolayı daha kolay etkileyebileceği kadınları tüketim piyasasına çekmek zorunluluğu,

3- Kadının gerçek kurtuluşunun ancak sosyalist düzende hazırlanabileceği yolundaki sosyalist ülkelerin de bu konudaki tecrübeleriyle somutlanan doğrunun giderek yaygın bir biçimde kabullenilişi ve buna bağlı olarak kapitalizmin kadınların işçi sınıfının öncülüğünü yaptığı toplumsal kurtuluş mücadelesine katılmalarını hangi biçimde olursa olsun engellemek zorunluluğu,

Sosyalist ülkeler ve emperyalizmin boyunduruğunu kırma sürecindeki üçüncü dünya ülkeleri, Birleşmiş Milletler Örgütü bünyesinde de ağırlık kazanıyorlar. Bunların itimiyle kapitalist/ emperyalist ülkeler eski sömürü metodlarını değiştirmek zorunluluğunu duymaktalar. Ancak, her "reformist" hareket gibi, bu değişiklik de "öz" de değil, "görünüş"te cereyan etmekte ve nihaî olarak kurulu düzeni (burada: kapitalizmi) kurtarmayı hedeflemektedir. Özelde, yani kadın konusunda, kapitalist devletler, kadınlara (çoğu, altyapı tesislerinin büyük bir bölümünün

yalnızca egemen çevrelerin çıkarları doğrultusunda kullanılması yüzünden kâğıt üzerinde kalmaya mahkum) "yeni" ve "daha da ileri" haklar tanınarak (eğitim, hukuk, aile, sağlık, aile planlaması, siyasal haklar, çalışma vb. gibi konularda) kadınla erkek arasında tam bir eşitliğin sağlanmasını savunur duruma gelmişler, bu yolla da kendilerini "devrimci" (!) gösterme çabalarına girişmişlerdir.

Oysa çağdaş bilimsel öğreti bize üretim araçlarının mülkiyeti belli bir sınıfın elinde bulundukça erkekle kadın arasında bir eşitliğin var olamayacağını gösterir. Bu eşitliğin sağlanması, kadının ekonomik bağımsızlığına kavuşmasıyla mümkündür, bunun koşullarının bütün kadınlar için hazırlanabilmesinin vazgeçilmez şartı da, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin ortadan kalktığı ve insanın yeteneklerini sonsuz olarak geliştirme olanağına kavuştuğu sosyalist üretim biçimidir.

Kapitalizm ise, yukarıda görüldüğü üzere, "eşitlik" ten en fazla aynı sınıfın kadınlarıyla erkekleri arasındaki eşitliği anlamaktadır. Bunu kurmaya da, egemen sınıfların "kâr" ını azaltma tehlikesini içerdiği için, ancak "yeni kazanç kapılarını aralaması" kaydıyla yanaşabilir. Cumhuriyet Gazetesinin kadın konusuna ayırdığı 1975-76 Yunus Nadi Armağanı Yarışması'nda üçüncülüğü kazanan Jale Candan'ın aynı gazetede yer alan "Çocuklara Kreş ve Sevgi" başlıklı makalesinden örnekleyelim:

"... Çalışan kadının topluma katkısı kreş ve yuvaların devlete ve işverene yükleyeceği yükü kat kat telafi edecek, bu kurumlar çocuklarımızı en azından bilgisiz beslemelerin elinden kurtarıp eğiticilerin eline verirken, gençlerimize de yeni iş alanları açacaktır."

Sözü edilen konferans, kadının eşitsizliği sorununa uluslararası düzeyde bir çözüm getirebilmek amacıyla, 19 Haziran - 2 Temmuz 1975 tarihleri arasında, Meksika'nın başkenti Mexico City şehrinde toplandı. Daha konferans açılırken sonucunun ne kadar umut verici olabildiğini, biz-

zat Uluslararası Kadınlar Yılı Konferansı Genel Sekreteri Helvi Sipila' (Finlandiya) nın ağzından dinleyelim:

"Yüzyıllar boyu süren baskı ve ayırımın üstesinden gelecek uygun bir strateji tesbit etmek için önümüzde iki hafta var."

Gerçi Konferans, karar alma açısından oldukça başarılı geçti sayılır. Bu iki haftanın sonunda 219 maddelik bir "Dünya Eylem Planı", 30 maddelik bir "Kadınların Eşitliği, Gelişme ve Barışa Katkıları Bildirgesi", 34 ek karar, ve Bölgesel Eylem Planları kabul edildi. Ancak, bu iki haftanın sonunda "yüz yıllar boyu süren baskı ve ayırımın üstesinden gelecek uygun bir strateji tesbit edilebildiğini" söylemek oldukça güç olacaktır. Bunun göstergesi de, Uluslararası Kadınlar Yılı sona ereli bir yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen, başta hedeflenen:

a) Kadınla erkek arasında eşitliğin kurulması,

b) Kadınların ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmede önemli sorumluluk ve rollerinin belirlenmesi, kadınların gelişme mücadelesine tümüyle katılmalarının sağlanması, ve,

c) Devletlerarası dostluk ilişkilerinin ve işbirliğinin ve dünya barışının geliştirilmesinde kadınların katkılarının arttırılması... Yolunda kapitalist / emperyalist, ve bunlara bağımlı devletlerin hiçbir somut girişimde bulunmamalarıdır.

Bunun tersini düşünmenin (yani Meksika Konferansından, kadının ezilmişliği sorununa köklü bir çözüm getirmesini beklemenin) de hayalcilik olacağı kanısındayız. Bu kanımızı şöyle temellendirebiliriz:

a) "Kadının kurtuluşu" sorununu, toplumun diğer bütün sorunlarından ayrı düşünmek, olanaksızdır. Şu örneği verelim: Kapitalist bir ülkede bütün altyapı tesisleri, toplumun bütününün değil, yalnızca egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda işletilmektedir. Aynı tesislerin, kadının sosyal kurtuluşunu sağlayacak bir biçimde (yani: hem egemen sınıfların yararına, toplumun çoğunluğunun zararına, hem de kadınların sosyal kurtuluşu doğrultusunda)

kullanılabileceği, düşünülemez. Aynı biçimde, emperyalizme bağımlı bir ülkede, bu tesisler emperyalizmin ve ülkedeki ortaklarının çıkarları doğrultusunda kullanılırken, bunlardan kadının kurtuluşunu gerçekleştirecek biçimde de yararlanılması beklenemez.

b) Bilindiği gibi, Birleşmiş Milletler Örgütü değişik sosyal sistemlerin ülkelerini kapsamaktadır. Bu durumda, sistemlerin "öz"üne (yani üretim biçimi ve mülkiyet ilişkilerine) ilişkin kararlar alması olanak dışıdır. Dolayısıyla kadın sorununa da (insanın insan tarafından sömürülüşünün ortadan kalkması demek olan) kökten ve kalıcı çözümü öneremeyeceği açıktır.

c) Buna bağlı olarak, getirilen çözüm önerileri, eşitsizliğin özüne inemeyen, biçimsel öneriler olacaktır (hukuki, ekonomik, sosyal reform önerileri, vs.)

d) Kaldı ki, alınan genel kararlar da birer "öğüt" niteliği taşımadan öteye gidememektedir. Bu da doğaldır, çünkü Birleşmiş Milletler Örgütü, alınan kararların, benimsenen programların her ülkedeki uygulanışını denetleyecek, ve bunu zorlayacak bir mekanizmaya sahip değildir. Durum böyle olunca kapitalist / emperyalist sistem ülkelerinin "işlerine gelen kararı, işlerine gelen biçimde" yani "keyfi" olarak uygulamaya sokacakları, ya da hiç sokmayacakları açıktır. Karar ve öneriler, kağıt üzerinde kalmaya mahkûm olacaktır. (Birleşmiş Milletler Örgütü Kadın Komisyonu'nun eski Fransız üyesi ve Uluslararası Kadınlar Yılı Konferansına Fransa'yı temsilen katılan Bayan Jeanne Chaton'la Paris'teki Birleşmiş Milletler binasında yaptığımız görüşmede, B. M. Ö.'nün, geniş ölçüde tavsiye kararları almakla yetindiğini, elinde hiçbir kontrol mekanizması olmadığını kendisi belirtmiştir.)

e) Yukarıdaki maddenin yanısıra, Konferansın da kendi kendisine itiraf ettiği gibi karşılaşılan maddi güçlükler belge yetersizliği de soruna göreceli olarak "köktenci" bir biçimde yaklaşılmasını engellemiştir.

Görüldüğü gibi, B. M.Ö'nün ne karar, ne program önerileri, ne de sorun adına "gün"ler, "yıl"lar düzenlemesi, çokça "iyi niyet" . İçermesine rağmen, kadın konusuna tutarlı, kökten bir çözüm getirmeyecek" kimi olumlu noktaları kapsayan bir girişim" olmaktan öteye gidemeyecektir. Kadınlar gerçek kurtuluşu, ancak siyasal ve toplumsal kurtuluş mücadelelerinde, ülkelerinin işçi sınıfı ve emekçilerin yanında yer almalarıyla "kağıt üzerinde kalmaya mahkum" olmaktan kurtulacağı "somut gerçekliğe" dönüşülebilecektir. Bunun yolu da kadınların doğayı ve kendilerini tanıma ve değiştirme metodu olan diyalektik maddeci düşünceyi öğrenerek özümsemelerinden geçer.

İkinci yazımızda, bu durum ülkemizin koşullarıyla örnekleyeceğiz.

31.10.1976 Politika

MEKSİKA KADINLAR YILI KONFERANSI VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Dünkü yazımızda, genel anlamıyla 1975 yılının "Uluslararası Kadınlar Yılı "ilan edilişinin üzerinde durmuş, ve bu girişimin kadın sorununun çözümlenmesinde ne denli başarılı olabileceği konusundaki görüşlerimizi belirtmiştik. Bu yazımızda ise, bu görüşlerimizi ülkemizin koşullarında somutlamaya çalışacağız.

Bilindiği gibi, 5 Aralık 1976, Türkiye'de kadının Parlamento'ya seçme ve seçilme hakkını elde edişinin 42. yıldönümüdür. Bu önemlidir, çünkü Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinin kimilerinde kadın seçme ve seçilme hakkını Türkiye kadınından sonra elde etmiştir.

Gerçekten, Türkiyeli kadına Cumhuriyet'le birlikte, gelişmiş ülkelere bile kıyasla "ileri" sayılabilecek haklar tanınmıştır. Bugün yasalar Türkiyeli kadına seçme, seçilme, en yüksek derecelere kadar eğitim görme, (eşinin onayı dahilinde) çalışma, istediği mesleği seçme.. haklarını tanımıştır. Evlilik ve aileye ilişkin hakları ise, Medeni Kanun'la güvence altına alınmıştır. Kağıt üzerinde bu durum böyledir.

Oysa, pratikte karşılaştığımız durumun görünümü bambaşkadır...

YASALAR, KARARLAR VE TÜRKİYELİ KADIN GERÇEKLİĞİ

Kısaca "Meksika Konferansı" diye de bilinen "Uluslararası Kadınlar Yılı Konferansı"nın sonunda, altında Türkiye'nin temsilcilerinin de imzaları bulunan bir "Eylem Planı"nın kamuoyuna açıklandığından, önceki yazımızda

sözetmiştik. Planda devletlerin ulusal, bölgesel, ve uluslararası düzeylerde kadın sorununa ilişkin olarak almaları gereken önlemler belirtilmekteydi.

Planda ulusal düzeyde alınması gereken önlemlerden örneklediğimiz maddelerle ülkemizdeki gerçekliği karşılaştırırsak, hem Türkiye'de kadının durumu üzerine daha belirgin bir görüş edinmiş, hem de geçen yazımızda işlediğimiz"Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kadın sorununa tutarlı, kökten bir çözüm getiremeyeceği" yolundaki düşüncenin gerekçelerini somutlamış oluruz.

Ancak, şunu belirtmek gerekecek: Sözünü ettiğimiz kadın, genellikle ülkemizdeki kadın nüfusunun % 86'sını oluşturan emekçi kadınlardır. Egemen sınıf kadınının da kadın oluşundan doğan türlü sorunları olmasına karşın, maddi koşullarından dolayı yasalarca tanınmış bütün haklarından yararlanabildiği, açıktır.

A) - Uluslararası işbirliği ve barışın güçlendirilmesi.

Eylem Plam'nın 50.maddesi, kadınların ulusal ve uluslararası örgütlerde barışı ve silahsızlanmayı savunmak için, sömürgeciliğe, yeni sömürgeciliğe, yabancı hegemonyasına, aparteid'e, ırk ayırımına karşı tek başlarına ya da toplu olarak düzenledikleri tüm eylemlerin hükümetlerce desteklenmesini talep ediyor.

Oysa, ülkemizde yıllar boyu süregelen uygulama bunun tam tersi doğrultudadır. Uzağa gitmeye gerek yok, 1968'den bu yana Türkiye'de ulusal bağımsızlık özgürlük ve barış mücadelesine katılan öğrenci emekçi, aydın, yüzlerce genç kız ve kadın, desteklenmek bir yana, dövülmüş, tutuklanmış, işkence görmüş, hatta öldürülmüştür. Türkiye'nin katıldığı uluslararası Kadınlar Yılı Konferansı sona erdikten sonra da baskıların şiddetinde bir hafifleme görüldüğü söylenemez. 1976 Türkiyesinde kız öğrenciler devrimci düşüncelerinden dolayı üniversite yurtlarından kovulmakta (Bkz. Hüseyin Özkan, "Öğrenci Yurtlarında Faşist Terör". Vatan Gazetesi, 4

Ekim 1976) coplanmakta, hatta kurşunlanmakta, grevdeki emekçiler üzerine kadın - erkek ayırımı yapılmaksızın copla, panzerle saldırılmakta, kadın sanatçılar düşünce suçuyla ağır hapis cezalarına çarptırılmaktadır. (Örneğin kadın ozan Şah Turna, 5 yıl mahkûmiyetle halen hapistedir.)

B)- Kadınların politik hayata katılması.

Eylem Planı, bu konuda kadınların ulusal, bölgesel ve uluslararası karar alma mekanizmalarının her düzeyinde ve çok sayıda yer alabilmeleri için gereken önlemlerin alınmasını, kadınların politik eğitim ve bilinçlendirilmelerine hız verilmesini öngörüyor.

Gerçi ülkemiz kadını 42 yıldan beri karar alma mekanizmalarına seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Fakat kanımızca bu hak, ancak göstermelik olarak mevcuttur. 1975 yılı T. B. M. M. sinde 446 erkek milletvekiline karşın 4 kadın milletvekili bulunuşu bunun bir göstergesidir. Yerel yönetim organlarındaki durum da çokça bir değişiklik göstermez. Kaldı ki, Cumhuriyet tarihi boyunca yönetim organlarına katılabilen kadınların hemen hepsi, "arka"sı ve ön seçimlerde harcayabileceği bol parası olan, iyi eğitim görmüş üst sınıf kadınlarıdır.

Seçme konusunda da, kadın nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan emekçi kesim kadınlarının eğitimsizlik, tarihcil koşulların doğurduğu kendine güvensizlik kolay etkilenirlik gibi faktörlerle, oyunu kendi özgür kararı doğrultusunda değil, mahallindeki baskı gruplarının manipülasyonları doğrultusunda kullanacağı açıktır. Bu da, politikacıların yıllar yılı altyapı kadınını (emekçi kadını) oy deposu olarak kullanmalarını getirmiştir.

C)- Eğitim ve formasyon

Eylem Planı'nın 20 maddesi kadınlarla erkeklerin, her derecede ve eşit okul ve okul dışı eğitimi ve mesleki formasyon edinme haklarına ayrılmıştır, ve cehaleti ortadan kaldırmak için kesin süreler tespit edilmesi eğitimde 16 -

25 yaşlarındaki genç kızlara öncelik tanınması üzerinde durur. Plana göre eğitim ilgili toplumun ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmeli, bilimsel ve teknik gelişme gözönünde bulundurulmalıdır.

Ülkemizdeki eğitim sorunu üzerinde uzun uzadıya durmaya yerimiz elverişli değil. Birkaç sayı vermekle yetineceğiz:

1970 istatistiklerine göre 16-24 yaş gurubundaki köylü kadınlar arasında okuma-yazma oranı, (ilköğrenimin zorunlu olmasına rağmen) % 40, 6 dır. (Erkeklerde bu oranın % 84'e çıktığını görürüz.)

Bunlar okur - yazarlık oranları. Bir de daha yüksek derecelerde öğrenim gören kırsal kesim kadınlarının oranlarına bakalım: Her 1000 kadından 402'si ilkokulu, 5'i ortaokulu ve yalnızca 4'ü lise ve dengi okulları bitirmektedir.

Yüksek öğrenim gençliği içinde işçi-köylü kökenli gençlerin oranı son derece azdır. Çocuğuna yüksek öğrenim gördürme olanağını zorlukla bulmuş emekçi ailelerinin, geleneksel olarak bu imkânı erkek çocukları için kullanacaklarını düşünecek olursak, kızların bu oran içinde hemen hiç yer almayacaklarını söylemekle abartmış olmayız, kanısındayız.

Kaldı ki üstyapı kadınlarının durumu da yüksek öğrenim planında pek parlak değildir. Şöyle ki: 1973 başlarında Türkiye'deki toplam 3022 yargıçtan 149'u, 10670 avukattan 1592'si, 266 noterden 30'u kadındır.

Bir başka istatistiksel veri de, okur - yazar köylü kadınların % 43.9'nun hiç gazete okumadıkları yolundadır. Her gün gazete okuyan köylü kadınlarının oranı ise ancak % 5, 4 dür.

D)- Çalışma

Eylem Planı'nın ilgili maddelerinde, erkekle kadına eşit çalışma olanağının tanınması, kadınlara yüksek kalifikasyon gerektiren işlerde çalışma olanaklarının hazırlanması, eşit değerdeki işe, eşit ücret verilmesi, çalışan

kadınların çocuklarının bakımının devletçe garanti altına alınması, tarım teknikleri geliştirilerek kırsal kesim kadınlarına mesleki ilerleme imkanları sağlanması üzerinde durulmakta. (Eylem Planı, 88, - 107. maddeler)

Bütün kapitalist ülkelerde olduğu gibi, emperyalizme bağımlı çarpık bir kapitalistleşme yolu seçen Türkiye'de de, endüstri kesiminde çalışan kadın, düşük ücretli, kalifikasyon gerektirmeyen, işlerde çalıştırılır, kapitalistin durumu tehlikeye girdiğinde (kapitalizmin devri ekonomik krizlerinde) ilk işten çıkartılan odur. Bu kadın işsizlerin kadın işçilere oranı, erkeklere göre daha fazladır. (Bu oran, 1971 Türkiye İstatistik yıllığına göre kadınlar için %6, 0. erkekler için % 4, 7'dir.)

Ülkemizde kadınlar genellikle ortalama ücret düzeyi, Türkiye ortalamasından düşük olan işkollarında çalışırlar. (Besin, tütün, dokuma endüstrileri, bankalar, vs.) Mesleki eğitim olanakları yok denecek kadar azdır, okuyabilenler, genellikle biçki dikiş, nakış kursları, enstitülerine yönlendirilirler.

Ücretler konusunda ise, aynı işkolunda çalışan kadın işçi ücretlerinin erkek işçilerin ücretlerine oranı, kamu sektöründe % 71-93, özel sektörde ise % 68-80 arasında değişmektedir. Demek ki ülkemizde, tüketimi hızlandırdığı için birçok kapitalist ülkece benimsenen "eşit işe eşit ücret" ilkesi bile uygulanmamaktadır.

Emekçi kadınların çocuklarının bakımı yasalarca garanti altına alınmış olmasına karşın, çoğu haklar gibi bu da kağıt üzerinde kalmaktadır. İlerici Kadınlar Derneği'nin tespit edebildiği yasal yükümlülükleri olduğu halde kreş açmayan 50'ye yakın işyerinin ismini açıkladığı, ve bunlar konusunda, Bölge Çalışma Müdürlüğüne ihbarda bulunduğu hatırlanacaktır. Bunlar, ortada yasal yükümlülük olduğu halde uygulanmayan durumlar. Ya güvencesi olmayan kadınlar?

Evet, ülkemizde köylü kentli, kadın - erkek tüm emekçileri, insanlıktan uzak koşullar içinde yaşatan "öldürmez - ondurmaz" bir sömürü düzeni yürürlüktedir. Bu koşulları belirleyen, yani Türkiye insanını, özelde Türkiye kadınını (tabii, sözümüz emekçiler için geçerli) **yukarıda örneklemeye çalıştığımız durumda tutan da, ülkeyi boyunduruğuna almış emperyalizmin ve Türkiye egemen sınıflarının çıkarlarıdır.** Böyle olduğu içindir ki, emekçilerin çıkarlarını belli ölçülerde korumak amacıyla çıkartılan yasalarda pratikte bir türlü geçerli olamamaktadır. Çünkü Lenin'in de söylediği gibi:

*"Burjuva demokrasisi **özgürlük ve eşitlik** hakkındaki gösterişli deyimlerin, boş sözlerin, bol vadlerin, ve cafcaflı sloganların demokrasisidir, ama pratikte, bütün bunlar özgürlüğün olmayışını, kadınların eşitsizliğini emekçilerin ve sömürülen halk için eşitsizliği ve bunlar için özgürlüğün olmayışını gizler."*

Durum böyle olunca, Türkiye kadınının, tek kurtuluş yolunun Türkiye işçi sınıfının öncülüğündeki ulusal ve toplumsal kurtuluş mücadelesine katılmak olduğunun bilincine varmasıyla olasıdır. Türkiyeli kadın, bu mücadele içinde kişiliğini oluşturacak, kendi taleplerini ortaya koymayı öğrenebilecek, bu mücadeleyle, tepeden inme verilme oldukları için uygulanması egemen sınıfların keyfine bağlı hakları değil gerçek demokratik haklarını kazanacak, bunların uygulanmasını denetleyebilecek, ve ancak bu mücadelenin sonucundadır ki, gerçek kurtuluşun maddi temellerini (insanın insan tarafından sömürüsünün ortadan kalkması) erkeğiyle birlikte, atmış olacaktır.

1.11.1976
Politika

5 ARALIK 1977 ve «Kadın Hakları» Sorunu

T.B.M.M.'nin IV. Devresi 5/12/1934 tarihli oturumda Başbakan ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 191 arkadaşı Meclis'e Anayasa'nın 10 ve 11. maddeleri ile Milletvekili Seçimi Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapılmasını öngören bir tasarı sundular. Bu değişiklikler, kadınlara Parlamento'ya seçme ve seçilme hakkının tanınmasıyla ilgiliydi. 317 milletvekilinin 258'inin onayıyla kabul edilen bu tasarıyı Meclis'e sunan Başbakan İsmet İnönü, tasarı üzerine yaptığı konuşmada şöyle demekteydi:

«Yüce arkadaşlar, Türk İnkilâbını tarih anlatırken, bunun bir kurtuluş olduğunu en başta söyleyecektir. Bu kurtuluşun muhtelif safhaları içinde, bilhassa kadınların kurtulmasını alacaktır. Bizim inkilâbımızın, bu memlekette bir çok ıslahat teşebbüslerinden en baş ayırımlarından biri, kadınlara verdiğimiz mevki ve kadın haklarını tanımakta gösterdiğimiz isabettir. Türk inkilâbı denildiği vakit, bunun kadının kurtuluş inkilâbı olduğu beraber söylenecektir.»[1]

«Kadın hakları» sorunu Tanzimat'dan bu yana, gelişmekte olan Türkiye burjuvazisinin ve özellikle de onun içindeki «elite»in büyük önem verdiği bir sorun olmuştur. Tanzimat döneminde kızlar için rüştiyeler, sanat okulları açılmış, cariyelik kaldırılmış, miras hukukunda kadınlar lehine değişiklikler yapılmış, «kadın hakları»nı savunan dergi ve gazeteler çıkartılmış, devrin ünlü kalemleri bu

1) Atatürk v e Türk Kadın Haklarının Kazanılması Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, A. Afet İnan, Milli Eğitim Basımevi. 3. Basılış. İstanbul, 1975. s. 177

konu üzerinde durmuş, çok-karılılığın, görücülük usulünün kaldırılması, kadınların eğitim olanaklarının geliştirilmesi, vb.'ni savunmuşlardı.

Aytunç Altındal **Türkiye'de Kadın**'da bu elite in kadın haklarını destekleyişinin nedenlerini irdelerken, onun batılılaşmak, asrîleşmek, dinsel ve cinsel rahatlığa kavuşmak, saray ve çevresinin buyrukçuluğuna karşı çıkmak istekleri, Batı'da öğrenim gören evlâtların etkisi, yeni bir kültür, yeni duyuş, düşünüş, davranış biçimleri uydurabilmek eğilimi, kendi elite i içinde geri kalmamak isteği etkenleri üzerinde durur ve en önemli neden olarak da kapitalizmin temel iktisadi ve siyasi gelişme bağlamında çalışma hayatına çekilmişlerdi. (besin ve dokuma sanayiiinde, P.T.T.'den başlamak üzere devlet memuriyetinde, eğitimde, ticarette, hattâ ve hattâ «amele orduları» teşkil ederek sokakların temizlenmesinde...)

Cumhuriyet döneminde, kadının aile içindeki durumunun düzenlenmesinden başlamak üzere (17/2/1926'da kabul edilen ve kanun Meclis'de tartışıldığı sıralar Anayasa Komisyonu raportörlüğü yapan Şükrü Kaya'nın deyimiyle: «harfi harfine» İsviçre Medenî Kanunu'ndan aktarılan Medenî Kanun), 3/4/1930'da kadınların belediye seçimlerine katılması kabul edilmiş ve «Kadın Hakları İnkilâbı» 5 Aralık 1934'de kadınların Parlamento'ya seçme ve seçilme hakkının tanınmasıyla noktalanmış; «kadınların kurtuluşu» da sağlanmıştır.

Acaba öyle mi olmuştur? Cumhuriyet döneminde kadına verilen haklar (ki çoğu Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinden model alınarak Türkiye insanlarına aktarılmıştır) kadının «kurtuluşu»nu sağlayabilmiş midir? Özelde işçi-köylü, üretimci emek sahibi kadın kendisine «tanınan» hakların bilincine varıp, onları kendi iktisadî -

---

2. Türkiye'de Kadın A. Altındal, Hawass Yayınları, 1977, s. 131 - 132

siyasal - toplumsal - kültürel bağımsızlığını sağlayacak, bu bağlam içinde kendi kişiliğini geliştirecek biçimde kullanabilmiş midir? Ya da, emperyalizme bağlı çarpık bir kapitalizm ortamında bunu yapması mümkün müdür?

1970'lerin Türkiye'sinde 6 yaşından büyük kadın nüfusun % 67'si (9 milyona yakın) okuma - yazma bilmemektedir. [3] Bu oran kırsal kesimde % 87'ye kadar çıkabilmektedir. Kırsal kesime ilişkin bir başka anlamlı istatistik veri de, burada kadınların % 51'inin hiç radyo dinlemiyor, okur-yazar olanların % 43.9'unun da hiç gazete, okumuyor, yâni içinde yaşadıkları ülke ve dünyanın olaylarını, sorunlarını en genel biçimiyle olsun izlemiyor oluşlarıdır[4]. (Öte yandan, bu olanaklardan göreceli olarak daha fazla yararlanabilecek durumdaki kadınlarımızın bunu nasıl değerlendirdikleri, örneğin radyoda hangi programları yeğledikleri, hangi yayınları izledikleri de ayrı bir konudur, ve kanımızca geniş kapsamlı bir araştırmaya değer.) Yukardaki istatistik verilerde adı geçen kadınlarımızın tümü işçi-köylü, emekçi sınıflara mensuptur. Bu durumda, hâlen yarıdan fazlası okuma-yazma bilmeyen, büyük çoğunluğu iktisadî - toplumsal zorlamaların sonucu ilkokuldan yüksek öğrenim göremeyen ülkemiz emekçi kadınlarının kendilerine tanınan toplumsal, siyasal haklardan nasıl yararlanacakları, meçhuldür. Nitekim, bu durumu başından beri değerlendiren ve yönlendiren egemen sınıflar, 43 yıldır emekçi-sınıf kadınlarını kendi iktisadî siyasal hesaplarında bir «oy-deposu» olarak kullanabilmişlerdir. «Kadınların kurtuluşu»nu sağlamak üzere başlatılan dönüşümler, belki egemen sınıf kadınlarını belli ölçülerde «kurtarmış», ancak ülkemiz kadınlarının büyük çoğunluğunu; çalıştı-

---

(3) Cumhuriyet'in 50. yılında Türk Kadın Hakları Tezer Tozkoparan, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, 1973, s. 169

(4) TÜrkiye'de Kadının Sosyo Ekonomik Durumu, TİB Yay. No. 13, 1975, s. 69

lıştırılan, sömürülen, ezilen, horlanan, cahil bıraktırılan, en ilkel sağlık hizmetlerinden yoksun kılınan,.

düşürülerek satılan emekçi kesim kadınlarının varoluş tarzında, yaşam koşullarında hemen hiçbir hissedilir değişiklik yaratmamıştır.

Kaldı ki, çağdaş bilimsel öğreti de göstermektedir ki:

«Kapitalizm, tamamen biçimsel bir eşitliği ekonomik ve dolayısıyla toplumsal bir eşitsizlikle birleştirir. Bu, burjuvazi taraflarlarının, liberallerin yalancılıkla gizledikleri ve küçük burjuva demokratlarının anlamadıkları kapitalizmin temel özelliklerinden biridir...

«Zaten tümüyle biçimsel eşitlikle bile (adil eşitlik, iyi beslenen ile açın, bir şeyin sahibi ile sahibi olmayanın «eşitliği», kapitalizm tutarlı olamaz. Bu tutarsızlığın en bariz belirtisi kadın ile erkeğin eşitsizliğidir. Ne kadar ilerici, ne kadar cumhuriyetçi, ne kadar demokratik olursa olsun, hiçbir burjuva devleti erkeğin ve kadının haklarında tam bir eşitlik sağlamadı...

«Bir halkın kültür seviyesini en iyi şekilde kadının hukuk durumuyla göründüğü söylendi. Bu formülde derin bir gerçek tohumu vardır. Bu açıdan yalnız proletarya diktatörlüğü, yalnız sosyalist devlet en yüksek kültür derecesine erişebilirdi ve erişti.»[5]

5.12.1977,
Vatan

---

(5) V.I. Lenin, "Uluslararası Kadınlar Günü İçin", **Kadın ve Marksizm,** Öncü Kitabevi, 1975, s. 107-108

EV KADININ DURUMU ÜZERİNE

1975 yazında Meksika'nın başkenti Mexico'da toplanan Dünya Uluslararası Kadınlar Yılı Konferansı'nca kabul edilen Dünya Eylem Planı'nın (ki bu Plan'ın ilk taslağı B.M. Sekreterliği Kadın-Erkek Eşitliğini Sağlama Branşı tarafından hazırlanmış, Prenses Ashraf Pehlevî'nin başkanlığındaki bir komisyon tarafından geliştirilerek Konferans'a sunulmuştu) 46. maddesinin (j) Fıkrası şöyledir:

Ülkemizde de Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın

«(j) Kadının ev içindeki geleneksel olarak ödenmeyen ev-içi besininin üretimi alış-veriş ve gönüllü faaliyetlerinin ekonomik değerinin tanınması.»(1)

Konferans'a katılan ülkelerin hükümetlerine tavsiye niteliği taşıyan ve en geç 1980 yılına kadar uygulamaya geçirilmesi istenen bu talep, öyle anlaşılıyor ki, ev kadınına şu ya da bu biçimde bir «maaş» bağlanmasını öngörüyor.

Batı Avrupa ve ABD'deki feminist hareketlerden bazıları da bu talebi benimsemiş durumdadır.

Ev kadınlarına emeklilik maaşı bağlanması yolundaki girişimle güncellik kazanan bu konu vesilesiyle ev kadınının faaliyetinin niteliğini ve işlevini irdelemek sanırız yararlı olacaktır.

Günümüzde bir ev kadınının kendi ailesinin dar ... içinde yerine getirdiği ve artık özel bir hizmet niteliği taşıyan bu faaliyet türü ilkel sınıfsız toplumda ilk tarihsel işbölümünün bir unsuru olarak toplumsal üretimin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktaydı. Engels Aile'nin Özel Mülkiyetin Devletin Kökeni'nde şöyle demektedir:

---

(1) Meeting in Mexico. World Conference of the International Women's Year, 1975. Issued for the International Women's Year Secretariat by the Center for Economic and Social Information OPI. New York 1975. s. 69.

«Çocuklarıyla birlikte birçok evli çiftleri kapsayan eski komünist ev ekonomisinde kadınlara bırakılan ev yönetimi tıpkı erkekler tarafından yiyecek sağlanması gibi toplumsal zorunluluk taşıyan bir kamu işiydi. Ataerkil aile ve ondan da çok monogamike bireysel aileyle birlikte herşey değişti. Ev yönetimi kamusal niteliğini yitirdi.

Bu iş artık toplumu ilgilendirmiyor: Bir özel hizmet haline geldi: Toplumsal üretime katılmaktan uzaklaştırılan kadın bir baş hizmetçi oldu.»[2])

Ev işi kapitalist toplumda bu üretim tarzı tarafından organize edilmiş olmasına rağmen kapitalist meta üretimi sürecinin dışında kalır. Bilindiği gibi, kapitalizm meta üretimine dayanmaktadır. Oysa ev işi, bu üretim tarzı içinde henüz özel hizmet olma aşamasındadır. Kapitalist için herhangi bir değer üretmesi söz konusu değildir. Bugün geldiği noktada ise kapitalizm bu özel hizmeti bir fiyata bağlamayı, yani metaya dönüştürmeyi hedeflemektedir: Bu durumda sorun, kapitalizmin kendi ideolojisi ışığında: kendi mantığına uygun olarak iki seçenekliliğe indirgenerek formüle edilmiştir: ev işinin metaya dönüştürülmesi ya da dönüştürülmeyip özel bir hizmet olarak kalması. Kanımızca böylesi bir formülasyon özde kadının evinin «maaşlı» veya «maaşsız» kölesi olması tartışmasıdır ki, bu bilimsel sosyalizmin dışında bir tartışmadır. Çağımızın bilimsel öğretisinin bu soruna ilişkin önerisini yine Engels'den aktaralım:

«...Kadının kurtuluşunun gerçekleşebilir bir duruma gelmesi için, önce, geniş bir toplumsal ölçek üzerinde üretime katılabilmesi ve ev işlerinin onu sadece çok önemsiz bir ölçüde uğraştırması gerekir.»[3]

---

(2) Friedrich Engels, Ailenin, Özel Mülkiyetin Devletin Kökeni, Sol Yayınları, Ankara, 1977 (5 inci basım). s. 105.

(3) a.g.y. s. 227.

Amerikan Komünist Partisi'nin teorik yayın organı **Political Affairs**'in, Mart 1974 sayısında yer alan «Ev Kadınının Ekonomik Statüsü Üzerine» başlıklı yazıda, ev işinin meta üreten ve dolayısıyla belli bir fiyata bağlanması gereken bir emek türü olduğu yolundaki tartışmalara şu tespitle ışık tutmaktadır:

«Ev işinin bir meta üretimi - işgücü üretimi olduğu ihtilafına (contention) ne demeli?

Bu kullanılışın yeni değerlerin yaratılması sonucu vermesiyle metalar arasında tek (unique) olan işgücünün doğasının yanlış anlaşılmasından kaynaklanan, hatalı bir fikirdir. Bu (işgücü -ç.) banttaki cansız bir nesne değil, canlı insanların kendilerinden isteneni yapmaya hazır ve muktedir bir işçiler kitlesinin (body) varlığını gerektirir. İşgüçlerinin ikmali toplumsal üretim sürecinin bir parçası değil bir ön-gereğidir (Pre-requisite). Emek sürecinin dışında gerçekleşir. İşlevi, bütün toplumlarda üretimin nihai amacı olan İnsanın varoluşunun sağlanmasıdır.»[4]

Toplumsal üretimin dışında kalmışlığı nedeniyle ve hizmetinin kadını toplumundan soyutlayıcı, «aptallaştırıcı», «sinir bozucu», «barbarca»[5] bir etki yaptığı da unutulmamalıdır. Evinin dar çerçevesinde mahpus kalan ev kadını çevresini, toplumunu ve yaşadığı dünyada olan-biteni izleyememekte, yaratıcı yeteneklerini, zihinsel faaliyetini köreltmekte, bir türlü içinden çıkamadığı bir kısır döngüde yitip gitmektedir. Böylesi bir kadın ise, en çok, çeşitli aldatmacalarla, göz boyamacalarla aklını çekebilen, elindeki üç-beş kuruşa gözünü diken kapitalistlerin işine gelmektedir kuşkusuz.

---

(4) "On the Economic Status of the House wife," Political Affairs, Journal of Marxist Thought and Analysis, Mart 1974, ss. 3-4.

(5) Tanımlar Lenin'indir. Bkz. **Kadınların Kurtuluşu,** Günce yy., İst. 1975, s. 88.

Öte yandan, kadınların (proleter kadınların) yığınsal olarak toplumsal üretime katılması da yine kapitalizmin içsel zorunluluğudur. Kadın emeği kapitalizm için ucuz kolay bir emektir. Buna karşın kapitalizm, kendisi için kâr olasılığı görmediği sürece (bunlar teknolojinin günümüzdeki düzeyinde kolaylıkla sağlanabilir olmalarına karşın) devreye sokulmaz; dolayısıyla ailesinin bakımını yine emekçi kadının omuzlarına yükler. Kreş vb.. gibi hizmetler birer «kâr kapısı» olarak görüldüğü içindir ki ev işinin sosyalleştirilmesi anlamına gelecek bu tür uygulamalar ülkemizde özel teşebbüs tarafından üstlenilmiştir ve olsa olsa orta ve üst sınıflara mensup «meslek sahibi» kadınların işine yarayacak bir biçimde gerçekleştirilmektedir.

Görüldüğü gibi ev kadınlarına «maaş» bağlanması devrimci bir talep olamaz. Egemen sınıflar burjuvazi bu talebi «işine geldiği zaman» (örneğin kadınların toplumsal üretim alanından çekilmesini gerektirecek bir kriz döneminde, erkek emekçiler arasındaki işsizliği azaltmak üzere) benimseyip ortaya getirebilir. Kaldı ki.. «ailenin birliğini korumak» gibi yüce (!) bir emelle kadınların az ücretli güvencesiz part-time işlerde istihdam edilmesi ileri kapitalist ülkelerde öteden beri rastlanılagelen bir uygulamadır. Şunu unutmamak gerekir ki, kapitalizmin bir tek kaygısı vardır; kadın olsun erkek olsun bütün emekçileri daha fazla sömürebilmek, daha çok kâr edebilmek.

Oysa kadınların kurtuluşunun ön-koşulu erkeklerle eşit haklara sahip olarak bütünüyle toplumsal üretime katılabilmeleridir. Bu ise kadının ev işlerinden azami ölçüde kurtarılmasına bağlıdır. Ev işini toplumsal hizmete dönüştürecek olan, buna muktedir olan ise, üretim araçlarının toplumun bütününün mülkiyetinde, denetiminde olacağı, sosyalist bir toplumdur. Üretimci emek sahibi kadın erkeğiyle eşit haklara sahip olarak toplumsal hayatın bütün alanlarına ancak sosyalizmde katılabilecek, ancak sosyalizmde bütün alanlarda yaratıcı katkısını sunabilecektir.

8.3.1978
Vatan

DOĞU'DA "KADININ BAĞIMSIZLIĞI" DÜŞÜNCESİ

BİR ÖRNEK

KURRETÜL AYN

Batı Dünya'sında burjuva devrimleri öncesi ideolojik çalkantılar, bu devrimlerin ilke ve programlarının belkemiğini oluşturacak bir düşünceyi; **«İnsan Hakları»** düşüncesini ortaya getirmişti. Devrimci hareketlere fiilen, yığınsal olarak ve yer yer de silâhlarıyla katılan emekçi kadın kiteleri de, devrimin denetimini ele geçiren burjuvazinin rızası ve isteğiyle, **«İnsan Hakları»** sorununa, bir de **«Kadın Hakları»** sorununu ekledi. Böylece burjuvazi, hem Kilise'nin kadîm, **«Kadın, İnsan mıdır?»** sorusunun, hem de Komün'cü ütopistlerin gündeme getirdiği **«Kadının** (İktisadi-siyasal-toplumsal) **Bağımsızlığı»** talebinin cevabını kendi sınıfsallığına uygun bir biçimde getirmiş oluyordu: «Kadın da insandır; ve erkekle eşit yurttaşlık haklarına sahip olmalıdır.» Bu «yurttaşlık hakları», ise doğal olarak (Burjuvazinin doğasına uygun olarak) kadının «iktisadi, siyasal ve medeni haklar»ı çerçevesi içinde ele alınıyor, ve bu halleriyle egemen sınıf kadınlarına münhasır bazı düzeltmeler/düzenlemeler olmaktan öteye gitmiyordu.

Yine de, Batı'lı egemenlerin bu noktaya gelmesi kolay olmadı. Bunun için pek çok devrimci kadının kurban edilmesi gerekti.

Bu kurbanlardan biri ünlü Fransız kadın hakları savunucusu Olympe de Gouges'dur.Gouges, 18.yy. ikinci yarısı Fransa'nın devrimci düşüncelerinin; özellikle de kadınlara eşit siyasal haklar ve eğitim hakkı tanınmasını is-

teyen Condorcet'nin etkisi altında kalmıştı. 1789 Devrimi'ni fiilen destekledi. Ancak Devrim'den sonra yönetime gelen kadronun bu konudaki kuşkulu, çekimser tutumu, onu 1791'de Kraliçe'ye ithaf ettiği **Kadın ve Yurttaş Hakları** başlıklı broşürü kaleme almaya itti. «Kadın özgür doğar ve hakları bakımından erkekle eşittir,» diyordu bildirgesinde. «Toplumsal ayrımlar ancak ortak yararlar temelinde sözkonusu olabilir.» Gouges'a göre kadının doğal ve vazgeçilmez hakları vardı ve bunlar «özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve en önemlisi, baskıya karşı direnme» idi. Ulus, eşitlik temelinde birleşmiş kadın ve erkeklerden oluşurdu. Genel oy hakkı kadınlar için de geçerli olmalı, ancak kadının siyasal hakları bununla sınırlı kalmamalıydı. Devlet yönetiminde her türlü görev kadınlara da açık olmalıydı.

Evliliğin «erkek ile kadın arasında bir toplumsal kontrat biçimi» olarak yeniden düzenlenmesini isteyen Gouges, evli-olmayan anneleri savunmuş, çocuklarının diğer çocuklarla aynı haklara sahip olmasını taleb etmişti. Ancak tüm bu istekler, Fransız Devrimi'ne dahi aşırı görünmüş olmalı ki, de Gouges, Marat ve Robespierre'in de onayıyla, 1793'de giyotinle idam edildi.[1]

Kazvin'de Bir Devrimci Kadın

Batı'da bunlar olurken, Doğu'da «kadının bağımsızlığı» düşüncesi, belki de ilk kez bir Doğu'lu kadının ağzından formüle edilmekteydi. Babîliğin öncülerinden Kazvin'li Kurretül Ayn'dı bu kadın.

Bir-iki şiir dışında geride hiçbir yazı bırakmadığı için, düşüncelerini yaşam tarzından ve kendisine atfen nakledilen birkaç konuşmadan izleyebildiğimiz Kurretül Ayn'ın önemi, bizce, Batı'lı pek çok hemcinsi gibi soyut bir «kadın-erkek eşitliği» peşinde koşmaksızın, kadının bağımsızlığını bir mücadeleye fiilen katılmakla ka-

zanabileceğini düşünmüş ve bunu yaşamıyla kanıtlamaya çalışmış olmasındandır.

Yaşamı konusundaki veriler, kıttır, bazı kaynaklar ise kimi ayrıntılarda birbiriyle çelişmektedir. Biz, eldeki kaynaklardan derleyebildiğimiz kadarıyla, bu kısa fakat anlamlı yaşamı sergilemeye çalışalım.

Asıl adı Zerrin Tac olan Kurretül Ayn, 19. Yüzyıl başlarında (Bir kaynağa göre 1818[2]) İran'da Kazvin'de doğdu. Babiliğin tarihine eğilmiş bazı Türk yazarları (Süleyman Nazif, Dr. N. Özşuca, N. Nazif Tepedelenlioğlu) onun Türk olduğunu söylerler. Babası Hacı Molla Muhammed Takî, Kazvin'in önde gelen müçtehitlerindendi. Tüm ailesinin, o sırada Kazvin'de yaygın bulunan Şeyhî tarikatıyla yakın ilişkileri vardı. Zerrin Taç da kadınlara göreli bir bağımsızlık tanınmasını savunan, kapılarını kadın müridlerine kapalı tutmayan bu tarikatı benimsemişti. Şeyhîliğin kurucusu Şeyh Ahmet Aksai'nin en önemli tilmizi olan Hacı Seyyit Kazım Reştî ile sık sık görüşürdü; teolojik formasyonunda bu görüşmelerin ağırlıklı etkisi olmuştur. Hatta sonradan tüm Babîlerce de benimsenecek olan «Kurretül Ayn» (Göznuru) ve «Ferehul-Fuad» (Gönül Sürur) adlarını ona Seyyit Kazım'ın verdiği söylenir.

Gerek tarikatta gerekse herbiri önde gelen birer müçtehid* ve muhaddis** olan amca ve amcazadeleriyle özgür bir tartışma ortamı içinde yetişen Kurretül Ayn, kısa zamanda bilgisi, güzelliği ve zekâsıyla tüm Kazvin'de ün saldı. Döneminde İran'ın geçirdiği siyasal ve dinsel yaşamda zorunlu yansımalarını bulan ideolojik çalkantılar, ailesinin Kazvin içindeki sağlam konumu, aldığı özel eğitim, Şeyhîliğin sağladığı hoşgörü havası, tüm bunların kesişmesi Kurretül Ayn gibi alışılmışın dışında bir genç

(*) Müçtehid: fakıh, din imamı; içtihad eden; gayret sarfeden; bir işte olanca kuvvetiyle çalışan; bir mezhep vazeden.

(**) Muhaddis : Hadis ile meşgul olan, anlamını izah eden kimse.

kadın tipini ortaya çıkarmıştı. Kurretül Ayn zamanını Kelam tetkikleri ve Kur'an tefsirlerini incelemekle geçiriyordu, hatta kendisinin de kimi Kur'an tefsirleri vardı. Farsça'nın yanı sıra, gayet iyi Arapça biliyordu.

Pek genç yaşında Baragana'lı müçtehid Ahund Muhammed Takî ile nişanlanmışsa da sonradan amcasının oğlu Molla Muhammed ile evlendi. Bu evliliğinden iki erkek bir kız çocuğu oldu.

Bab'ın Tek Kadın Havarisi

Bu sıralarda İngiltere, Fransa ve Rusya'nın rekabet ve paylaşım alanı olmanın, arka arkaya yenilgiyle sonuçlanan savaşların; içerde ise rüşvet ve yolsuzluk olaylarındaki hızlı artışın etkisiyle iyice bunalan İran'da dinsel görünümlü hareket ve ayaklanmalar süregidiyordu. Şahlık yönetimi, dengeye göre kimi zaman içerde otoritesini kırmak istediği Şii mollalara karşı bu hareketleri destekliyor kimi zaman ise en kanlı bir biçimde bastırıyordu.

Bu akımlardan biri ve en güçlüsü, «Bab» (Sözlük anlamı: Kapı) diye de bilinen Seyyid Ali Muhammed'in vazettiği Şiiliğin Mehdî düşüncesi, Yahudi **Kabbala**'sı, **Zerdüşt** dini, Doğu Kilisesi, İslâm Sufî'leri ve Hurufîlik'ten esinlenen Babîlik idi. Kaldı ki, bir ve aynı anda aynı topraklar üzerinde birlikte yaşayan tüm bu din, inanış ve değerler birbirleriyle yoğun bir etkileşim içindeydiler. Babîliğin kurucusu Ali Muhammed de 1819'da Şiraz'da doğmuş, Reştiyye (Mehdi düşüncesini vazeden bir tarikat) şeyhlerinden ders görmüş, matematik, felsefe ve astrolojiye olan ilgisinin yanı sıra, İncil'i, Yahudi dinini, Zerdüşt inancını, Arami felsefesini incelemiş, sonradan kurduğu sisteme de yansıyacak olan antik okültizm-esoterizm üzerine derin bilgi sahibi olmuştu.

Şiilik ve bundan hareketle kendine göre bir islâmiyet eleştirisi getirerek, yeni bir inanç sistemi olan Babîliği ilk

kez Şiraz'da vazetmeye başladı (1843). Tanrı'nın bilinmesinde aracı olacak olan **Bab** (Kapı) adını alması da bu tarihlere rastlar. (NOT: İsa da kendisini **«Kapı»** olarak görüyordu. İslâm esoterizmi'nde **«Kapı»** düşüncesi önemli bir yer tutar. Seyyid Ali Muhammed de «Bab» kelimesine mistik bir anlam yüklemişti. Ona göre «Bab» ilâhi hakikatı arama aracıydı.)

Bu sıralar Seyyid Kazım Reşti ölmüş (1843), Şeyhîler yeni bir arayış içine girmişlerdi. Kurretül Ayn, Seyyid Kazım'ın önde gelen müridlerinden Molla Hüseyin Buşrevi'ye bir mektub yazarak, bir esrarlı «zuhur»un yakın olduğunu hisettiğini belirtti. Kendisi de arayış içinde olan Molla Hüseyin bu mektupdan da aldığı güçle yola çıktı. Yolu Şiraz'a düştüğünde Bab'ı buldu: Onun öğretisini benimsedi. Bab, mektubunu gördüğü Kurretül Ayn'ı da havariliğine kabul ederek, 18 (kendisiyle birlikte 19) **huruf-ül hayy** (hayat harfleri: Babî sistmine göre varlık'ı yaratan ilkeler-nitelikler) arasında yer verdi.

Babîlik Zerrin Tac için önemli bir dayanak noktası olmuştu. Bu inancın ileride göreceğimiz akidlerine dayanarak peçesini attı, halk içinde Bab'ın görüşlerini savunan vaazlar vermeye başladı. Bu vaazlarda poligamiye karşı çıkıyor, kadının da toplumsal yaşamda yerini alması gerektiğini savunuyordu.

Bu ise, «Kadının tümü avrettir. Muhakkak kadın evinden çıkınca şeytan onu gözetir. Kadının Allah'a en yakın olduğu vakit, evinin derinliğine gömüldüğü vakittir.»[3] diyen İslâm için fazlaydı. Hele, daima kaderine razı, günün 24 saati ücretsiz işçi durumundaki kadınların uyanışına yardım edecek bir girişim olmakla, bu durumun parsasını, yani kendilerine hiçbir külfet olmaksızın üretilen artıkdeğeri ceplerine indiren Kazvin'li egemen sınıf erkeklerinin çıkarları için, tümüyle çizmeyi aşmak oluyordu. Ancak olan olmuş, Kazvin ikiye bölünmüştü. Önce ailesi kanalıyla onu uyardılar. Ancak o, tüm uyarı ve ihtarlara

kulağını kapatmıştı. Üstündeki baskılar artınca da ailesini bir süre için terkederek Kerbelâ'ya gitti. Burada Şeyhîlerle tartışarak Bab'ın düşüncelerini savundu; konuşmayı bir perde arkasından kadınlar da dinlediler. Şiiler bu olaya çok öfkelenmişlerdi ama, Kurretül Ayn'ın yandaşları günden güne artıyordu. Muhammed Peygamber'in kızı Fatma ile arasında kurduğu mistik özdeşlik, Babî hareketini özenli bir dikkatle izleyen Osmanlı makamlarının da dikkatini çekmişti. Kerbelâ valisi, kendisini tutuklatmak istedi; ancak o, tutuklanmadan önce Sünnî ve Şiî ulemayla tartışmayı, hakkındaki hükmün bu tartışmanın sonunda verilmesini talebetti. Vali durumu Bağdat'tan sormak üzere tutuklamayı geciktirince de, koyulan yasağa rağmen Bağdat'a geldi. Bağdat müftüsüyle girdiği tartışma bardağı taşıran son damla oldu; Müftü idamı için fetva verdi. Kurretül Ayn, idamdan Osmanlı Sarayı'nın kayırmasıyla kurtulabildi. İstanbul'dan gelen fermanda kadının yanındakilerle birlikte İran'a geri gönderilmesi emrediliyordu. (Kazvin'deki ilk çıkışlarından bu yana, Kurretül Ayn'ın çevresinde kalabalık bir Babî grubu toplanmıştı. Bu grup «Kurretiye» diye de bilinir ve giderek Babîliğin ayrı bir kolunu teşkil etmiştir. Yanında çok sayıda erkekle dolaşması, özellikle Babîlik'in eleştirisini hazırlayan İslâm alimlerince, Kurretül Ayn'ın «güzelliğinin büyüsüyle erkekleri başta çıkartan bir teshir-edici kadın» olarak nitelenmesine yol açmıştır.* Ancak, kanımızca Kurretül Ayn'ın yeni şeriatın heyecanıyla harekete geçen bu insanları etkilemek için ille cinsel çekiciliğinden yararlanmış olması gerekmez. Yukarıda sayageldiğimiz özellikleri, O'nun çevresinde toplananlar için yeterli nedendir.) Kâfile İran'a dönerken aralarında bir tartışma çıktı: Kimi Babîler,

(*) Bu yakıştırmaya bir örnek için bkz. «İslama Yönelik Yıkıcı Hareketler...»

yüzü açık bir kadının onca erkek arasında dolaşmasının uygunsuz olduğunu savunuyorlardı. Sorunu çözümlemek için Bab'a başvuruldu; gelen cevap Zerrin Tac'ı temize çıkartmakla kalmıyor, ona **Cenab-ı Tahire** (saf, arı, temiz) adını da veriyordu.

İran'a dönüşüyle birlikte, tatsız bir olayla karşılaştı. Kayınpederi ve amcası Molla Tağı, camide namaz kılarken öldürülmüştü; Kurretül Ayn, kocasının ihbarı üzerine 70 kadar Babiyle birlikte tutaklanarak yargılandı. Ancak suçu işlediğine dair bir kanıt bulunmadığı için serbest bırakılarak Kazvin dışına sürüldü. Bundan sonra Babîliği yaymak üzere ülkenin doğusuna gittiği söylenir. Bu süre içinde Babîliğin gelişmesini tehlikeli bulan Şiraz yöneticileri ve mollalar, Muhammed Şah'ı Bab'ı mahkûm etmeye ikna edebilmişlerdi. Bab ve yandaşları, Şah'ın ikinci bir emre dek Bab'ın Şiraz'daki evinde gözaltında tutulma emrine itirazsız uydular.[4]

Önceden kendisini Allah'ın gönderdiği bir Peygamber, **Bab** olarak değerlendirmesine karşın, Seyyid Ali Muhammed, gözaltında tutulduğu süre içinde, yeni bir iddiada bulundu: O, Hakikat'ın çıktığı kaynak, Allah'ın bir tezahürü, kutsal bir görüntüydü. **Nokta** veya **Hazret-i Ala** ismini aldı. Bundan sonra Bab ismi, Horasan'lı Molla Hüseyin Buşrevi için kullanılır oldu.

Bab, veya yeni adıyla Nokta, bundan sonra Şiraz'dan hiç ayrılmadı ve zamanını kurduğu yeni dinin teorik ve teolojik umdelerini formüle etmekle geçirdi. Babîlik'in yaygınlaştırılması ve siyasal bir güç haline dönüştürülmesi ise başta Molla Hüseyin Buşrevi olmak üzere, içlerinde Kurretül Ayn'ın da bulunduğu 18 havari, veya **Huruf-ül hayy** tarafından gerçekleştirildi. Propagandalarında yerine göre ya yeni dini selâmlıyorlar ve herkesi yeni imana çağırıyorlar, ya da Şiî akidesine uygun olarak, beklenen İmam Mehdî'nin, Nokta'nın kişiliğinde ortaya çıktığını savunuyorlardı. Faaliyetlerinin kısa zamanda kazandığı yay-

gınlık, Tahran'da Şah Muhammed ve başveziri Hacı Mirza Agassi'nin dikkatini çekmekte gecikmedi Çağrı üzerine Tahran'a giden Molla Hüseyin Buşrevi, Şah'ın huzurunda Bab'ın bağlılık yeminini sunduktan sonra, devrin artık değiştiğini, Avrupa ile yakın ilişkilere giren İran'ın da artık kendi bünyesinde bazı reform hareketlerine girişmesi gerektiğini vurguladı. Poligamiye karşı çıkan ve her türlü yeniliğe açık olan Babilik, böylesi bir eğilim için sağlam bir zemin oluşturacaktı. Kaldı ki Bab'ın yapmaya çalıştığı, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi öğretilerinin uzlaştırılması, İran'ın siyasal birliğinin sağlamlaştırılmasında güçlü bir etken olacaktı.

Ancak ne Şah'ın ne de Başveziri'nin Buşrevi'nin sözlerine aklı yatmamıştı, ona Tahran'ı terketmesini emrettiler. Buşrevi söyleneni yaptı. Muhammed Şah'ın bir süre sonra ölmesi ve ölümünü izleyen karışıklık dönemi Babîlerin işine yarayacaktı. Kimse onlarla uğraşmadığı bir sırada hem faaliyetlerini yaygınlaştırabildiler, hem de silâhlandılar.

Bedeşt Toplantısı

Babî tarihinin en önemli noktalarından biri de, hareketin siyasal bir niteliğe büründüğü Bedeşt toplantısıdır. Ülkenin çeşitli bölgelerinde propaganda çalışmalarını yürüten üç Babî lideri, Molla Hüseyin Buşrevi, Kurretül Ayn ve Hacı Muhammed Ali Balfuruşî, kuvvetleriyle birlikte Mazenderan yakınlarındaki Bedeşt köyüde buluştular. Bu toplantıya o zaman 15 yaşlarında olan Bab'ın halefi Mirza Yahya Han (Subh-i Ezel) da katıldı. Bedeşt Toplantısı, hareketin birliğini sağlamlaştırmış ve politik hedeflerini belirlemiştir. Toplantıda Kürretül Ayn da sürekli takibattan yıpranan yandaşlarına moral vermek üzere bir konuşma yaptı:

«Genç kadın söze dinleyicilerin dikkatini Bab öğretisinin tüm yeryüzünü kaplayacağı ve Allah'a bu öğ-

retiye uygun olarak tapınılacağı günlerin geldiği büyük gerçeğine çekmekle başladı. Yeni bir ışık parlamıştı, yeni bir yasa doğacak, yeni bir kitap, eskisinin yerini alacaktı. Ancak böyle büyük şeyler, büyük acıları ve fedakârlıkları gerektirirdi. Kocalarının ve kardeşlerinin görevlerini paylaşmayı kabullenen kadınların da tüm bu tehlikeleri kabullenmeleri, doğaldı. Gündelik kuralları, durgun zamanların alçakgönüllülüğünü, hatta ödevlerini, ruhları için son derece doğal olan güçsüzlüklerini, korkularını bir yana atmalı, tam anlamıyla erkeklerin yoldaşları olarak ortaya çıkmalı, gerekirse onlarla birlikte şehit düşmeliydiler. Görev, çok güçtü; tüm kadınlara, çocuklara hata yaşlılara bundan pay düşmekteydi.»[5]

Babîlik ile yakından ilgilenen Fransa'nın eski Atina Büyükelçisi M. le Comte de Gobineau, büyük bir bölümünü Babîlik'in tarihine ayırdığı kitabında, Kurretül Ayn'ı tanıyanların, onun konuşmasının son derece yalın, duru ama etkileyici olduğunu kendisine aktardıklarını belirtiyor.[6]

Bir başka kaynağa göre, Kurretül Ayn aynı konuşmasında cinsel özgürlüğe ilişkin bazı noktalara da değinmiştir: *«Sizinle kadınlarımız arasında bulunan bugünkü hicabı, onlarla ortaklaşa iş yaparak, faaliyetleri paylaşarak yırtınız. Ayrıldıktan sonra artık onlarla birleşiniz. Onları kapalılık ve yalnızlıktan umumi hayata, cemiyete çıkarınız. Onlar dünya hayatının çiçeklerinden, güllerinden başka birşey değillerdir. Çiçek ise mutlaka koparılmalı ve koklanmalıdır. Çünkü koklanmak için yaratılmıştır. Sayılması veya şöyle ya da şu kadar koklanacak diye sınırlanması uygun değildir. Çiçek derilir, toplanır, dostlara sunulur, hediye edilir.»*[7]

Bu sözlerin sahihlik derecesini bilmiyoruz. Bildiğimiz, Babîlik'in kadın ile erkek arasına kaç-göç koymamasına karşın çiçekleri derip toplayıp dostlara sunmak bir yana, yabancı erkek ile kadın arasında konuşulan sözleri bizzat

Bab'ın **Beyan**'ında belirttiği üzere 18 ile sınırlamış olduğudur. Ancak Kurretül Ayn'ın eylemlerinde bir cinsel bağımsızlık tutkusu sezilmiyor değildir. Bu istek, genç yaşında evlendiği/evlendirildiği eşini ve üç çocuğunu geride bırakarak mücadeleye atılmasına tezahür etmektedir. Ne «geçim» derdini düşünmüştür (varlıklı bir aileden geliyordu, sıkıntılara alışık değildi), ne «prestij» kaybını kendisine sorun yapmıştır, ne de «can güvenliği» olmayışından yılmıştır.

Babilik Yenik Düşüyor

Bedeşt Toplantısı'nın ardından Babî liderleri ülke içinde dağılarak propagandayı sürdürme kararı aldılar. Kurretül Ayn bölgede kalacaktı. Diğer iki lider ise Mazenderan'da Şeyh Tabersî kalesini ele geçirerek dinsel ve siyasal faaliyetlerinde bir merkez olarak kullanmaya başladılar. Bu sırada tahta Nasreddin Şah geçmiş, Başvezirliğe Mirza Takî Han (Emir Nizam)'ı getirmişti. Emir Nizam hemen Mazenderan'daki duruma el koyarak bölge yöneticilerini ve aşiret reislerini Babî ayaklanmasını bastırmakla görevlendirdi. Çok uzun ve kanlı savaşlardan sonra Şeyh Tabersî kalesi düştü; liderleri Balfuruşî ve Buşrevi'yi yitiren Babîler teslim oldular. Ancak, tümü de kılıçtan geçirildi.

Savaş başlayınca Kurretül Ayn Mazenderan'dan uzaklaşarak Hamedan'a gelmiş, burada propagandaya başlamıştı. Bundan sonra bir süre için ortalıktan yokoldu. Babî şeflerinin kararıyla bu süreyi Tahran'da gizlenerek geçirdiği tahmin edilmektedir.*

(*] İslâm Ansiklopedisi. Bedeşt Toplantısı'ndan sonra Kurretül Ayn'ın Mirza Yahya'yı (subh-i Ezel) yanına alarak Nur'a geçtiğini, ancak Tabersi kalesinin düşmesinden sonra Ket halkının kendisini hükümet görevlilerine teslim ettiğini yazar. Biz daha ilk elden bir kaynak olarak gördüğümüz M. le Comle Gobineau'nun tarihine ağırlık vermeyi yeğledik

Bu sıralarda Hamse Bölgesi'nin merkezi Zencan'da Molla Muhammed Ali Zencani'nin önderliğinde bir Babî isyanı daha çıkmıştı. Ancak hükümet kuvvetleri ve çevre aşiretlerinin de eyalet kuvvetlerine yardımıyla, kanlı bir biçimde bastırıldı.

Tüm bu olaylar Saray'ı Babîlik'ten köklü bir biçimde kurtulmak düşüncesine itti. Bu ise ancak Bab'ı öldürmekle mümkün olabilirdi. Ferman çıktı, Seyyid Muhammed, tutuklanarak önce Cehri sonra da Tebriz kalelerine getirildi. Bugün Babî-Bahaî'lerce kutsal addedilen kitaplarını Cehrik kalesinde yazmıştır. Tebriz kalesinde bir süre sorguya çekildikten sonra ölüme mahkûm edildi; 9 Temmuz 1850'de kurşuna dizilerek/asılarak* öldürüldü. Ölüsü, Babî-Bahaî'lerin kutsal yerlerinden Carmel dağının eteğine gömülmüştür.

Seyyid Ali Muhammed'in öldürülmesi Babîleri Kaçar Hanedanı'na iyice düşman kılmıştı. Babî şefleri Tahran'da toplanarak genç MirzaYahya'ya biat ettiler, ve bir süre için silâhlı çatışmaya girmeksizin güç toplamayı kararlaştırdılar. Ancak bu kararın getirdiği göreli sükunet uzun sürmedi; 1852'de üç Babî, Bab'ın intikamını almak üzere Nasreddin Şah'a suikast düzenlediler. Girişim başarıya ulaşmadı ama, Babîlik'e bir süre için büyük bir darbe indirdi. Tahran'da büyük bir tutuklama gerçekleştirildi. Kurretül Ayn da tutuklananlar arasındaydı. Tutukluluğu süresince, kendisine çok değer veren Tahran Kalenderi (Polis Komiseri) Mahmud Han'ın evinde kaldı. Bu nedenle durumu diğer yoldaşlarınınkinden daha iyiydi.

Tutuklanan Babîlere bir şart koşulmuştu: İnançlarından vazgeçmeleri. Başta Kurretül Ayn olmak üzere hiçbiri buna yanaşmadı. Ve 1852 yılında, Zerrin Tac,

---

(*)Kaynaklar çelişkili

bu yiğit kadın ve arkadaşları işkenceler içinde birer birer öldürüldüler.*

Bab'dan Sonra...

Bab ve önde gelen Babîlerin öldürülmesiyle Babî hareketi büyük ölçüde güçten düşmüştü. Ancak bir yandan bir kısım Babinin biat ettiği Subh-i Ezel, diğer yandan Bağdat'ta Bab'ın müjdelediği **Men Yezher Hu Allah** (Allah'ın izhar edeceği kişi) olduğu iddiasıyla ortaya atılan kardeşi Mirza Hüseyin Ali, **(Bahaullah)** Babîleri kısmen toparladılar. Ancak bu iki kardeşin de kendilerini Bab'ın halefi ilân etmesi Babîlik'i Ezel ve Bahaî olmak üzere ikiye böldü.

İşin ilginç yanı, Bahaullah'ın, peygamberlik iddiasında bulunmasının hemen ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun emriyle İstanbul'a getirilmesidir. Yanında 84 kişiyle İstanbul'a gelen Bahaullah burada dört ay kalarak birtakım gizli faaliyetlerde bulunduktan sonra, Edirne'ye gönderilerek 4, 5 yıl kadar da orada kaldı. Mirza Hüseyin Ali'nin misyonunu açıklaması Edirne'de olmuştur. Ancak iki kardeşin girdiği dinsel çatışmadan tedirgin olan Osmanlı Sarayı, Babî ve Bahaî'leri Edirne'den sürerek Bahaullah ve Babaî'leri Filistin'de Akka'ya, Mirza Yahya ve Ezelîleri de Kıbrıs'a gönderdi (1868). Her ikisi de propaganda faaliyetlerini buralarda sürdürdüler. Bugün Bahaîlik kolu başat durumdadır ve dünyaya yayılmıştır. Ayrıca az sayıda Ezelîler de mevcuttur.

---

* Kurretül Ayn'ın yakılarak öldürülmesi, belkide o dönem Osmanlı İmparatorluğu'ndaki liberalleşme eğilimlerinin de etkisiyle Batı'ya yönelen Nasreddın Şah ve Sadrazam'ının onca kişiliğinde bir Jeanne d'Arc görmelerindendir. Kaldı ki, Nasreddin Şah bir süre devrim - sonrası Fransası'nda bulunmuştur. İslam alemince pek de kabul edilemeyecek bir uygulama olan "bir kadının idam edilmesi" olayına Fransa'nın yakın geçmişi örneğinden (Olympe de Gouge'un giyotinle idamı) hareketle aklının yatmış olması mümkündür.

Babîlik / Bahaîlik: Nitelikleri, Değerleri, İnanışları:

Yazımıza son vermeden Babîlik'in niteliğine kısa da olsa değinmek gerektiği düşüncesindeyiz.

Çok kısa bir süre içinde, İran'da özellikle de elit (tanınmış din adamları, zenginler, ileri gelen aileler, filozoflar, sûfîler, yahudi tacirler vb.) arasında yaygınlaşan Babîlik, İslâm Sûfîliği, Yahudilik, Zerdüşt inancı, Doğu Kilisesi, Doğu Okültizmi ve Hurufîliğin herbirinin etkisi altında, herbirinden unsurları bünyesinde sentezleştiren bir inanıştı.

Allah Hakkındaki Kavrayışları

Allah özde yaratıcıdır, çünkü hayatın kendisidir, hayatı neşreder ve bu neşretmenin tek yolu, yaratmaktır. Allah yaratabilmek için yedi harfi/kelâmı kullanır: Bunlar kuvvet, iktidar, irade, eylem, kerem, zafer ve vahiy'dir. Bunlar harf ve kelâm olmanın yanı sıra, Yaradılış'da etkin olmuş nitelik/değerlerdir ki bunlara **huruf-ül hayy** denir.

Allah'ın yaratıcılığı tam'dır, yaratığınki ise kusurlu: Ardından mutlaka parçalanma, azalma, tahribolma gelir.

Yaratık, kutsal değer-nitelikler'in tümüne sahip olmadığı için Allah-olmayandır ama, Allah'dan tümüyle ayrı da değildir. O, yalnızca eksiklidir. Tamlığına, son Yargı Günü'nde, Allah'a kavuşmakla kavuşacak, onunla bütünleşecektir. (Bu bakımdan Tasavvuf'daki **Fenafillah** düşüncesiyle paralellik gösterir.)

Gobineau, Babîlerin Tanrısı'na ilişkin olarak şunları söylüyor: «Babîlerin Tanrısı, görüldüğü gibi Kaldonya felsefesinin, İskender'in, Gnostik teorilerin büyük kesiminin, büyü kitaplarının, kısası Doğu biliminin Tanrısı'dır. Pentatek'inki değilse de Gomara ve Talmud'un vazettiği

Tanrı budur. Musa ve İsa'nın öğrenebildiklerinden hareketle İslâm'ın tanımlamaya çalıştığı Tanrı bu değildir ama, tüm filozofların, kritiklerin, tüm akıllı kişilerin, yani Sufîlerin, Semitleşmiş Zerdüştîlerin (Yani, Sasanîlerden bu yana tüm Zerdüştîlerin) ilim bu ülkelerde boy attığından beri aradığı, taptığı Tanrı'dır. Bab, Histiyan ve İslâm boyunduruğunun bir süre gölgede bıraktığı bu Tanrı'yı tekrar hatırlatmaktan, karanlıklardan çekip çıkarmaktan başka birşey yapmamıştır.»[8] Babilere göre Ali Muhammed'in içinde Allah'ın cemalinin görüldüğü bir ayna olduğunu ve herkesin O'nu orada görebileceğini de ekleyelim.

Babîler, her harfin sayısal bir değer yüklendiği **«ebced»**e büyük önem verirler. Babî düşüncesine göre Tanrı'nın sayısal ifadesi, **«vahd»** ve **«ahy»** (hayat veren)i de karşılayan ve **«hayat veren tek»** anlamına gelen 19'dur. **«Vücud»**un ebced hesabındaki değeri de 19 tutmaktadır.

19 sayısı tüm Babî ve Babîliği temel alan Bahaî yaşamında denetleyici durumdadır. Babî/Bahaî takvimine göre yıl 19 ay, ay 19 gün, gün 19 saat. vb. dir. Hukuki ve ticari tüm düzenlemeler önceden yerleştirilmiş bu ilâhi uyumu bozmamak için 19 sayısı temelinde yapılır. Bab, Tanrı ile Tanrı'dan kopan yaratık arasındaki uyumun yeniden kurulması için «Herşeyi birlik sayısına göre, yani 19 bölüm halinde örgütleyiniz.» demektedir.

Kendisinden önceki Peygamberleri kabul etmesine, onları kendi dönemleri için tutarlı saymasına karşın, dönemlerini doldurmuş olduklarını söyler. Kendi önerdiği sistem, tümünden daha sonra geldiği için, tümünün tamamlayıcısı durumundadır.

Bu yeni imanın Peygamber'i Bab, yalnızca Peygamber olmakla yetinmez. O, Nokta'dır ve 18 arkadaşı (Kurretül Ayn, Molla Hüseyin Buşrevi, Hacı Muhammed Ali Balfuruşi, Subh-i Ezel, ve adı bilinmeyen diğerleri)

ile birlikte tamamlanır. Bab, daha önce de belirttiğimiz gibi teolojik öğretiyi formüle etmiştir. Siyasal örgütleyici Hüseyin Buşrevi'dir, öğretiye ilişkin soruların cevabı ise Kurretül Ayn'dadır.

Ancak, Bab, aynı zamanda kendi sistemine göre, kendisinden sonra gelecek olan, «Tanrı'nın izhar edeceği» (Men Yezher hu Allah)nin habercisidir. Gelecek olanın isminin ebced değeri 19 olacaktır. Kıyamet ve Son Yargı Günü'nde ortaya çıkacaktır. (Mehdi düşüncesinin ve Hristiyanlık'ın etkileri barizdir.) Bu nedenle Bab, herbiri 19'ar paragraftan oluşan 19 kısımlık kitab'ı **Beyan**'ı tamamlamamıştır. (**Beyan,** Babîlik için Kur'an yerine kaimdir.) Bunu, gelecek olan Peygamber tamamlayacaktır. Bab'ın bu bildirisi, Babîlerin bir kısmının Subh-i Ezel'in etrafında toplanmasına neden olmuş, ancak Ezeli'ler azınlıkta kalmıştır. Büyük bir kısmı ise, sonradan kendisini Bab'ın müjdelediği olarak ilân eden ve Bahaullah adını alan Mirza Hüseyin Ali (1817 - 1892)'ye biat etmiş ve bugün tüm dünyaya yayılmış bulunan Bahaî'leri oluşturmuşlardır.

Babî / Bahaî yaşamı

Babî / Bahaîler son tahlilde tüm dünyaya egemen Bahaî devleti'ni öngörürler. Tüm dünyada tek bir dilin konuşulmasını savunurlar, bu nedenle de Esperanto çalışmalarını vargüçleriyle desteklemişlerdir.

Ancak, bu son aşamaya gelmeden, tüm Babî/ Bahaîler içlerinde bulundukları ülkenin hükümetleriyle iyi geçinmelidirler. Dünyada Büyük Barış'ın sağlanması için çalışmalıdırlar. Tüm dinlerle iyi geçinmek ilkeleridir, ancak başka dinlerin kitaplarını okumaları istenmez. Bab ve Bahaullah Kur'an'daki Cihad hükmünü silmişlerdir.

Eğitime çok önem vermektedirler. Kız çocukların eğitimi de en az erkeklerinki kadar önemlidir. Bahaî örgütleri, cemaatlerinden yoksul çocukları okutmakla yükümlüdürler.

Babî ve özellikle ondan kaynaklanan Bahaî düşüncesi, Batı'daki feminist taleplerin etkisinde, kadınlara bazı hakların tanınmasından yanadır. Daha önce de belirtiğimiz gibi kadınlar için tesettür (örtünme) veya kaç-göç yoktur, ancak Bab, birbirlerine yabancı kadın ile erkeğin konuşacağı kelime sayısını 18 ile sınırlamıştır. Ayrıca, erkekler için farz olan hac (Babî/Bahaîlerin kutsal yerleri ziyareti) görevi, kadın için, vücudunun zayıflığından dolayı, ihtiyarî bırakılmıştır. Kadının esas görevi ise çocuklarının bakımıdır.

Evlilik zorunludur; 11 yaşını bitiren her Babî evlenmek yükümlülüğü altındadır. Ancak, evliliğin akdedilmesinde kendilerine göre bir üslûpları vardır. Şöyle ki, nikâhta veli, vekil, şahit tutulmaz. Evlilik yalnızca kadın ve erkeğin sadece lafzî beyanlarıyla kurulmuş olur. Eşlerden birinin ölmesi durumunda, erkek 60 kadın ise 95 günlük bir mühletten sonra yeniden evlenmek zorundadır. Babî evliliği genellikle monogamiktir. Babîye'nin Kurretiye kolunun ise diğer kollarca kabul edilmeyen bir postulat'ı vardır. Buna göre bir kadın 9 erkeğe eşlik etme potansiyeline sahiptir.

Boşanma güç koşullara bağlanmıştır, yasak olmamasına karşın, onaylanmaz. Boşananlar, 1 aylık (Sözkonusu olan Babî takvimine göre «ay»dır) bir mühletten sonra, 19 defaya kadar barışabilirler. Barışma da, tıpkı evlilik gibi, lafzî beyanla olur. (Zaten Babîler - Bahailer) **«söz»**e büyük önem vermişlerdir. Sözünde durmak, önemli hasletlerden biri olup, ticari anlaşmalarını genellikle sözlü yaparlar.)

Babî - Bahaî düşüncesinin en önemli ilkelerinden biri de temizliktir. Su, temizliğin kendisidir ve temizler. Öyle ki, Babî savaşçıları, savaşırlarken, kanları vücudlarına ya-

bancı olan giysilerine değip kirlenmesin diye giysilerini çıkarıp çıplak savaşırlardı.

İyi giyinmek, her türlü lüks ve süs eşyaları, değerli taşlar Babîlere haram kılınmamıştı. Aksine, inziva ve istimna'ya kınanması gereken davranışlar olarak bakılmaktaydı.

Babîlikte, özellikle de çıkış dönemlerinde mallar ortaktı. Bab'ın ölümünden sonra tasarruf hakkını elde edebildiler. Bunun temelinde, her türlü malın Allah'ın olduğu düşüncesi yatar. Gerek Bab, gerekse halefi Bahaullah, ticarete büyük önem vermişler, sistemlerinin bir parçası olan **Büyük Barış**'a uygun, barışçıl bir faaliyet olarak nitelemişlerdir. Babî-Bahaîlerin egemen olduğu yerlerde, ticaret yapma yetkisi yalnızca onlara ait olacaktı.

Babîlerde Kıble yoktur; Bab, Kıble'nin yönünü Men Yezher hu Allah'ınbelirleyeceğini söylemiştir. Allah heryerde olduğu için namaz kılınırken nereye dönüleceği önemli değildir. Cenaze namazları haricinde cemaatle ibadet edilmez.

Babîlerde ölüler billur bir tabuta konulur. Ve üzerinde «mezardan korkulmaması» anlamına geldiği varsayılan harf veya harfler bulunan kıymetli taşlı bir yüzükle gömülürlerdi. Bu yüzük kadın ve erkek için değişik olurdu.

Yazının bu inanç sisteminde oynadığı rol çok önemlidir. Örneğin gelen mektubun mutlaka cevaplandırılması gerekir. Babî ibadetlerinden biri de, Beyan'dan en az 2000 sûre yazmaktır. 19 Bahaî ayından ikisinin adı **«Kelimat»** ve **«Esma»**dır. Hurufiliğin etkisi açıkça görülmektedir.

Bahaîlerin ilahî kaynaklı olduğunu söyledikleri kendilerine özgü bir idari örgütlenişleri vardır. En yüksek Idarî organ, **Umumî Adalet Evi** olup, 9 kişiden oluşur. Yeri Hayfa'dadır (İsrail). Tüm Bahaîlerin ruhanî sorunlarının çözümünü getiren en yüksek mercidir.

Ayrıca Bahaîlerin bulunduğu her ülkede bir **Milli Ruhani Mahfil** ve yerel organlar olan **Mahalli Ruhani Mah-**

filler vardır. Bahaîler kendi aralarında çıkan her türlü anlaşmazlığı bu organlarda çözümlerler; sivil mahkemelere çıkmaları yasaktır. Her kıt'a da bir tane olmak üzere 5 Bahaî Mabedi bulunmaktadır. Bunlar, Chicago (ABD), Kampala (Uganda), Aşkabad (Türkmenistan-SSCB), Sydney (Avustralya) ve Frankfurt (Almanya)'dadır. Cenevre ve de Lozan merkezleri durumundadır.

Bahaîler, kendilerini diğer tek tanrılı dinler (Yahudilik, Hristiyanlık, İslâm) gibi bir din olarak kabul ederler ve ettirmeye çalışırlar. İslâm'ın gerek Sünni gerek Şii mezhepleri ise bu hareketi **rafızi** bir akım olarak kabul etmiştir ve başlangıçtan beri onunla mücadele halindedir. (Gerçekten de, Babîlik, İslâm Şeriatı'nın dışında, ayrı bir «**Şeriat**» tır. Tamamen İslâm dışı bir kuruluş olduğu kesindir.)

İşte Kurretül Ayn'ın da oluşumuna katıldığı, uğruna ölümü göze aldığı Babîlik, ve daha sonra geliştiği biçimiyle Bahaîlik, kısaca böyle bir inanç sistemidir. Temelinde bulunan bazı ilkeler (ticarete verilen önem, özel mülkiyete ve «meşru kazanç»a açık oluşu, sosyal adalet düşüncesi) ve Batı dünyasıyla girdiği sıkı ilişkiler, onu günümüzde kapitalizm ile uyumlu kılmıştır.* Uluslararası nitelikli bazı ticari girişimleri olduğu bilinmektedir. Örneğin, İran'daki Pepsi Cola firması, Bahaîlerin elindedir.

Süreç, Sayı 2
Haziran, 1980

---

* Örneğin Bahaullah'ın oğlu ve Bahai dininin önderlerinden Abdülbaha (Abbas Efendi)'nin işçi hareketlerini, ayaklanmaları önlemek için şöyle bir önerisi vardır. «Tüm ülkelerden hükümet ve parlamento üyeleri ve soylular, uluslararası nitelikte bir toplantı düzenleyerek, kapitalistlerin büyük zenginlik kaybına uğramayacakları, işçilerin de sefalet koşullarına sürüklenmeyecekleri biçimde, bir işçileri kâra ortak etme planı oluşturmalıdırlar. Böylesi bir yasa kabul edildikten sonra, herhangi bir grev girişimine karşı , hükümetler birlikte direnmelidirler. Üstelik kâra ortak edilen işçi, daha canla başla çalışacaktır.»

NOTLAR :

(1) Historie du Feminisme Français, Maité Albistur - Daniel Armogathe, Edition des Femmes, Paris, 1977. ss. 228-230.

(2) İslâm'a YönelenYıkıcı Hareketler (Babilîk ve Bahailiğin İçyüzü). Muhsin Abdülhamit. Diyanet İşleri Yayınları. Başbakanlık Basımevi. Ankara 1973.

(3) Kadınlara Hitap, Hadis-i Şerifler, derleyen: Tekirdağ Müftüsü Ali Arslan, s. 69.

(4) Bulundukları ülkenin yöneticilerini desteklemek, Babilik / Bahailiğin akideleri arasındadır. İran İslâm Devrimi'ne karşı Şah Muhammed Rıza Pehlevi'yi desteklemiş olmalarının bir nedeni de, sanıyoruz ki, budur.

(5) Les Religions et les Philosophies dans l'Asie Centrale, M. le Comte de Gobineau, Paris, 1866, ss. 181-182.

(6) agy. s. 182 - 183.

(7) İslam'a Yönelik Yıkıcı Hareketler, s. 138.

(8) Gobineau, ss. 136 - 137.

YARARLANILAN KAYNAKLAR :

1) İslâm Ansiklopedisi, ilgili maddeler.

2) Les Religions et les Philosophies das L'Asie Centrale, M. Le Comte de Gobineau Paris 1866, (2. Baskı).

3) İslâm'a yönelik Yıkıcı Hareketler (Babilik ve Bahaîliğn İçyüzü). Diyanet İşleri Yayınları Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

4) La Religion de Bab, Réformateur Person du XIX. Siécle, Clément M. Huart, Paris 1889, Le Puy.

5) Bahaî Dini, Tarihi, Prensipleri ve Dini Hükümleri. Dr. N. Özşuca, Ankara 1967.

6) Bahaullah and The New Era, j. E. Esslemont, Bahai Publıshing Committe Publıshers,Wilmette, Illinois, 1950 (12. Basım)

7) Hz. Bahaullah'ın Levihleri, Çev.: M. İnan, İstanbul 1974.

BİR ANARŞİST FEMİNİST:

Emma Goldman

«Dünyanın en tehlikeli kadını...» Alix Kates Shulman, 19. yüzyıl anarşizminin önde gelen temsilcilerinden Emma Goldman'ı bu sözcüklerle tanımlıyordu 1970'de kaleme aldığı biyografide.

Yaşadığı günlerde her sözü ve her eylemiyle gerek hükümet güçlerinin gerekse «kadın hakları» için kolları sıvayan işgüzar burjuva hanımlarının kabusu olmayı başarmış; sonunda nasıl olsa tutuklanacağını bildiği için vereceği her söyleve, koltuğunun altında «içeride» olduğu sürece okunmak üzere bir kitapla gelen; Anarşizm'in üstadlarından Peter Kropotkin tarafından dahi «aşırılık» ile suçlanan Emma Goldman'ın adı, 1940'da Kanada'da öldüğünde pek az insanın belleğinde kalmıştı. Bu unutkanlık, ancak 1960, özellikle de 70'li yıllarda Kadının Özgürlüğü Hareketi'nin **(Women's Liberation Movement),** özellikle de Cinsel Özgürlük'ü bu hareket içinde öne çıkartanların günümüzde öne sürdükleri taleplerden çoğunun daha 19. yüzyıl sonlarında bu savaşkan anarşist kadın tarafından dile getirildiğini keşfetmeleriyle kırılabildi. Bugün "Kızıl Emma" adı, **Suffrage*** hareketinin başarıla-

* Sufrage Hareketi: 19. yy. boyunca ve 20. yy. başlarında ABD ve B. Avrupa ülkelerinde kadınların oy hakkı için mücadele edenlere verilen genel ad. Bu hareket, içinde küçük burjuva radikal görüşlerden burjuva liberal görüşlerine dek değişiklik gösteren çeşitli eğilimleri barındırıyordu. İşçi sınıfı hareketinin gelişmesi bu hareket içinde çeşitli ayrışmalara neden oldu. Emma Goldman'ın özelliği, ileride de göreceğimiz üzere, oy hakkının (tıpkı erkeklerde olduğu gibi) kadınlara da bir şey kazandırmayacağı gerekçesiyle bu mücadeleye tümüyle karşı çıkmış olmasındadır.

rının sonuçsuzluğundan düşkırıklığına uğrayarak kendilerine yeni çıkış yolları arayan Batı'lı kadınlarca yer yer hayranlık, yer yer korku, yer yer de ibretle anılmaktadır. Onun önerilerinin geçersizliğini vurgulamak görevi ise, Marksistlere düşmektedir.

Çarlık Rusyası'nda Bir Asi Çocuk

1869 yılında yoksul bir yahudi ailenin çocuğu olarak Rusya'da hayata gözlerini açan Emma, kadınların üzerindeki tarihsel baskıyla, pek küçük yaşlarında, kız evlat istemeyen babası aracılığıyla tanışır. Burada, kadını **İnsan**'dan saymayan Yahudi dininin özel gerici etkisini de vurgulamak gerektiği kanısındayız. Ailenin ilk çocuğudur, ve ne yazık ki kız doğmuştur. Ebeveynleri için yapılacak tek şey, her mazbut ailenin yaptığı, gibi, onu her genç kızın mutlak kaderi olan evliliğe kazasız belasız hazırlamak olacaktır bundan böyle.

Emma anılarında babasının eline almak için en küçük bir fırsatı kaçırmadığı kırbacı bir karabasan gibi hatırlar. Ve ona bu fırsatları, daha ilkokul çağından itibaren sık sık vermişe benzemektedir. İlkokulda derslerindeki başarısının hayli parlak olmasına karşın hal ve gidişden bir türlü geçer not alamamaktadır küçük asi. Bu nedenle eğitimine ara vermek zorunda kalır. Bu arada maddi durumu bir hayli bozulan aile, St. Petersburg'a taşınır (1882).

St. Petersburg, Emma'nın sonraki düşünsel gelişimine bir temel oluşturacaktır. O dönemlerde nihilist Narodnik hareketi tüm Rusya'yı sarsmaktadır. Rusya, emekçilerin, gençliğin, köylülerin yeni bir yaşam tarzı arayışı içinde olduğu toplumsal sarsıntıları yaşamaktadır. Narodnik «**Halka gidelim!**» şiarı, pek çok genç aydını rahat yuvalarından kopartarak «halkın öğrencisi ve öğreteni» olmak üzere köylere sürüklemiştir. Gerçi «kentlerden kırlara» bu büyük göç, gençlere düşledikleri başarıyı sağ-

lamaz. Köylüler aralarına katılmak üzere okullarından, ailerinden kopup gelen bu gençlere çoğunlukla kuşku, hatta korkuyla bakmakta, onları bağırlarına basıp öğretmenliklerini benimsemek bir yana, bu «bozguncu»ları yer yer Çarlık polisine ihbar etmektedir. Ancak, bütün bunların yanısıra, Rusya'da artık birşeylerin değişim sürecinde olduğu kesindir. Eskisi gibi yoğun baskı ve sömürü altında yaşanmayacağına dair bir bilinç gelişmektedir.

O sıralar 13 yaşlarında olan Emma, bu değişimleri sezgisel dahi olsa, hissetmektedir. Hele 6 aylık bir okul deneyinden sonra yoksulluk koşulları nedeniyle çalışmaya başladığı fabrikada Rusya'daki ihtilâlci oluşumu daha yakından izleyebilmiş, özellikle de tek kaygıları evlenip çoluk çocuğa karışmak olmayan, kendilerini devrimci mücadeleye adamış genç kadınların yaşam tarzından etkilenmiştir.

Kızlarının geleceğinden iyiden iyiye endişe duymaya başlayan ailesi, onu bir an önce evlendirmeye karar verir. Uygun bir eş seçilir, ailenin malî durumunu biraz olsun düzeltecek bir başlık tesbit edilir. Evlilik ise Emma'nın düşüneceği en son şeydir o günlerde. Kararını verir, kızkardeşi Helena'yla birlikte ABD'ye göçederler. O sırada 16 yaşındadır.

Goldman'ın Anarşist Oluşumu

ABD'de Rochester'e yerleşip bir fabrikada çalışmaya başlayan Emma, kısa zamanda bu ülkeye göçetmiş Rus yahudisi anarşistler arasında bir çevre edindi. Zaman zaman Alman sosyalistlerin düzenledikleri toplantılara katılıyordu. Göçmenlerin, özellikle de yahudi göçmenlerin sürdürdükleri getto yaşamı, görüşlerinde radikalleşmeye yolaçmıştı.

Evet, ilk zamanlar koşullar zorluydu. Yabancı bir ülkedeydi, yalnızdı, parasızdı. Çalıştığı fabrikada tanıştığı

Rus göçmeni Jacob Kershen ona tutunulacak bir dal gibi gelmişti. Evlendiler. Ancak bu evlilik, evlilik hakkında sahip olduğu olumsuz görüşleri pekiştirmekten başka bir işe yaramadı. Daha sonraki denemelerinden birinde:

«Evlilik ve sevginin», diye yazacaktır, «hiçbir ortak yanı yoktur; bunlar iki kutup kadar birbirinden uzak, hatta karşıttırlar... Bugün evliliğin bir boyunduruktan ibaret olduğu çok sayıda kadın ve erkek vardır; onlar bu boyunduruğa kamuoyu hatırına katlanmaktadırlar. Her durumda, kimi evliliklerin sevgi üstüne kuruldukları, ve hatta bazı durumlarda sevginin evlilik yaşamında da devam edebildiği doğruysa da, bu, evliliğe rağmen gerçekleşebilmektedir; yoksa evlilik sayesinde değil.

Evlilik, en başta iktisadî bir düzenleme, bir sigorta poliçesidir. Normal hayat sigortası poliçesinden, daha bağlayıcı, daha kesin hükümlü olmasıyla ayrılır. Getirdikleri, kendisi için yapılan yatırıma kıyasla son derece azdır. Hayat sigortası yaptıran kişi dolar ve sent olarak ödeme yapar ve her zaman için anlaşmayı feshetme özgürlüğüne sahiptir. Oysa eğer kadının temettüsü bir kocaysa, buna karşılık olarak adını, mahrumiyetini, öz-saygısını, yaşamını, 'ölüm ayırana dek' ödemek zorundadır. Üstelik, evlilik sigortası onu yaşamı boyunca gerek bireysel gerekse toplumsal bağımlılığa, parazitliğe, tam bir işe yaramazlığa mahkum eder. Erkek de kendi payını ödemektedir; ancak, onun alanı daha geniştir; evlilik onu kadında olduğu gibi kısıtlamaz. O, zincirlerini daha çok iktisadî anlamda hisseder.»(1)

Evet Emma Goldman'ın kısa süren evliliğinden, onu anarşist komünizm'e* daha da yaklaştıran teorik dersleri çıkartmış olduğu anlaşılmaktadır.

---

* Anarşizm'in teorik kurucularından sayılan William Godwin'den bu yana, özellikle, Michael Bakunin ve Peter Kropotkin'in vazettiği **anarşist komünizm**'i, Proudhon ve Stirner'in öncülüğünü yaptığı **bireyci anarşizm**'den ayırmak gerekmektedir.

Özel deneyimlerinin yanısıra, genç Emma'nın ABD'ye geldiği sırada buradaki sınıf mücadelelerinin kazanmış olduğu şiddet, görüşlerinin oluşumunda etkili olmuştur. 1886'da Chicago'da patlak veren büyük grev, ve hemen ardından, öncülük yapan sekiz komünist işçinin Haymarket Alanı'nda polise bomba attıkları gerekçesiyle tutuklanmaları, hele dördünün sudan kanıtlarla idam edilmesi tüm bir genç kuşağı yüksek ölçüde politize etmişti. Bu infazlar, Emma'nın yaşamında bir dönüm noktası oldu ve kısa zamanda Kershner'den boşanarak New York'a taşındı; 20 yaşında bir anarşist olarak yeni yaşamına başladı.

Emma'nın Bireysel «Kurtuluş»u

Bu sırada Amerika'lı anarşistlerin tartışmasız liderlerinden biri, Johann Most idi. Emma, kısa zamanda Most'un ilgisini çekti; genç adam bu ele avuca sığmaz anarşist kızı himayesine alarak yetiştirmeye karar verdi. Emma pek çok şeyi, bu arada kitle önünde konuşmayı Most'dan öğrendiğini kabul etmektedir; ancak kitle önünde Most'un dine empoze ettiği düşünceleri savunmak, özgürlüğe bu denli tutkun genç kadına kısa zamanda ters gelmeye başlar. Anılarında Most'dan ideolojik kopuşunu şöyle anlatmaktadır (Goldman, o sırada sekiz saatlik işgünü için mücadele vermenin, küçük ve bayağı kazanımlar uğruna parlak bir geleceği feda etmekle eşanlamlı olduğunu, İşçileri daha büyük ve şanlı görevlerin beklediğini anlatmak üzere bir dizi konuşma yapmakla görevlendirilmiştir. Bunlardan birini yerine getirmek üzere Cleveland'e gider) :

«*Ön sıradan ak saçları ve çelimsiz, yorgun yüzüyle dikkatimi çeken bir adam söz aldı. Günde birkaç saat az çalışma veya haftada birkaç dolar fazla ücret gibi küçük talepler karşısındaki sabırsızlığımı anladığını söyledi.*

Genç insanların zamanı hafife almaları doğaldı. Fakat onun yaşındakiler ne yapmalıydı? Kapitalist sistemin nihai yıkılışını görene dek yaşayacakları kuşkuluydu. Nefret ettikleri işte günde iki saat daha az çalışmaları da onlara çok mu görülmeliydi? Kendi yaşamlarında gerçekleşeceğini görmeyi umdukları, bundan ibaretti. Şimdi kendilerini bu küçük kazanımdan da mı yoksun bıraksınlardı? Okumak, ya da açık havaya çıkmak için birazcık daha fazla zamanları olmamalı mıydı? Zincire vurulmuş halka karşı neden adil olunmuyordu?

Adamın açıksözlülüğü, sekiz saatlik işgünü mücadelesinin içerdiği ilkeye getirdiği net tahlîl, Most'un tutumunun yanlışlığını gözlerimin önüne sermişti. Most'un görüşlerini tekrarlayan bir papağan görevini görmekle kendime ve işçilere karşı suç işlediğimi kavradım. Neden dinleyicilerime ulaşamadığımı anlamıştım. İçimdeki ikna olmamışlığı gizlemek için emekçilere karşı ucuz şakalara ve acı saldırılara sığınmıştım. Kitle önündeki ilk deneyim Most'un umduğu sonucu vermedi ama, bana değerli bir dersi belletti. Öğretmenimin yanılmazlığı üzerine duyduğum çocukça güveni yokederek bağımsız düşünmenin gerekliliği konusundaki fikrimi pekiştirdi.»[2]

Bu itimle Emma New York'a dönüşünde, artık yalnızca kendisini baskı altında tutmak isteyen bir başka erkek olarak gördüğü öğretmeni Most'dan koptu. Bu kopuş, genç Amerikalı anarşistler arasında bir bölünmeyi getirmiştir.

Emma, bu ayrılığın kendisinde yarattığı duygusal ve düşünsel sarsıntıyı kısa zamanda atlatmasını bildi. Gençti, özgürlüğe tutkundu (her ne kadar bu soyut, önkoşullarından yalıtılmış, içeriği belirsiz bir özgürlük idiyse de!) ve önünde fethedilecek bir dünya, uğruna baş konulacak bir dava vardı. Yaşıtı pek çok genç kadının önünde çözümsüz uzanan bir sürü sorunu o kendi kafasında cevaplamış, kendini «özgürleştirmişti». Oda ve dava ar-

kadaşı, kendi gibi yahudi asıllı Rus göçmeni Alexander Berkman (Sasha), kısa zamanda yaşam arkadaşı oldu. Bir süre sonra yakın dostları ressam Fedya da bu ilişki içinde yerini buldu ve üç kafadar anarşist birlikte yaşamaya koyuldular. Emma'nın New York yaşamı renkli geçiyordu. Gündüzleri grevler, işçi, öğrenci ve kadınlar arasında ajitasyon çalışmaları, geceleri ise danslı toplantılar. Emma her ikisinde de durmak, yorulmak bilmiyordu.

«Güzel bir ideali, anarşizmi, önyargı ve inançlardan kurtulmayı savunan bir davanın,» demekteydi anılarında, «yaşamın ve mutluluğun reddedilmesini isteyeceğine inanmıyordum. Davamızın benden bir rahibe olmamı, hareketin de bir manastıra dönüşmesini bekleyemeyeceği konusunda ısrarlıydım. Eğer bu böyle idiyse, benim istediğim bu değildi. Özgürlük, kendini ifade hakkı, herkesin güzel, parlak şeylere hakkı olmasını istiyordum. Anarşizm'in benim için anlamı buydu, ve tüm dünyaya - hapisler, lanetlenme, herşey- rağmen bunu yaşayacaktım. Evet, en yakın yoldaşlarım beni mahkûm etseler bile, güzel idealimi yaşayacaktım.»[3]

Görüldüğü gibi, Emma'nın yaşamı yorumlayış tarzı bir hayli düşçüydü. Maddî temelinden yalıtılmış, nesnellikten uzak, soyut, tanımlanmamış bir özgürlüğün (ki kökenleri 1789 Fransız Devrimi'nin ünlü formülasyonunda yatmaktıdır) tutkusu, işçi sınıfının B. Avrupa ve ABD'de 19. yüzyıl sonlarına doğru yoğunlaşan mücadeleleriyle karşılaşmıştı. Buna o sırada düşünceleri özellikle Batı Avrupa'da yaygınlık kazanmış olan Proudhon'un, Bakunin'in ve ABD'ye göçederek (günümüzün hippy komünleri benzeri) komünler kuran yarı-dinsel çıkışlı ütopistlerin ideolojik etkisini ekleyin. Ve tutucu-gerici yahudi cemaatinin manevî baskısından yakasını nasılsa kurtarabilmiş genç insanların kendilerini birden hiç bilmedikleri, tanımadıkları bir ülkede işsiz güçsüz ve tecrit durumda buluvermelerinin

oluşturduğu psikolojik çerçeveyi düşünün. İşte tüm bu etkenlerin karşılıklı etkileşimi, Emma Goldman gibi Bilimsel Komünizm'e kapalı (çünkü duyuş-düşünüş-davranışlarında güdücü kıldığı soyut «özgürlük»le çelişmekteydi) ancak kapitalizmden de alabildiğine nefret eden bir genç kadın tipini ortaya getirebilirdi.

«Silahlı Eylem»

Genç anarşistler, her türlü adaletsizliğin ve özgürsüzlüğün kaynağı olarak nefret ettikleri kapitalizmden şu ya da bu yolla kurtulmak gerektiğini düşünmekteydiler. Bunun, ancak emekçi kitlelerdeki devrimci potansiyeli harekete geçirmekle mümkün olabileceğini sezinliyorlardı. Bunu sağlamanın yollarından biri ajtiasyon ve propaganda çalışmalarıysa eğer, diğer de bireysel terör anlayışına dayalı silalı eylemlerdi. Her anarşist, dava uğruna ölümü göze alabilmeliydi.

Homestead'de çelik işçilerinin ordu müdahalesiyle kanlı biçimde bastırılan grevi (1892), Emma, Sasha ve Fedya'yı bu ikinci yolda harekete geçmeye itti. Katliamın sorumlusu sanayici Henry C. Frick'e hakettiği cezayı vermeyi kararlaştırdılar. Bu eylem işçilerin bozulan morallerini düzeltecek ve onları davaya, Anarşizm'e kazandıracaktı.

Ama burada karşılarına bir sorun çıkıyordu; cezayı infaz için gerekli silahı nasıl temin edeceklerdi? Emma bir süre fahişelik yaparak para sağlamaya çalıştı, ama boşuna. Sonradan bulabildikleri silahı Alexander Berkman'a vererek onu infazı yerine getirmekle görevlendirdiler. Sasaha gerçekten de Frick'i bularak tetiği çekti; ancak başarısız nişancıydı. Frick hafif bir yarayla suikastten kurtuldu; oysa Sasha cinayet suçundan yargılanarak 22 yıla mahkûm olacaktı.

Sonrası

Emma'nın bundan sonraki yaşamı, savaş patlak verene değin tüm ABD'de dolaşarak kadınların kurtuluşu, cinsel özgürlük, fuhuş, doğum kontrolu yöntemleri, homoseksüellik, anarşizm vb. konularda konuşmalar yapmakla geçti. Sayısını kendinin de unutacağı kez tutuklandı, her seferinde mahkemeyi kadının kendi bedeni üzerinde kontrol sahibi olması hakkı üzerine tartışma platformuna çevirmesini bildi. Alix Kates Shulman **The Traffic in Women** için yazdığı önsözde, «hatta yargıçlar dahi,» demektedir, doğum kontrolu konusunu yeni bir ışıkta görmeye başlamışlardı..»[4]

O günlerde «demokrasi ve özgürlüklerin kalesi» ABD'de genel olarak doğum kontrolundan sözetmek serbest, ancak bunun nasıl uygulanacağını anlatmak yasaktı. Emma ise sürekli olarak doğum kontrolu yöntemlerini anlatıyor, gerek orta sınıfın, gerekse hükümet güçlerinin öfkesini üzerinde topluyordu.*

Doğum kontrolu Goldman için, hararetli bir savunucu olduğu Cinsel Özgürlük'ün ayrılmaz bir parçasıydı. Cinsel özgürlük ise, kadınların kurtuluşunun başlıca ön koşullarından biriydi. Goldman'a göre evlilik, Devlet ve Kilise'nin kadın ve erkekler üzerindeki bir denetim aracından ibaretti, ve tüm kutsanmışlığı, saygınlığı, eleştiriüstünlüğü bundan ileri geliyordu. Ve bunların tümü de, işlevleri kadını köleleştirmekten, bir ev-içi paraziti haline getirmekten, tüm üretimciliğinden soyutlamaktan ibaret, sahte fetişlerdi.

«Evlilik kurumu kadını bir parazit, mutlak bir bağımlı haline getirir. Onu yaşam mücadelesinde yeteneksiz kılar. Toplumsal bilincini hiçleştirir, imgelem gücünu felce uğ

---

* ABD'de doğum kontrolu uygulamaları yaygın olarak 1960'larda başlamıştır

ratır ve bundan sonra da gerçeklikte bir tuzak, insan karakterinin çarpıtılmışlığı olan yüksek korumacılığını kadına dayatır.»[3]

Oysa, «Sevgi yalnızca özgür olabilir! İnsan, beyinleri satın almıştır, ancak dünyanın tüm milyonları biraraya gelseler, sevgiyi satın alamazlar. İnsan, bedenleri altetmiştir, ama dünyanın tüm güçleri sevgiyi altetmeyi beceremezlerdir. İnsan, tüm ulusları fethetmiştir de, bütün ordular sevgiyi fethetmekten aciz kalırlar. İnsan, ruhu zincire vurmuştur; ama sevginin önünde tümüyle çaresizdir...»[6]

Ya çocuklar? Rusya'dan göçederken yakalandığı ve sonuçta bedenini kısır bırakan hastalıktan sonra, kendini yeniden sağlına kavuşturmayı öneren doktor dostuna, «... istenmeden doğan binlerce çocuk var. Benim çocuğum da bu talihsiz kurbanlara eklenmesin.»[7] diyerek ameliyatı reddeden Emma, yaşamları evlilik kurumuyla güvence altına alındığı söylenen çocuklar hakkında ne düşünüyordu?

«... Sahtekârlık ve ikiyüzlülük! Evlilik çocuğu korur, yine de binlerce çocuk evsiz ve sefalet içindedir. Evlilik çocuğu korur, yine de yetimhane ve yetiştirme yurtları tıklım tıklım doludur; Çocukları Şiddetten Koruma Derneği küçük kurbanları "sevecen"' ebeveynlerinin elinden kurtarmak, onları daha da sevecen bir kurumun, Gerry Derneği'nin İhtimamına terketmek için uğraşıp dururlar... Otorite savunucuları özgür anneliğin yükselişi karşısında dehşete düşmektedir; çünkü bu, onların avlarını ellerinden alacaktır. Savaşlarda kim döğüşecektir? Zenginlikleri kim yaratacaktır? Kadınlar ayırdetmesiz çocuk üretmeyi reddderse kim polis, kim gardiyan olacaktır? Soy... soy! diye bağırmaktadır kral, başkan, kapitalist ve papaz. Soy korunmalıdır, kadın salt bir makineye indirgense de; ve evlilik kurumu kadının tehlikeli cinsel uyanışına karşı tek güvenlik sübabıdır... (Oysa,) artık kadın

kölelik ve sefalet boyunduruğunu söküp atacak ne güç ne de moral cesareti kalmamış, hastalıklı, zayıf, çökkün, sefil bir insan soyunun üretimine katılmak istememektedir. Bunun yerine, evliliğin dayattığı gibi zorlama yoluyla değil, özgür seçim yoluyla, sevgi içinde edinilmiş ve yetiştirilen, daha az sayıda ve daha iyi çocuklar istemektedir.» (8)

Fuhuş

Emma'nın konuşmalarında üzerinde en fazla durduğu konulardan biri de fuhuştur. Ona göre, kadını fuhşa iten en önemli etken, kadın emeğinin sınıflı toplumda rağbette olmayışı, kapitalistleşmenin emekçi kitleleri sefalet koşullarında yaşamaya itmesi idiyse de, fuhşu yalnızca iktisadî etkenlerle açıklamak, yüzeysel bir yaklaşım olurdu. İkiyüzlü burjuva ahlâkçılığı, cinsel bir meta olarak değerlendirdiği kadını, aynı zamanda cinsel bilgilenmeden yoksun tutmaktaydı. Genç kızlar bir yandan salt iyi eş, iyi ana olmak üzere yetiştirirken, diğer yandan da, tek işlevleri olarak bırakılan cinsellik konusunda bilgi edinmeleri, yüz kızartıcı bir ahlâksızlık sayılmaktaydı. Bir kez erdemli kız kardeşlerinin yolundan sapmış bir kadın ise, artık tüm toplumun lanetini yüklenmek durumundaydı. Ve kadın satıcılarından polise hatta devlet yetkililerine dek uzanan rezil bir çıkarcılar çemberi, kadının bu düşkünlüğünden, onu etini satarak sırtından haraçtan cezaya, vergiye dek uzanan çeşitli biçimleri alan servetler kazanabilecekleri bir kurbana dönüştürerek yararlanıyordu.

Goldman dinin, özellikle de Kilise'nin fuhşun kurumsallaşmasında oynadığı role ilk dikkati çekenlerdendir. Geçmişte Kilise resmî ya da gayrı-resmî yollarla işlettiği genelevlerden aldığı gelir ve vergilerden servetler edinmiştir ve bu durum günümüzde de, daha rafine yöntemlerle sürmektedir.

Emma, egemen sınıfların, kapitalist sınıfın kendisi için bu denli tatlı bir kâr kaynağı teşkil eden fuhuşla gerçekten mücadele etmesinin imkânsız olduğunu da vurgulamıştır. Eğer genelevler basılıyor, zaman zaman birkaç patron, birkaç kadın satıcısı (ve çokça da bunların hiçbiri değil ama fahişeler) tutuklanıyorsa, bu büyük bir ihtimalle onların önceden tesbit edilmiş haraçlarını ödememiş olmalarındandır. Ya da kamunun dikkatinden büyük bir toplumsal adaletsizliği kaçırmak gerekiyordur; birden yolsuzluklar, fuhuş, kumar, içki (biz buna uyuşturucu maddeler ve silah kaçakçılığını da ekleyelim, S. Ö) vb. konularda haçlı seferleri başlatılır. Böylece de halk, «idare» edilmiş olur.

Fuhuşla gerçekten mücadele edebilmek için önce fahişeyi toplumsal koşulların bir sonucu olarak değerlendirmek gereklidir. Bu bakış, tüm ahlakî önyargılardan temizlenmiş olmalıdır: *«Fuhşun tümüyle silinip gitmesi, ancak endüstriyel köleliğin ilgası ile atbaşı gidecek olan tüm kabullenilmiş değerlerin -özellikle de ahlaki olanların- yeniden değerlendirilmeye tabi tutulmasıyla mümkün olacaktır.»(9)*

Cinsel Özgürlüğün Anarşistlere Karşı Savunusu

Emma'nın özellikle de cinsel özgürlük konusundaki «özgür» düşünce ve davranışları yalnızca polisin ve orta sınıf kamuoyunun değil, çağdaşı bazı anarşistlerin de tepkisiyle karşılaşıyordu.* Anarşizm'in ünlü teorisyenlerinden «Prens» Kropotkin'in, onu kadının cinselliğini aşırı vurgu-

* Söz konusu olan, Bakunin ve Kropotkin'i izleyen anarşist komünistlerdir. Yoksa, örneğin Proudhon'un kadına aile-içi işlevleri dışında başka yer tanımayan, onu doğuştan, «ikinci-sınıf yaratık» kabul eden anarşizmi, kuşkusuz Emma'nın görüş ve yorumlamalarını tümüyle dıştalardı.

lamakla eleştirdiği aktarılır. Kropotkin'e göre, kadının baskı altında oluşunun nedeni, zihinseldir. Kadın erkeğin entellektüel bakımdan eşitlik olup onunla aynı toplumsal idealleri paylaştığında özgürlüğüne kavuşacaktır.

Emma'nın o sırada hayli yaşlanmış olan Prens'e verdiği cevap, şudur: «Sizin yaşınıza geldiğimde cinsel sorun benim için de artık önemini yitirebilir, ancak **şimdi** önemli... hem de binlerce, hatta milyonlarca genç insan için.»[10]

Ve Emma, görüşlerinde, 1900'de Paris'de toplanan Anarşist Kongre'de cinsel özgürlük üzerine hazırladığı tebliğin okunmasına itiraz edilince Kongre'den çekilecek kerte tavizsizdi.

Görüşlerini savunmak üzere **Mother Earth** (Toprak Ana) adında bir dergi çıkardı. Derginin fuhşa ilişkin yazıları içeren bazı sayıları, toplatıldı. Bugün ABD'de anarşist geleneğe bağlı bir feminist grup aynı derginin yayınını sürdürmektedir.

«Kadın Hakları» mı, «Kadının Kurtuluşu» mu?

Emma Goldman'ın, belki de en önemli yanı, **«Kadın Hakları»** ile **«Kadının Kurtuluşu»**nun birbirinden farklı, dahası birbirini dıştalayan kavramlar olduğuna dikkati çekmiş olmasıdır. Kavramlardan ilki, liberal burjuva feministlerinde ifadesini buluyor ve **«oy hakkı», «eşit işe eşit ücret», «kadınlara meslek hasibi olma hakkı»** vb. liberal reformist taleplerde somutlanıyordu. Emma ise bunların emekçi kadın yığınlarını gerçek kurtuluştan alakoyan, oyalayıcı, manipülatif karakterli talepler olduğunu sezinlemişti. Bu anlamda bir radikaldi. Ve bu vasfıyla liberal görüşlü burjuva feministlerinden **«kadın düşmanı»** damgasını yemişti.

O, kadınların oy hakkını elde etmekle erkeklerden daha iyisini yapamayacaklarını, sınıfsal baskı ve sömürünün kadınlar oy verse de vermese de süreceğini, kısası, kadınlara oy hakkı verilmesinin, kapitalist sistemin özüne yönelik bir tehdit teşkil etmediğini savunuyordu. Ve tarih onun bu tezini haklı çıkartmıştır. Bir zamanlar kapitalist Batı'yı kasıp kavuran Suffrage hareketi başarıyla sonuçlanmış, kadınlara da oy hakkı verilmiş; ancak egemen sınıf olarak burjuvazinin üstlendiği tarihsel baskı ve sınıfsal sömürü çarkının döndürülmesine kadınların da onayının katılmasından başkaca bir işe yaramamıştır bu. Üstelik de, kadına oy hakkı tanıyan burjuvaziye ne denli «ilerici»(!) olduğunu bir kez daha «kanıtlama» fırsatını vererek.*

Peki Emma Goldman'ın kadınların cinsel/toplumsal boyunduruktan kurtuluşu yolundaki önerisi neydi? Bunu da kendi ağzından dinleyelim:

«(Kadının) gelişimi, özgürlüğü, bağımsızlığı kendisinden ve kendi aracılığıyla gelmelidir. İlkin kendini cinsel bir meta olarak değil de bir kişilik olarak doğrulamasıyla. İkinci olarak, kimseye bedeni üzerinde hak tanımamasıyla istemediği takdirde çocuk doğurmayı reddederek; Tanrı'ya, Devlet'e, topluma, kocaya, aileye vb. hizmet etmeyi reddederek, yaşamını daha basit, ancak daha derin ve zengin kılarak. Yani tüm karmaşıklıklar için

* Zaten kendi sınıfsal iktidarını tehlikeye düşürmemesi kaydıyla, toplumsal değişim (reform anlamında) isteklerini kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayıp yürürlüğe sokma yolundaki fırsatları kolay kaçırmaz burjuvazi. Bu yolla hem toplumsal muhalefetleri manipüle edip kendi sınıf iktidarını güçlendireceğini hem de, eğer iyi değerlendirilebilirse, yeni kazanç olanaklarına önnüdeaçılacağını kendi deneyimleri aracılığıyla öğrenmiştir.

de yaşamın anlam ve tözünü öğrenmeye çalışarak; kendini kamuoyu ve kamu yargısı korkusundan kurtararak. Kadını özgür kılacak olan, onu dünyada şimdiye değin bilinmeyen bir kuvvet, gerçek sevgi, barış, uyum kuvveti; kutsal-ateş, yaşam verici kudret, özgür kadın ve erkeklerin yaratıcısı haline getirecek olan, budur; yoksa seçim sandığı değil.»[11]

Hangi Özgürlük?

Burada bir parantez açıp, Goldman'ın «kendinden gelen özgürlük, bağımsızlık, vb...» kavrayışını irdelemek gerektiği kanısındayız. Goldman ve tüm diğer anarşistler, 1789 Fransız Devrimi öncesi düşünsel oluşumunun Devrim'de odaklaştırdığı **«özgürlük ve eşitlik»** şiarının mirasçısı olarak karşımıza çıkmaktaydılar. Anarşizm, bu **soyut** ilkeleri bayrak edindiği halde **pratiğe** geçirmeyi bir türlü beceremeyen burjuvaziye içten içe bir öfke duymaktadır. Göremediği, ya da bir türlü görmek istemediği , bu kavramların her birinin tarihsel birer kategori olduğudur. Anarşizm ister bireyci, yani özel mülkiyetin belli biçimlerde sürdürülmesini savunan türüyle isterse her türlü özel mülkiyeti yadsıyan (anarşist komünizm) türüyle olsun, bireysel iradenin özerkliğini mutlaklaştırmıştır. Ancak bu iradenin hangi iktisadî/siyasal ilişkilerde ve hangi tarihsel/toplumsal koşullarda nasıl tezahür edeceği sorusunun yanıtı yoktur onda. Bu anlamda idealist, hatta **a priori** bir özgürlük varsayımından yola çıktığı için ahlakçı (moralist) bir yaklaşımdır. Evet, insanda önsel olarak (a priori) bir özgürlük vardı, der anarşizm. Bu özgürlük, insana içkindir. Sınıflı toplumun koşulları en üst biçimini **Devlet**'de bulan bir dizi otoriteler zinciriyle bu özgürlüğe ket vurmuştur. Şimdi görev, bu otoriteler zincirini kırarak (yani devlet, din, aile vb. kurumları ortadan kaldırarak) bireyin iradesini yeniden ve mutlak anlamda özgür ve özerk

kılmaktır. Ve bu kırma sürecinde, en büyük düşman, sınıfsız topluma proletarya diktatörlüğü aracılığıyla yönelmeyi öngören Marksizm olarak ortaya çıkmaktadır. Anarşizm, doğası gereği anti-marksisttir. Proletarya diktatörlüğü ve demokratik merkeziyetçilik, anarşistlerin onca düşman oldukları **baskı**nın yeni biçimlerde sürdürülmesi olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlam içinde, Emma Goldman'ın büyük bir coşkuyla gideceği ilk İşçi Cumhuriyeti'nden, **aradığı** özgürlük'ü bulamayınca düşkırıklığına uğrayarak geri dönmesi, ve yaşamının geri kalan kısmını Sovyet düşmanları saflarında tamamlaması şaşırtıcı gelmemelidir.

Marksizm ise özgürlüğü toplumsal ilişki/koşulların gelişimine sıkı sıkıya bağlı olarak yeni içerikler edinen tarihsel bir kategori olarak ele almaktadır. Bu bağlamda özgürlük, **zorunluluk** (necessity) ile sıkıca bağıntılıdır. «Özgürlük,» der Engels, «*doğa yasaları karşısında **düşlenmiş bir bağımsızlıkta** (abç) değil, ama bu yasaların bilinmesinde ve bu bilme aracıyla bu yasaların belirli erekler içinde yöntemli bir biçimde kullanılma olanağındadır. Bu, dış doğa yasaları için olduğu kadar, insanın maddî ve manevî varlığını yöneten yasalar -gerçeklikte değil, olsa olsa kafamızın içinde ayırabildiğimiz iki yasa sınıfı için de böyledir. Öyleyse, irade özgürlüğü ne yaptığını bile bile karar verme yetisinden başka bir anlama gelmez. Buna göre, belirli bir sorun üzerinde bir adamın yargısı ne kadar **özgürse,** bu yargının metnini belirleyen **zorunluluk** o kadar büyüktür; oysa çok sayıda çeşitli ve çelişik karar arasında görünüşte canının istediği gibi seçen, bilgisizliğe dayanan kararsızlık, bununla özgür olmayışını, egemenliği altına alacağı şeyin egemenliği altında bulunduğunu göstermekten başka birşey yapmaz. Öyleyse özgürlük, kendimiz ve dış doğa üzerinde, doğal zorunlulukların bilgisi üzerine kurulu egemenliğe dayanır; böylece o, zorunlu olarak, tarihsel gelişmenin bir ürnüdür.*»[12]

Bundan da anlaşılacağı üzere Marksizm'in, **a priori** olarak varsayılan bir özgürlüğü yokettiği gerekçesiyle kapitalist toplum ve onun kurumlarının mahkûm edilmesiyle uzak yakın bir ilişkisi yoktur. Tersine, Marksizm, tarihsel olarak burjuvazinin ortaya getirdiği bireylere içkin olarak varolan, önsel özgürlük kavrayışının inkârını içerir. Burjuvazinin özgürlük kavrayışı ise, bu haliyle bir **soyutlamadır**; bir yandan mülk sahibi azınlığın mülksüz çoğunluğu baskı altında tutma ve sömürme, diğer yandan da üretim araçlarından «özgür»leştirilmiş ve böylelikle proleter kimliğini kazanmış emekçilerin şu veya bu kapitalist tarafından sömürülme özgürlüğü (durumu)nu yansıtır.

Marksizm'e göre özgürlük ancak üretim araçları üzerindek özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla, yani sınıfların ilgasıyla somut bir içerik kazanacak ve tarihsel olarak işlevini tamamlayacaktır. *«Bu eylemler proletaryaüretim araçlarını şimdiye dek taşıyageldikleri sermaye karakterinden kurtarır ve toplumsallaşmış karakterine işlerlik özgürlüğü verir. Önceden belirlenmiş bir plana göre toplumsallaşmış üretim böylece mümkün olur. Üretimin gelişimi toplumda değişik sınıfların varlığını bu andan itibaren bir anakronizm haline getirir.* ***Toplumsal üretimden anarşi silindikçe, devletin politik otoritesi de söner*** *(abç).* Sonunda kendi toplumsal örgütlenme biçiminin efendisi olan insan, aynı zamanda Doğa'nın ve kendinin de efendisi olur-özgür (dür).»*[13].

Bir toplumsal varlık olarak insan, doğa ve toplumun hareket yasalarını öğrenip bunları kör bir gidiş olmaktan

---

* Engels'in bu sözleri büyük önem taşımaktadır. Demek ki, Devlet'in politk otoritesinin sönmesi, toplumsal üretimdeki anarşinin ideolojik yansıması olarak ele alınabilecek Anarşizm'in Devlet'i (ve tüm Devlet biçimlerini) ortadan kaldırmasıyla değil, **üretim anarşisi**'nin ortadan kalkmasıyla mümkün olabilecek, yani nesnellik kazanabilecektir

çıkartarak üzerlerinde egemen olduğu ölçüde **özgür**'leşebilir. Marksizm ise, bu «**özgürleşme**»nin ancak sınıfların ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabileceğini öğretir. İnsanın içinde varolduğu koşul, durum ve ilişkilerden bağımsız bir özgürlük aramak, idealizmin ta kendisidir. Bu, **cinsel özgürlük** için de böyledir: «Üretimci emek sahibi kadının cinsel bağımsızlığını kazanabilmesi, sınıfının iktisadî-siyasal bağımsızlığını elde edebilmesiyle birlikte gerçek anlamda nesnelleşebilir. Yoksa dilediği takdirde her kadın, kendisini «**Özgür Kadın**» ilan edebilir! Kapitalizmin getirdiği şartlamalar ve değerlere göre de **'pek'** kınanmaz, tersine böyle bir düzeni dolaylı ya da dolaysız yollarla savunmakta olan bazı erkekleri de sevindirecek bir haber olur bu. Kapitalist toplumda herhangi bir kadının tek başına (individual) **'Özgür Kadın'**olduğunu düşünmesi ya da ilan etmesi son tahlilde bazı erkekleri **dın'** olduğunumemnun etmekten başka bir anlam ve işlev taşımaz. Çünkü hiç kimse tek başına «Özgür» olamaz. Bu haliyle (as such) **'özgürlük'** sadece bir soyutlamadır; maddî ön-koşul, bağıntı ve durumlarından kopartılmış, yalıtılmıştır.»[14]

Nitekim, kapitalizme, onun da gelişimine katkıda bulunduğu tarihsel baskı formlarına karşı duyduğu olanca öfkeye karşın, E. Goldman da aynı hataya düşmüştür. Kadının bedeni üzerinde söz ve karar sahibi olması gerektiği yargısıyla, üzerindeki tüm baskılara rağmen giriştiği ve kararlılıkla sürdürdüğü doğum kontrolu kampanyası, bugün en başta bu kampanyayı başlattığı ülkede, ABD'de kârlı bir endüstriye dönüştürülmüştür. Bu Emma için pek de «demokratik kazanım» olmasa gerektir! Çünkü böylesi bir durumda, kadının bedeni üzerinde son tahlilde söz ve karar sahibi olan, büyük ilaç tekelleri ve

emperyalizme bağımlı ülkelerin «nüfus poltikaları» üzerinde kendi çıkarlarının gerektirdiği gibi oynayan kapitalist tekeller olmuştur.*

Artık parantezimizi kapatarak Emma'nın fırtınalı yaşamını izlemeyi sürdürebiliriz...

ABD'nin her köşesini dolaşarak verdiği konferanslar 1917'ye dek sürdü. Anarşist yoldaşı Alexander Berkman da 22 yıllık mahkûmiyetini tamamlayarak 1906'da tahliye edilmişti. 1. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle iki yoldaş savaş ve seferberlik aleyhtarı bir kampanyaya giriştiler. Bu kez de Emma tutuklandı (1917) ve iki yılını hapiste geçirdi. 1919'da da ABD yurttaşlığından çıkartılarak Berkman'la birlikte Devrimci Rusya'ya sürgün edilmek üzere ülkeden sınırdışı edildi.

Rusya'da

Emma ve Sasha 1917 İhtilâli'ni büyük bir coşkuyla karşılamışlar ve Devrim'in hizmetine koşmaktan büyük bir mutluluk duymuşlardı. İhtilal'i Anarşizm Davası'nın büyük bir zaferi olarak değerlendirmekteydiler. Evet, şimdilik Proletarya Diktatörlüğü ve Bolşevik Parti gibi sorunlar vardı ama, devrimci Rusya emekçileri içeride karşı-devrime, dışarıda da emperyalist saldırganlık tehdidine karşı mücadelelerinde bunlar kaçınılmaz olaylardı. Koşullar normale döndüğünde, elbette, oluşmakta olan yeni tip diktatörlükle kozlar paylaşılır ve Anarşizm'in nihaî zaferi sağlanırdı.

---

* Daha önceki bir notta da belirttiğimiz gibi, ABD'de doğum kontrol hapları diye bilinen koruyucuların kullanımı, 1960'lardan sonra yaygınlaşmıştır. Oysa gerek ABD'deki zenci, kızılderili vb. azınlıklar, gerekse bazı G. Amerika halkları üzerinde bu haplar (ve kısırlaştırmayı da içeren başka yöntemler) ABD emperyalizmce 1920'lerden bu yana **denenmekte,** yani bu kadınlar kobay yerine kullanılmaktadır.

İşte bu anlayışla, Lenin'le yaptıkları bir görüşmenin ardından Amerikan Özgürlüğü'nün Rus Dostları Derneği'ni kurarak burada çalışmaya giriştiler. Ülkedeki tüm diğer anarşistler gibi Parti ve iktidar organlarıyla en küçük bir ilişkiye girmekten kaçınıyorlardı. Bu zoraki destek, İhtilal'den sonra ülkesine dönüp, Bolşeviklerin her türlü yardım önerisini geri çevirerek yaşamını yalnız ve yoksulluk koşulları altında sürdüren Kropotkin'le köyünde yaptıkları görüşmeden sonra tüm dayanağını yitirdi. Bolşevikler iktidarı hileyle zaptetmiş bir avuç zorbaydı. Kropotkin'in deyişiyle «onlar Marksizm'in dogmalarının Cizvit ruhuyla zehirlenmişlerdi»; [15] ve iktidarı ele alır almaz onu halka karşı bir tiranlık haline dönüştürmüşlerdi.

Kronstadt ayaklanması ve bastırılması, anarşist çift için bardağı taşıran son damla oldu. Düşkırıklığı içinde, tarihin ilk İşçi Cumhuriyeti'ni terkettiler. Berkman Güney Fransa'ya yerleşerek burada bir süre yaşadı. Sonra da yokluk ve sefalet içinde intihar etti (1936).

Goldman ise Avrupa'yı dolaşarak konferanslarına devam etti. Bu arada otobiyografik çalışması **Living My Life'ı** ve İhtilal Rusyası'ndaki gözlemlerini anlatan iki ciltlik **My Disilluionment in Russia'yı** kaleme aldı. Anarşistlerin safında İspanya İç Savaşı'na katıldı. Bu savaşta anarşistlere para ve destek sağlamak üzere gittiği Kanada'da da öldü (1940). Chicago'da Haymarket şehitlerinin yanıbaşına gömüldüğünde adı onu yer yer korku, yer yer istihza, yer yer ibretle izlemiş Amerika'lılardan pek azının aklında kalmıştı.[16]

NOTLAR

1) **Marriage and Love,** The Traffic in Women and Other Essays on Feminism by Emma Goldman, with a biography by Alix Kates Shulman, Times Change Press, 1970, ss. 37-38.

2) Living My Life, Emma Goldman, Alfred A. Knopf, 1931'den aktarma. Bkz. **Emma Goldman: Anarchism and the Liberated woman,** The Essential Writings of Anarchism, edited by Marshall S. Shartz, Bantam Books, New York, Aralık 1971, s. 317.

3) Agy. ss. 321-322.

4) The Traffic in Women... s. 13.

5) Agy, Marriage and love, s. 43.

6) Agy,. s. 44.

7) The Essential Writings of Anarchism, agy, s. 327.

8) The Traffic in Women, s. 45.

9) Agy. s. 32.

10) Agy,. s. 11.

11) Agy. s. 63.

12) Anti-Dühring. F. Engels. Sol Yayınları, 2. Baskı, Mart 1977, ss. 202-203.

13) Socialism: Utopian and Scientific, F. Engels. Selected Works, Progress Publishers, Moskova 1971 (4. Basım), c III, s. 151.

14) Türkiye'de Kadın (Marksist Bir Yaklaşım). A. Altındal. HAVASS Yayınları (3. Baskı). İstanbul 1980, dipnot 250.

15) THe Essential Writings of Anarchism, agy. s. 350.

16) Emma Goldman üzerine daha fazla bilgilenmek için:

- Living My Life, Emma Goldman. New York, Alfred A. Knopf, 1931.
- My Dissilusionment in Russia, Emma Goldman. Garden City, N. Y. 1923.
- My Further Dissilusionment in Russia. Goldman. Garden City, N. Y. 1923.
- Rebel in Paradise: A Biography of Emma Goldman. Richard Dinnon, Chicago, 1961.
- To the Barricades: THe Anarchist Life of Emma Goldman. Alix Kates Shulman, Thomas Y. Crowell, N. Y. C. 1970.
- The Traffic in Women and Other Essays on Feminism. Emma Goldman. Times Change Press, N. Y. 1970'e başvurulabilir.

Süreç, sayı : 3 Eylül 1980

İNSAN TOPLUMLARININ İLK ÇAĞLARINDA KADINLARIN DURUMU ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

İlk İnsan(sı)lar

İnsanoğlu, yeryüzü üstündeki oluşumuyla birlikte birbirinden farklı fizyolojik özellikler gösteren, ancak birbirinden kopartılamaz, yalıtılamaz, soyutlanamaz iki cinsin birlikteliği halinde varolmuştur. İnsan türünün sürekliliğini belirleyen de işte bu iki cinsin, yani dişi ile erkeğin birlikteliğidir.

İnsanın yeryüzündeki varlığı 1 000 000 yıl kadar öncesine dayandırılır.[1] İnsansı olarak betimlenen ilk fosil bulguları, jeolojide **Alt Pleistocene** olarak adlandırılan çağa aittir.[2] Daha sonra Doğu Afrika (Eyasi Gölü ve Olduvai'de), Çad Gölü kuzeyinde, Şeria Vadisi'ndeki El Ubeyd'de, Filistin'de ve Java'da bulunan çeşitli iskelet fosilleri, genellikle **Australopithecine** ve **Zinjantrohus boisei** (Tanganika'da Olduvai'deki I. yatakta rastlanmıştır) olarak adlandırılan bu insansı varlıkların iskelet yapısı hakkındaki bilgilerin birikiminde etken olmuştur. Beyin kapasiteleri (450-550 cc.) günümüz insanına kıyasla (ort. 1450-1700 cc.) bir hayli düşük olan bu yaratıkların en büyük özelliği, güçlükle de olsa iki ayakları üzerinde durabilmeyi başarmaları, dolayısıyla da insanı insan yapan süreç, yani emek-süreci için gerekli ön koşullardan en az birine (serbest kalan iki el) sahip olmalarıdır.

Australopithecine'le çağdaş, ancak beyin kapasitesi daha büyük (950-1000 cc.) olan bir başka tür, **Homo Erectus** da yaşamını kuzeybatı Afrika'dan Uzakdoğu'ya

dek uzanan alan içinde **Orta Pleistocene**[3] sonlarına dek sürdürmüştür. Pekin yakınlarındaki Chuokoutien mağalaralarında yaşayan ve fosillerin yakınındaki yanık kemiklerden ateşi kullanabildiği tahmin edilen **Homo Erectus Pekinensis** (bazılarına göre: **Sinanthropus**) de bu türe yakın olarak düşünülmekteydi.

Yukarı Pleistocene (65-10000 yıl önce) başları Avrupası'na damgasını vuracak, büyük beyin kapasiteli (1300-1650 cc.), sinir sistemi belirli işler üzerinde konsantrasyonu sağlayacak ölçüde gelişkin **Neanderthal** insanının proto-tipleri Orta Pleistocene devri sonlarına doğru Avrupa'da görülmeye başladı.

Neanderthal insanı, son buzul devrinde, bundan 40 000 yıl öncesine dek, Sibirya içlerine kadar Avrupa ve Asya'da, daha genelleşmiş biçimleriyle de Afrika'da başat hale geldi. Bundan 40 000 yıl önce ise, yerini henüz bilimin açıklayamadığı bir tarzla günümüz insanına **(Homo sapiens sapiens)** bıraktı.

Yukarıda gelişimini çok kaba hatlarıyla vermeye çalıştığımız, birbirlerinin devamı olsun olmasın tüm bu insan(sı) gruplar (-11), yaşamlarını toplayıcılık ve avcılıkla, yani doğanın sömürüsüne (exploitation) dayalı olarak sürdürmekteydiler. İnsanın önce hayvanların evcilleştirilmesi sonraları da tarım (ki, kastedilen, belirli bir süre sonra ürün vereceği öngörüsüyle toprağa tohumların ekilmesidir. Toprağın şu ya da bu biçimde önceden hazırlanması, yabancı kök ve bitkilerden temizlenmesi, tohumların seçilerek atılması, doğal ya da sun'i sulama gibi karmaşık aşamaları içerir) biçimlerini alan üretim bilincine gelişi göreli olarak yeni bir olgudur. Tarım ilkin yaklaşık 10 000 yıl kadar önce, M. Ö. 8000'lerde Ön Asya'da gerçekleştirilmiştir. Hayvanların evcilleştirilmesinin ise bundan önce gerçekleştirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bunun öncesinde ise insan grupları, nasıl adlandırılırlarsa adlandırılsınlar, doğadan aldıklarını yerine koyma bi-

lincinden uzak, doğayı yağmalayarak varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bu süre, insanlık tarihinde onbinlerce yıllık gözlem ve deneme-yanılma yöntemiyle gelişen pratik faaliyet birikimini oluşturmuş, insanoğlu alet ve yeteneklerini geliştirip doğa ve hemcinsleriyle ilişkilerini zenginleştirerek giderek bu ilişkiler üzerinde denetim kurabilir hale gelmiş - kısası, üretimcileşmiştir.

İşte insanlığın üretim-öncesi olarak nitelenebilecek bu döneminde kadının durumu, faaliyetinin niteliği, toplumsal bilinç biçimlerindeki şekillendirilişi, yazımızın esas ilgi konusunu teşkil etmektedir. Kendi başına uzun araştırmaları gerektiren bu konuda biz bazı gözlemleri aktarmakla yetineceğiz.

Cinsler Arasındaki Toplumsal İşbölümü

İnsanoğlu doğa tarihi sahnesine çıkışıyla birlikte iki asli sorunu çözmek zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştı. Yaşamını ve soyunu sürdürmek zorunluluğu, birbiriyle içiçe, deneyimsiz, teknik donatımdan yoksun, bilgisiz insanoğlunun sözcüksüz dünyasında kendilerini dayatmaktaydılar. Ve, ya doğa koşullarına kendini uyarlayan ya da yitip giden hayvan türlerinden, hayatta kalabilenlerin doğal donatımlarından (kürk gibi, güçlü pençeler ya da yırtıcı dişler gibi) yoksunluğu, daha başlangıçta onun yaşama şansını bir hayli düşürmekteydi. Yine de, hem çoğunlukla çok sert olan (insanlığın yeryüzündeki mevcudiyetinin oldukça uzun bir süresi yaşadığı bölgelerin buzullar altında olduğu koşullarda geçmiştir) iklim koşulları, hem çevresini saran yırtıcı hayvanlar hem de açlık tehlikesine karşı yaşamını sürdürmesini bilecekti insanoğlu. Bunun için gerekli ortamı ise hemcinslerinden oluşan topluluk içinde bulacaktı.

Bu topluluk(-lar), başta da belirttiğimiz üzere farklı/ tamamlayıcı fizyolojik özelliklere sahip kadın ve erkeklerden

oluşmuştur; ve soyun sürdürülmesinin maddi ön-koşulu ise bu oluşumdur. Soyun sürdürülmesi iki cinsin, alacakları biçimleniş iktisadi-siyasal-tarihsel-toplumsal ilişki-durum-koşullarla belirlenen kaçınılmaz münasebetlerini ön-gerektirmektedir.

Erkek ile dişi arasındaki doğal farklılaşmışlık ve antropoloji tarafından **«doğal işbölümü»**[4] olarak adlandırılan (cinsel) münasebetler (intercourses), kanımızca erkek ile kadının iktisadi, siyasal, toplumsal ve tarihsel süreçte alacakları farklı konumların ön-belirleyicisi, bir nevi «toplumsal işbölümü»[5] ne yolaçan etken olmuştur. Bu işbölümü, belli başlı ilkel topluluk içinde kadınların toplayıcılık, erkeklerin ise avcılık faaliyetlerine yöneldiği biçimler almıştır.

Bu noktada bu tesbiti açmakta yarar olduğu kanısındayız. Erkek ile kadın arasındaki cinsel münasebet ve bundan kaynaklanan ilişki tarzları Batılı çeşitli feminist akımların öne süregeldikleri şekilde, **bu haliyle** kadının erkeğe iktisadi-siyasal-toplumsal boyun-eğişini (subordination) getirmiş değildir. Bu boyuneğiş/bağımlıklı olayının tarih sahnesine çıkabilmesi için ilkin bir yanda şu ya da bu şekilde, ancak bir sınıfsallık arzedecek tarzda, sistemli olarak güçsüzleşmiş/güçsüzleştirilmiş (kadınlı-erkekli) bir insan grubunun, diğer yanda ise, bu grup üzerinde buyuruculuk yetkisini elinde toplayacak ve bunu korumak için gerekli kurumları oluşturarak sürekliliğini sağlayacak kertede bir iktisadi-siyasal-toplumsal yaptırımla donanmış bir başka grubun varlığı gerekir ki, bunun ön koşulu, öncelikle üretime-dayalı; ve üretimci güçlerin, toplumun bir kesimini (sonradan toplumun tümü üzerinde yaptırım gücünü kurumsallaştırarak kendini egemen sınıf olarak tesis edecek bir kesimini) üretimci faaliyetten serbest bırakacak bir artık-ürünü üretebilecek ölçüde geliştiği bir toplumsal düzendir. Tabii, ele aldığımız tarihsel dö-

nemde, öylesi bir oluşumdan sözetmek imkansızdır. Ne de erkek ile kadın arasında bir sınıflaşmadan sözedilebilir.[6] Sözkonusu olabilecek olan, ilk insan topluluklarının gerek besin edinebilme kaygısıyla doğa, özellikle de hayvanlar üzerinde uygulayageldikleri, gerekse birbirleriyle kurdukları ilişkilerin alabileceği arızî biçimlerden olan şiddettir. Şiddetin erkekler tarafından cinsel dürtüler nedeniyle kadınlar üzerinde uygulanıldığı düşünülse bile, sözkonusu dönemler için, sonraki sınıfsallaşmanın düşünsel temellerini («güçlü»nün zor yoluyla «güçsüz» üzerinde iradesini başat kılabilmesi) hazırlamaktan öteye gidemez. Ve kuşkusuz ki, ilk kaygısı doğa güçleri ve doğal zorunluluklar karşısındaki hayatını sürdürebilmek olan ilk çağ insanları için bilinçsiz bir hazırlamadır bu.

Antropolog Margaret Mead'in Güney Denizi'nde yaşamakta olan yedi halkın toplumsal formasyonları üzerine yaptığı karşılaştırmalı araştırma [7] erkek ile kadının hayati faaliyetler içinde üstlenebilecekleri konumların gösterdiği değişkenliği vurgulaması açısından ilginçtir. Mead, bu konumların fizyolojik farklılıkların yanısıra, iklim koşulları, toplumsal değer birikimleri, yaşayış tarzları vb. etkenlerden de etkilendiğini göstermektedir.

Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere insanoğlunun ilk tarihsel çağlarına ilişkin bulgular genel olarak kadınların toplayıcılık, erkeklerin ise avcılık faaliyetlerinde yoğunlaştığı yönündedir. Zorlu yaşam koşullarının insan ömrünü bir hayli kısa tuttuğu [8] bu dönemlerde, hızlı bir üreme gerekmekteydi. Üreme hızı, besin maddelerinin gereklilik durumuna göre topluluk tarafından zaman zaman kısıtlamaya tabi tutulsa dahi (ki bu kısıtlama ya cinsel münasebetten kaçınma ya da doğan çocukların öldürülmesi biçimini alacak), ilk çağların «mağara sanatı» olarak adlandırılan büyüsel resim ve heykelciklerde av hayvanlarıyla atbaşı giden iri göğüslü, şiş karınlı, geniş kal-

çalı kadın figür/figürinleri, sanatında çevresindeki şeylerin olduğu gibi yansıtma eğilimini gösteren ilk çağlar insanının vücudu sürekli ve gözlemlenebilir değişimler geçiren kadın hemcinsleri karşısında duyduğu gizemli heyecanı yansıtmaktadır. Onun gözünde kadın, «doğuran»dır, «çoğaltan»dır, belki de daha o zamanlarda, bereketin ta kendisidir.

Ancak çocuk doğurma ve çocukların bakımı zorunluluğu, aynı zamanda kadınları av faaliyetlerine katılmak için gerekli olan hareketlilikten yoksun kılmış, esasta göçebe olan avcı topluluklar içinde onlara nisbi bir yerleşiklik sağlamıştır. Kadınlar ise bu yerleşikliklerini çevredeki kök-bitki ve meyvaları toplayarak, ısınma, korunma ve barınmada asli bir unsur haline gelen ateşin koruyuculuğunu [9] üstlenerek, çocukların bakımını gerçekleştirerek, giysileri hazırlayarak ve daha sonraları da el dokumacılığı, sepet örücülüğü, elde çanak, çömlek yapımcılığı vb. faaliyetlerde değerlendirmişlerdir. (Çömlek yapımcılığı sepet örücülüğünden kaynaklanan ve genel hatlarıyla üretime geçişle belirlenen neolitik çağa özgü bir olgudur. Çömlekçi çarkı olarak bilinen tekniğin uygulanmasından -yani bu faaliyet türünün ayrı bir uzmanlık dalı olarak kendini diğer faaliyetlerden ayırmasından önce kilin elde biçimlenişiyle yapılan ilk kaplardaki parmak izlerini inceleyen Sovyet uzmanları, tümünün de kadınlara ait olduğunu tesbit etmişlerdir.[10] Bu, ilk kadınların birikim ve kapasiteleri üzerinde bize bilgi vermektedir. ancak, çarkın bulunuşundan sonra bu faaliyetin yürütücülüğü -pek çok üretim dalı gibi- kadınların elinden, kendini durum ve bağıntıları tek taraflı olarak mutlaklaştırılmış toplum üyesi haline getirmiş olan erkeğin eline geçmiştir. Bu, muhtemelen, çömlekçi çarkının -ve daha nice yeniliğin- erkek tarafından bulunmuş olmasına bağlıdır.)

Öte yandan, ilkel tıbbın da, bir yandan çocukların, ve giderek topluluk üyelerinin sağlığından sorumlu hale

gelen, diğer yandan, çeşitli bitkilerle haşır neşir kadınlar tarafından tarih sahnesine getirildiği Batılı bazı araştırmacılarca son zamanlarda öne sürülen bir tezdir.[11]

Hayatın ve türün sürdürülmesi faaliyetlerine katılışı, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti bilmeyen, sınıfların, dolayısıyla da Patriyarkalizm'e dayalı egemen sınıf zihniyetinin biçimlenmediği insan topluluklarında kadına göreli saygın bir konum sağlamaktaydı. Bir kez soyun sürdürülmesinde belirleyici unsurdu kadın; ana soy-zinciri babalığın keşif ve toplumsal bir kurum olarak tesisinden sonra dahi bir süre devam etti. Ayrıca hayati faaliyetlerin üzerine düşen bölümlerinde söz sahibiydi.[12] Ev ekonomisi olarak da adlandırılan ve ilkel bahçe tarımı dönemlerine dek uzanan bu tarihcil süreçte, ev-içi faaliyetlerinin yürütülmesinde başat toplum-üyesiydi. Erkek ise yukarıda da belirtildiği üzere, avcılıkla uğraşmaktaydı: Faaliyeti esas olarak ev dışındaydı.

Kadını, belirli bir tarihcil dönemde başat kılan iktisadi-toplumsal koşullar bir ve aynı zamanda, kadının tarihsel geri-plana-itilişinin de ön-koşullarını oluşturdular. Av faaliyeti, hareket özgürlüğüne sahip erkek gruplarının önüne durmaksızın yeni sorular açmaktaydı. Doğayı keşfeden, önüne açılan yeni ufukları önceleri tedirgin, sonraları ise giderek artan kendine güvenle arşınlayan, önünde kaçışan av sürüleri peşinde koşuşan erkeklerdi. Bir anlamda risk'i göze alan erkekti, sonraları, kendini «durum ve bağıntıları hemen her bakımdan tek taraflı olarak mutlaklaştırılmış ve abartılmış toplum üyesi»[13] haline getirecek toplumsal durağın'ın bedellerini, bilinçsiz de olsa ödemekteydi o günlerde. Doğa ve hemcinsleriyle ilişkilerini zenginleştiriyor, yeni teknikler geliştiriyor, durmaksızın yeni unsurları katarak hayat kavrayışını çeşitlendiriyordu. Sovyet bilim adamı Boris Rybakov, ilkel insanın zihninde dünya tasvirinin nasıl yaratıldığını özetlerken, paleolitik çağ insanının natüralistik ritüel sa-

natlarında yansıyan dünya kavrayışının henüz iki-boyutlu olduğunu, ne gökyüzü ne de öbür dünya kavrayışının bu dünya görüşüne içkin olmadığını vurgular. Bu dönemin zihniyetini yansıtan sanat ürünleri av hayvanları ve (bereket sembolü olarak yorumlanan) kadın figürleridir. Mezolitik ve avcı neolitik çağında ise, buzulların erimesi ve soğuk iklim koşullarına kendini uyarlamış av hayvanı sürülerinin kuzeye çekilmesi, avcı topluluklarını bu hayvanların peşinde harekete geçirdi. Bu dönemde insanoğlunun dünya kavrayışına gökyüzü de eklenmekte, yeryüzünde süregitmekte olan hayati av faaliyeti gökyüzünde yansımasını bulmaktadır. Yolgösterici nitelikteki yıldız kümeleri av hayvanlarının adını alırlar; masallar halen yıldızlara bakarak yolunu bulan, büyülü ormanları aşan yalnız kahramandan yankılar taşır.[14] İnsanoğlunun bildiği dünyanın sınırları genişlemekte, ve bu genişlemede etkin unsur, erkek olmaktadır ister istemez.

Oysa, faaliyetinin içeriği ne olursa olsun, kadının ilişkileri ve deneyimsel bağıntıları kendini tekrar eder nitelikteydi ve erkeğinkine kıyasla sınırlı kalmaktaydı. Bu olgu, belki onu toplumda bir istikrar unsuru haline getirmekteydi, ancak son tahlilde, kendisine pahalıya malolacak bir istikrardı bu.

İlkçağların Toplumsal Bilincinde Kadının Şekillendirilişi

İnsanlığın ele aldığımız ilk çağlarında kesin olarak biçimlenmiş, birbirine karşı sınırlanmış toplumsal bilinç formlarından, örneğin sistemleşmiş bir siyasadan, hukuktan, felsefeden, ahlaktan, estetikten vb. sözetmek olanaksızdır. Yine de, ilkel topluluklar, maddi koşullarından çıkarsanmış, az-çok iç tutarlılık gösteren bir soyutlamalar dizisine sahiptirler. Bu soyutlamaların maddi **substratum**'u dildir.[15]

«Dilin ilk işlevi en başta yiyecek bulma işiyle ve onun bir parçası olarak insanların hareketleri ve araç yapıp kullanmasıyla ilgili olmuş olsa gerektir... İnsanın dil aracılığıyla ifade ettiği nesneler ve durumlar her zaman onları tanımlamakta kullanılan seslerden daha karmaşıktır. Bu nedenle bir dilin kelimeleri soyut ve genelleştirilmiş sembollerdir... Bu sembollerin beyinde işlerlik kazanması, doğrudan gözde canlandırıcı ***muhayyele*** *ile birlikte, insan* ***düşüncesini*** *oluşturur.»*[16]

Dil sayesinde/aracılığıyladır ki, bireyler ve kuşaklar arasında iletişim mümkün olmuş, pek çok şeyin yanı sıra ilk çağ insanının zihninde bir dünya tasarımı ve değerler birikimi oluşarak kuşaktan kuşağa aktarılabilmiş, kısası töreselleşebilmiştir.

İlkçağ insanlarının dünya tasarımı esas itibariyle hayatın ve soyun sürdürülmesinde temel olan nesne ve faaliyetlere ilişkindir. Av hayvanları, bitkiler, doğa güçleri bu tasarımda asli bir rolü üstlenmektedirler. Totem ('ilkel topluluk -klan- ın tüm üyelerince kutsal sayılan varlık: genellikle ya bir hayvan ya da bir bitkiydi) [17] topluluğun organik bütünlüğünü oluşturmada önemli bir unsurdu. Bir hayvan ya da bir bitki klanın ortak atası kabul edilir, klan üyeleri kendilerini diğer klanlardan onun «ad»ıyla, onunla kurdukları özdeşlikle ayırdederler, onun çevresinde bir dizi ritüel oluşturarak uygularlardı.

Büyü, ilk çağlar insanlarının yaşamı kavrayışlarında içkin bir faaliyetti. Büyünün ilk biçimlerini, genel hatlarıyla insan iradesini doğa güçleri üzerinde egemen kılma çabası olarak niteleyebiliriz. Amaç, av hayvanlarının çoğaltılması olsun, avın bereketli geçmesi olsun, doğal afetlerin (su baskını, volkanik patlamalar, deprem vb.) defedilmesi olsun, insanların çoğalması ya da hastalıkların iyi edilmesi olsun ya da ölülerin diriltilmesi [18] veya huzura kavuşturulması olsun, ilkel büyü doğa güçlerinin gerçeğe en uygun biçimde yeniden şekillendirilmesinden oluşmakta ve

mağara resimleri, danslı ayinler ve tılsımlı nesnelerde yansımasını bulmaktaydı. Paleolitik denen çağa özgü mağara resimlerinde en sık rastlanılan temalardan biri de, av hayvanları ve av sahneleridir. Mağara duvarına çizilen veya kil vb. den yapılan av hayvanı figür/figürinleri, sembolik olarak «öldürülür», böylelikle avın bereketli geçeceği varsayılırdı. Av hayvanları arasında resmedilen hayvanları taklit eder tarzda giyinmiş ve hareket eden avcı-büyücü de, muhtemelen hayvanların davranışlarının giysi ve danslarla yeniden canlandırıldığı ilkçağ büyü törenlerinin (ayinlerin) anısını iletmektedir günümüze dek.

Kadın bedeni üzerinde odaklaşan cinsel tema, ilkçağlar sanatının en gözde konularından biriydi. Gerek mağara duvarları ya da taş, kemik vb. üzerine çizilen, gerekse kil, kemik, mamut dişi vb. malzemeyi şekillendirerek yapılan kadın figür/figürinleri genellikle göğüs, kalça ve karınları, şiş vücudunun diğer uzuvları ise hemen hiç vurgulanmamış tasvirlerdir. Açıktır ki bu yapıtların yaratıcıları, kadının önceleri av hayvanlarının çoğalması sonradan ise toprağın bereketiyle özdeşleşecek olan kadın vücudunun doğurganlığını değerler sisteminde odak noktası haline getirmiş bir toplumsal bilinci yansıtmaktadırlar. Bu tasvirlerin, aldığı biçimleniş bugün için tümüyle bilinmeyen bir kültün uygulanışında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Paleolitik sanat üzerine araştırmalar yapmış Fransız bilimadamı J. A. Mauduit, kalan bazı ilkel topluluklarda açlık ile aşkı belirlemek için kullanılan kelimelerin aynı olduğunu, aktarmaktadır. [19] Aynı kaynakta, Sibirya'nın kuzeyindeki Ostiak ve Yakut ren geyiği avcılarının, av sırasında halen üstlerinde kadın figürinleri (dzuli) taşıdıkları belirtilmiştir. Bunun amacı, avcıya güç vererek avın yakalanmasını kolaylaştırmaktır.[20]

Ayrıca, Kuzey Afrika'nın Oran bölgesinde Tiaut'da bulunan bir mağara resmi de avcının dünyasında kadının güç-kaynağı rolünün yaygınlığını göstermesi bakımından çarpıcıdır. Resimde arka planda bir köpek ile bir öküz, ön plan-

da ise okunu bir devekuşuna çevirmiş bir avcı tasvir edilmektedir. Avcının arkasında ise ellerini 'dua edercesine' gökyüzüne kaldırmış bir kadın durmaktadır. Kadının cinsel organı bir çizgi/bağla erkeğinkine bağlanmıştır. Erkeğin okun hedefini bulmasında kadının gizemli cinselliğinden yardım umduğu açıktır.

Mağara sanatında cinsel birleşme sahnelerine de yer yer rastlanılmaktadır. Örneğin Aşağı Pireneler'deki Isturitz mağarasında bulunan bir kemik üzerinde önünde çıplak yatan kadına eliyle uzanan yüzükoyun çıplak bir erkek figürü resmedilmiştir. Kadının kalçasında aidiyet belirtisi, üç uçlu bir ok çizilidir. Kemiğin diğer iki yüzünde ise çiftleşmeye hazırlanan iki bizon bulunmaktadır. Artık muhtemelen cinsel bir anlam yüklenmiş olan uçlu oklar, bu kez erkek bizonun budunda yer almaktadır.(21)

Cinsele atıf yalnızca resim ve heykelciklerle de kalmamaktadır. Paleolitik insanın en gözde takılarından biri. Akdeniz kıyılarından çıkan **cowrie** adlı kabuklu deniz hayvanıydı. **Cowrie** kadın cinsel organına benzerliği nedeniyle hem geçmişte, hem de günümüzün bilinen ilkel kavimlerince kısırlığa karşı bir takım olarak kullanılagelmiştir.(22)

İnsanlık tarihinin ilk çağlarına damgasını vurmuş, kadın bedeninin mistifikasyonu nereden kaynaklanmaktadır? Kanımızca bu olgunun kökü, kadının **«hayat-üreten-hayat»** oluşundadır. Hele cinsel akt ile doğum arasındaki bağlantının insanlığın zihninde kurulamadığı, dolayısıyla da hayatın üremesinde erkeğin rolünün bilinmediği dönemlerde bu, kadına korkuyla karışık bir saygıyla bakılmasını getirmiştir.

Öte yandan, kadın bedeninin devrî ritmi onun mistifikasyonunu getiren unsurlardan biridir. Şöyle söylersek; kadın vücudu belli bir takvime sahiptir ve bu takvim, ayın dünya etrafında dönüş ritmini izlemektedir.(23) Orta Avrupa'daki pek çok mağara resmini mikroskobik incelemeye tabi tutan Amerikalı bilim adamı Alexander

Marshack bu resimlerin genellikle mevsimsel bağlantılar içinde tasarlandıklarına dikkati çekmiştir. Örneğin incelediği rengeyiği boynuzundan yapılma bir ritüel asasında biri dişi biri erkek olmak üzere iki ayı balığı, bir çinekop (salmon) [ki, alt çenesinde çinekopların bahar mevsimindeki göçlerinde çıkardıkları kanca bulunmaktadır] ve o güne dek zıpkın olarak yorumlanmış, ancak, Marshack'ın bir dal olduğunu saptadığı çatalımsı üç çizgi, dişi ayı balığının üstünde açmış bir küçük çiçek ve cinsel organları şişmiş (baharlarda olduğu üzre) bir çift yılan resmedilmiştir. Ayı balıklarının baharın başlangıcında çinekopları takiben nehirlerden Fransa içlerine dek çıktıklarına dikkati çeken Marshack, asada canlandırılan bahar olgusunun bütünselliğini vurgulamaktadır.

Marshack'ın benzer biçimde incelediği resimlerden biri de, Fransa'da Dordogne havzasındaki La Roche mağarasında bulunan üstlerinde kadın bedenleri çizili taşlardır. Bu bedenler birkaç çizgiyle verilmiştir. M. Ö. 12 000 yıllarına ait bu tasvirlerin periyodik olarak tekrar tekrar (9 kez) yeniden çizildiği mikroskopik inceleme sonucu ortaya çıkmıştır. Marshack, bu çizgilerin kadına ilişkin devri bir ritüelin, muhtemelen de kadının aybaşı halinin bir takvimi olabileceğine işaret eder. Almanya'da Gönnersdorf yerleşiminde bulunan ve yine kabaca çizilmiş kadın tasvirleri taşıyan taşlardan birinde ise, insanoğlu tarihinde ilk kez doğum olayını betimlemektedir! Göbek bağıyla anasına bağlı bir fetüs resmidir bu.

«*Fetüsün hangi biyolojik aşamada çizildiğini söyleyemeyiz ama, yerleşimde blunan yüzlerce Gönnersdorf taşı, bize kadınlara özgü bir sembol sisteminin, veya muhtemelen yetişkin kadınlarca tutulan bir nevi kayıt sisteminin kanıtını vermektedir. İşaretler, insan süreç ve faaliyetlerini belgeleme bilgisi ve (bu amaçla - ç.) sembol kullanımını belirtir görünmektedir.*»[24]

Doğanın devri hareketi (mevsimlerin birbirini izleyişi) ile kadın bedenindeki doğal takvim arasındaki paralellik yerleşik bir düzene, hayvancılık ve özellikle de tarıma geçişle birlikte daha bariz bir biçim almıştır kanısındayız. İnsanoğlunun üretime geçişini belirleyen iki üretimi faaliyet türü hayvancılık ve tarım, ilki avcılık, diğeri toplayıcılık faaliyetlerinde edinilen birikim sonucu gerçekleşebilmiştir. Buzulların eridiği, av hayvanlarının sayıca azaldığı, doğada olmakta gelen köklü değişimlerin insan zihnini sarstığı Neolitik çağa geçişle birlikte, tarımı, tarih sahnesine bitkilerin devirlerini yakından gözlemleyen, kendi vücudundaki değişimlerden hareketle paralellikler kurmaya yönelen kadının getirmiş olması tezi, yabana atılır bir tez değildir. [25] Hayvan yetiştirmeciliğinde özel mülkiyetin temellerini atan erkeğin, giderek kendini dayatan egemenliği (patriyarkalizm) karşısında kadının belirli bir tarihsel-toplumsal) durağa değin başat olan kadın-tanrıçalar biçiminde mistifiye edilmiş etkisini korumasının nedeni de kuşkusuz tarımsal üretimciliğe geçişte oynadığı bu rol olsa gerektir. Her ne kadar bu etki sonradan kadın-tarla özdeşliği biçiminde çarpıtılarak kadını bir tür özel mülkiyet-konusuna indirgeyecek olsa da...

Sonuç

Çalışmamızda, insanlığın ilk çağlarında kadının yaşam faaliyetlerinde üstlendiği rolü ve toplumun dünyayı tasarlayış tarzındaki yerini -kısaca da olsa- örneklerle irdelemeye çalıştık. Kadının doğurgan oluşu nedeniyle hareketli avcı topluluklar içinde göreli yerleşik bir konuma sahip olduğunu, bunun ise kadının toplayıcılık, erkeğin de avcılıkla uğraştığı, cinslerarası bir toplumsal işbölümünü ortaya çıkardığını gördük. Bu iş bölümü içindeki konumu, kadının deneyimsel bağıntılarını ister istemez sınırlı kılacak, daha sonraki dönemlerde bilim ve teknoloji adına

çağa damgasını vuracak her türlü yeniliğin, genel olarak erkeklerce ortaya getirilmesine neden olacaktı.

Öte yandan ilk çağların dünya kavrayışında kadına yüklenen değerlerin genelde kadının anlaşılamayan cinsel-gücünden/cinselliğinden kaynaklandığına da değindik. Soyu-üreten kadının, tüm üremeye, sonradan da üretime teşmil ettirilebilecek bir gizemli güce sahip olduğu düşüncesi, ilk çağlar erkeğinin (ve belki kadınının da) zihninde uzun süre varlığını sürdürdü.

Bu nesnel ve öznel durum ve bağıntıların «toplumun-yöneticisi-kadın»[26] imajını getirmese de, «**toplum-içinde-sözü-dinlenen-kadın**»ı ortaya çıkardığı muhakkaktır.Topluluğun varlığını sürdürebilmesinde hayati önem taşıyan işlevlerin yerine getirilişine fiilen katılmaktadır kadın ve bu işlevlerin örgütlenişinde söylenecek sözü vardır. Ancak, toplumsal ilişkilerin, üretimin ve sonra da artık-ürünün ortaya çıkışıyla yeniden örgütlenmesi gerektiğinde, kadının «konut»da odaklaşan faaliyetleri ikincil plana itilmiştir. Bu, giderek kadını zihinsel olarak da toplumsal gelişmeyi izleyemez hale getirmiştir.

Sanırız günümüz üretimci-emek-sahibi kadınlarının da zihinlerinde çözüme kavuşturmaları gereken soru buradadır: Toplumsal-üretime katılmalarına karşın toplumsal gelişimin yönlendiricliğinden tarihsel olarak uzaklaşmışlık/uzaklaştırılmışlık. Bu ise, kadınların, kapasitelerini özgürce geliştirebilecekleri, içsel değerlerini zenginleştirebilecekleri bir toplumsal düzenin kuruluş mücadelesine katılmalarında cevabını bulacaktır. Ve bu mücadelenin kendisi tüm üretimci-emek sahiplerinin yeteneklerini geliştiricilik/zenginleştiricilik ortamını oluşturmaktadır.

NOTLAR:

(1) Geçtiğimiz günlerde Çinli bilim adamları Pekin yakınlarında 8 milyon yıl öncesine dayanan insansı fosillerin bulunduğunu ve üzerlerindeki araştırmaların tamamlandığını açıkladılar. Ancak buluntuya ilişkin raporlar -bildiğimiz kadarıylahenüz yayınlanmadı. Kaldı ki insanın yeryüzündeki tarihi, paleontoloji arkeoloji, kıyaslamalı anatomi, antropoloji vb. disiplinlerin yeni bulgularıyla gerilere gidebilecek, ucu açık bir sorudur.

(2) Kabaca 1 000 000 - 275 000 yıl öncesini tarihlendirir.

(3) 235 000 - 130 000 yıl önce.

(4) Tanımlamanın geçerliliği tartışmalıdır.

(5) İnsanlığın bilinen tarihinde, kadın ile erkeğin yaptıkları işlerin ilkin arızi ancak sonradan her iki cinsin de farklı birikimler oluşturmasıyla kurumlaşan bir farklılaşma gösterdiği bilinir. Bu nedenle «toplumsal işbölümü» nitelemesini uygun gördük.

(6) Erkeğin bir sınıf (ezen-sınıf) kadının ise bir başka sınıf (ezilen-sınıf))ı oluşturduğu bir sınıflaşma tarihin hiç bir dönemi için sözkonusu edilemez. Batılı feministler Marx ve Engels'in erkeğin kadın üzerindeki sınıfsal baskısından sözedişlerinden hareketle bu tezi öne süregelmişlerdir. Bu görüşün radikal bir eleştirisi için bkz. **Türkiye'de Kadın** (Marksist bir yaklaşım), A. Altındal, HAVASS Yayınları, İstabul 1980, s. 198.

(7) Mead, Margaret - Male and Pemale, A. Study of the Sexes in a Changing World, Delta and Laurel Editions, Fifth Edition, 1972.

(8) Prehistorya konusunda uzmanlaşmış bilimadamı G. Childe, Orta ve Yüksek Paleolitik (Türkçe'ye Kaba Taş olarak aktarılmıştı) devrine ait insan kalıntılrı üzerine yapılan incelemelerde, ölüm yaşlarının yüksek ölçüde 21-40 arasına yığıldığını aktarmaktadır. (Bkz. G. Childe, Progress and Archeology, The Thinkers Library, No. 02, Watts and Co., Londra 1945, s. III.

(9) Ki daha sonradan, çeşitli mitolojilerde ocak ihalesi-tanrıçası biçimini alacaktır.

(10) Bkz. Progress and Archeology, s. 31.

(11) Bkz. F. Engels Ailenin, Devletin, Özel Mülkiyetin Kökeni, Sol Yayınları, Ankara, 1976, Öz. ss. 71-73.

(13) Bkz. Türkiye'de Kadın, s. 248, dipnot 30.

(14) Rybakov, Boris, «Ortaçağ Ruslarında Paganizm», Süreç, 1980/1, Cilt I, s 47

(15) «Başlangıçtan beri 'ruh burada titreşen hava tabakaları, ses, kısası dil biçiminde tezahür eden maddeyi yüklenmekle cezalandırılmıştır. Dil, bilinç kadar eskidir, dil diğer insanlar için de varolan ve yalnızca bu nedenden dolayı benim için varolan pratik bilinçtir; dil de bilinç gibi, diğer insanlarla münasebet (kurma ç.) ihtiyacından/zorunluluğundan kaynaklanmaktadır.» (K. Marx ve F. Engels, Feuerbach: Opposition of Materialistic and Idealistic Outlook, Selected Works, cilt I, s. 32.)

(16) Bernal, J. D. Materyalist Bilimler Tarihi, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1976, cilt I, ss. 69-70.

(17) Bkz. Chayelle, Felicien, Dinler Tarihi, Varlık Yayınları, İstanbul 1972, s. 12.

(18) G. Childe, daha Neanderthal insanın ölü karşısında belirli tutumlar izlediğini belirtmektedir. Ölülerin yüzüne (muhtemelen yeniden hayata döndürmek amacıyla) kırmızı kil sürülmekte, ölüler, canlıların, hatta ateşin yandığı yerin yanına gömülmektedir. (Bkz. Tarihte Neler Oldu, Gordon V. Childe, Odak Yay. Ankara 1974, s. 65.)

(19) J. A. Mauduit, 40 000 Ans d'Art Moderne, Librairie Plon, Paris 1954, s. 128. Aynı noktaya değinen Kate Milett de, Cinsel Politika'da (Payel Yay. İst. 1973. s. 95) İbranice «yemek yeme» sözcüğünün aynı zamanda «cinsel temas» anlamına da geldiğini aktarmaktadır.

(20) Mauduit s. 158.

(21) a.g.y.

(22) Tarihte Neler Oldu, s. 67, ayrıca bkz.Encyclopaedia Britannica, Dress: Origins.

(23) Ay ile kadın arasındaki özdeşlik pek çok mitolojinin ortak unsurudur.

(24) Marshack, Alexander. "Exploring the Mind of Ice Age Man», National Geographic, vol 147. no. 1. Ocak 1975, ss. 62-89.

(25) «Tahıl toplamak kadınları işi olduğuna göre, tarımı da herhalde kadınlar icad etmişlerdir; ya da, hiç değilse öküzlerce çekilen çapa, ya da saban icad edilene kadar, tarımla kadınlar uğraşmıştır.» (Bernal, cilt I, s. 84).

(26) Yönetici - yönetilen ikileminin toplum içinde belirginlik kazanması, kadının zaten tarihsel olarak yenik düşmesini izler. Yönetici (-lik) zihniyeti(-i) erkeğe ilişkin değerlerin iktisadi bakımdan egemen (-leşmiş) olan sınıfca mutlaklaştırıldığı patriyarkalizm'e içkindir.

Süreç, sayı 5
Mart, 1981.

BELGELERLE İLK TOPLUMSAL MÜCADELELER (MEZOPOTAMYA, MISIR, ANADOLU)

1- Giriş

Tarihin tanıdığı ilk devletler M.Ö. III. bin yıllarından itibaren yeryüzünün Yakın Doğu olarak bilinen, ve Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'yu kapsayan kesiminde kurulmuştur. Bir devletin kurulması ihtiyacı, bizatihî, toplumların çeşitli sınıflara bölünmüş olduğuna işaret eder. Gerçekten de, Avustralya'lı bilim adamı Gordon Childe'ın **Neolitik Devrim** olarak adlandırdığı tarım ve hayvanların evcilleştirilmesiyle başlayıp, yerleşik düzene geçiş, tarım araç ve tekniklerinin geliştirilmesi, sulama kanallarının açılışı, tekerleğin bulunuşuyla birlikte ulaşımın hızlanması, rüzgar gücünden yararlanma, madenlerin işlenişi, yazının bulunuşu vb.ni içeren bir dizi yenilik, uzmanlık düzeyi bir hayli düşük göçebe aşiretin çehresini tümüyle değiştirmiş, onu yerleşik ve gerek ihtiyaçları, gerekse bu ihtiyaçları karşılayış tarzı çeşitlenmiş kentli toplum haline getirmişti.

Tüm bu değişimler, tabii ki toplumun üretkenliğini yüksek bir düzeye çıkarmış, gelişkin araçlarla tarımcı topluluğun ürettiği ihtiyaç fazlası,ya da artık-ürün kentlerde zanaat, ticaret, savaş ya da seküler/dinsel yönetimle uğraşabilecek bir kesimi besleyebilir hale gelmişti. İşte üretim ile yönetme ilişkin faaliyetler de ilk kez bu süreç içinde

birbirinden kesin olarak ayrılmış ve toplumun yaşam tarzı bakımından birbirinden farklılaşmış, hatta zıtlaşmış kesimlerine yüklenmişlerdi. Sömüren-sömürülen ayırımı kristalize olarak, üretimci faaliyetlere katılmamasına karşın onları denetleyen egemen kesimlerin elinde yasa ve dinsel doğmalarla mutlaklaştırılmıştı.

Tapınaklarda yoğunlaşan artık-ürün birikiminin denetlenmesi gereksinimin ortaya çıkardığı yazı da bu ayrıcalıklı sınıfların elinde ayrıcalıkların korunması ve sürdürülmesinin aracı yasa ve kutsal metinler haline gelecek, egemen sınıf zihniyetinin **gelenekleşmesinde** önemli bir rolü üstlenecekti.

Biz bu çalışmamızda eski Yakın Doğu toplumlarında toplumsal sınıflaşma ve buna bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal/sınıfsal çatışmaları orijinal belgelerle örneklemeye çalışacağız. Başvuracağımız başlıca kaynaklar yasa metinleri ve dinsel/seküler idari belgeler olacak. Yazının o çağlarda egemen sınıfların bir ayrıcalığı durumunda olması, doğal olarak bu belgeleri egemen-sınıf-zihniyetini yansıtır metinler kılmaktadır. Altyapı insanları ise, evet görkemli sarayları, tapınakları, piramidleri inşa ederek, yolları sulama kanallarını açarak varlıklarını bize güçlü bir biçimde hissettirmişlerdir; ancak yaşam biçimlerini ve dünya görüşlerini yansıtacak yazılı belgeler bırakamamışlardır.

2 - Mezopotamya

Yunanlılar, Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan ve Basra Körfezi'ne dek uzanan topraklara Mezopotamya adını vermişlerdi. Maden ve taş bakımından yoksul, ancak toprağı hayli bereketli bu bölgede tarıma dayalı uy-

garlıklar kurulmuştur. Bu uygarlıkları kuran halkların hiçbiri Mezopotamya denen bölgenin yerlisi olmayıp, dışarıdan gelmişlerdi. Bunlar Sümerler, Sami toplulukları (Akadlar ve Amurular),Gutiler ve Kassitler'dir. Bu kavimler Mezopotamya'da Sümer şehir devletleri, Akad İmparatorluğu, Birinci Babil Devleti, Kassit egemenliği, Asur İmparatorluğu ve İkinci Babil Devleti'ni kurmuşlardır.[1]

Tüm bu devlet formasyonlarının çekirdeğini Sümer şehir devletlerinde bulabiliriz. Burada kent ve kentsel faaliyetler koruyucu tanrının tapınağı çevresinde örgütlenmişti. Kentin çevresinde üretilen artık-ürün, tanrı adına, ve çoğu zaman da zor kulanılarak tapınağa getiriliyor ve burada şimdiden bir iktidar odağı haline gelmiş ruhbanlarca bölüştürülüyordu. «En eski çağlarda mülkünü yönetmekle görevli oldukları tanrının hizmetkârı sıfatıyla dünyevi iktidarın tümü bunların elindeydi.»[2] Tapınağın başrahibi veya **patesi*** koruyucu tanrının temsilcisi sıfatıyla kentin yönetimini de üstlenmişti.[3]

Sümer metinlerine göre «krallık gökten inmişti»[4] bu nedenle de kutsaldı. Sümer kralları ölümlerinden sonra tanrılaştırılırlardı. Kralın ölümünden sonra yüzlerce kölenin kurban edilmesi, sık rastlanır bir olgudur. Öte yandan, kralî aile ile ruhban kesim sıkı ilişkiler içindeydi ve başrahiplik görevi genellikle kral tarafından üstlenilirdi.

İktisadı tarımsal üretime dayanan Mezopotamya toplumlarında, toprağın büyük bölümü tapınakların elindeydi. Kral ve yöneticiler de özel arazilere sahiptiler. Köylüler arasında bir kesim de az da olsa bir miktar toprağa sahip

---

* Antik Ön Asya toplumlarında (bildiğimiz anlamıyla) para kulanılmadığı için çeviri ihtiyatla karşılanmalıdır.

olabilirdi. Toprakların bir kısmı ise **ilku** adıyla kral tarafından askeri şeflere verilen dirlik niteliğini taşırdı. Topraksız köylüler, gerek bu dirliklerde gerekse özel malikanelerde kiracı ya da serf olarak çalışırlardı.

Gerek sümer, gerekse diğer Mezopotamya toplumlarında sınıfların hak ve görevleri yasalarla belirlenmişti. Antik Mezopotamya toplumlarında belli başlı üç sınıf gözlemlenmektedir:

1. Köleler **(Wardum)** : Savaş esirleri ve köle anababadan doğanların yanısıra, özgür bir insan da acımasız tefecilik sistemi içinde borçlarının ödeyememesi halinde köleleşebilirdi. Ayrıca özgür bir adam, bir başka özgür adamı uğrattığı zararı tazmin etmek için oğul ya da kızlarından birini ona köle olarak verebilirdi. Köle tümüyle efendisinin mülküydü. Mezopotamya yasaları, köleyi yasal güvence altına almak bir yana, efendinin köle üzerindeki tam mülkiyet ve tasarruf hakkını tescil etmektedir.

«Eğer bir kimsenin kadın kölesi (evin) hanımı gibi davranırsa, küfrederse (evin hanımına veya beyine) 1 ölçü tuzla (evin hanımına veya beyi) onun ağzını yakacaktır.»[5]

"Esnunna'lı bağlı, zincirli ve (köle) traşlı, bir kadın köle veya erkek köle, Esnunna kapısından efendisi olmaksızın (izni olmadan) çıkmayacaktır."[6]

«Eğer bir adamı, ödemediği borç yüzünden (bir başka adam) yakaladıysa, (yakalanan adam) karısını, oğlunu veya kızını para(?) karşılığı (kendi yerine) verdiyse veya (hepsi) hizmet için verildilerse, satın alanın evinde veya hizmet karşılığı tutanın evinde üç yıl çalışacaklar, dördüncü yılda (kendilerine) özgürlükleri (konacaktır, verilecektir.)»[7]

«Eğer bir beyin kadını kölesini dövüp içindekini attırtırsa (çocuğunun düşmesine sebep olursa) 2 şekel gümüş ödeyecektir.»[8]

"Eğer bir beyin kölesi bey sınıfından birinin yanağına vururşa, kulağını keseceklerdir." [9]

Köleler vücutlarındaki çeşitli işaretlerden tanınırdı. Bunları bozarak kölenin tanınmamasını sağlamak da ağır cezalara tabiydi:

«Eğer bir adam, berberi zorlayıp, (bir kölenin) kölelik belirtisi olan saçını anlaşılmayacak şekilde traş ettirirse, o adamı öldürecekler, kapısına asacaklar, berber «bilerek traş etmedim» diye yemin edip serbest kalacaktır.»[10]

Efendiye başkaldırmanın bedeli, ağırdı:

«Eğer köle efendisine sen benim sahibim değilsin derse (efendisi) onun kölesi olduğunu ona isbat edecek ve efendisi kulağını kesecektir.»[11]

Evet, sınıflı Mezopotamya toplumlarının sınıf temeline dayalı adaleti üretimci-birey köle'yi **«fert»** olarak değil, **«şey»** olarak değerlendirmekteydi. Prof. Dr. M. Tosun'un belirttiğine göre, köle sözcüğü Sümerce'de hayvanlar da dahil olmak üzere eşyalar için kullanılan HI.A HA çoğul eki ile gösterilmektedir.[12]

Mezopotamya'da köleler, ellerine silah vermenin doğurabileceği sakıncalar gözönünde bulundurularak diğer toplumsal katmanlar için zorunlu olan askerlikten de muaf tutulmuşlardı.

2. **Muskenum:** Tab'a, halk, Prof. Tosun'a göre Osmanlı'daki reaya karşılığı. [13] Sümerce MAS. EN. GAG (yarı efendi olmak) [14] kökünden türetilmiştir. Özgür(?) köylüleri zanaatkarları, tacirleri içermektedir. Yasalarda ölümkalım, boşanma, yarala(n)ma, hakaret vb. davalarda daima egemen sınıf durumundaki **awelum'a** göre daha

ağır cezalandırılır, kendisine daha az tazminat ödenirdi. Buna karşın mal-mülk (tabii köle de) sahibi olabilirdi. Yine de konumu pek rahat sayılmazdı: Borç ve faizlerini ödeyememesi halinde kendi ya da aile fertlerinden biri kendini bir anda köle olarak bulabilirdi.

3. **Awelum:** Sümerce LU sözcüğü adam, insan, kimse, hür insan, efendi, tanrı, hayvan ve köleden gayrı olan vb. anlamlara gelmektedir.[15] Gerek toplumsal yaşamda gerekse yasalar önünde çeşitli ayrıcalıklarla donatılmış bu egemen-sınıf üyeleri büyük toprak sahipleri, yöneticiler ve ordu ve tapınak hiyerarşisinin üst basamaklarında yeralanlardan oluşmaktaydı.

Evet, Sümer şehir devletleri ve onların iktidar-anlayışı temelinde örgütlenen diğer antik Mezopotamya devletleri, tanrıların yeryüzündeki temsilcisi, teb'asının çobanı rahip kral ve bir avuç mülk sahibi ayrıcalıklı egemenin yönlendiriciliğinde köle ve özgür(?) emekçilerden oluşan patriyarkalist ve hiyerarşik toplumlardı. Bu toplumlardan birbirleriyle çağdaş olanlar sırasında egemenlik savaşları hiç eksik olmaz, bu da yaşam koşulları zaten zorlu olan emekçilerin durumunu büsbütün güçleştirirdi. Böylesi bir durumda girişilecek toplumsal reform çabaları da genellikle(emekçilerin yaşam koşullarını düzeltme anlamında) pek sonuç vermezdi. Böylesi bir gelişmeyi Sümer şehir-devleti Lagaş'da izliyoruz.

M.Ö. 2500 dolaylarında Lagaş'da egemen olan Ur-Nanshe sülalesi yöneticileri, tüm Aşağı Mezopotamya'da egemenlik kurmak üzere komşu şehir-devletlerle kanlı savaşlara girişmişlerdi. Bu girişimlerin sonucu kent giderek güçten düşmüş, ve rakip Umma kenti için hazır bir av durumuna gelmişti. Yöneticiler istikrarsız durumun bedelini kurdukları amansız vergi ağı içinde emekçilerin sırtına

yüklemekteydiler. Günümüzden yaklaşık 4500 yıl önce yaşayan Lagaş'lı tarihcinin anlattığına göre: ***«Kayıkçıların vergi memuru kayıklara el koyuyordu. Sürülerin vergi memuru büyükbaş ve küçükbaş sürülere el koyuyordu. Lagaş'lı bir saraya kırpılmak üzere koyun getirdiği zaman, eğer yünü beyazsa beş şekel ödemek zorundaydı. Eğer bir adam karısını boşarsa ishakku ondan beş şekel, veziri bir şekel, saray vekilharcı bir şekel almaktaydı. İshakku tapınak mülküne de el koymuştu»***[16]

Ölmek dahi vergilerden kaçınmanın yolu olamıyordu. Ölü gömülmek üzere mezarlığa getirildiğinde, bir dizi Memur ölünün ailesini haraca kesmekteydi. Ülke bir uçtan bir uca **«vergi memurlarıyla dolmuştu.»**

İşte Lagaş'lılar bu durumda Ur-Nanshe sülalesini devirerek yeni bir yönetici seçtiler: Urugakina.

Urugakina tahta geçer geçmez ilk iş olarak bildik bir işleme girişti: memur kadroları arasında tasfiye. Reformlarını anlatan belgede şöyle der:

«O (Urugakina) gemi adamını oradan (gemiden) attı, eşeklerden, koyunlardan çobanı attı (ayırdı). Dalyanlardan balıkçı gözcülerini (vergi müfettişlerini S.Ö.) attı. Buğdayın başında duranı (bekçisini) sepetlerden (ve ambarların ağzından uzaklaştırdı. Besili beyaz koyunları, besili göğüslü, karınlı (?) kuzuları paraya koyduğu (sattığı için çavuşu oradan uzaklaştırdı...»*[17]

Urugakine bundan sonra tapınak ve saray memurlarının suistimallerini önlemeye girişti:

«... Rahip fakirin (?) bahçesine (artık) giremedi... Bir büyük adamın evi kralın altında (maiyetinde) olan bir adamın evi ile bitişikse, o büyük adam onu satın alayım derse vakta ki (büyük adam) onu satın alayım, gönlümün is-

tediği kadar para tart, benim evimin değeri kadar arpa (ver) derse satmadığı zaman büyük (âmir) kralın altındakini (küçük adamı) zorlamayacaktır dedi. (Urugakina emretti.) Ödemedikleri borçtan dolayı hapis olan Lagaş'lıları (borçlu oldukları)arpadan, hırsızlıktan, öldürmeden dolayı hapis olan Lagaş'lıları memnun etti (ve) yıkadı (affetti)... Yetim ve dulu kuvvetli adam ezmesin diye Ningirsu ile Urugakina bir sözleşme yaptılar...»[18]

Ancak Urugakina'nın reformları uzun ömürlü olmamış, tahta geçişin onuncu yılı dolmadan, Lagaş Umma kralı Lugalzaggisi'nin istilasına uğrayarak talan edilmiştir.

Benzer bir reform girişimini, III. Ur sülalesinin ilk kralı Ur-Nammu'nun çabalarında da izlemekteyiz (Yakl. MÖ 2300). Mezopotamya'da köle-efendi ilişkilerinin, mülkiyet esaslarının temel düzenlemelerinden kabul edilebilecek-Ur Nammu Yasaları'nda Ur-Nammu **«memlekette adaleti tesis etmekle»** öğünür:

«Öksüz zengine teslim edilmedi. 1 şekel'lik adam, 1 mana'lık adama teslim edilmedi.»[19]

Tabii bunlar ve benzeri reform girişimlerinin, sınıf ayırımlarını ortadan kaldırmak bir yana, sınıflı toplum yapısına hukuki bir temel sağladığını belirtmeye gerek yok.

Yoksul-Zengin ayırımı Mezopotamya atasözlerinde de yansımasını bulmaktadır. İşte Sümerolog. Samuel Noah Kramer'in aktardığı bazıları:

«Yoksul adamın ölmesi yaşamasından iyidir
Ekmeği varsa, tuzu olmaz
Tuzu varsa, ekmeği olmaz
Eti varsa, kuzusu olmaz
Kuzusu varsa, eti olmaz.»
«Yoksul adam borç alır ve kaygılanır.»

Bilinen bir Sümer atasözü ise, içinde baş kaldırının izlerini taşımaktadır: «*Bütün* yoksul evleri başeğici değildir.» [20]

Mezopotamya'yı burada bırakıp, toplumsal mücadelelerin daha yoğun izler bıraktığı bir başka antik topluma, Mısır'a çevirelim bakışlarımızı.

III - Mısır

Gordon Childe, köylü Mısır topluluklarının neolitik barbarlık aşamasından uygarlığa geçişinde Mezopotamya uygarlığının etkisine işaret etmektedir. Yazının henüz kullanılmaya başlamadığı bu dönemde zengin ve yoksul mezarlarının farklılaşması, sınıf farklarının büyüdüğüne işaret etmektedir.[21] Nihayet özerk yönetimli kentler (Nomen'ler) Şahin klanının şefi ve kendini Şahin-Tanrı Horus'la özdeşleştiren Menes yönetiminde birleştirilerek Mısır'ın birliği sağlandı (yakl. MÖ 3000). *«Bu devletin başkanı, bir tanrının topraklarını işleyen kiracı (Mezopotamya ve Hititler'de olduğu gibi) değildi, bizzat kendisi sihirli ayinlerle ölümsüz kılınmış olan ve kendi sihiri ile sürülerin bereketini güvenceleyen bir tanrı idi.»*[22]

Mısır'da muazzam boyutlara varan artık ürün birikiminin simgesi de, dolayısıyla tapınaklar değil, tanrısal iktidarı bizzat elinde tutan kralların mezarlarıdır. Örneğin IV. Sülale'den Keops'un yaptırdığı anıtsal piramid Herodotos'un aktardığına göre 100 000 emekçinin 20 yıl çalışmasıyla inşa edilebilmiştir.[23]

Firavun ailesinin elinde odaklaşan iktidar yaygın bir bürokrasi ağı aracılığıyla uygulanabilmekteydi. Eyalet yöneticileri, katipler, vergi memurları, rahipler... Aynı zamanda kol emeğiyle bağlarını kopartmış egemen aris-

tokrasinin mensuplarıydı. Bu aristokrasinin dışında zanaatkârlar (ki, genellikle Firavun veya soyluların Ev'lerine bağlı olarak çalışırlardı) ile serf durumundaki köylüler bulunmaktaydı. Bu emekçi kesim, sık sık geniş ölçüde emeği gerektiren saray, piramid, yol, tapınak, kanal vb. işlerin yapımında zorunlu çalışmaya (corvé) tabi tutuluyorlardı.

Orta İmparatorluk çağında bir katibin oğluna baba mesleğini seçmesini öğütleyen risalesi, hem Mısır'lı emekçilerin zorlu yaşam koşulları hakkında bize bilgi vermekte, hem de kafa ve kol emeği arasındaki ayırımın vardığı boyutları düşündürmektedir.

«Bana edebiyatı bırakarak tarla işlerine yöneleceğini söylediler... Ürünü vergilendirdikleri zaman çiftçinin ne hale geldiğini unuttun mu? Solucanlar tahılın yarısını yemiş, geri kalanı ise hipopotam midesine indirmiş olur... Ve (vergi) katibi limana gelir ve ürünleri vergilendirir... Ellerinde coplarla görevliler, palmiye sopalarıyla zenciler bekler, 'Tahılı ver' derler. Kalmamıştır. O zaman yere yatırarak çiftçiyi döverler. Bağlayıp başaşağı çukura, suya atarlar... Çocukları zincire vurulur, komşuları kaçarak ondan kurtulur, mallarını da kurtarırlar.

Maden işçisini işinin başında, fırının ağzında gördüm, parmakları timsah (derisine) benziyordu; balık leşinden daha pis kokuyordu. Keski taşıyan işçi, kazma sallayandan daha fazla çabalar; onun tarlası ormandır; geceleyin (çalışabilmek için lambasını) yakar. Taş yontucusu bütün sert taşlarda iş arar. İşini bitirdiği zaman kolları yorgunluktan bitmiş, kendisi tükenmiştir... Berber akşam geç vakte kadar traş eder... Sokak sokak traş edeceği adamları arar; midesini doldurmak için kollarını koparır. Mallarını deltaya kadar götüren gemici kolları ça-

lışamaz hale gelinceye kadar çalışır; sivrisinekler onu öldürür... Duvarcının yolunu hastalık bekler, çünkü iskele kalaslarında her türlü rüzgâra açıktır, bir lotüs gibi sütun başlıklarına sarılır; iki kolu çalışmaktan biter, giysileri berbat haldedir, günde sadece bir kere yıkanabilir. Ekmeğini alınca evine gider ve çocuklarını döver. Dokumacı atölyesinde bir kadından daha beter haldedir, dizleri karnına değer (çömelmiştir), (temiz) hava alamaz. Kumaş boyacısı? Parmakları çürümüş balık gibi kokar. Gözleri yorgunluktan içeri çökmüştür... Fırıncı ekmeği ateşe koyarken aşını fırına sokar; eğer bacaklarından tutan oğlunun elinden kayarsa alevlerin içine düşer!..Kunduracı çok talihsizdir, hep dilenir. Temizleyici (çarşafları) rıhtımda temizler; timsahların komşusudur. Balıkçı için durum her meslektekinden daha kötüdür. İşi nehirde, timsahların kaynaştığı yerde değil midir?»[34]

Bu zorlu koşullar, zaman zaman merkezi yönetim karşısında kazandıkları göçerli özerklikten cesaret alan eyalet yöneticilerinin başkaldırılarını destekler mahiyette halk ayaklanmalarına yol açmaktaydı. O zaman saraylar talan ediliyor, tapınaklara giriliyor, daha vahimi gizli yazılar okunuyor, sözün tam anlamıyla «ayaklar baş oluyor» du:

«Yüce Adalet sarayı, yazıları talan edildi, gizli yerlere girildi. Büyülü formüller okundu ve etkilerini yitirdiler, çünkü insanlar onları ezberlediler. Kamu binaları açıldı, mülkiyet hakları kaldırıldı; eyvah ki bana zamanın bu sefaleti için...

Geçmişte hiç olmayan şeyler oluyor: Yoksullar kralı devirdi... Piramid soyuldu. Ne iman ne de yasa tanımayan bir takım insanlar ülkeyi Krallığın elinden aldılar. Ureus (Krallık amblemi)'a karşı, Râ'nın koruyucusu ve İki Ülke'nin barış koruyucusu Ureus'a karşı ayaklandılar...

Eskiden kocalarının yatağında yatan (hanımlar) artık kendi sırtları üstünde (yerde) yatıyorlar... Hizmetçiler gibi azap çekiyorlar... Esir(e)ler rahatça konuşuyorlar, hanımefendiler konuştuklarında ise hizmetkârlar tahammül edemiyorlar. Altın, laciverttaşı, gümüş, malakit, tunç, mermer... artık kölelerin boynunu süslüyor. Ülke lüks içinde, ama hanımefendiler 'ah yiyecek birşeylerimiz olsa,' diyorlar...»[25]

Bu durum süremezdi, sürmemeliydi. Saray ve soylular, egemen varlık ve iktidarlarını koruyabilmek için çeşitli yöntemler geliştirmeliydi. Aynı döneme rastlayan (Eski Krallık sonları) bir papirüste, babasının genç firavun Merika-Re'ye halk ayaklanmalarıyla nasıl başedebilecğini gösteren taktiklerini içermektedir:

«(21) (Eğer) taraftarı çok olan bir adam bulursan... o taraftarlarının gözünde değerliyse... (etrafındakileri) heyecana getirebiliyorsa, (iyi bir) hatipse, onu yok et, öldür, adını ortadan kaldır, bölüğünü tahrip et, onun ve onu seven taraftarlarının anısını kovala.

«(25) Muhalif (olan) adam yurttaşlar için bir rahatsızlık kaynağıdır: Gençliği ikiye böler. Eğer yurttaşların onu tuttuğunu öğrenirsen... onu mahkemede mahkûm et ve yok et. O bir haindir. Hatip kenti (halkını) heyecana getirir. ***Çoğunluğu böl ve hararetini! gider.*** *(abç.)*

(30)... Konuşmasında maharetli ol (ki) güçlü olasın, (çünkü) dil insanın kılıcıdır ve konuşma her buluştan daha değerlidir...»[26]

Yabancı gelmiyor, değil mi?

«Taktikler» başarılı olmuş olmalı ki, Antik Mısır, tarihinin sonuna dek (orta sınıfların göreli ağırlık kazanmalarına karşın) temeldeki hiyerarşik yapısını korudu. Daha sonraki bir tarihe, Geç Krallık (İmparatorluk)

Devri'ne tarihlenen bir dua, alt sınıf mensuplarının durumlarının pek de düzelmediğine, patriyarkalist kralların kurmuş olmakla onca öğündükleri adalet karşısında yoksulun halinin pek parlak olmadığına işaret eder (yakl. M. Ö. 1230). Mahkeme önüne çıkacak yoksul adam, başvuracak başka merci bulamamış olmalı ki, işini Tanrı Amon'a havale ediyor:

«*Ey Amon, mahkeme önünde yalnız olana, yoksula kulak ver. O, zengin (değildir). Mahkeme kâtipler için gümüş ve altın, mübaşirler için giysi isteyerek onu dolandırıyor. Amon vezir olarak müdahale etse de yoksul adamı kurtarsa. Yoksul adamın hakkı korunsa. Yoksul adam, zengin adamı yense...*»[27]

Dava nasıl sonuçlandı, bilmiyoruz. Ancak tanrı Amon'un elinden gelen iyi niyeti gösterdiğini varsaysak bile, bizim yoksulun rüşvetçi kâtip ve mübaşirlerin iştahlarını karşılamada karşı taraf kadar başarılı olabileceğini düşünmek zor...

IV - Anadolu

Anadolu'da ilk imparatorluğu kuran, Hititler olmuştur (M.Ö. 1800'ler). «Hititler bin yıllık tarihleri içinde köklü *bir devlet; buna bağlı olarak da çok güçlü bir ordu kurmuşlar ve sınıflı-toplumu belirleyen nitelikleri hem geliştirmişler, hem de kökleştirmişlerdir.*»[28]

Gerçekten de egemenlik **Labarna,** sonradan **Lugal** adını alan bir kral ve kralın yakınlarının oluşturduğu **Büyük Aile**'nin elinde yoğunlaşmıştı. Eski krallık döneminde bir çeşit danışma meclisi görevi gören ve Hitit'li seçkinlerden oluşan **pankus** * sonradan etkisini tümden yitirmişti.

---

* **Pankus**'un sözlük anlamı, tüm toplulukdur. Ancak bunun salt Hint Avrupa kökenli istilacıları içeren ve Anadolu'nun yerli halkı üzerinde bir çeşit ırk hegemonyası kuran bir kurum olduğu, çeşitli araştırmacılarca belirtilmiştir. (Ör. bkz. **Early Highland Peoples of Anatolia,** Seton Lloyd, Thames and Hudson, London, 1967, s. 68.)

Kral ve Büyük Aile'yi oluşturan egemenlerin (ki çoğu, kralın bağışladığı büyük arazilerin sahibi durumundaydı) yanısıra toplumda kalabalık bir köylü kitlesinden ve **(alet-adamı** olarak adlandırılan) zanaatkarlardan sözedilebilir. Zaman zaman zorunlu çalışmaya **(luzzi)** tabi tutulan bu kesim, esas olarak hür-yurttaş statüsündeydi.

Bir de zengin yurttaşların hizmetinde çalışan köleler vardı ki, bunlar alınıp,-satılabilir bir meta durumundaydı:

«İnsanlarla tanrıların meşrepleri farklı mıdır? Hayır!... bir hizmetkâr efendisinin önünde durduğu zaman temizdir ve temiz giysiler giyer: Ona ya yiyecek birşeyler verir ya da içecek birşeyler verir... Ve eğer bir hizmetkâr efendisini gücendirse ya onu öldürürler ya da burnunu, gözlerini, veya kulaklarını sakatlarlar... Ve eğer o ölürse, yalnız ölmez, ailesi de onunla birlikte ölür...»[30]

«173. Eğer bir kimse kralın yargısına karşı çıkarsa Evi darmadağın edilecektir ***(his house shall be made a shambles:*** *evi bir salhaneye çevrilecektir). Eğer bir kimse bir soylunun yargısına karşı çıkarsa onun başını keseceklerdir. Eğer bir köle efendisine karşı ayaklanırsa kuyuya atılacaktır.»*[31]

Hititlerde ayrıca efendinin ölmesi halinde kölelerini de öldürüp onunla birlikte gömme yolunda bir uygulama vardır.[32]

Saray hizmetlileri, Hitit emekçileri arasında, yasaların yanısıra kraliyet fermanlarıyla da denetlenen özel bir konuma sahiptirler. Saray çevresine mensup olmanın getirdiği ayrıcalık ve güvenceler bir yana en küçük dikkatsizlik, dikkatsizlik bir yana kralın bir kaprisi kişinin (ve sık sık ailesinin de) başına malolabiliyordu:

«Birgün kralın öfkesi uyanıp ben (kral), siz mutfak hizmekârlarını çağırır ve Nehre havale edersem - masum ol-

duğu kanıtlananlar kralın hizmetkârı olarak kalacaktır. Ancak suçlu olduğu kanıtlananları (tutmayı) ben, kral, istemeyeceğim.Onu karısı ve çocuklarıyla birlikte öldürteceğim.

Daha: Siz sakiler, suya çok dikkat edin! Suyu bir süzgeçte süzün! Bir kere ben, kral, Sanahultta'da su testisinde bir saç teli buldum. Kral çok öfkelendi ve öfkemi sakilere (şöyle) söyledim: 'Bu bir rezalettir.' O zaman Arnilis (dedi ki): 'Zuliyas dikkatsizdi.' Kral dedi ki: 'Zuliyas... gitsin! Eğer masum olduğu kanıtlanırsa, kendini temizlesin. Suçlu bulunursa, öldürülecektir.'

Zuliyas... (metin okunamamış.) gitti ve suçlu bulundu. Ziliyas'ı Sures'de... koydular, kral onu... ve o öldü.»[33]

Tüm bunlara karşın, kölelerin elinde karşı koyacak pek fazla güç yoktu. İçinde bulunduğu koşullardan bunalan köle, çareyi kaçmakta bulunurdu. Yasalarda kaçak köleyi geri getirecek olana verilecek ödüllerin ayrıntılarıyla belirlenmiş olması, köle kaçışlarının sık rastlanır bir olay olduğuna işaret etmektedir:

«23: Eğer bir köle kaçar ve bir kimse onu geri getirirse- eğer yakınlarda yakalarsa (kölenin sahibi?) ona ayakkabı verecektir, eğer nehrin bu yakasında yakalarsa, ona 2 şekel gümüş verecektir, eğer nehrin karşı yakasında yakalarsa, ona 3 şekel gümüş verecektir.[34]

Bu cazip ödüllerin, ABD'nin şu ünlü zenci avlarını hatırlatan köle sürek avlarına yol açtığı, muhakkaktır.

Toplumun daha dirençli bir kesimi ise aynı zamanda silah adamı (asker) olarak anılan alet-adamları [35], yani zanaatkarlârdı.. A. Altındal'ın belirttiğine göre:

«Adı belirtilmemiş olan bir bölgeyi yönetmekte olan saray *ve ailesinden bir prense (?) karşı bölge halkı ayaklanmış elindeki tüm menkulü (holdings) yağma etmiş ve efendilerinin (masters) kanını döküştür. Bu çalışma Hititler tarafından gaspedilen «Toprak»ın geri alınmasından doğmuştur. Beyanname'de (Telipinus Beyannamesi) bir*

daha bu tür girişimleri olmaması için önlemler düşünülmüştür. Bunlardan biri de, toplumsal statülerde değişiklik yapılmasıdır. Telipinus (İ.Ö. 1525-1500) şöyle anlatır durumu: 'Ben, Kral onları (bizden) ayırdım. Onları çitfçi (farmer) yaptım. Sağ taraflarından silahlarını alıp onlara yeke (yokes) verdim.»[36]

V- Sonuç

Konuyu uzatabilir, örnekleri çoğaltabiliriz. Yerimiz elverişli olsa, temel atma törenlerinde ilk kazmayı sallayan Mısır'lı firavunlardan, bir dinsel festivale katılmak için başkomutanlığı yaptığı seferi yarıda bırakıp ülkesine dönen Hitit krallarından, kızını rahibe yapıp 'yukarısıyla' ilişkilerini düzenlemeye çalışan Asur'lu tüccarlardan sözedebiliriz. Ancak yukarıda verdiğimiz örnekler dahî, egemen sınıfların tarih boyunca sömürüye-dayalı **'yöneticilik-geleneği'**ni nasıl adım adım kurup geliştirdikleri hakkında okura bir fikir vermeye yeter sanırız. Bu örneklerden pek çoğu, bugün de yabancımız değildir. Egemen sınıflar ve onların siyasal temsilcileri, o günlerde de 'aba altından sopa' göstermeyi düstur edinmişler, emekçi kitlelerini kâh dinsel değerlerini kullanıp, kâh isteklerini önceden sezinleyip yolundan saptırarak, manipüle etmiş, hiçbiri olmayınca doğrudan baskı ve şidden uygulama yoluna gitmişler, böylelikle de **'iktidar-geleneği'**ni bir egemen sınıftan diğerine devrederek kendilerinden sonra geleni, payandalamışlardır.

Süreç, Eylül 1981

NOTLAR

(1) Eski Çağlar ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri, İsmet Parmaksızoğlu, Yaşar Çağlayan, Funda Yayınları, Ankara 1976, ss. 43-83.

(2) Gılgamış Destanı. Önsöz: N.K. Sandars, Hürriyet Yay. Doğu Klâsikleri Dizisi, I, s. 17.

(3) Les Sumériens, C. Leonard Wooley, Ed. Payot, Paris, 1930, ss. 25-26.

(4) Gılgamış Destanı, a.g.y.,

(5) Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduga Fermanı, Prog. Dr. Mebrure Tosun, Doç. Dr. Kadriye Yalvaç, TTK Yayınları VII. Dizi, sai: 67, TTK Yayınevi, Ankara 1975, s. 42. (Ur-Nammu Kanunları, 22. paragraf.)

(6) A.g.y. Esnunna Kanunları, s. 84.

(7) A.g.y. Hammurabi Kanunları. md. 117, s. 196.

(8-9) A.g.y. 205 ve 213 maddeler. s. 206.

(10) Ay. madde: 227, s. 207.

(11) ay. madde: 282, s. 211.

(12) ay. s. 200, dipnot, 231.

(13) ay. s. 272.

(14) ay. s. 273.

(15) ay. s. 271.

(16) History Begins at Sumer, Samuel N. Kramer, Doubleday Anchor Books, New York, 1959, ss. 47-48.

(17) Sümer, Babil, Assur Kanunları, a.y. Urugakina Reformları, ss. 24-25.

(18) ay. ss. 27-28.

(19) ay. Ur-Nammu Kanunları, ss. 39-40.

(20) Kramer, a.g.y. ss. 121-122.

(21) Bkz. Doğu'nun Prehistoryası. V. Gordon Childe, TTK Yay., X. Seri, sayı : 2. Ankara 1971, s. 77, s. 84.

(22) Tarihte Neler Oldu?. Gordon Childe. Odak Yay. Ankara 1974. s. 170.

(23) ay. s. 171.

(24) Documents d'Histoire Vivante, del' Antiquité ä Nos Jours I. Editions Sociales, Fiş. I

(25) ay. Fiş. 3.

(26) Ancient Near Eastern Texts Relating to Old Testament, edited by James. B. Pritchart, Princeton Universtiy Press, 1950. 414-16.

(27) ay. s. 380.

(28) Türkiye'de kadın (Marksist bir yaklaşım) A. Altındal, HAVASS Yay. 3. Basım. İstanbul, 1980, s. 32.

(29) The Hittites, O.R. Gurney, Penguin Books, 1972, s. 68.

(30) a. g. y. ss. 70-71.

(31) Ancient Near Eastern Texts, s. 291.

(32) Gurney, s. 98.

(38) Ancient Near Eastern Texts, s. 157.

(34) a. g. y.

(35) Altındal not 19. s. 246.

ORTAÇAĞ AVRUPASI'NDA BÜYÜCÜ AVI

«Avrupa'nın sefil buluşu, baskıdır.»

Ortaçağ Avrupası'nda toplumsal yaşama damgasını vuran olay, Şeytan ve Şeytan-korkusudur, dense yeridir. Feodal üretim tarzının içine-kapalı ve kuşkulu yeterliliği, yüzyıllar süren «Barbar Akınları»nın yarattığı tedirgin ortam, amacı görünürde «kutsal Hristiyan dinini kafirlere kabul ettirmek, vaadedilmiş toprakları yeniden ele geçirip İsa'nın yeryüzündeki krallığını kurmak», gerçekte ise zengin Doğu (İslam) ülkelerini yağmalamak olan Haçlı Seferleri'nin getirdiği yıkıma eklenen salgın hastalıklar ve kıtlık, otarşik Avrupa köyünün Kutsal Din'e ve onun sarsılmaz kalesi Katolik Kilise'ye olan güvenini sarsmıştı. Ürettiğinin büyük kısmı küçük bir dinsel-seküler yönetici azınlık tarafından zorla elinden alınan köylü, ardarda uğradığı felaketler karşısında, yaşamını sürdürebilmek için eskiden beri bildiği ve güvendiği «kurtarıcılar»a yeniden başvurmak zorunda kalacaktı. «Kurtarıcı» (Hz İsa) yerini Hristiyanlık-öncesi dönemin insancıl Pagan-ilahlarına bıraktı. Kaldı ki, yüksek teolojik bilgilerle donanmış dinibütün Kilise adamlarının tüm zorlamalarına karşın, cahil[1] köylü yığınları, eski ilahlarından hiçbir zaman tümüyle vazgeçmiş değildi. Yağmur yağdırmak veya bir hastayı iyileştirmek için Kilise'de Kutsal Bakire'ye mum yakmak yetmiyorsa, o zaman ilkçağların anatanrıça kültünün doğrudan mirasçısı Diana'ya yakarılacaktı. Bu, doğaldı; en

azından halk insanı açısından. VII. yüzyılda, Aziz Ouen **Vie de St. Eloi**'da halkın kehanetlere, ilahlara büyük önem verdiğini, ana-tanrıçalar adına açık-hava şölenleri düzenlediğini, çeşitli tılsımlar takındığını yazar.[2]

Oysa Kilise bunu hiç de doğal karşılayacağa, Hristiyan dininin temel almakla onca öğündüğü «hoşgörü»yü tebası altındaki bu insanlara göstereceğe benzemiyordu. Kaldı ki, serfliğe dayalı bir üretim tarzının ideolojisi olarak «ruhu kurtaracak ve arındıracak» bu kutsal dinin, ten'e ilişkin konulardaki başarısızlığı (Haçlı Seferleri'nin bozgunla sonuçlanması, Avrupa'da hüküm süren kıtlık, salgın hastalıklar ve nihayet, Bizans'ın müslüman-Türkler tarafından fethedilişi) üzerinde dikkatin yoğunlaşmasını önlemek, tüm bu felaketlerden sorumlu bir «günah-tekesi» bulup temize çıkmak, bunun yanısıra, kutsal dine yitirdiği itibarı iade etmek gerekiyordu. *«Günah tekesi»*, IX. yüzyılda bulundu. 813'de toplanan Tours Konseyi şu kararnameyi yayınlıyordu: «Papazlar, mümin halkları büyü sanatlarının, büyülü sözlerin hiçbir hastalığı iyileştiremeyeceği, hasta, topal veya ölmek üzere olan hayvanları iyi edemeyeceği, merhem ve bitki tanelerinin insanlara hiçbir yarar sağlayamayacağı, tüm bu şeylerin kadim düşmanın tuzaklarından ibaret olduğu ve bu kalleş düşmanın insanlığı daima aldatmak istediği* konusunda uyarmalıdır.»[3]

Bu uyarı, Avrupa'da yüzyıllar boyu genç - yaşlı, kadın-erkek milyonlarca insanın hayatına malolacak gerçek bir «sürek-avı»nın başlamasının ilk işareti olmuş, bundan sonra birbirinin peşisıra gelen kararname ve fermanlarla bu «uygarlık kalesi» bir baştan bir başa, «günahkar beden ve ruhları arındıracak» alevlerin yükseldiği bir cehenneme dönüşmüştür.

---

* 'Kadim düşman', pagan ilahıdır

Kimdir «Büyücü»?

«Büyücü»nün ilk izlerine, insanoğlunun yaşamını toplayıcılık ve avcılıkla sürdürmeye çalıştığı zorlu çağlarda rastlanır. Üst Paleolotik'e tarihlenen mağara duvarlarında, av betimleyen sahnelerde hayvan kılığında insanlar da göze çarpar. İlk insanların doğayı algılayışında doğal olayları «taklid» yoluyla onlar üzerinde denetim sağlanabileceği inancı hakimdir. İlkin tüm topluluğun katıldığı bu denetim çabası, daha sonraları, belki de uzmanlık biçimlerinin ilki olan **«uzman büyücü»** nün tekeline girdi. Daha sonraların sınıflı toplumlarında ise egemen (-leşen) zümre büyüyü ve büyücüyü denetimi altına almaya özel bir dikkat gösterdi. Geleceğini yıldızların büyüsünde arayan, müneccimbaşı'nın dediklerinden çıkmayan kral, denetimi dışına çıkabilecek «büyücü»ye karşı acımasızdı:

«(Kol. VII, 47) İster bir kadın, ister bir erkek olsun, büyü yaparsa, (büyü) ellerinde yakalanırsa, itham ve ispat edilirse, büyü yapanı öldüreceklerdir...»[4]

Buna karşın «büyü ve sihir»e inanç, insanlığın anısında canlılığını ve geçerliliğini uzun süre korumuş, gerek ekinin bereketini, gerek soyun sağlığını ve devamını sağlamak ve korumak, gerekse kişisel talihsizlikleri defetmek için gizli-açık, sık sık başvurulan bir yöntem olarak kalmıştır.

İşte ortaçağ papazının, ardından bir seküler yöneticilerin acımasızca izlediği, cevabı önceden belirli düzmece sorularla türlü işkencelere uğratıp sonra da diri diri yaktığı kadın ve erkekler ilkin bu halk-inanışının mirasçılarıydı denebilir. Aralarında köy köy dolaşıp kuşaktan kuşağa devraldıkları reçeteleri hastalara uygulayanlar, şifalı bitkileri yetiştirip bunlardan türlü devalar yapanlar, doğum yapan kadınlara yardımcı olan ebelerin yanısıra, tütsülerle, muskalarla talihini bağlananların dü-

gümünü çözenler, kem gözü defedenler, gaipten haber verenler, halk arasında korkuyla karışık saygı gören, kimi zaman acınılıp kimi zaman lanetlenen bilgeler, meczuplar, garipler vardı. Ne yoktu? Birçok engizisyon tutanağını inceleyen günümüz Batı'lı bilim adam ve kadınlarının vardığı ortak sonuç, Kilise'nin iddia ettiği üzere «Kutsal Hristiyan dini ve Kilise'yi yıkmaya yeminli, ruhunu şeytana satmış, yıkıcı ve gizli bir büyücü örgütü (ya da tarikatı)»nın mevcut olmadığıdır.

Burada bir parantez açıp, «büyücü» (özellikle de «büyücü-kadın») ile hekimlik arasındaki ilişkiye yakından bakmak gerektiği düşüncesindeyiz.

Tıp - öncesi Tabipleri

Katolik Kilisesi uzun süre dua ve şeytan kovma (exorcisme) yöntemlerini tek geçerli tedavi yöntemi kabul etmiş, hastalığı günahkâr bedene gönderilen bir ceza olarak meşrulaştırmıştır. Kimi tarikatlar Yunan/Roma ve İslam'dan devralınan tedavi yöntemlerini uygularken, Kilise 1139 ve 1215 tarihlerinde toplanan iki Konsey ile din adamlarının tıpla uğraşmalarını yasaklamaktaydı.

Öte yandan, halk da kendi sağlığını koruma gayretindeydi:

«Tüm bir gündelik pratik anne ve büyük anne tarafından yürütülmekteydi: Kuşaktan kuşağa aktarılan reçetelerle uygun tedavilerin hazırlanması, hastalıkların teşhisi, izlenecek tedavi ve seçilecek yöntemin kararlaştırılması...»[5]

Kadınların tıpla ilişkisi konusunda araştırma yapmış iki A.B.D.'li bilim kadını,Barbara Ehrenreich ile Deidre English, ortaçağın hekim-kadınlarının, Kilise'nin doğum sancısını Havva'nın ilk günahı için ödedikleri bir kefaret saydıkları sıralarda, günümüzde türevleri halen sancıyı hafifletmede kullanılan *ergot*'a, düşük tehlikesini önlemek için rahmin kasılmasını kontrol eden *belladona*'ya baş-

vurduklarını, günümüzde kalp hastalarına verilen *digitalis*'i bir İngiliz 'büyücü'nün keşfettiğini yazarlar.[6]

Alman mistiği Azize Hildergarde de Bingen, 1098'de bir manastır kurmuş, burada bir yandan pratik hekimlik çalışmalarını yürütürken, diğer yandan biri şifalı bitkiler üzerine, çok sayıda tıp kitabı yazmıştı.[7]

Kadınlar 1200 civarında kurulan ve seküler bir tedrisata sahip ilk tıp okulu Salerno'ya kabul edilmişler, bazıları burada öğretim üyesi dahi olabilmiştir. Bunlardan biri, Trotula'nın kadın hastalıkları konusunda bir risalesi de vardır. Ayrıca, Kilise mensuplarının tıpla uğraşmasını yasaklayan konsey kararları üzerine cerrahların kurduğu seküler Saint-Côme Koleji, bir süre sonra ebeleri bünyesinde toplamıştır.[8] Buna karşın, daha sora Kilise'ye bağlı olarak kurulan tıp okullarına kadınların girmesi yasaklanmış, bu yolla tıbba ilişkin teorik çalışmalar egemen sınıf erkeklerinin tekeline bırakılırken, alt-yapı kadınları pratisyen hekimlik ve cerrahlık faaliyetlerini, yasaklamalara karşın sürdürmüşlerdir.

***

Yol bir kez açıldıktan sonra Avrupa'nın bu 'içe-dönük Haçlı Seferi'nin bir krallıktan diğerine, büyük bir hızla sirayet ettiğini görüyoruz. XIV. yüzyıl başlarında papazların büyücülerle savaşı hız kazanmış, **«Büyücüyü yaşatmayacaksın!»** Kilise'nin krallara kesin buyruğu olmuştu. Papalar da bu terörü sürdürmek için ellerinden geleni ardlarına koymuyorlardı. XXII. Jean: *«Acıyla öğreniyoruz ki,» diye yazmaktaydı, «yalnızca ismen hristiyan olan pek çok insan, ölümle uğraşıp, cehennemle pazarlığa girişmiş. Şeytana kurbanlar adıyor, ona tapıyor, yüzükler, aynalar, şişeler ve benzeri eşyalar imal edip içine büyüyle cinleri hapsediyor, onlara sorular sorup cevaplar alıyorlar, sapkın isteklerini gerçekleştirmek için on-*

lardan yardım istiyorlar, en iğrenç amaçlar uğruna Şeytan'ın kölesi oluyorlar. Ne acı: Bu salgın (...) İsa'nın sürüsünü hergün daha fazla tehdit ediyor.» ***(Super İllius specula** fermanı, 1326.)*[9]

VIII. Innocent ise, fermanında «Son zamanlarda,» demekteydi, «acıyla öğrendiğimize göe yukarı Almanya'nın bazı kesimlerinde ve Mayence, Köln, Treves, Salzburg ve Bremen eyalet şehir, toprak ve piskoposluk bölgelerinde her iki cinsten pek çok kişi, selameti unutup katolik inançtan saparak, ifritle işbirliğine girmişler ayinlerle, büyülerle, okuyup-üflemelerle ve diğer batıl yollarla, sihirbazlıkla, ifratlar, suç ve kabahatlarla kadınların çocuk doğurması, sürüler ve tarlaların ürünleri, bağların üzümleri, ağaçların meyvaları, erkekler, kadınlar, büyük ve küçük baş süRüler, cins cins hayvanlar, bağlar, çimenlikler, meyva bahçeleri, otlaklar, buğdaylar ve toprağın diğer ürünleri çürüyor ve ölüyor; erkekler, kadınlar, yük hayvanları, sığırlar, küçükbaş hayvanlar dış ve iç hastalık ve işkencelerle kıvranıyor; kocalar karılarına, karılar kocalarına evlilik vazifelerini yerine getiremiyorlar. Bu kimseler, kutsal vaftizle kazandıklar imanı küfürlerle inkâr ediyorlar...» **(Summis desiderantes affectibus,** 1484) [10]

Papaların çağrıları ruhbanların hemen her kesiminde yankısını buldu. Alexandre Borgia Dominiken Angelo de Verone'a Lombardiya'da «şeytanca *ayin* ve batıl inançlara sapmış, zehir ve çeşitli uygulamalarıyla mel'unca suçlar işleyen insanları, hayvanları, ürünleri mahveden, dehşet verici kötülükleri yaygınlaştıran şahısları yoketme emrini verdi.(1494) [11]

Öte yandan XI. Gregoire'ın emriyle Paris engizisyonu çoktan büyücü takibatına başlamıştı bile. (Kur.: 1374)

Büyünün ne olduğu, büyücünün nasıl teşhis edilip hangi usullerle sorgulanacağı, nasıl yargılanacağı, hangi cezaların verilmesi gerektiği, kısaca, büyücü'nün «hukuki

kimliği», başlangıçta her krallık, dükalık veya piskoposluk bölgesinde mahkemelerce tesbit edilirken, bu konuda standart bir uygulama gereksinimi de kendini dayatmaktaydı. Ortaçağ yargıcının 'el kitabı', bir süre sonra iki dominiken rahip tarafından kaleme alındı: Heinrich Kramer ve Jacob Sprenger'in **Malleus maleficarum**'u (Büyücünün Çekici) (1486-87)* grotesque edebiyatın bir 'başyapıt'ı olmanın yanısıra Hristiyan Batı'nın baskı ve terör tarihine bir armağanıdır.

Malleus büyücülük **suç**'unu tanımlamış**, dava usullerini belirleyerek Avrupa'nın her yanında yargılamalara bir örneklik kazandırmıştır. Büyücü, bundan sonra «Şeytan'la bir anlaşma imzalayarak vücudunun herhangi bir yerinde O'nun (vaftiz işaretlerini/erdemlerini silen) işaretiyle damgalanmış» olmasıyla tanımlanır olmuştur. **Malleus**'dan kaynaklanan tüm bir Şeytan edebiyatı[12] Bu 'suç'un daha ayrıntılı dökümlerini getirmişlerdir. Örneğin 1608'de Milano'da basımı yapılan **Compendium maleficarum**'da Guaccius 'büyücü'nün cürümlerini şöyle sıralar:

- Şeytan'la bir anlaşma imzalayarak onun hükmüne girer.
- Katolik imanı aşağılar, İsa ve Meryem'den vazgeçer, ibadetten kaçınır.
- Müstehcen törenlerle Şeytan'a tapınır.
- Diğer insanları **sabbat'a*** götürmek için uğraşır.
- Yeniden vaftiz edilerek (hristiyan) adını grotesk bir adla değiştirir.

---

* Yani matbaanın bulunuşundan 36-37 yıl sonra!.

** Ya da Michêle Ouerd'in halk deyişiyle

*** **Sabbat** büyücülerin katıldığı ve çeşitli sapık (perverse) ibadetlerle Şeytan'a tapındıkları varsayılan ayinlere verilen addır.

- Şeytan'a bağlılık gösterisi olarak ona elbisesinden pir parça verir. Şeytan da bunu saklar.
- Şeytan'ın çizdiği büyülü bir çember içinde, ona bağlılığını tekrarlar.
- Şeytan'dan adını **İsa**'nın kitabından silip, kendi kara kaplı kitabına yazmasını ister.
- Şeytan'a kurban ve sunular adar.
- Şeytan'ın işaretini taşır. vd.[13]

Böylesi ağır günahlarla lekelenmiş bir beden için ise tek kurtuluş(!) yakılmak olacaktır. Nicolas Eymeric **Directorum Inqusitorium**'da (1478-79) *«... Bir rafızî yakıldığında,» demektedir, «bu yalnızca onun iyiliği(-!) için değil; aynı zamanda katolik halkın da iyiliği ve ruhsal selameti içindir; kamu yararı, tövbesiz öldürülerek lanetlenen o insanın çıkarından daha üstündür.»*[14]

XIV. yüzyıl sonlarına doğru Kilise'nin otoritesine karşı savaş açarak iktidar üzerindeki payını arttıran krallıklar da ele geçirdiği yetkileri büyücülerin acımasız takibinde kullanmazlık etmediler.

1282'de «Ruhbanlar Şeytan'a ilişkin konularda tek yargıçtır,» kararını alan Paris Parlamentosu, 1390'da ise «Büyücülük sanıklarının sorgu, teşhis ve yargılaması seküler yargıçların yetkisi dahilindedir,»[15] hükmünü veriyordu. Papaz, yargıç makamını sivil hakime terketmişti ama, sanık sandalyesine oturan, değişmemişti. Halk tabipleri, falcılar, meczuplar, isterikler, çingeneler, çobanlar, cellatlar, deliler, sakatlar, düşük yapan kadınlar, hatta dans eden kızlar (dans etmek, Şeytan'a bağlılığın bir göstergesiydi o çağlarda) [16] birbiri ardısıra bu sandalyede yerlerini aldılar. Hatta, Fransızların bugün ulusal kahraman kabul ettikleri Jeanned Arc da büyücülük iddiasıyla yargılandı ve yakıldı. Protestan-Katolik rekabetinin bir konusu da, «kimin daha çok büyücü yaktığı» idi. Öte yandan, köylü isyanları da yükselen alevlere 'yakıt' sağ-

lıyordu. Luther'e göre «hiçbir şey bir ayaklanmadan daha zehirli, daha zararlı, daha şeytanca olamaz»dı. Yakılan büyücünün haddi, hesabı yoktu. Yargıç Nicolas Rémy 10 yıl içinde (1581 1591) 900 kişinin idam kararını imzalayarak, sanırız kendi dalında uğursuz bir rekor kırmıştı! Köylüler bildikleri büyücüleri ihbara zorlanıyor, kiliselere bu amaçla şikayet kutuları yerleştiriliyordu. XVI. yüzyılda Alman engizisyonu kilise kapılarına astırdığı şu ilanla «muhbir vatandaşlara» seslenmekteydi:

«Kutsal Merci'yi temsil eden, hristiyan halkın bize beslediği canlı sevgiden destek bulan, katolik imanın birliği ve saflığını muhafaza etmek, onu her türlü rafizî hastalıktan korumak isteyen bizler (...) kutsal iman adına, ve afaroz müeyyidesiyle, rafizî ya da büyücü olduğu bilinen veya öğrenilen, böyle olduğundan şüphelenilen (..) kimselerin 12 günlük bir süre içinde tarafımıza bildirilmesini emrediyoruz. Eğer bu süre içinde (böyle kimseleri tanıyanlar) bu emirlere uymazlarsa, afaroz edileceklerini ve başka cezalara çarptırılacaklarını bilsinler. Her muhbirin ise, aksine, tüm günahları altı aylık bir süre için bağışlanacak ve kendisi bizim himayemize girecektir.» [17]

Deliller

Büyücülüğün ilk eldeki belirtileri, şöyle sıralanabilirdi:

1. Birden zengin olma: Bu, olsa olsa Şeytan'ın yardımıyla olabilmekteydi.
2. Dinine aşırı düşkünlük: «Karşı konulmaz bir güç, büyücüleri kiliseye iter.» (Nicolas Rémy)
3. Sık sık konut değiştirme: 'Büyücü'ler yalnızlığı arayan insanlardı.
4. Yaşlılık, delilik, hastalık: Böylece toplum bunların bakımını üstlenme 'külfeti'nden «kurtarılmış» olmaktaydı.

Engizisyonun ihbara tanıdığı prim ve «cennette bir mekan» vaadi, halkı da harekete geçirmişti. Kişisel düşmanlıklar, miras ve arazi kavgaları, çekemezlik anonim ihbarların sayısını arttırmaktaydı. kimse kendini ihbardan koruyamıyordu, papazlar, soylular, hatta bizzat yargıçlar

bile. Ne var ki, üst-sınıf mensuplarının kendilerini savunacak nüfuzlu avukatları, lehlerine tanıklık yapacak pozisyon sahibi dostları, mahkeme heyetinde arka çıkacak tanışları, ya da en azından beraati sağlayacak kadar paraları vardı. Şu halde, esas kurbanlar yine yoksul ve savunmasız altyapı insanları olmaktaydı.

«**Yaygın söylenti**» bir şahsın büyücü olduğuna dair önemli bir belirti sayılmaktaydı. Gaule belirtileri şöyle sınıflar (**Select Cases of Conscience Touching Witches and Witchcraft,** Londra, 1646):

1. Kesin-olmayan deliller (gözde sakatlık, gözyaşı dökemeyiş),
2. Muhtemel deliller (bir büyücünün soyundan olma, kötü şöhret, çok şiddetli kuşku, vücut işaretleri),
3. Kesin deliller (kutsal'a küfür, dış dünyaya karşı kötülük, suçortağı arama, gece toplantılarına katılma, Adalet'e yanlış bilgi verme).[18]

İhbar kampanyasıyla birlikte, tanıkların kişiliği de önem kazanır. Herşeyin 'adilce' olabilmesi için, yasalarda tanıkların güvenilirliklerinin de tesbit edilmesi gerekmektedir. Kimdir 'güvenilir' tanıklar?

Yaşı 12'den büyük kız ve kadınlar, her yaştan erkekler ve yaşları ne olursa olsun, «büyücü»lerin çocukları, güvenilir addedilmektedir. Yani bir ebeveynin akla hayale gelmedik işkencelere, uğratılıp, sonunda yakılması için, kendisi de sorguya çekilen 7-8 yaşlarında bir çocuğun, «Evet, annem (ya da babam) bir kere Sabbat'a katılmıştı» demesi yeterlidir. Öte yandan, 'büyücü avcılığı' da iyiden iyiye bir «**meslek**» haline gelmişti. Büyücüyü bir bakışta teşhis «doğaüstü yeteneğine sahip» bir sürü asalak, geçim masraflarını büyücülerinden kurtulmak isteyen kentin belediyesine yükleyip, kolay bir yaşam sürmekteydiler. İngiliz **Witchfinder general** (genel büyücü avcısı) Matthew Hopkins, 1644-48 yılları arasında, böylece 200 kişiyi teşhis etmiş ve odunlara göndermişti.

Gözaltı ve Testler

Böylelikle «teşhis edilen» bir büyücü, artık her an «gelmelerini» bekleyebilir. Genellikle sabaha karşı "gelirler.» Merhem, kokulu yağ, muska, tılsım, heykelcik, takı vb. bulmak için evinin altını üstüne getirirler. Sonra da «suç aletleri»yle birlikte büyücüyü «götürürler». İlk sorgulamasında çırılçıplak soyup belirli bir duayı okumasını isterler. Duayı sonlandıramazsa, hakkındaki kuşkular güçlenecektir. Bundan sonra, üç-dört gün, katıksız dar, karanlık bir hücreye kapatılır. Bundan sonra testler başlar. Örneğin sanık, tartılır, Şeytan'ın çömezini hafiflettiğine inanılmaktadır.* Ardından kadim Ön Asya yasalarında da rastlanan ırmak testine gelir sıra. Büyücü, ırmağa atılır. Ancak, eski Ön-Asya inanışının tersine, boğulursa ne yazık: Masum olduğu anlaşılacak ve sanık aklanacaktır. Ancak ya yüzerse... Westphalie savcılarının sorusunu filozof Guilaume Scribonus **De Sagarum natura et potesta** (1588)'da yanıtlar: Su yüzünde kalmak, ruhani ve uçucu bir töze bağlıdır. Bu tözü büyücüye ustası Şeytan'dan başka kim sağlayabilir ki?[19]

Bundan sonra vücudundaki tüm tüyler traş edilerek şeytanın, vaftiz işaretini silen izleri **(punctum diabolicum, spatula, stigma, sigillum dlaboli)** aranır. Şeytan bu işaretleri çömezini öperek veya ısırarak meydana getirmiştir ve vücudunun en gizli yerlerindedir bunlar: üreme organlarının içi, göz kapanlarının içi, makat, ağız, burun delikleri vb. Ayrıca vücudun çeşitli yerlerindeki leke, kabartı ve şişlikler de şeytanın yardımcısının vücuduna konuşmasını önlemek için yerleştirdiği tılsımlardır. Bunların tesbiti için vücudun çeşitli yerlerine iğ-

* Bu, Hint ökenli inancın tersyüz edilmiş şeklidir. Hint mistikleri, vücutları havada yükselecek kadar 'hafiftirler'.

neler batırılır, vücutta duyarsız bölgeler bulunursa bunlar şeytanla işbirliğinin kanıtlarıdır. «Adil» olunmalıdır, tüm bunlar doktor raporuyla tesbit edilir...

Gözyaşı dökememek de Şeytan'la suç ortaklığının önemli bir delili sayılmaktaydı. Büyücü ağlayıp bağırma taklidi yapabilir, gözlerini tükürükle ıslatabilir, ancak asla tövbe ve arınma işareti olan gözyaşlarını dökemezdi.* Ayrıca Şeytan güzel vaadlerle, tehditlerle, işkence sırasında ortağının yerini almayı vaadederek, sol ayağının küçük parmağını kesip kanını emerek, tılsımlar yaparak, ya da sabbat'da vaftiz edilmemiş bebek ciğeri yedirerek, sorgulama sırasında sanığın dilinin tutulmasını sağlayabilirdi. Bu nedenle, dil tutulması (veya dilsizlik) Şeytan'a tilmizlik edenleri ortaya çıkarmak için şaşmaz bir kanıt sayılmaktaydı.

Sanığın gözaltında tutulma süresi keyfiydi ve bazen birkaç yılı bulabilirdi. Sorgulama dışında «büyücü» karanlık ve dar bir hücrede tutulur, şeytanın gelip kendisini kaçırmaması ya da onunla hücrede çiftleşmemesi için genellikle devamlı gözetlenirdi. Kimi zaman ise hücresine 'casus' sızdırılarak suçunu itiraf etmesi sağlanmaya çalışılırdı. Hücrede zehirli böcek ve farelerin bulunması yararlıydı; bu yolla büyücünün zehri de kokuşabilirdi. Bu dar ve karanlık deliklerde dirençlerini yitirip intihar etmeyi başarabilenler ise, tabii, bunu Şeytan'ın yardımıyla gerçekleştirebilirlerdi ancak.

Belediye Başkanı Jean Junius'un Temmuz 1628'de kızı Veronica'ya yazdığı mektubu birlikte okuyalım:

«Bin kez iyi akşamlar, sevgili kızım Veronica. Hapse masum olarak girdim, masum iken işkenceler çektim ve

---

* Bu konudaki tahminler çeşitlidir. Bazı yargıçlara göre büyücü üç damla kadar gözyaşı dökebilrdi.

masum ölüyorum. Çünkü bu eve giren herkes, zorunlu olarak büyücü oluyor; Tanrı'nın kendisinden esirgediği bir şeyleri uydurup itiraf edene dek işkence ediliyor (...) Tanrı'yı hiçbir zaman inkar etmedim; bunu yapmayı hiçbir zaman istemem (...) Cellat geldi, iki elimi bağladı, parmaklarımı kelepçeledi; tırnaklarım kan içinde kaldı; yazımdan da gördüğün gibi, ellerimi hala kullanamıyorum (...) Sonra ellerimi arkamdan bağlayıp iplerle havaya kaldırdılar. Gök başıma yıkılıyor sandım, sekiz kez kaldırıp sekiz kez yere attılar. Dehşetli bir acı duyuyordum. Önceden soydukları için bu sırada çırılçıplaktım. (...) Cellat beni hapise götürürken dedi ki, size yalvarırım bayım. Tanrı aşkına doğru-yanlış birşeyler itiraf edin. Bir şeyler uydurun çünkü bundan sonra uğrayacağınız işkencelere nasıl olsa dayanamayacaksınız. Dayansanız bile yine kurtulamazsınız. Çünkü büyücü olduğunuzu kabul edene dek işkenceler birbirini kovalayacaktır.»[20]

Sorgulama

«Büyücü» gerçekte sorgulama aşamasında yaratılırdı. Bunu 1652'de Cenevre'de yargılanan Michée Chauderon (50 yaşlarında) adlı kadının, 4 Mart - 6 Nisan tarihleri arasında yapılan sorgulamasının tutanaklarından izleyelim. Sorgulama basit bir soruyla açılıyor (4 Mart):

- Soruldu: «Neden hapistedir?»

- Cevap: «Adalete boyun eğmek için.» 8 Mart'ta aynı soruya:

- «Elizabeth Royaume'un kızına zarar vermekle suçlandığım için.» cevabı alınır.

- «Soruldu: «Pernette'in şeytan tarafından zaptedildiğini biliyor mu?»

- Cevap: «Böyle söylendiğini duydu; ancak bunda hiçbir dahli yok.»

10 Mart 1652. Chauderon'u muayene eden doktorların raporu:

«(Sanık) üzerinde (iğne batırılınca) kanayan ve acı veren izlerin yanında, sağ memesinin üç parmak altında mercimek büyüklüğünde bir şiş bulunup buraya parmak uzunluğunda bir iğne sonuna kadar batırıldığı halde, (sanık) hiçbir acı duymamıştır. (...) Bütün bunlar bizi, bu işaretin olağanüstü ve şüpheli olduğu yargısına vardırtmıştır.»

Hekimlerin raporuna bir de Pernette Royaume'un, Michée'nin kedini zapteden cinlerin efendisi olduğu ifadesi eklenir. Miché 12 Mart'ta tanıklarla yüzleştirilir. Mahkeme «şeytan işaretlerini teşhiste uzman» iki kişinin daha çağrılmasını karara bağlar. Bu arada 20 Mart'ta Michée'ye (Belediye Başkanı Junius'a uygulandığını yukarıda gördüğümüz) ip işkencesi uygulanır. Ancak Miché hâlâ itiraf'a yanaşmamaktadır.

Bu arada çağırılan iki cerrah ve bir tabipten oluşan uzman heyeti de sanığı muayene etmiş ve dudaklarında ve makatında, «hiçbir hastalık ya da doğal nedene bağlanamayacak, Şeytan tarafından yapılmış» işaretler bulmuşlardır!

30 Mart oturumu bu işaretlere hasredilmiştir. Miché ilkin Şeytan'ın kendine göründüğünü, onu işaretlediğini, canını acıttığını reddeder. Ancak bağlanıp tabureye oturtulunca fazla dayanamaz:

- «Bir yıl kadar önce (Cenevre yakınlarındaki) kardeşler ormanına gittiği, dönüşünde biraz kızgın olduğunu, önünden bir gölgenin geçtiğini, onu görünce 'Tanrı benimle olsun', dediğini ve eğer işaretlenmişse, onu işaretleyenin bu gölge olabileceğini» söyler.

- Soruldu: «O gölgeye ne dedi?» Cevap «Onunla konuşmadı.»

- Soruldu: «Neden kızmıştı?» Cevap: «Hatırlamıyor.»

- Soruldu: «O güne kadar bu gölgeyi görmüş müydü?»

-Cevap: «Hayır.»

-S oru: «Kendini hiç şeytana verdi mi?»

-Cevap: «Hayır.»

-Soru : «Böyle yapmak istedi mi?»

-Cevap : «Hayır.»

-Soru : «Bu gölgenin önüne geip onu öptüğü ve işaretlediği doğru mu?»

Cevap: «kendisi önüne geçip dudaklarına dokundu.»

-Soru : «Bu gölge büyük müydü?»

-Cevap : «Küçüktü.»

-S oru: «Bu gölge ona ne dedi?»

-Cevap : «Hiç bir şey.»

-Soru : «Bu gölge onu işaretlediği zaman hissetti mi?»

-Cevap : «Hayır.»

-Soru : «Makatından işaretlendiğini?»

-Cevap : «Hayır.»

Ayağa kaldırıldı, sorulduğunda aynı cevabı verdi. İpden (işkencesinden) sonra tabureye oturduğunda doğru söylemeye söz verdi.

-Soru : «Neden kızmıştı?»

-Cevap : «Bir kadın onu kızdırmıştı ama şimdi kim olduğunu hatırlamıyordu.»

31 Mart:

-Soru : «Kendini ona nasıl verdi?»

-Cevap : «kendimi sana veriyorum, dedi.»

-Soru : «onu dudağından o zaman mı işaretledi?»

-Cevap: «Evet.»

-Soru : «Kötü ruh ona kötülük yaptırmaya kalkıştı mı?»

-Cevap : «Hayır, asla bir kötülük yaptırmadı.»

Ancak, elleri bağlı olarak tabureye oturtulunca bu ifadesini de değiştirecektir:

- S : «Şeytan ona birini öldürmesini söyledi mi?» C: «Evet ama kimseyi göstermedi. Bir kere eline bir elma vermek istedi ama o kabul etmedi.»

Ancak Miché nihayet elmayı alıp biri Pernette olmak üzere iki kadına «kötülük ettiğini» kabul edecekti. Artık 'büyücü' olmuştu rahatlıkla idam edilebilirdi. 8 Nisan 1652'de önce asıldı, ardından cesedi yakılarak ortadan kaldırıldı.[21]

Araştırmacı ve uzman Villeneuve de, 1588'de Baden Baden'de görülen bir davadan şu soruları aktarmaktadır:

- Şeytan anlaşmayı imzaladıktan sonra sanıkla çiftleşti mi?
- Şeytan sanığın bikrini nasıl izale etti?
- Şeytanın cinsel organı ve menisi nasıldı?
- Şeytanla çiftleşme sanığa normal bir erkekle birleşmeden daha fazla mı zevk verdi?
- Şeytan sanıkla bir gecede kaç kez çiftleşti? Her seferinde boşalma oldu mu?[22]

Büyücü-kadınlar Şeytan'la çiftleşirken, büyücü-erkekler ise onun arkasını öperek sadakatlerini kanıtlamaktaydılar. 11 Temmuz 1607'de sorguya çekilen Jean Vuillet'ye sorulan sorulardan biri, «Şeytan'ın arkasını öptüğünüzde bu sıcak mıydı, soğuk muydu?» idi.

Kilise'nin «büyücü»den koparmayı başardığı itiraflara göre, Şeytan Sabbat'a çağırdığı büyücü adayıyla, büyücünün kanıyla kaleme alınmış bir anlaşmayı imzalıyor, büyücü bu anlaşmayla İsa'ya, Meryem'e, tüm azizlere, Katolik Kilise'ye olan bağlılığından ve hristiyan vaftizinden vazgeçerek Şeytan'ın hizmetine giriyor, günde en az üç kez ona tapınmayı ve insanlara elinden geldiği kadar kötülük yapmayı kabulleniyordu. Şeytan ise, karşılık olarak onun isteklerini yerine getirmeyi yükümlenmekteydi. Bu anlaşma cehennem arşivlerinde saklanmakta, büyücü vücudundan bir parçayı (tırnak, saç, kan) bağlılık işareti olarak yeni Efendisine armağan etmekteydi.

Şeytan'a toplu tapınma ayinleri sabbat'larda müridler olmadık sapık cinsel ilişkilere girmekte, yeni inisyelerin ve onlardan gelecek kuşakların hristiyan vaftizleri silinerek

Şeytan'ın vaftizi yapılmakta (bu erkek menisi ve zeytinyağı karışımıyla yapılırmış!), çocuklar kurban edilerek yenmekteydi.*

Büyücülük sanıklarına uygulanan işkenceler kişinin imgelemini zorlayacak ölçüdeydi: Gerilme, parmak kelepçesi, kerpetenle burulma, kor halinde kömürle parmakları yakma (Metz'de), buzla kaplı odaya kapatılma (Avignon'da), tırnaklar arasına demir sokma, pis yiyecekler ve her çeşit ateş işkencesi **(tormentum ignis):** kızdırılmış demirle dağlama, tabanların yağlanarak yakılması, vb. vb...[23]

İşkencecilik ve cellatlık ise gözde meslekler arasındaydı. Bunlar isterlerse sanıklarla evlenebilirler, oturdukları ev için para ödemezler, sanıkları diledikleri gibi kullanabilirler ve... kurbanlarının diş, saç, kül yahut üzerlerinde yakıldıkları odunların parçalarını satarak, servet edinebilirlerdi! Halk bunların hastalıklara iyi geleceğine inanıyordu!. Cellatlık öylesine avantajlı bir meslekti ki, çoğu zaman, bir cellat öldüğünde oğlu yoksa karısı ya da kızı devralırdı yerini...

«Sihirbaz (kadın-)ı Yaşatmayacaksın»
(İncil, çıkış, XXII, 18)

'İtiraf'dan sonra sıra infaza gelirdi. İnfaz, Tanrı'nın buyruğuna uygun olarak, yakılma yoluyla gerçekleştirilirdi çoğunlukla. Bu, Sodome'dan beri süregelen gelenekti, ve ruhun geri dönmesini engellerdi. Ayrıca tarihsel «kadın-kan» bağıntısına da «temiz» bir çözüm getiriliyor,

* Çocukların kurban edilmesi Avrupa'nın eski Yunan'dan devraldığı bir temadır. Bilindiği üzere, bazı Yunan sitelerinde güçsüz çocuklar elimine edilmekteydiler. Bir çocuğun yaşayabilirliği kararını veren ise **maia**'lar (Dor: büyük anne, süt annesi,; Attik: ebe) idi. Konu için bkz. Ouerd, a.g.y., s. 183.

«kan»ın akması önleniyordu böylelikle. İnfazlar halkın önünde (katılmak istemeyenler zorla getirilerek) gerçekleştirilir, özelikle İspanyol egemenliği altındaki topraklarda bu vesileyle büyük şenlikler düzenlenirdi. Belçika'da yargıçlar infazdan önce kurbanlarıyla kadeh tokuştururlardı. Ziyafet ve şenlik masrafları ise, belediyeye aitti. Kimi durumlarda (örneğin mahkûm bir 'vampir' 'kurt adam' ise, ya da bazı durumlarda kadınlara) ceza hafifletilir **(retentum)** ve kurban, önce asılarak ya da başı kesilerek öldürülür, cesedi bundan sonra yakılırdı. Fırında yakma usulünü bulanlar, Naziler'den çok daha önce, İspanol engizisyonu olmuştur. Edmon Cezal'ın yazdığına göre: *«İçi tomoz biçiminde tuğladan büyük bir fırın inşa ediliyor, iki delikten içine odun atılıyordu. Fırının üstünde İsaie, Daniel, Ezechiel ve Jeremie adı verilen içi boş dört büyük heykel dikiliyordu. Bu peygamberlerin vücutlarına rafızileri, sapkın hristiyanları, yani Katolik Kilise ve Kutsal Engizisyonun düşmanı olduğunu düşündükleri insanları kapatıyor ve odunları ateşe veriyorlardı. Bunların 'feci bir ısıyla yavaş yavaş kavrulduklarını' söyleyen eski Engizisyon sekreteri Jean Antobine Llorente'a inanmamak için hiçbir nedenimiz yok.»*[24]

Mahkûm kadınların hamile olmasına genellikle bakılmaz, ayrıca ebeveynleri büyücülükten hüküm giymiş çocuklar da pek ölümden kurtulamazlardı. İleride öç almalarından korkulduğu için, ana-babalarını ele verenler hariç, damarları kesilerek öldürülürlerdi. En yumuşak yargıcın bu durumda bir çocuğa vereceği en hafif ceza, ebeveyninin işkence edilişine ve yakılışına tanık olduktan sonra sürgün edilmek idi. Şeytanla cinsel temasta bulunduğu için yakılan çocukların haddi hesabı yoktu.

Yakılmanın dışında başka cezalar da uygulanmaktaydı: Baş kesme genellikle soylulara uygulanırdı. XVI. yüzyılda yargılanan rafızî Dolcino ve tilmizi

Marguerite birbirlerinin gözü önünde parçalanmış, kemik ve parçaları yakılmıştı. 1462'de Chamonix'li Peronette, küçük çocukları yemekle suçlanıp, yakılmadan önce kızgın demirlerin üstüne yatırılmıştı. 1589'da «kurt-adam» Pierre Stumpff tekerleğe bağlanarak parçalanmış, kolları, bacakları ve en sonunda başı baltayla kopartılmıştı. Kutsal eşyaları çalanların elleri kesilir, dine küfredenlerin dilleri kopartılır, yanak ve dudakları kızgın demirle dağlanırdı.

Eceliyle ölmüş 'büyücü'ye dahi rahat yoktu. Şeytan'a kulluk ettiği sonrada anlaşılanların mezarları açılır, cesetleri çıkartılarak yakılırdı...

***

Bu kabus yıllar, yüzyıllar sürdü. Tüm bir kasaba halkının sürüldüğü, bir seferde yüzlerce kişinin yakıldığı oluyordu 1590 yılında Almanya'da Wolfebüttel'e uğrayan bir gezgin anılarında şöyle demektedir: «İnfaz yeri odun yığınlarıyla küçük bir orman görünümü almıştı...»[25]

Silezya'nın Neisse bölgesinde 9 yıl içinde, aralarında 2-3 yaşlarında çocuklar da bulunmak üzere 1000'in üstünde insan yakılmış, İsviçre'de birçok köyün halkı tümüyle itlaf edilmişti. Bir köy papazı «Bonn kentinin nüfusunun yarıdan fazlası tehlikede..» diye uyarmaktaydı Kont Werner'i. «Şimdiye dek birçok profesör, hukuk öğrencisi, papaz, rahip ve keşiş tutuklanarak yakıldı. (...) Şansölye ile sekreterinin karısı da tutuklanıp idam edildi. (...) Piskoposluk Meclisi'nde Rotensehe'nin boynunun vurulduğunu gördüm. Üçdört yaşındaki çocukların Şeytan'la çiftleştiği söyleniyor. Soylu ailelerden gelme öğrenci ve (dokuz-ondört yaşlarındaki) çocuklar yakıldılar...»[26]

«Büyücü avı»ndan kaçan binlerce, onbinlerce, kişi Batı'nın ve içteki «Batıcı»ların **«barbar, zalim, gaddar»** olarak nitelediği Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmaktaydı. Örneğin. İspanyol yahudileri...

Bu dehşetin sona ermesi için XVII. yüzyıl sonlarını, Aydınlanma Çağı'nı beklemek gerekti. Yükselen kapitalizm bu hurafeler kördöğüşüne (Avrupa'da) kendi açısından bir rasyonellik, Ortaçağ'ın sömürülen ve baskı altında tutulan altyapı insanına ise bir kimlik (**«Proleter»** kimliği) kazandıracaktı. AVRUPA'da XVII. yüzyıldan itibaren ağırlığını hissettiren yeni üretim ilişkilerinin işlerliğini sağlayabilmek için artık bu insanların odun yığınları üstünde itlaf edilmek yerine, dokuma tezgahlarının başında, maden ocaklarında, atölyelerde Göklerdeki Kutsal Efendi'nin de yerini alan yeni Efendi'ye, Sermaye'ye hizmet etmesi gerekiyordu. Bunun **apoloğy**'leri çabuk geldi. **İnsan Hakları**'ndan, **Özgürlük**'den **Kardeşlik**'den dem vuran Aydınlanma rasyonalistleri, yüzyıllardır yürütülen katliamı lanetlediler. Gabruel Naudé, Jean Wier gibi tıp adamları büyücü suçlamalarıyla idam edilen insanların gerçekte birer deli olduğunu, topluma yeniden kazandırılabileceklerini ileri sürerek Engizisyon'a karşı savaş açtılar. Avrupa'da odun kümeleri birer birer söndürüldü. Ve kadınlı-erkekli, çocuklu-ihtiyarlı 'büyücüler'(!) alayı atölyelerin, tezgahların yolunu tuttu. Tabii, kendilerini eski «Kurtarıcılar»ın zulmünden kurtaran yeni «Efendiler»ine dualar ederek...

Çağdaş «Cadı»lar

Çalışmamızı noktalamadan önce, Hristiyan - Kapitalist Batı'da son zamanlarda gözlemlenen bir **«yeniden-diriliş»**e değinmek istiyoruz. Büyücü/cadı'nın **«yeniden-diriliş»**ine... Alman feminist dergi **Emma**'nın Ekim 1977 tarihli, Leona Siebenschohn imzalı **«Yeni Büyücüler»** başlıklı yazısından okuyoruz.

«Bu sözcükler yeniden karşımıza çıkıyor. Kendilerini büyücü/cadı olarak niteleyen kadınlar yazılarını. «Büyücü Fısıltıları» a da «Büyücü Basını» başlığı altında yayınlı-

yorlar, Biocksber veya Hecate denen yerlerde toplanıyorlar: 'Cadılar döndüler ve kadınları intikamını alacaklar,' şiarıya gösteriler düzenliyorlar. Aralarında hiçbir ön hazırlık yok; bu, amaçlı cabalardan çok kendiliğinden bir tarzda oluveriyor; (cadı) imge (-si) ise, geleneksel kötücül niteliğinden köklü bir biçimde sıyrıldı: Şeytan'a bağlanan ve küçük çocukları kızartıp yutan ürkütücü ve tiksindirici yaşlı kadın nitliğinden.*

Cadı/büyücülerin ne denli atılgan ve güzel, ne denli korkusuz ve bilge olabileceklerini yeniden keşfediyoruz...» [27]

Bu sanrı (hallucination), ortaçağın yalnız ve savunmasız kadın ve erkeklerini sarmış olandan kanımızca çok daha vahimdir. Kafası umacı masalları, Şeytan dehşeti vb. ile doldurulmuş Ortaçağ kadınının gördüğü gibi işkenceden biran önce kurtulup **yakılabilmek** amacıyla kabul eder göründüğü masalı, 20. yüzyıl sonları Avrupası'nın özgür kadını **yaşamaya** çalışmaktadır! İnsan Marx'ın şu sözlerine nasıl hak vermesin: «Tarihte olaylar iki kez tekrarlanırlar. Ancak birincisindeki trajedi, ikinci keresinde farce'a komediye dönüşür.»

---

* Berlin'de bir zamanlar büyücülerin toplandığı tepe. Şimdi ise burada kadınların uğrağı bir kahve vardır.

NOTLAR :

(1) «Ortaçağın bütün ilk safhaları boyunca, hiç değilse onüçüncü yüzyılın başlarına dek İtalya'da bile, Kilise papaz ve keşişleri, eğitim, hatta okur-yazarlık üzerinde tam bir tekel kurdular. Feodal yönetmenlerin hepsi dinsel çevrelerce uygulanan bir eğitimden geçmek zorundaydılar.» **(Materyalist Bilimler Tarihi,** cilt I. J. D. Bernal, Sosyal Yay., İstanbul 1976, s. 208.)

(2) **Les procès de la sorcellerie, Roland Villeneuve, Ed. Payot Paris 1979, s. 13.** (Bu yazıda verilen gravürler de bu kitabın 19. ve 125. sayfalarında yeralmaktadır.)

(3) a. g. y., s. 13.

(4) **Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi, - Şaduqa Fermanı,** Prof. Dr. Mebrure Tosun, Doç. Dr. Kadriye Yalvaç. TTK Yay VII. Dizi, s. 67. Ankara 1975. Orta Assur Kanunları, s. 254.

(5) **«Croyances et coutumes», Guide E., no. 12. Marcelle Bouteillier, Françoise, Loux ve Martine Segalen. Aktaran: Ouerd Michèle.** «Dans la forge á cauchemars mythologiques - Soricéres praticiennes et hysteriques», **La Sorcellerie, Cahiers de Fontenay,** no. 11 - 12 (Eylül 1978). Paris, s. 174.

(6) Jitches, Mdiwives and Nurses, B. Ehrenreich ve D. English Monthly Review. An Independant Socialist Magazine, Cilt 25, sayı 5, Ekim 1973. s. 28.

(7) **Dans la forge...,** a.y., s. 175.

(8) a. g. y., ss. 175-176.

(9) Les procés la sorcellerie, Roland Villeneuve. Ed. Payot, Paris, 1979. s. 18.

(10) a. g. y., s. 20.

(11) A. g. y., s. 20.

(12) Yakın zamanlarda bu konuda yapılmış en ayrıntılı çalışmalardan biri olan Villeneuve'ün belirtilen yapıtının bibliyografyasında 16- 18 yüzyıl arasında Şeytan ve Büyücüler konusunda yazılmış 80 kadar kitap ve el yazmasının adı verilmektedir.

(13) Villeneuve, a. g. y., s. 43.

(14) a. g. y., s. 48.

(15) a. g. y., ss. 48 - 49.

(16) a. g. y., s. 72

(17) a. g. y., ss. 114-115.

(18) A. g. y., s. 114.

(19) a. g. y., s. 136

(20) a. g. y., ss. 152 - 153.

(21) Ouerd a. g. y., ss. 139 - 141.

(22) Villeneuve, a. g. y., s. 161.

(23) a. g. y., s. 164

(24) Cazal, Edmond, ss. Histoire anecdotique de l'Inquisition d'Espagne, 65 110-11. Aktaran Villeneuve, a. g. y.,

(25) a. g. y., s. 195.

(26) a. g. y., s. 196.

(27) Emma, Ekim 1977, sayı 10.

Süreç, sayı 8
Aralık 1981.

TÖRENLER VE İŞLEVLERİ

İLK TÖRENLER

TÖREN, insanoğlunun yaşamını ve soyunu sürdürme uğraşının ilk çağlarına dek uzanan toplu faaliyet biçimlerinden biridir. Günümüzden onbinlerce yıl önce, Orta Paleolitik olarak adlandırılan dönemde yaşayan insanların da bugün tören/ayin olarak nitelendirilebilecek bazı toplu eylemlere giriştikleri, günümüze kalan izlerden çıkarsanmaktadır. Bilinen ilk insan(sı)lardan olan ve prehistoryacılarca fosillerinin bulunduğu yerlere göre Neanderthal, Grimaldien, Cro-magnon vb. isimlerle adlandırılan bu ilk üretimci varlıklar, elleri aracılığıyla birtakım taşları belli amaçlara hizmet edebilecek avadanlıklara dönüştürmenin yanısıra, insanoğlunun belki ilk soyutlamalarını da birlikte üretmekteydiler. Bu ilk soyutlamalar arasında ölü/ölüm karşısındaki tutum da ağırlıklı bir yere sahipti.

«(Orta Paleolitik'e ait mousterien devirde) Şapel-o-Sen iskeleti mağaranın sert toprağında kazılmış olan 30 santimetre derinliğinde bir çukurda bulunmuştur. Ferrassie'de erişkin iki iskelet, derinlileri pek az olan ve bundan dolayı şüphe uyandıran çukurlarda bulunmuşlardır. Fakat baş ve gövdelerinin üzerine yassı taşlar konarak örtülmüşlerdir. Aynı istasyondaki çocuk iskeletlerine gelince, bunlar 30 santimetre derinlikte bir çukur içine gömülmüşlerdir.

(...) Son zamanlarda keşfedilmiş olan bir üçüncü çocuk iskeleti küçük bir çukura ve üzerinde çukurcuklar olan bir taşla kısmen örtülmüş bulunuyordu...»[1]

Üst Paleolitik olarak tanımlanan döneme gelindiğinde ise, gömme tarzları daha da karmaşık bir görünüm almaktadır. Bu dönemlerde tarihlenen kimi iskeletlerde göze çarpan, kemiklere dek işlemiş kırmızı toprak boyadır. Gordon Childe, *«ölünün yas tutan yakınları,» diyor, «muhakkak ki, solmuş deriyi canlılığı belirten eski rengine kavuşturarak aynı zamanda yiten hayatı da geri getirme gibi insanı duygulandıran bir umutla cesedin üzerine kırmızı toz serpmişlerdi.»*[2]

Ölünün yakınlarının (eğer böyle bir 'yakınlık' bilinci varsa o günlerde) **«ölüm»** ve/ille **«yas»** arasında kavramsal bir bağlantı kurup kuramadıkları ayı bir tartışma konusu. Ancak günümüzden onbinlerce, hattâ yüzbinlerce yıl önce yaşamış bu insanların ölü/ölüm karşısında, biz 20. yüzyıl insanlarına dahi yabancı olmayan ortak ve giderek ritüelleşmiş bir tutum geliştirdikleri kesindir. Örneğin, Grimaldi'de bulunan isketlerin dizleri çeneye doğru bükülmüş durumdadır; bazılarının etrafı taşlarla çevrilirdi: bazılarının ise yanıbaşında bezekler ve yontulmuş çakmak taşları bulunmaktadır. 1923 - 24'de Solutré'de bulunan dört Aurignacien iskeltin başları ucunda kalkertaş kapaklar vardır ve iskeletlerin tümü, başları batıya bakar şekilde toprağın üzerine uzatılmışlardır.[3] Yine Üst Paleolitik'in Aurignacien çağında mezarlardan taş avadanlıklar, takılar, gravürler ve figürinler çıkmaya başlar.

Ritüel tutumu salt ölü/ölüme ilişkin olaylara yönelmişe benzememektedir. Bu insanların temel besin kaynaklarının avcılık ve bitki toplayıcılığı olduğu bilinmektedir. Mağara duvarlarına çizili boyasız/boyalı resimler, oymalar kabartmalar, heykelcikler vb. buluntular da avcılık faaliyetleri çevresinde zengin bir tören/ayinler ağı oluşturulduğunu göstermektedir bize. Özellikle av hayvanlarının resimlerinin mağaraların en kuytu, karanlık ve uzak köşelerine, iskân edilmeyen bölümlerine çizilmiş olmaları, prehistoryacıları bunları bir tür av büyüsü olarak

açıklamaya itmiştir. Özellikle bu hayvanlardan bazılarının resim, heykel ve kabartmalarında yaralı olarak betimlenmeleri, ilk avcıların doğayı taklit yoluyla denetim altına alabilecekleri yolundaki inanışlarına bağlanmaktadır.[4] Kont Begouen tarafından Fransa'daki Trois Fréres mağarasında bulunan resim ise bize bu ilk av tören/âyinleri konusunda bir fikir vermektedir: *«Sihirbaz raksediyor. Takma bir kuyruğu vardır. Yüzü sakallı bir maske ile örtülüdür. Başında bir geyik boynuzu taşıyor. Maske ve boynuz belki de aynı bir parçadan, yani bir geyiğin boynuzları ve baş derisinden ibarettir. Sihirbaz raksetmekte ve kabilenin avlanmasını kolaylaştıracak olan büyü ritlerini icra etmektedir. (...) Ölüme mahkûm hayvan özel işaretlerle işaretlenmiştir.»*[5] *Benzer tasvirlere başka yerlerde de rastlanmıştır. Örneğin Katalonya'da Leride yakınlarındaki Cogul kayalığı çıplak bir adam etrafında rakseden dokuz kadını betimleyen çok renkli bir fresk ile ünlüdür.*[6]

Öte yandan, mağaralarda bulunan kemik kaval ve düdükler, «tören asâsı» adı verilen bezemeli kemik ya da taş asâlar, cinsel organları belirgin kil, taş ya da fildişi kadın heykelcikleri (ki **«ilk Venüs'ler»** olarak adlandırılırlar), mamut dişi, boynuz ve kemikten bilezik, gerdanlık vb. takılar, **cowrie** denen ve kadını cinsel organına olan benzerliği nedeniyle özel bir bereket tılsımı değeri yüklendiği anlaşılan deniz kabukları... Tümü ilkçağlar insanının doğanın güçleri üzerinde egemenlik kurarak avı bereketli, kadını doğurgan kılma, doğal afetleri savma uğraşında bir görev yüklenmişe benzemektedir.

Kanımızca ilkçağlar insanının dünyayı algılayış tarzını yansıtan bu ürünleri, idealizm'e uygun duyup düşünen çoğu bilimadamlarının benimsedikleri maddi kültür-manevi kültür ayrımı çerçevesinde ele alarak bunlarda bir mağara dini aramaya yönelmek, hatalı olur. Mağara insanı ölüsünü gömerken, av resimleri çizerken, avın bereketli ya da herhangi başka bir amaçla toplu ya da tek başına dansederken aklına

şu veya bu biçimde oluşmuş bir **«kutsal»** kavrayışla ilişki kurmak gibi bir amacı, sanırız ki yoktur. Resim olsun, dans olsun takılar olsun, mimikler olsun, ölü gömme yordamları olsun, bu ilk zihinsel ürünleri, ilkçağlar insanının bütünsel hayat sürecinin yalıtılmaz unsurlarıdır. Başka bir deyişle, bu insanların yaşamı av, besleme, tapınma, üreme, büyü eğlence vb. vb. için belirli sürelere bölünmüş değildir. Tüm bunlar bir ve aynı yaşam sürecinin birbiri içine karışmış veçheleridir. Bu bağlamda bugün bizim **«av büyüsü»** veya **«av âyini»** olarak değerlendirdiğimiz olgu, ilkçağ insanı için avcılık faaliyetinin kopartılamaz ve olmazsa olmaz bir veçhesidir. İşte, yaşamlarını bitki/kök toplama ve avcılıkla sürdüren bu topluluklarda **«tören»** kapsamına girebilecek ne varsa (ölü gömme, av büyüsü, kadın-erkek çiftleşmesiyle simgelenen bereket âyinleri vb.) maddi ihtiyaçların karşılanmasına, doğanın bilinmeyen güçlerinin (doğaüstü güçlerin değil) insanoğlunun yararına harekete geçirilmesine yönelik kollektif girişimler olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşündeyiz.

TARIMSAL BEREKET ÂYİNLERİ

İnsanoğlunun tarihinde gerçekleştirdiği en büyük ve anlamlı buluşlardan biri, kuşkusuz ki tarımdır. Böylelikle toplumlar av hayvanı sürülerinin ardında sürüklenen, ya da bulundukları bölgedeki hazır besinleri tükettikten sonra başka yörelere göçetme zorunluluğunda kalan asalaklar olmaktan çıkmış, doğa güçleri üstünde ileri bir denetim kurmanın yollarını açmış ve ilk kez besin maddelerinin yeniden üretimi güvencesine kavuşmuşlardır.

Yine de, bir tarımcı toplumsal oluşumun (formation), ilk evrelerinde (ve hattâ oldukça ileri evrelerinde de), çevresindeki doğal olaylara geniş ölçüde bağımlı olacağı, açıktır. Mevsimlerin birbirini izleyişi, yağmurlar, kuraklık, güneş, dolu, kar vb. vb. onun zihninde belki toplayıcı ve

avcı seleflerinin birikimlerine dayanan* ve/fakat onların akıllarına dahi gelmeyecek anlamları yüklenmesi, bu nedenle doğaldır. Öte yandan, ilk tarımcılar, avcı ve toplayıcı seleflerinden bazı değerleri de devralmışlardı; bunların başında, üst paleolitik dönemin hemen tüm duraklarında rastlanan, cinsel organı abartılmış, iri göğüslü kadın resim ve heykelcikleriyle simgelenen, kadın-bereket özdeşliği gelir. Gerçekten de tarımcı toplumlarda ana-tanrıça kavrayışı bir yandan doğurgan/yaratıcı bir unsur olarak evrensel bir nitelik kazanırken,** diğer yandan da (özellikle ilkin kadınların denetiminde sürdürülen tarımsal faaliyetlere hayvan gücünün katılması ve erkeklerin denetimindeki sabanın çapanın yerini alışıyla [7] yaptırımı etkisini yitirmiş ve insanların bilinçlerinde kozmogonik/mitolojik bir unsur durumuna indirgenmiştir.

Mevsimlerin dönüşüne ilişkin mistik inançlar hemen tüm antik yakındoğu toplumlarında benzer özellikler göstermektedir. Gordon Childe'dan aktaracak olursak:

«Doğal olarak barbarların sihiri de, vahşilerin sihiri gibi bir anlatım bulacaktır. Özel olarak erkekle dişinin törensel olarak birleşmeleri, doğanın verimli olmasını simgeleyecek ve buna 'neden' olacaktır. Fakat hiç değilse tahıl yetiştiren toplumlarda bu döllenme temsilleri vahşi toplumlardakinden daha çok bireyselleşmiş bir biçim almak durumundadır. Yakın Asya ve Akdeniz havzasının

---

* Amerikalı bilimadamı Alexander Marshack'ın mağara resimlerinin ve buluntularının mikroskobik incelenmesiyle, buralarda yaşayan insanların doğa olayları ve mevsimsel bağlantılar konusunda hayret verecek ölçüde ayrıntılı gözlemlere sahip oldukları sonucuna vardığına, önceki bir yazımıza değinmiştik. (Bkz. «İnsan Toplumlarının İlk Çağlarında Kadınların Durumu Üzerine Bazı Gözlemler» *SÜREÇ*, sayı 5, Ocak, Şubat, Mart 1981 ss. 68 - 74).

** Sümerlerde yaratıcı tanrıça *Nammu* (deniz), Keldanilerde *Tiamat*, Hattilerde *Wurusemu* Hititlerde güneş tanrıçası *Arinnna*, Hint yarımadası topluluklarında *Prithivi-matar* (toprak ana) ve veya *Adin*, Friglerde *Kybele*.Grek kozmogonisinde dişi-unsur *Gaia*, Cermenlerde *Nerthus* Finlilerde *Ilmator*, *vb. vb...*

antik toplumları arasında geniş ölçüde yayılmış olan birtakım mitoslardan ve dinsel âyinlerden birleşmenin sonradan yalnızca seçilmiş bir çift tarafından yapılan âyin haline getirildiği sonucuna varılmıştır. Çünkü bu temsilde erkek oyuncu tahılı (ya da genel olarak bitkileri) temsil eder ve bir süre için önder rolü oynar: bir 'tahıl kralı' olur. Fakat temsil ettiği tahıl gibi gömülmesi ve yeniden doğması gerekir. Ölümlü insanların toplumunda bu, o kimsenin öldürülmesi ve yerini genç ve güçlü bir ardılın alması anlamına gelir. Bu oyuncularda doğanın üretici güçleri kişileştirilir, 'tanrıçalar' ve 'tanrılar' haline gelir.»[6]

Konuyu daha ileri götürmeden, bu **«ölüp yeniden-dirilme»** teması üzerinde biraz daha duralım. Özellikle tarımcı toplumların çeşitli âyinlerinde çeşitli biçimlerde tekrarlana gelen bu tema esas olarak yine doğal bir olayın, ancak bu kez insan eliyle denetlenerek yeniden üretilebilirlik kazanan doğal bir olayın bitkilerin kışın kuruyup baharla birlikte yeniden canlanışının **«taklid»**ine dayanmaktadır. Ve günümüze dek uzanan pek çok mitosun ortak bir değeridir: Mısır'ın Asya'dan devraldığı tarımcı Tanrı Osiris, kıskanç kardeşi Seth tarafından parçalanarak öldürülmüş, ancak parçaları kızkardeşi/karısı İsis tarafından birleştirilince yeniden canlanmıştır. Mezopotamya'da Osiris/İsis'in yerini İsthar/Tammuz çifti, güney Akdeniz havzasında ise Astarte/Adonis çifti alır. Hititler'in benzer bir efsanesi, tarımcı tanrı Telipinu'nun bilinmeyen bir nedenle öfkelenerek başını alıp gitmesi ve böylece de toprağın bereketinin kuruması şeklindedir. Aç kalan tanrılar Telipinu'yu geri getirmek için türlü çareler düşünürler, sonunda büyücü tanrıça Kamrusepas, Telipinu'nun öfkesini yatıştırmayı başarır. Ve toprak yeniden bereketine kavuşur. Frigya kökenli Kybele/Attis mitosu da öldürüldükten sonra yeniden dirilen tanrı üzerinedir. Bu mitosun Grek uyarlaması ise Demeter/Persephone ikilisidir. Yeraltı tanrısı Hades, bitki tanrıçası Demeter'in kızı

Persephone'u evlenmek üzere yeraltına kaçırınca buna çok üzülen Demeter, Olympos'dan ayrılır. Bunun üzerine yeryüzünün bereketi kesilir. Diğer tanrılar araya girerek Hades'i ikna ederler. Böylece Persephone'un yılın üçte ikisini yeryüzünde, annesinin yanında, üçte birisi ise, yeraltında kocası Hades'in yanında geçirmesi kararlaştırılır.* Ölüp yeniden dirilme teması, yalnız Akdeniz havzasına özgü bir değer (fature) değildir. Örneğin Fin mitosu Kalavela'da da benzer bir olguya rastlanmaktadır. Genç delikanlı Lemminkainen'in anası, oğlunun parçalanan cesedini kutsal bir merhemle birleştirerek yeniden hayata kavuşturabilmektir.[9] (Öte yandan, 'ilkel' olarak adlandırılan toplumların erginleme (inisyasyon) ritinin en önemli evresinin yine **ölüp-dirilme** ile ilgili olduğu bilinmektedir: *«Aday ya da adaylar sembolik olarak ölüp dirildikten sonradır ki, yeniden-doğmuş bir insan sayılırlar. Bu pratikte ya tören atası, ya da mistik bir hayvan tarafından yenip yutulmak biçiminde olur. Eğer mistik hayvan bir timsah yada yılansa, çocuk bu hayvanın, bu iş için ağaçtan ottan yapılmış olan büyük bir benzerinin ağzından içeri girer ve çıkar. Bu sırada törende bulunanlar bağrışırlar, ellerindeki müzik araçlarıyla ürkütücü sesler çıkartırlar. Kimi zaman da bu iş tören alanındaki çukurların, mezarların içine girip çıkmakla yerine getirilir. Eski adını bırakıp, yeni bir ad alan çocuk böylece yeniden dünyaya gelişini tamamlamış olur.»*[16])

Antik ön Asya ve Akdeniz toplumlarından günümüze kalan yazılı yazısız pek çok belgede, doğal güç ve olayların kişileştirilmesiyle oluşturulmuş bu mitoslardan kaynaklanan âyin, tören ve festivallere ilişkin pek çok bilgiler

---

* Hristiyan inanışına göre İsa'nın çarmıha gerildikten sonra yeniden dirilişi, Hristiyan dinini ortadan kaldırmak için onca mücadele ettiği pagan inanışların etkisine boyun eğmek zorunda kalışının örneklerinden biridir

bulunmaktadır. (Öte yandan, bu bölgelerde halen yaşamakta olan halk festival ve oyunlarında bu temanın çeşitli biçimlerine rastlanabilir.[11])Tarımsal âyinler genel hatlarıyla bu ölüp-dirilme olgusunun dramatizasyonundan ibarettir ve genellikle mevsim dönümlerine rastlatılırlar. (21 Haziran, 23 Eylül, 21 Aralık, 21 Mart.) Doğal süreçlerin bu âyin biçmindek taklidi, Greklerde tiyatroyla sonuçlanmıştır. Gerçekten de Grek tragedyasını oluşturan bölümler, şunlardır:

1. **Agon:** (çatışma, yarışma): Işık-karanlık, yaz-kış, eski-yeni çatışması.
2. **Pathos :** (Ölüm, acı çekme): Genellikle törensel ya da kurban edici ölüm.
3. **Haberci :** Pathos'un gözler önünde olmaması durumunda bunu izleyiciye aktarır.
4. **Therênos:** Yas tutma, ağıt.
5. **Anagrosis:** Ölen ve parçalananın dirilişi.[12]

Bu olguya yeniden değinmek üzere, önce bir-iki saptama yapalım.

TÖREN VE EGEMEN SINIFLAR

Yukarda da belirttiğimiz gibi ölüp-yönedin dirilme, bu süreci kişileştirene yeni bir güç ve giderek ölümsüzlük sağlamaktdır. Doğal olay ve süreçlerin insan zihnindeki kırılmalarından ibaret olan ilk tanrılar, bu sürekli yeniden oluşum çemberi (cycle) aracılığıyla ölümsüzlük kazanmışlardır. Bereket tören ve âyinlerinde tahıl ya da tahıl tanrısını kişileştirecek oyuncu/önder için de bunun böyle olması beklenmelidir. Gerçekten de önceleri belki gerçekten öldürülen ve böylelikle yerini genç bir halefe bırakan tahıl-kralı yerine sonraları bir savaş esiri (kurban) öldürülmeye başlanr. İşte öldürülen bu uyruk/kurban sayesindedir ki, temsili tanrı giderek gerçek tanrıyla öz-

deşleşmeye, onun iktidarına ortak olmaya başlar. Başlangıçta insana özgü değerlerin (features) doğaya katılmasıyla kişiletirilen, ancak zamanla doğa üzerinde egemenlik kazanan tanrı ve tanrısal değerler bu kez (tek) insana katılarak onun iradesini tüm iradeler üstünde egemen kılmakta ve onun aracılığıyla topluma egemen olmaktadır.

Bu süreç, doğal olarak tarımsal artık ürünün özel ellerde toplanmaya başladığı dönemlere tekabül eder. Tanrı (-laşmış) kral ve doğayla barışık yaşamayı sağlayacak formülleri tekeline geçirmiş rahipler kastı, tanrı adına artık ürüne el koyabilmektedir. Ve bu niteliklerini, halk festivallerinde, bereket âyinlerinde ölüp yeniden dirilme dramatizasyonuyla kutsamaktadırlar. Örneğin Mısır'da Menes'den itibaren tüm firavunlar tarafından kutlanan **sed** bayramında bu böyle olmaktadır. [13] Benzer bir olgu, antik Mezopotamya'da da göze çarpar: Kral her yıl tekrarlanan büyük bayramlarda tanrıyı canlandırmaktadır.[14]

Böylece, üretimci emekçilerin kaderi yavaş yavaş belirsiz ve denetimsiz doğa güçlerinin hareketine bağlı olmaktan kurtulmakta, ancak doğanın denetim altına alınması, faaliyetlerini denetim altında tutan toplumsal güç ve kurumların iradesine bağımlı kılmaktaydı. Bu ise, tarihsel/toplumsal olarak yabancılaşmayı getirmiştir ortaya.[15]

İşte bereket âyininden türeyen **tragedya**'nın (ya da genel olarak drama'nın) bu tarihsel/toplumsal yabancılaşma koşullarından ortaya çıktığı, dahası kendisinin de bir **yabancılaştırıcı** olarak işle ve gösterdiği söylenebilir.

Gerçekte **Tiyatro**'nun sınıflı Grek toplumunda üstlendiği rol, diğer sınıflara bölünmüş toplumlarda törenlere (egemen unsurlarca) yüklenen rolden pek farklı değildir. Her ikisi de bize «**beliriş**» (özün çarpıtılmış/kırılmaya uğramış yansıması)* halini verir ve/fakat egemen sınıflar ta

*Yabancılaşma nedeniyle.

rafından mutlaklaştırılmışlardır. Bu mutlaklaştırmada, tören/ayin ve tiyatronunu sınıfsal egemenliği pekiştirmedeki işlevleri önemli bir etkendir, kanımızca. Her ikisi de ezilen yığınlar için bir **«seyirlik»**, dolayısıyla da bir oyalanma, giderek bir boşalım vesilesi sağlamaktadır. Öte yandan toplumun geçmişten aktarageldiği değerler, tören aracılığıyla bir şahsın (törenin yöneticisi olarak kralın) uhdesine devredilmekte ve o şahsın (ve tabii temsilcisi olduğu sınıfın, kastın, grubun) toplumun tümü üzerindeki yaptırım gücü tescil edilmektedir. Ayrıca tören (ve tiyatro) toplumu oluşturan çeşitli etnik gruplar arasında ortak değerlerin oluşturulması (ya da bu gruplardan güçlü olanın, diğerlerine değerlerini kabul ettirmesi) yoluyla, kralın uyruklarına türdeşlik kazandırmaktadır. Bunlara bir de gündelik yaşamda üreticiler kitlesinden mekansal olarak uzak yaşayan (tanrı nitelikli) yöneticinin [16], törenin olağanüstü ortamı içinde yönetilenlerle sahte (pseudo) bir kaynaşma içine girmesi ve bu yolla avamın gücünü yüce efendilerden olan bu göksel unsurun tanrısal enerjisinden nasiplendikleri yanılsamasına kapılmaları eklenirse, törenlerin sınıflı toplumun kuruluşunda ve kurumsallaşmasında oynadıkları ağırlıklı rol, daha iyi anlaşılır.

TÖRENCİ BİR DEVLET : HİTİTLER

Tören olgusunun manipülativ niteliğini en iyi sezinleyen egemen elitlerden biri, Anadolu'da ilk devleti kuran Hititler olmuştur. Yerleştikleri Kızılırmak yöresinde önceden ikâmet etmekte olan yerli halkları özümleyen Hititler, bu halkların kültlerini kendi panteonlarına dahil etmek kurnazlığını gösterebilmişlerdi. Böylece Hitit kralı halkın başrahibi sıfatıyla her yıl törenler mevsiminde (kışın) genellikle kraliçenin ve prenslerin eşliğinde ülkesinde tura çıkar ve dinsel festival ve törenlere başkanlık

ederdi. Hitit yöneticileri bu olaya öylesine önem verirlerdi ki, kral, yerel bir kültün bayramı sırasında askeri bir seferde dahi olsa, (Hitit kralı aynı zamanda orduların başkomutanıydı) seferin komutasını başka komutanlara terkederek törenin yapıldığı kült merkezine koşmak zorundaydı[17] Böylece hem yukarıdakilerle (ilahla) hem de aşağıdakilerde (avam, halk, üretimci emekçiler) ilişkilerini düzenlemiş oluyordu.

Yine Hititler, kült törenlerini, birbirinre benzer ritüellerle aşağı yukarı tek tip kılmışlardı. O. R. Gurney tek bir **«krali ritüel»**den bile söz edilebileceğini vurgulamaktadır. [18] Tören protokolleri, tüm ayrıntılarıyla belirlenmiştir. Kral ve kraliçenin konumlarının resmi törenlerle onaylanmasına bir örnek olması bakımından, bir tören tabletinden bazı bölümleri aktarmaya çalışalım:

*«Kral ve Kraliçe **halentuwa** evinden dışarı çıkarlar. İki saray hizmetkârı ve muhafızlardan biri kralın önünde yürür, ancak efendiler ve diğer saray hizmetkârları ve muhafızlar kralın ardında yürürler. Soytarılar kralın önünde ve arkasındaki **arkammi, huhupal ve galgolturî**'leri (üç çalgı) çalarlar.. Sarı giysilere bürünmüş diğer 'soytarılar) kralın yanında dururlar; ellerini yukarı kaldırır ve bulundukları yerde dönerler... Kral ve Kraliçe Zababa tapınağına giderler. Bir kere mızrağın önünde diz çökerler; heykele tapan konuşur haberci seslenir... Kral ve Kraliçe tahta otururlar. Saray hizmetkârı altın mızrağın kumaşını ve 'lituus' getirir. Altın mızrağın kumaşını Krala verir, lituus'us ise Kral'ın sağ tarafına, tahtın yanına yerleştirir.*

İki saray hizmetkârı kral ve kraliçeye altın bir kâse içinde elleri için su getirirler. Kral ve Kraliçe ellerini yıkarlar. Saray hizmetkârlarının başı onlara bir havlu verir ve onlar ellerini silerler.

İki saray hizmetkârı kral ve kraliçenin dizleri için örtü getirirler.

Masacılar öne doğru yürürler, önlerinde teşrifatçı vardır.

Teşrifatçı önde yürür ve kralın oğullarına yerlerini gösterir.

Teşrifatçı dışarı çıkar, 'saf rahip, Hatti'in efendisi ve tanrı'nın anası Halki'nin önünde yürür ve onlara yerlerini gösterir.

Tören Üstadı içeri girer ve krala haber verir, 'İsthar' çalgılarını getirirler - kral 'getirsinler' der.

Ahçılar hasır, su ve et tabaklarını yerleştirirler; eti(?) yağdan (?) ayırırlar. Teşrifatçı (çeşitli soyluların) önünde yürüyerek onlara yerlerini gösterir. Tabaklar 'bölünür'.

Tören Üstadı avluya çıkar ve teşrifatçıya 'Hazırlar, hazırlar!' der. Çalgıcılar İsthar çalgılarını ellerine alırlar. Teşrifatçı önde olmak üzere çalgıcılar isthar çalgılarını getirirler ve hazır olurlar.Tabaklar bölündükten sonra... toplananlara ***marnuwan*** *(bir içki) verilir...»*[19]

Tablette aktarılan protokol kralın masa örtüsünü nasıl çekip ne yöne attığı vb. ayrıntılarla sürüyor ve kurbanla sonuçlanıyor. Tanrıların huzurunda yenen bu ciddi ve törensel yemek, sonradan Hristiyanlıkça benimsenerek geliştirilecek «**komünyon**» temasını andırmıyor değildir.

O GÜNLERDEN GÜNÜMÜZE...

Başlangıçta, avcı, toplayıcı ya da tarımcı topluluğun, yaşamı sürdürme uğraşında doğa güçlerini (taklit yoluyla) seferber etme çabası olduğunu gördüğümüz törenlerin, daha sonra egemenliğini pekiştirmede ne denli yararlı bir araç olduklarını sezinleyerek egemen (-leşmiş) sınıf ya da kesimler tarafından nasıl ustaca manipülasyonlara tâbi tutulduklarını izledik. Askeri seferini yarım bırakıp kült törenini yönetmeye koşan Hitit kralından; temel atma töreninde ilk kazmayı sallayan Mısır firavunundan günümüze pek bir şey değiştiği söylenemez.

Sovyet etnologu Boris Rybakov, hristiyan misyonerlerin dinlerini yayma çalışmalarında pagan törenlerinden nasıl yararlandıklarını şöyle anlatır:

*«Kilise, kiliseleri (pagan) tapınakların yerine kurarak ve pagan festivalleri yerine Hristiyan festivallerini yerleştirerek zaman bakımından eski pagan âyinlerine yakın olanları öne çıkartarak halk arasında putperestliği dondurmaya ve ortadan kaldırmaya çalışıyordu.(...) **Versha** - ekili tarlalardaki ilk tomurcukların belirmesi- dolayısıyla bahar şarkılı dualarını da Slav çiftçisinin takviminde öncelik taşıyordu. Bu şarkılı âyinler Avrupa'da Mayıs'ın ilk günlerinde yapılmaktaydı ama, bu tarihe yakın bir günde hiç bir Hristiyan festivali yoktu. Rus Kilisesi 1115'de Prens Boris ve Gleb Vladimirovich'in yüzüncü ölüm yıldönümünü anma festivallerinin bundan böyle her yıl iki Mayıs'da yapılacağını açıklayarak bu durumdan güzel bir çıkış yolu buldu (...) Böylelikle, ilkbahar tomurcukları pagan festivali, yeni bir kilise festivali tarafından yenilgiye uğratıldı.»*[20]

Törenler bir manipülasyon aracı olma niteliklerini günümüzde de südürmektedirler. Gerçi artık gücünü ilahî bir kaynaktan alan egemenin toplum üzerindeki iktidarının toplumca onaylanması değildir sözkonusu olan; daha doğrusu sekülarizm ve laikleşmeyele birlikte iktidarın tanrısal değil, iktisadi-siyasal-toplumsal-tarihsel bir nitelik taşıdığı gerçekliği sürülmüştür gündeme. Bundan sonra sözkonusu olan, iktidarını ilahi-olmayan (dünyevi) bir kaynaktan alan egemen gücün toplumca onanması/topluma onaylatılmasıdır olsa olsa.

Bilindiği gibi, millet formasyonu, tarihte burjuvazinin yükselişiyle birlikte ortaya çıkmış bir oluşumdur. Çokcemaatli imparatorluklardan ulusal devletlere yönelen burjuvazi, ulusal kimliği halka dayatmanın en etkili araçlarından bir olarak yine törenlere sarılmıştır dört elle. Kilise'nin pagan kavimleri hristiyanlaştırmak için pagan törenlerinden yararlanışı gibi, halka ulus kimliğini benimsetmek üzere, halk festivallerini «**millileştirmiş**» ya da «milli» günleri «**festivale**» dönüştürmüştür.*

* Örneğin Fransızların ulusal bayramı 14 Temuz, tam bir «*Halk Fesivali*» olarak kutlanır.

Anma günleri, devletin temel kurumlarının kuruluş yıldönümleri, ulusal ya da mahalli zaferlerin yıldönümlerini kutlama şenlikleri, «**ulusal önderleri**» doğum, okul bitirme, ölü vb. vesilelerle «**anma**» törenleri bir yandan devlet ricalinin resmi protokolü, diğer yandan halk dansları, yerel giysiler ve çalgılar vb. eşliğinde kutlanır (yada sözkonusu olan ölüm, yenilgi vb. acılı bir vesile ise, ağıtlarla, yerinmelerle «**anılır**»). Böylece, «**kıvançta ve tasada ortaklık**», «**milli birlik ve beraberlik**» hali toplumun tümkatmanlarının gönüllü/gönülsüz onay ve katılımına sunulmuş olur.

Günümüzde törenlerin yüklendiği bir başka işleve de burada kısa da olsa değinmek gerekir. Bu, özellikle, «**ulusal günler**»in aldığı «**askeri gösteri**» görünümüne ilişkindir. Çağımızda korkutucu boyutlara varan «**silahlanma yarışı**» ulusal kurtulüş günlerini «**karşı taraf**» için birer askeri gövde gösterisine dönüştürmektedir. Ülkenin ordusunun elindeki son model silah ve teçhizat, bu silahları kullanacakların ellerinde hem «**millî birlik ve beraberliği**» böylece güvence altına alınan halka, hem de gösteriyi protokolden izlemek durumunda bulunan «**karşı taraf**» temsilcisinin dikkatine sunulur.

SONUÇ

Sözü bağlarken «**tören**» olgusunu toplumların içsel/psikolojik «**kendini koruma ve soyu sürdürme**» yönelimi çerçevesinde ele almadığımızı bir kez daha vurgulamak isteriz.* Biz, «**tören**» olgusunun SÜREÇ'in gündeme getirdiği ve savunduğu «**Siyasal Kültür**» tezine[21] uygun bir anlayışla kavranılıp değerlendirilmesi gerektiği görüşündeyiz.

** Böylesi bir yaklaşım SÜREÇ'in bu sayısıda yer alan, Leslie White'ın *İnsan ve Kültur* başlıklı yazısında sergilenmektedir. (Bkz. ss. 20 24)

rüşündeyiz. Şöyle ki kültür kapsamında ele alınabilecek tüm unsur ve değerler gibi **«törenler»** de sınıflı toplumlarda **«bir»** egemen sınıfın (ya da grubun, kesimin, kastın vb.) yönlendiriciliği ve denetimi altındadır ve bu sınıf (grup, kesim vd.)'ın sınıfsal çıkarları ve egemenliğinin korunması ve pekiştirilmesi amacıyla kullanılan birer motivasyondurlar. Bu, antik Mısır için de böyledir, günümüz sınıflı toplumları için de. Bir toplumsal sınıfın toplumun diğer kesimleri üzerinde belirleyicilik kazanmasını sağlayan **«yönetimcilik»** ilkesinin kurulması ve kurumsallaşmasında törenler önemli bir rol üstlenmişlerdir, diyoruz. Bu işlev ise, kanımızca idealist-yönelimli bilimadamlarının el üstünde taşıdıkları sosyal-psikolojik açıklamaları, yine onların çok sevdikleri bir tabirle, **«aşmaktadır.»**

NOTLAR

(1) *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler,* I. Cilt, Şevket Aziz Kansu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Seri - Sa. 1[1a] *Dünya Tarihi.* 2. Basım, TTK Basımevi, Ankara, 1971, s. 178.

(2) *Tarihte Neler Oldu?,* Gordon Childe, Odak Yayınları, Ankara 1974, ss. 63 - 64.

(3) Kansu a.y., s. 184

(4) Bu konuda ayrıntılı bilgi için J. A. Mauduit'nin *40 000 Ans d'Art Moderne* adlı kitabı önerilebilir.(Librairie Plon, Paris, 1954). Ayrıca bkz. *İnsanın Ataları.* L. S. B. Leakey, çev.: Güven Arsebük, TTK Yayınları. :. Seri - Sa. 5, TTK Basımevi, Ankara 1971, ss. 123 - 131. (Paleolitik Sanat).

(5) Kansu, a.y., s. 191.

(6) Kansu, a.y., s. 188.

(7) *«Feminizmi bilimselleştirme»* gibi hatalı bir hareket noktasına dayanmasına karşın, Françoise d'Eubonne'un *Les Femmes avant le Patriarcat* adlı kitabı (Editions Payot, Paris, 1976) bu sonuda ilginç verilerle doludur.

(8) Childe, *a.y.*, s. 99.

(9) Bkz. *Kalevala* (Fin Destanı), çev: Lale ve Muammer Obuz, Balkanoğlu Matbaacılık Ltd. Şti. Ankara 1965, c. I, runo: 15.

(10) *Bkz. İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane,* Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, Gerçek Yay., 100 Soruda DİZİSİ- İst. 1971, s. 109.

(11) Bu festival ve oyunların ayrıntılı bir dökümünü Metin And'ın *Dionyssos ve Anadolu Köylüsü* (Elif Yay., İst. 1962) ve *Oyun ve Büyü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı* (Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İst. 1974.) adlı kitaplarında bulmak mümkündür.

(12) *Dionysos ve Anadolu Köylüsü*, s. 9,

(13) Bkz. *Doğu'nun Prehistoryası*, G. Childe, TTK Yayınları. X. Seri, Sa. 2ª, 2. Basım, Ankara. 1971 s. 7.

(14) *Tarihte Neler Oldu?*. s. 149.

(15) Marx, *«1844 Felsefe Yazmaları»*nda yabancılaşmış/dışlaşmış emek kavramının gerçek hayatta nasıl tezahür ettiği konusunda şöyle der: «Emeğin ürünü benim dışımdaysa yabancı bir güç olarak karşımda duruyorsa, kime aittir bu ürün?

Benden *başka* bir varlığa

Bu varlık kimdir.

(...)

Emeğin ve emek ürününün ait olduğu, hizmetinde çalışılan ve yararına emeğin ürünleri sağlanan bu *yabancı* varlık ancak *insanın* kendisi olabilir.

Emeğin ürünü işçiye ait değilse, yabancı bir güç olarak karşısına dikiliyorsa, bu ancak ürün *işçiden başka bir insana* ait olduğu için böyle olabilir.» (Bkz. *1844 Felsefe Yazıları*, Karl Marx, Payel Yay., 2. Basım, İst. 1975, s. 77).

(16) ingiliz Antropoloğu A. M. Hocart, çeşitli yazılarının derlenmesinden oluşmuş *Le Myte Soricére* adlı kitapta bu mekansal uzaklığa ilginç örnekler veriyor: «(Tahiti'de) Egemen ister (Sandwich adalarında olduğu gibi) kutsal kökenli, ister ölümlü addedilsin kişiliği daima kutsal olarak değerlendirilir, ilahın bir yeniden dirilişi olarak görülürdü. Halkın önüne çıktığında egemen ve karısı daima taşıyıcıların omuzları üzerine bindirilir ve ayakları hiçbir zaman yere değmezdi...» Hocart, bu olguyu kutsal olan kralın ayağını bir toprak parçası üzerine basmakla bu toprağı da kutsal; dolayısıyla kullanılmaz kılacağı kaygısına bağlıyor. *(Le Mythe Sorciére et autres Essais*, Petit Biblioth´que Payot 220, Paris 1973, s. 34 - 35.)

(17) *The Hitttites*, O. R. Gurney, Penguin Books, 1972, s. 65.

(18) *a.y.*, s. 153.

(19) *a.y.*, ss. 153 - 155.

(20) «Ortaçağ Ruslarında Paganizm». Boris Rybakov, *SÜREÇ* Yıl 1980/1, C. 1. s. 55. Ayrıca, Isaac Newton da «I. S. 3 yüzyılda pagan/kafir kavimleri Hristiyanlaştırabilmek amacıyla, örneğin Afrika'da öncelikle *«Saint-Aziz»* ve *«Martyr-Din Şehidi»* temsilcileri yapılmış ve onların adlarına yortular düzelenmiş» olduğu belirtilir. «Yortu günlerinin pagan kavimlerin kendilerine özgü şölen günleriyle çakışmasına dikkat gösterilmiştir. Böylelikle paganlara *«Boş İnançlar»* taşıdıkları gösterilmeye çalışılmış»tır. (Sır Isaac Newton, Observetions upon the Prophecies of Daniel and the Apocalypse of St. John: Londra, 1733, ss. 204/205. Aktaran: Aytunç Altındal, Türkiye'de Kadın (Marksist bir yaklaşım) 3. Basım, HAVASS Yayınları, İst. 1980, not 30, ss. 248-49.)

(21) *«Siyasal-Kültür»* tezi için Bkz. A. Altındal, «Siyasal-Kültür I-IV», *SÜREÇ*, Siyasal-Kültür Dergisi, C. II. sayı: 5-8, 1981.

KADINLAR HAYATI BİLİME UYGUN ÖRGÜTLEMELİDİRLER.

Batı Avrupa ve ABD'nin 19. yüzyılda sahne olduğu hızlı sanayileşme, kadınları geniş yığınlar halinde kapitalist üretim içine çekti, erkeklerin yanında kadınlar da yığınlar halinde proleterleştiler.

Öte yandan, yeryüzünün yine aynı bölgelerinde burjuva devrimlerinin ideolojik ortamını hazırlayan Aydınlanma Çağı rasyonalizmi, bireyin **«özüne dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez hakları»**nı gündeme getirmişti. Böylece bir yandan toplumsal düzene hakim olan kapitalist üretim ilişileri içinde mülksüzleşerek geçimini ancak ve ancak sahip olduğu tek şeyi, kendi işgücünü satarak sağlama durumuna gelen işçi, bir yandan da **«vazgeçemediği, devredemediği, özüne dokunulmayacağı söylenen»**, ancak nasıl kullanılacağını pek de kestiremediği bir takım **«soyut»** haklarla donatıldığını gördü. 19. yüzyıl burjuva reformistlerinin **«İnsan Hakları»** kavrayışını günde 14-16 saat durdurak bilmeden, ancak sürünmeye yetecek bir ücret karşılığı iş ve yaşam güçlerini geleceklerini tezgahlada, atölyelerde, fabrikalarda makinanın acımasız çarkları arasıda tüketen kadın işçi yığınlarının nesnelliğine yansıtışları **«Kadın Hakları»** biçiminde oldu; feministler **«Kadınlara Oy Hakkı Verilmesi»**, **«Kadınların Yüksek Öğrenime Eşit Biçimde Katılması»**, **«Miras Hukukunda Kadınlara Eşit Pay Tanınması»** vb. taleplerle isyan (!) bayrağını açtılar.

Öte yandan, aynı dönemin kapitalist Batı'sını derinden etkileyen bir başka akım ise, **«soyut insan (-ın)**

hakları» ile değil de, üretim ilişkilerinin emek temel alınarak yeniden örgütlenişi ile ilgili olan Bilimsel Sosyalizm'dir.

20. Yüzyıl insanlığa büyük yıkım ve acılar getiren korkunç bir paylaşım savaşıyla açıldı, bunu hemen ikincisi izledi. Gerek birbirini izleyen irili-ufaklı savaşlar, gerekse kronikleşen iktisadî buhranlar, küçük-burjuva reformcularının **«özgürlük, kardeşlik, eşitlik»** düşlerini bir hayli zedeleyecek, onları yeni arayışlara yöneltecek, bu arada Bilimsel Sosyalizm'in görüş ve önerilerini dikkate alma zorunluluğu doğuracaktı. Kuşkusuz bu dikkate alış, kendi dünya görüşlerinde ve sınıfsal yönelişlerinde köklü dönüşümlere yolaçacak bir yaklaşım olmaktan uzaktır: Önemli olan emeğin bilimin bazı yönlerinden yararlanmakla, kendi dünya görüşünü payandalamaktır.

Bunları 20. yüzyıl feminizminin gelişiminde izlemek, ilginçtir. 2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Batı Avrupa ve ABD'de yaygınlık kazanan ve özellikle 60'lı, 70'li yıllarda doruğuna erişen, yürütücülerinin **«neo-feminizm»** adını verdiği feminist/libertist* hareketler, artık 19. yüzyıldaki seleflerinin **«sistemsiz ve dağınık, perspektiften yoksun»** olmakla eleştirdikleri hak taleplerinin çok ötesindedirler. Bu **«neo feministlerin»**in Kadın Hareketi'ne kattıkları **«perspektif»** (?) ise, hayli ilginçtir: Bilimsel Sosyalizm'den «ödünç» aldıkları **Patriyarkalizm** kavramını işlerine geldiği biçimde yorumlayıp, toplumların gerçekten de iki sınıfa bölünmüş olduğunu, ancak bunların **'sanıldığı'** gibi işçiler ve kapitalistler değil, kaynağını Patriyarkalizm'den aldıkları iktidarı ellerinde tutan egemen

---

* «Libertist» terimini öneren, A. Altındal'dır. (Bkz. Türkiye'de Kadın) (Marksist bir yaklaşım). HAVASS Yay. 3. Basım, İstanbul 1980) Kısaca Women's Liberation diye tanına **«Cinsel-özgürlükçüler)** olarak tanımlanabilirler.

«erkek sınıfı» ile, bu sınıfın baskı ve hakimiyeti altında tutulan **«kadın sınıfı»** olduğunu ileri sürmektedirler! Böylece amaç, artık kadınların **«Patriyarkalist»** olarak nitelenen toplumsal düzenle bütünleşmeleri olmaktan çıkmakta, müesses **«Phallocratique»** (erkekliği mutlaklaştıran) nizamı yıkarak yerine **«kadınca»** bir düzen-anlayışını hakim kılmak şeklinde ifadelendirilmektedir. Böylece **«iktidarı»** ele geçirmek için örgütlenen sayısız kadın grubu içinde öyleleri vardır ki, kurulacak yeni düzende erkeklerin (homoseksüel olanlar hariç) hiç yeri olmadığını öne sürerek, şimdiden içekapalı kadın komünleri kurmuşlar ve **lesbian'ca** ilişkileri mutlaklaştırmışlardır.

İşin daha da ilginç olan yanı, «mevcut iktidarı yıkmak için her yola başvurmaya azimli» ve bu kararlarını hemen her fırsatta beya eden bu unsurlara karşı, kapitalist devletin son derece hoşgörülü, hatta denebilir ki, hayırhah davranmasıdır. Talepleri, günümüz libertalistlerininkiyle karşılaştırıldığında son derece «masum» olan Olympe de Gouges'un (Gouges, kadınlara oy ve devlet yönetiminde görev alma hakkı istemiş, evli-olmayan annelerin haklarını savunmuşt) 1793'de giyotinle idam edildiği düşünülürse, bu durum daha çarpıcı bir görünüm alır. Kapitalist emperyalist mihrakların ve onların denetimindeki iletişim araçlarının **WITCH** (Uluslararası Terörist Kadınların Cehennemi İttifakı) veya **SCUM** (Erkekleri Doğrama Derneği) gibi dehşetengiz (!) örgütlere dahi büyük bir hoşgörü göstermesi, burjuva basınının hemen hergün **«erkekler düzeni»**ni yıkmaya yeminli bu çağdaş amazonlara sayfalarını açması, radyo ve TV'de sık sık feminist/libertist örgütlerin sözcüleriyle röportajlar yapılması kadınların ellerinde «Biz Kadınız, Siz Neden Değilsiniz?» Ya da «Erkeği Olmayan Bir Kadın, Bisikleti Olmayan Bir Balığa Benzer» gibi pankartlarla yürüyüşler düzenlemelerine, lesbian grupların kiliseleri basmalarına

bıyık altından gülerek seyirci kalınması, egemen sınıfın düzeni yıktırtmaya meraklı oluşundan ileri gelmemektedir herhalde. Aksine, bu hoşgörü, feminist/libertist hareketin özdeki manipülativ niteliğini sezinleyen Batı burjuvazisinin, sınıf mücadelesi yerine, adı ister ekoloji hareketi isterse kuşaklar çatışması, özünde kendi varlığına zarar vermeyecek hareketleri ikame etme çabasından kaynaklanmaktadır. Üstelik de, böylece kendisine «kadın, gençlik, çocuk, vb. vb. haklarının savunucusu» payesini de maledip, «hür dünya»nın faziletlerini herkese bir kez daha ilan ederek...

İşin yanı bu. Saptanması gereken bir başka nota da, son yirmi yıldır Batılı kapitalist ülkeleri kasıp kavuran feminist hareket (ler) in nereye vardığıdır. Refah toplumu (?)'nun her türlü imkanını emirlerine amade bulan ve insan haklarına saygılı (??) Batılı demokrasilerin hoşgörüsünden sonuna dek yararlanan Feminizm, günmüzde nerededir? Bağrında yeşerdiği toplumların kadınlarına ne gibi kazanımlar sağlamıştır? Bu ayrı ve ayrıntılı bir dökümü gerektiren bir soru. Biz, yine de kestirmeden cevap verelim: Kesin yanıt, kocaman bir HİÇ'dir. sitemin özüne uygun, kârlı sonuçlar verebilecek her türlü girişim, Batı burjuvazisinde devreye sokularak uygulanmıştır, bu doğru (örneğin, şu ünlü **«Eşit İşe Eşit Ücret»** ya da Kürtaj yasalarında olduğu gibi); ancak Egemen sınıf ideolojisi/Patriyarkalizm'in toplum üzerindeki yönlendiriciliği bir nebze olsun geriletilememiştir. Ve bunda şaşılacak bir şey de yoktur. Çünkü Feminizm BİLİM üzerine değil, kapitalizmin doğasına uygun, yapay bir **«kadın erkek rekabeti»** üzerine temellenmiştir.

---

* Femizinm konusunda ayrıntılı bilgi için yukarıda sözü edilen **Türkiye'deKadın**'a ve SÜREÇ dergisinin 1. sayısında yayınlanan B. Avar, A. Biderman'ın «Kapitalist Batı'nın Feminist Dergilerini okurken» başlıklı yazılarına bakılabilir.

"emekçi Sibel 'cadıların' Teorilerini Altüst Etti!..' Başlıklı Yazıya

ZORUNLU BİR CEVAP

Yeni Gündem'in 1-15 Eylül 1984 tarihli nüshasında *"Emekçi Sibel cadıların teorilerini altüst etti"* başlığı altında yayınlanan (sayı 9. s. 31-33) A. Düzkan ve H. Koç imzalı yazının doğrudan muhatabı olmakla, şahsıma yöneltilen saldırıları derginiz sayfalarında cevaplamak zorunluluğunu duyuyorum. Dilerim aynı tatsız zorunluluğu başkaları için yaratmamaya bundan böyle daha çok özen gösterirsiniz.

Öncelikle şunu belirteyim, *Niçin FeminizmDeğil*'i kaleme alırken, bunun başta ülkemizin nevzuhur feministleri olmak üzere, kimi aydınları tedirgin edeceğini biliyordum. Ancak ne yalan söyleyeyim, gelen tepkilerin daha akılcı, daha bilimselliğe yönelik, daha yönteme dayalı olmasını bekliyor, daha doğrusu bunun böyle olmasını *diliyordum* - ülkemizin düşünsel ve kültürel yaşamı adına. Oysa belirli bir düzeyi tutturma iddasındaki derginizin, görüşlerimin mahkûm edilişine (?)ayırdığı uzunca yer, bir yandan cahilane bir sübjektivizmin, bir yandan da bir espri uğruna insan harcama alışkanlığının damgasını taşıyor.

Feminizme heveslendikleri anlaşılan bu iki yazar, bilir bilmez saldırılarla, benim söylemediğimi bana söyleterek yarattıkları hayaletlerle savaşmak ucuzluğuyla, seviyeli ve geliştirici bir tartışmanın da yolunu kapatmış oluyorlar.

Tek tek örnekliyorum:

1. *"Üretimci-emek-sahibi altyapı kadını"* biçimindeki tanım önerisi, yazarları *"şoka uğratmış"* kendi deyişleriyle ve hemen, *"altyapı kadını varsa üstyapı kadını da vardır"* yolundaki ucuz kurnazlığa sapmışlar. oysa *"kendi-içinde-*

sınıf" ve/ile *"kendisi-için-sınıf"* ayırımına açılan bir tanımlamadır sözkonusu olan. Ne var ki, çok bilmiş sosyologlarımızı bu hiç mi hiç ilgilendirmez. Böyle bir ayrımın farkında olup olmadıkları dahi kuşkuludur.Değil mi ki kendi *"bilmişlik"* sınırları dışına çıkılmıştır, bir dudak büküşüyle, bir omuz silkişiyle geçiştiriverirler tartışmaya sunulan tezi...

2. *Niçin Feminizm Değil*'i okuyup da benim burada emekçilere *"toplumsal hareketlerde yeralmayıp kendi karınlarını doyurmaya bakmalarını"* ögütlediğimi hükmetmek, kestirmeden söyleyeyim, bir sanrı (hallucination)'dır. Hele mantık şöyle olursa: *"S.Ö.'un feminizme bir alternatif olarak sunmaya çalıştığı sosyalist mücadele de dahil hiçbir hareketlilik bugünden yarına kimsenin karnını doyurmaz. O yüzden baskıdan daha rahatsız tüm toplumsal kesimlerin bu tür aldatmacalara karnı toktur ve toplumu dönüştürme mücadelesi içinde yerlerini alacaklardır."* Bu iler-tutar yanı olmayan ifadenin neresini cevaplayayım? Bir kez, sosyalizmin feminizme alternatif olması sözkonusu değildir. Olsa olsa, son yıllarda kimi feministler *"kadınların kurtuluşu"*nu emekçilerin mücadelesine alternatif gösterme çabasına girmişlerdir, o kadar. İkinci olarak, *"karın doyurma"* mantığının sakatlığını vurgulamaya bilmem gerek var mı? Hele hele *"bugünden yarına kimsenin karnını doyurmuyor"* diye sosyalizmin bir *"aldatmaca"* olduğunu söylemek, haddini bilmezlikten başka bir şey değildir.

3. Sosyolojiyi çok sevdikleri beni sık sık sosyoloji bilmezlikle suçlamalarından anlaşılan yazarlar, 14. yüzyılda burjuvaziden sözedişime şaşırmışlar.Herhalde bu sınıfın 18 - 19. yüzyılda birdenbire gökten zembille inip siyasi iktidarı ele geçirdiğini düşünüyorlar. Bu kadar şaşkınlığa ne hacet, lütfen ülkemizde 3. basımı 1982'de yapılan, Leo Huberman*'ın Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* adlı kitabını edinip ilk 48 sayfasını dikkatlice okusunlar. Batı Av-

rupa'da 12. yüzyıl, hatta daha öncesinden itibaren feodal senyörlerin denetiminden bağımsızlaşarak serbest ticarete ve sermaye birikimine yönelen kentlerin varlığını hayretle öğrenecekler. Bu kentlerde gelişen ticaret, bankerlik, serbest meslek vb. faaliyetleri yürütenlerin nasıl niteleneceğini derin sosyoloji bilgileriyle çıkarsarlar, umarım.

Kuşkusuz başka kaynaklar da gösterilebilir, ancak çevirmeni *Murat Belge* olan bu kitabı bulmanın onlar için zor olmadığını tahmin ederim.

4. *A. Düzkan* ve *H. Koç*'u kızdıran bir başka husus, feminist talepleri tarihte gündeme getiren sınıfın burjuvazi olduğunu belirtmem. Ancak bu iki heveslinin keyfi olsun diye tarihi değiştiremezdim. Beğensinler beğenmesinler, kadınların toplumsal konumu sorunu 19. yüzyılda her iki sınıfa (burjuvazi ve işçi sınıfı) farklı biçimlerde yansımış, burjuvazinin kadınları kendi sınıfsallıklarından kaynaklanan özel sorunlarına verdikleri cevapları, *"feminizm"* biçiminde sistemleştirmişlerdir. Ve feminizm, 19. yüzyılda emekçi sınıflar içinde ilgi yaratmadı. Yazarlar bana inanmamakta özgürdürler elbet, ancak bir zahmet, kaynak bölümünde adından sözettiğim, çoğu feminist eğilimli tarihçilerin çalışmaları olan kitapları bulup, bir göz atsınlar. Böylelikle savunuculuğuna soyundukları hareketi biraz daha iyi öğrenip, en azından bundan sonra girecekleri tartışmalarda mahçup olmazlar.

5. Gelelim yine bir sanrı sonucu bana *"proleter kadınların yoksulluktan dayağın acısını duymadıkları"*nı söyletmelerine. İnsanın kendisine yakıştırılan zırvaları cevaplaması oldukça güç bir iş, ama zorunluluk işte.

Söylemeye gerek var mı, bilmiyorum, ben kitabımın hiçbir yerinde böylesi bir *saçmalığa* yer vermiş değilim. Bütün karşı çıktığım, *"şiddet"*in gerisindeki iktisadi siyasal-tarihsel-toplumsal etkenlerin gözlerden gizlenip sorunun yapay bir *"kadın-erkek çatışması"*na indirgenişidir.

6. Yazarlar yine bir yerlerden benim emekçilerin her zaman yoksul olduğunu söylediğime hükmetmişler; bunu düzeltip hemen ardından ekliyorlar: *"O kadar vülgerlik Aytunç Altındal'ın kadın kuramcısında bulunur"* diye.

Burada biraz duralım. *"Aytunç Altındal'ın kadın kuramcısı"* şeklindeki ifade, son derece çirkin bir yakıştırmadır; bir kişinin görüşlerinin, düşüncelerinin ya da önerilerinin değil, doğrudan şahsının hedef alınması, küçük düşürülmesi amacını taşır. Kendi adıma söyleyeyim, ben bilimsel çalışmalarda *"şeyh-mürid"* ilişkisini kabul edenlerden değilim. Belli bir konuda öne sürülen görüşler aklınıza yatarsa,bunların bilimsel olduğuna ikna olursanız, bu görüşleri benimseyebilir, savunabilirsiniz; yoksa kabul etmez ve eğer bilimsel dürüstlük diye bir kaygınız varsa, eleştirisine girersiniz. Ama bilimde naiplik olmaz. Kimse kimsenin kuramcılığına atanmaz. Kimse kimsenin *"adamı"* olmaz. Ortaya atılan her yeni görüşü *"bu kimin adamı acaba"* diye araştırıp olmadık sonuçları çıkarmak, bilime inzibat kafasıyla bakmanın bir yansımasıdır, olsa olsa.

7. Üç sayfalık bilmişliğin bir yerinde isabet kaydetmiş feminist kafadarlar: Kitabın hazırlanışı sırasında gözden kaçmış bir dizgi hatasına. Ama himmet edin de, hippiylere komünist diyecek kadar cahil olmayayım. Yine de düzelti fırsatı verdiğiniz için teşekkür ederim, *Niçin Feminizm Değil*'in 39. sayfasındaki ifade şöyle olacak: *"Anarşist komünler genel görünüm itibarıyla günümüzden 10-15 yıl öncesinin hippy komünlerinden farksızdır.* Şimdiye dek gözlerinden kaçmışsa diye ben söyleyeyim, kitapta benzeri çok sayıda dizgi hatası var. Ancak, *'popülist-anarşist'* dedikten sonra parantez açıp *'narodnik'* yazmanın ne mahzuru var, anlamadım. Herhangi bir ansiklopedide bulacakları bu veri bilgiç yazarları neden bu kadar tedirgin etmiş acaba?

8. Gelelim iki kategorinin bir arada bulunup bulunmayacağı sorununa. Etrafa *'yöntem'* öğretmeye bu kadar meraklı olan yazarlar, lisede felsefe ve mantık derslerine daha kendilerini vermiş olsalardı, farklı bilim dallarına özgü kategorilerin birarada kullanılamayacağını bilirlerdi. *'Elmalarla armutların toplanmayacağı"*, bir sağduyu sorunudur gerçekte.Cinsiyet bilindiği üzere bir biyoloji kategorisidir, sınıfsalıksa toplum bilimlerinin sınıfsallıkla toplum bilimlerin alanına girer. Bu ikisini bir nedensellik ya da determinizm ilişkisi içinde karşı karşıya getirme çabaları, abesle iştigaldir. Tarihte her iki cins de ait oldukları sosyal sınıflara özgü konum ve değerlerin taşıyıcılığını üstlenmişlerdir.Aralarındaki toplumsal farklılaşmayı *bu haliyle* (biyolojik ve fizyolojik anlamında),cinsiyetleri değil, işbölümü içindeki konumları belirlemektedir. Bu konumların gelenekselleşmesi, Patriyarkalizm'i verir, Yoksa, çoğu feministlerin sandığı, ya da inanmak istediği gibi toplumu yatay olarak bölen bir işçi-burjuva ayrımıyla dikey olarak bölen bir kadın-erkek ayrımından sözetmek, kavram kargaşasından başka bir sonuç vermeyecektir.

9. Bir de benim şu *"aydınlık kafam"*ın bir türlü almadığı, her ideolojik akımın çeşitli sosyolojik kavramları kendi sistematiği içinde anlamlar yükleyerek kullanması var. Yazarlar feminizmin marksizmin sınıf tahlillerini şematize edip bazı terimleri değiştirerek kendine maletmesinin *"aparma"* (ben bu terimi kullanmamıştım, ama daha iyi oturuyor) olmadığını, benim mantığımla bakılırsa, Marx'ın emek kavramını Ricardo*'dan*, diyalektiğiyse Hegel'den apardığına hükmetmek gerekeceğini söylüyorlar. Eh, insaf! Marx Ricardo'nun da kullandığı *"emek* kavramını çözümleyerek *"emek"*le *"işgücü"* arasındaki farkı bulup bilim tarihine, iktisat tarihine armağan etmiş kişidir. Hegel'in diyalektik anlayışınıysa, materyalist felsefeyle bütünletirerek yepyeni bir nitelik kazandırmıştır. Her iki buluş da özgün ve devrimselleştiricidir, bilim tarihinde birer dönüm noktası olma değerini taşır. Feministlerin *"çalıntıları"*nı aynı kefeye koy-

mak, gaflet değilse nedir? Feministlerin, feminizmin böylesi özgün bir buluşundan sözetmek mümkün müdür? Hayır, bu hileli mantığın tevil götürür yanı yoktur.

10. Yazarlar feminizmi eleştirirken bir sürü marjinal olayı ya da feminizmden vazgeçmiş kadınları ele aldığımı söylüyorlar. Kimdir, nedir marjinal olan? *Cinsel Politika'sıyla ABD'nin ve giderek B.Avrupa'nın feministlerine ikinci İncil'i kazandıran (birincisi* İkinci Cins) Kate Milet *mi? "Kadın hareketi"* dendiğinde ABD'de akla gelen ilk on isim arasında yeralan *Marilyn Webb* ya da *Ti-Grace Atkinson* mu? Yoksa en önemli feminist ideologlardan *Germaine Greer* mi? Ayıp oluyor biraz... (Bu arada, dipnotlardan birinde altını öfkeyle çizdiğiniz satırlar, bana değil *Marilyn Webb*'e ait. Kendisiyle yapılan konuşmada söylediği başka sözler herhalde sizi daha çok öfkelendirir, ama bana değil ona kızın lütfen...)

11 Kadınları cinsel faaliyetten menetmeye kalkıştığıma gelince... Ne diyeyim, kitabı lütfen bir kez daha ve daha dikkatli okuyun. Çünkü söylediklerimi hiç anlamamışsınız.

12. Kolejli kız öğrencilerin anket defterlerini cevaplamayı yıllar öncesine bıraktım. Bu nedenle sondaki iki soruya cevap vermeyeceğim.

Not: Ben emekçi sınıfa mensup bir aileden gelmedim. Ama yaşamını alınteriyle kazananların çıkarlarını savunmayı seçtim hayatımda. Ve bu seçimimden dolayı gurur duyarım. Siz çıkarcıların, alınteri hırsızlarının, kapkapçılarının saflarını yeğliyorsanız, bunda özgürsünüz doğal olarak. Ancak bu size "emekçi" nitelemesiyle dalga geçmek, bir espri uğruna üretimci sınıfı harcamak hakkını vermez. Bunu da hatırlatayım.

Yeni Gündem
1-15 Ekim 1984

ÇIKMAZ YOL: FEMİNİZM

Batı dünyası kadınlarını hop oturtup hop kaldıran ilk feminist dalganın hızı kesildiğinde, takvimler 1920'leri gösteriyordu. Tüm o gürültülü gösteri yürüyüşlerinden, parlamento baskınlarından, mitinglerden açlık grevlerinden, hatta polisle taşlı sopalı çatışmalardan, tutuklanmalardan geriye, bir kadınların çoğunun ne yapacaklarını dahi kestiremedikleri oy hakkı (o da tüm ülkelerde değil), bir de Louisa M. Alcott, Florence Nightingale gibi saygın, fedakâr "hanımefendilerin" okulllarda belletilen örneği kalmıştı. " O canavar oy sandığı başka herşeyi yutmuştu" diyor bir feminist yazar. "Kadın Hakları Hareketi'nin doğuşundan bu yana üç kuşak geçmiş, önderlerin tümü ölmüştü. Yalnızca oy hakkı için uğraşmak üzere harekete katılanların hiçbiri, daha geniş bir pespektif geliştirememişti: O sıralarda oyun neye yarayacağı dahi unutulmuştu. Kazançlı çıkan, muhalefet oldu"[1].

Evet, tüm bu gürültü-patırtı sırasında egemenler muhasebelerini titizlikle yapmış, kadın oyunun sistemin özüne yönelik bir tehdit olmak bir yana, onun için payanda görevi göreceğini sezinlemişlerdi. Patriyarkalizm'in kalesi, Kilise'nin de onayıyla (Papa XV. Benedict 1919'da kadınlara oy hakkı verilmesinden yana olduğunu açıklar) Batılı ülkeler kadınlara oy hakkını birbiri ardı sıra tanımaya başladılar.

İki Feminist Dalga Arasında

1920-1960 arası, B. Avrupa ve ABD'nin kadınlar cephesinde oldukça sakin geçer. İkinci Dünya Savaşı sırasında yitirilen erkek işgücünün yerini almak üzere uysalca tezgâh ve masaları dolduran bu yedek işçi ordusu, savaşın sona ermesiyle birlikte aynı uysallıkla evine geri

gönderilir. 1950-1960 arası savaş-sonrası büyüme dönemi ise, "Amerikan Rüyası"nı yaşatacaktır Batılı kadına. Bu on yılda ABD'de kadınlarda evlilik yaşı rekor düzeyde düşmüş, doğurganlık oranı büyük ölçüde artmış ve evli kadınların evlilik yaşı içindeki tüm kadınlara oranı ABD tarihindeki zirvesine ulaşmıştır. ABD'deki ikinci feminist dalgasının habercisi sayabileceğimiz Betty Friedan'ın **"The Feminine Mystique"**: (Kadınlık Gizemi) işte 1950'ler ABD'sinde orta sınıf kadınının kendini içinde bulduğu bu açmazın betimlenişidir.

Atlantik'in öbür yakasında yaşanan da pek farklı değildir. İşçi sınıfı örgütleri Kadının Kurtuluşu konusunda kendi görüşlerini muhafaza ederken, burjuvazi kadınıyla, erkeğiyle gözünü Batı'ya, Amerikan Mucizesi'ne çevirmiştir. Feminizm'den geriye ne kalmışsa, savaş-sonrası bezgin aydınlarının çevresinde toplanıp bitip tükenmez tartışmalar ürettikleri loş kahve masalarının kısa saçlı, siyah giysili, uzun ağızlıklı varoluşçu kadınlarına intikal etmişti. Ve "reddiye"de bunlardan yükseldi.

Sonradan Kadınların Özgürlüğü Hareketi'nin (KÖH) tartışmasız İncil'i kabul edilecek *"La Deuxiéme Sexe"* (İkinci Cins), yazıldığı 1940'larda bu dar aydın çerçevesinin dışında pek bir hareket yaratmadı. Oysa Simone de Beuvoir kitabında ufku oy hakkıyla kısıtlı olmakla politikacıların elinde bir oyuncak durumuna düşen ilk feminist dalgasının eleştirisini yapıyor ve kadını "ikinci cins"konumuna getiren etkenlerin kadınlarca içselleştirilmesi mekanizmasını irdeliyordu. Böylelikle iktisadi ve siyasal "hak" mücadelesini ikinci plana iterek psikolojiyi tüm mücadelelerinin mihveri haline getirecek olan ve giderek de önü alınmaz bir öznelciliğe saplanan KÖH'nin temellerini atmış oldu.

Ne var ki. Feminizmi'in bir hareket olarak yeniden canlanışı için 1960'ların sonlarını beklemek gerekecekti.

ABD'de Vietnam Savaşı'nın yarattığı bunalım, Batı Avrupa'daysa özellikle ve öncelikle genç kuşakları etkileyen işsizlik, Batı'nın delikanlı kesimini bu yıllarda kitlesel bir hareketliliğe sürüklemişti. Batı Avrupa'da Cohn-Bendit, Krivine, Dutschke gibi anarşist ideologların devrimin siyasal öncülüğü görevini düzenle bütünleşerek devrimci niteliğini yitirdiğini öne sürdükler işçi sınıfından alıp, gençliğe veren görüşlerinin etkisiyle daha politize bir görünüme bürünen gençlik hareketleri, ABD'de daha çok Vietnam Savaşı'na karşı apolitik barış gösterileri biçimini alıyordu. Ne var ki, zencilerin yurttaşlık haklarını savunan **"Black Panthers"** (Kara Panterler) ya da Troçkist eğilimli yeraltı örgütü "Weathermen" gibi radikal siyasal örgütler de yok değildi ABD gençliği içinde...

Politize olsun, apolitik olsun, tüm bu gençlik hareketleri siyasal bağlamda modern versiyonu öğrenci liderlerince savunulan 19. yüzyıl anarşist tezlerinden, etik bağlamda ise, Freud'un solcu öğrencisi Wilhelm Reich'in Cinsel Özgürlük görüşlerinden etkilenmişlerdi. Tıpkı yüz yıl önesinde yaşıtlarının yaptığı gibi burjuvazinin bağnaz ahlâkçı düzenine başkaldırdılar, evlilik-dışı birlikteliklere yöneldiler, komünler kurup yeni ilişki biçimleri denediler, üretim ve tüketim kooperatifleri kurarak kapitalist ülkelerde kapitalizmin "dışında" yaşamaya çalıştılar. Böyle bir "dış" olmadığı için de, bir kısmı uyuşturucuların elinde heder oldu, bir kısmı eğitimini yarıda bıraktığından yaşamda önüne açılabilecek kapıları kendi eliyle kapatmış sayıldı, bir kısmı kendi kabuğuna çekildi, mutlu azınlık mensubu olan pek azı ise, "zararın neresinden dönülse kârdır" diyerek başkaldırı yıllarında edindiği deneyimleri sermayeye tahvil edip genç ve dinamik işadamları kuşağını (ABD'de Jöntürk grubu) oluşturdular.

FEMİNİST "BİLİNÇLENME"

Tüm bu süreçlerin içinde kadınlar da vardı kuşkusuz. Öğrenci ayaklanmalarına onlar da katılıyor, barış festivallerinde onlar da şarkılar söylüyor, savaş-aleyhtarı mitinglerde onlar da pankart taşıyor, serbest aşk tezlerini onlar da savunuyor. Kısası tüm bir gençliği yerinden oynatan rüzgârın önünde onlar da sürükleniyordu. Ne var ki, bir an geldi, hareket içindeki genç kadınlar konumlarından tedirgin olmaya başladılar. Konuşmalara katılamadıklarını, topluluk için söz alamadıklarını, sözlerine kulak verilmediğini, görüşlerinin ciddîye alınmadığını... farketmişlerdi.

İşte kadınların özgürlüğü hareketi bu noktada kendini diğer özgürlükçü hareketlerde ayırma gereğini duydu. Hiçir şey değişmemişti; erkeklerin en radikallerine dahi güvenmemek gerekiyordu; tarih kadınların erkekler tarafından sömürülüşünün ve baskı altında tutuluşunun tarihiydi; radikallerin anlattığı özgürlük ve eşitlik masalı, binlerce yıllık baskı ve sömürüyü gözlerinden gizlemek için uydurulmuş bir yalandı yalnızca. İktisadî-siyasal sistem ne olursa olsun, erkek egemenliği sürecek ve kadınlar kişiliksiz, silik varlıklar, uysal köleler olarak onlara hizmeti sürdürmek zorunda bırakılacaktı.

Bir süredir Zenciler, Kızılderililer, Latin Amerikalılar. Kısacası ezilen azınlıklara ilişkin olarak yapılan tahliller, kadınların durumuna da taşınmaya başladı: Kadınlar ezilen bir azınlık grubuydu; diğer azınlıklardan farkları, gündelik yaşamlarını efendileri (erkekler) ile paylaşmak zorunda bırakılışları idi. Kadınların işlerini zorlaştıran da bu idi; bağımsızlığa yönelen bir kadın, ailesinin dağılmasını da göze almalıydı...[2]

FEMİNİST EYLEM

KÖH olarak adlandırılan ve daha çok orta sınıf mensubu meslek sahibi kadınlarla öğrenci kızların özlemlerini dile etiren hareket, böylelikle 1960'lı yılların sonlarında ABD'de başlayarak hızla Batı Avrupa ülkelerine yayıldı. Simone de Beauvoir, Betty Friedan, Kate Millet, Germaine Greer, Juliet Mitchell, Susan Brownmiller, Shulamith Firestone, Robin Morgan, Giséle Halimi gibi feministlerin önderliğini yaptığı KÖH, gevşek bir biçimde örgütlenmiş kadın gruplarından oluşmaktaydı.Üye sayısı 5-15 arasında değişen bu gruplar dergi çıkartmaktan birlikte yemek pişirmeye, birbirlerinin bedenlerini tanıyıp birbirlerine kürtaj yapmaya, ya da yalnızca oturup dertleşmeye... dek çeşitli amaçlar için bir araya gelen kadınlardan oluşmaktaydı. Ancak tüm kadınları ilgilendirdiği varsayılan konularda (8 Mart gösterileri, kürtaj hakkı, tecavüze karşı mücadele vb.) sokağa iniliyor, bunun dışında mücadele içine-kapalı (autistic) küçük gruplar halinde sürüyordu (yalnızca ABD'de 306 grup sayılabilmekteydi)? Bu gruplar arasında iletişimi sağlayan ise, ABD'de NOW'ın (National Organisation of Women: Ulusal Kadınlar Örgütü) yayın organı "Ms.", Fransa'da "Le Quotidien des Femmes" (Kadınların Günlüğü; sonradan "Des Femmes en Mouvement" Harekettеki kadınlar adını alacaktır), Almanya'da "Emma", İsviçre'de "Fraue-Zitig" gibi dergilerdi.

Feministler "Egemen Erkek Düzeni"ne karşı ilginç mücadele biçimleri geliştirdiler. Okuyalım:

"Cenovalı başarılı bir jinekoloğun arabasına konulan bombayı bir kadın grubu üstlendi..."

"Roma'da bir mahkemede tecavüz suçundan yargılanmakta olan 7 kişiyi dışarıda bekleyen bir grup kadın parmaklarıyla makas işareti yaparak şöyle bağırıyordu!

'Dışarı gelin de yargılama nasıl yapılır, biz size gösterelim.'"[3]

"Göstericiler ellerindeki püskürtücülerle...'in üstüne mavi ve yeşil mürekkep sıktılar. Boya yıkandığı zaman deriden çıkıyor, ancak giysiler üzerinde leke bırakıyordu. Göstericiler Adliye binası önündeki çimenler üzerinde yürürken bağırıp çağırıyor, ıslık çalıyorlardı... Ellerindeki yapma erkeklik organlarını... yaktılar... Gösteri boyunca kadınlar Vietnam Savaşı'nın temel nedeninin cinsiyetçilik (sexism) olduğu yolunda müstehcen sloganlar attılar."[4]

"Norveçli feministler erkeklere tuzak kuruyorlar.

(...) Norveç'in başkenti Oslo'da, ülkenin önde gelen gazetelerinden 'Dag Bladet'in küçük ilanlar bölümüne feministlerce 'Güzel ve zarif bir genç kadın refakatçi arıyor' yollu bir ilân verildi. İlânı verenler yüzlerce talep mektubu aldılar (...) 'Güzel ve genç kadına' 'refakat' etmek için başvuran 'yardımsever' erkeklerden yedinin isimleri Oslo metrosunda her tarafa asıldı. Ama daha önce 'güzel genç kadın' bu kişilere telefon etmiş onlarla uzun uzun konuşmalar yapmıştı. Feministler bu konuşmaları da kendi kurdukları 'Radyo Oracle' istasyonundan yayınladılar."[5]

Eylemlerindeki şiddet dozunu zaman zaman tırmandırmalarına karşın (örneğin feminist lider Valerie Solanas'ın Pop-art sanatçısı Andy Warholl'un yüzüne kezzap atışı, ya da geçtiğimiz yıl ABD'de iki feministin bir Türk gencini öldürüp diğerini yaralayışları) KÖH, egemen çevrelerce hiçbir zaman sistemin özüne yönelik ciddî bir tehdit olarak görülmedi... Hatta FBI'ca bir süre izlendikten sona "aklandı";

Bu nedenle KÖH komünist, radikal, devrimci örgütlerden özenle uzak durmaya çalışmış, bir yandan sol öğrenci örgütlerinde bulunup bir yandan da kadın hareketine katılmaya çalışan "kızkardeşlere" daima yarı-ihtiyat, yarı-alayla bakılmıştı:

"Hâlâ geniş sol hareket içinde varlık göstermeye çabalayan kadın grupları, çizgileri yukarıdan dayatıldığı, analiz ve taktikler bizzat iktidarını gayrı-meşru ilân ettikleri (erkek -ç) sınıf (-ı) tarafından biçimlendirildiği içindir ki, hiçbir şansa sahip değildir."[8]

Ya da:

"Kadınların Kurtuluşu diyorsunuz. Bunu anti-faşist, anti kapitalist. anti-sömürgeci mücadeleyle nasıl bağdaştırırsınız? Size şöyle söylesek: İşçi sınıfını kadınların haklı mücadelesine katılmaya çağırıyoruz. Tüm ülkelerin işçilerine ataerkillik karşısındaki konumlarını, cinsiyetçiliğe karşı mücadele içindeki yerlerini soralım!"[9]

"Nasıl bir düzen?" sorusuna verilen cevaplar ise, her gün mantar gibi biten feminist grupçukların sayısı kadar bol ve çeşitliydi. Gerçek devrimi psikoloji ile politika arasında kurdukları özdeşlik uyarınca gündelik ilişkilerde, aile yaşamında arayan feministlerden kimileri, örneğin "Aphra" dergisi yazarlarından Eve Merriam gibi: *"1. İnsanların fiziksel sağlığa zarar verenler dışında her türlü evliliğin -bir kadın- bir erkek: iki kadın; iki erkek; kadın ya da erkek ve hayvan ya da canlı/cansız bir nesne vb.- meşru kabul edildiği; 2. Hiçbir yasal belgenin gerekmediği; 3. Çocukların bakımının yirmi dört saat açık bakımevleri, ev hizmelerie yardım vb. yollardan tümüyle devletçe üstlenildiği; 4. İnsanların doğal hallerinin kısırlık olup. çocuk istenmesi halinde doğurganlığın bir hap ile sağlandığı .. "*[10] bir düzeni özlemekteyken. kimileri "Erkeklerin dünyasında" gerçekleştirilecek bazı reformlara razıydı. (ABD'nin en geniş kadın örgütü NOW faaliyetlerini ERA (Eşit Haklar Yasası), Kürtaj hakkı vb. "reformist taleplerle sınırladığı için radikallerce sık sık eleştirilmiştir._)

Bunların yanı sıra, "sınıf düşmanı erkeğin tümüyle dıştalandığı" bir kadın ütopyası düşleyenler de az değildir- özellikle "siyasal lesbian" denen seviciler arasında:

"Lesbianlar olarak bu sistemle her türlü uzlaşmayı reddediyoruz. Erkeklerin varlığını reddetmenin de ötesinde, üremeyi reddediyoruz. Bu patriyarkal düzeni ciddî bir biçimde tehlikeye sokacaktır."[11]

Sevicilik konusu, en az "Erkek düzenine karşı tutum sorunu kadar tartışılmış bir konudur KÖH içinde. Burada da tutucular sevicileri 'Hareket'e zarar veren aşırılar' olarak değerlendirip bundan uzak durmaya çalışmaktan, seviciliğin 'Feminizm'in özü, Patriyarkal düzenin bağrına yönelmiş gerçek tehdit' olduğunu savunmaya dek çeşitlilik gösterir.

"Feminist lesbianlar Grubu -ki terim bir totolojiyi içermektedir; çünkü lesbianlık feminizmin özüdür- reformizmi varolan toplumun biraz düzeltilmesini değil, toplumsal-bireyci aygıtları, iktidar ilişkilerini, hiyerarşi, kâr ve eşitsizlik üzerine kurulu bu patriyarkal toplumun iktidarını sorgulayacak devrimci bir güçtür."[12]

Bir yandan özel yaşamını sınıf düşmanıyla paylaşmama, bir yandan "erkeklerin değer yargılarına uygun davranıyor" damgası yememe kaygısı, pek çok kadını çinsel gereksinimlerini hemcinsleri arasında giderdikleri kadın komünlerine yöneltmiş, bu "kadın ghettoları" ise kişilikleri güçlendirecek yerde büsbütün yıpratmış, çeşitli ruhsal bozukluklara dek yol açmıştır.

Feminist tartışmaların bir başka odağı da, şimdiye dek erkeklerce yaratılan dil, edebiyat, sanat, felsefe, kültür ve giderek uygarlığa katılıp katılmama sorunuydu. Bazı kadın grupları mevcut sistem içinde belli bir noktaya gelebilmiş kadınları erkeklerin "Truva atları" olarak niteleyip yeni bir kadın dili, edebiyatı, kültürü, yeni bir kadın tarihi üretmek üzere yola çıktılar... Ve öyle görünüyor ki daha ilk adımlarda solukları kesildi. Bu yaklaşıma örnek olarak Fransa'da yeni ve kadınca bir dil ve edebiyat arayışına yönelen "Sorciéres"dergisini, İsviçre'deki "Fraue-

Zitig" grubunu, büyücülüğü ve Ortaçağ'da kadınların elinde olan halk tababetini yeniden canlandırma girişimlerini, Patriyarkalizm-öncesi tarihi yeniden keşfetme çalışmalarını sayabiliriz.

Feminist sarkaç 1980'lerde geriye savruldu; sokakları dolduran öfkeli kadın kitleleri evlerine, okullarına, işyerlerine döndüler. Batı gençliği "Cinsel özgürlük onyılında" yitirdiklerini, "Romans onyılında" aramaya koyuldu... 'Özgürlük' kavramı etrafında kopartılan onca gürültüye rağmen kadınıyla erkeğiyle tüm insanların geleceğini ipotek altına alan tekellerin egemenliği kırılabildi mi? "Kâr, daha çok kâr" hırsının bir anda gezegenimizi ölü bir çöle çevirmesi riski bertaraf edilebildi mi? Giderek küçülen bir azınlığın elinde muazzam,servetlerin biriktiği bir çağda, açlık tehlikesi yeryüzünden silinebildi mi? Hepsi bir yana, Batılı ülkelerde dahi, kadınların nüfus içindeki yerlerine orantılı bir şekilde iktisadi, siyasal, toplamsal yaşamın yönlendirilişine katılması sağlanabildi mi?

İnsanlığın ortak sorunları olan bu ve daha nice sorunun çözümüne Feminizm'in katkısı, kocaman bir HİÇ'dir. Kadını 'Politize ediyorum' diye yoğun bir psikolojizm, içinden çıkılmaz bir öznellik batağına sürüklemiş, onu kendisi de acımasız rekâbet koşullarının kurbanı olan erkekten tecrit ederek tüm potansiyelini soyut bir "kadın-erkek mücadelesi" yolunda heba etmiştir. Yarattığı "kadın ghettosu"nda sağlıksız ilişkilerle birbirine bağlanan kadınlar, gerçekliğin çarpıtılmış bir algılanışını yaşamak durumunda kalmış, kendi kendilerini "gizemselleştirir"hale getirilmişlerdir. Öyle ki, 1980'i dönebilen kadın örgütleri, adeta bu çarpıklığı tamir etmek istercesine, kadınlarla erkeklerin sağlıklı ilişkilere girebileceklerine (!) işaret eder olmuşlardır.[13]

Tüm bu olgular, Feminizm'in sonuna işaret etmektedir. Ve üretimci emek-sahibi kadını toplumsal yaşamın her alanına katmayı hedefleyen sağlıklı bir Kadın Hareketi, bu yanılgıların eleştirisinde kendisine sağlam bir temel bulacaktır.

NOTLAR

1. Shulamith Frestone. 'On American Feminism", **Women in Sexist Society, Studies in Power and Powerlesssness,** A Mentor Book. New AMERİCAN Library, 1972, s. 671.

2. Bu konuda bkz. Alice Rossi: "Sex Equality The Beginning of Ideology", GayleRubin. "Woman as a Nigger", **Masculine/Feminine Readings in Sexual Mythology and the Liberation of Women,** Ed. by Betty Roszak, Harper Colophon Books. 1969.

3. **International Herald Tribune,** 27. 6. 1977.

4. KÖH Üzerine hazırlanan FBI raporlarından. "The FBI was watching you", **Ms.** Haziran 1977 vol. 5, no. 12, s. 37.

5. **Cumhuriyet,** 25.7.1983.

6. **Ms.** a y.s.39.

7. **FBI** San Francisco bürosunun başkan Hoover'a muhtırasından (1969) **Ms.,** a.y.. s. 38.

8. Shulamith Firestone, agm, s. 681.

9. **Histoires d'Elles,** 8.3.1977. Paris, no. 0.

10. "Thinking About Marriage", **Aphra,** vol. 4. no. 4, 1973, ss. 7-8.

11. **Sociéres,** no. 9, Kasım 1977, s. 62.

12. a.y.

13. Bu konuda **Ms.** dergisinin Ağustos 1984'de erkeklerin kadınlara söylemek isteyip de bir türlü cesaret edemedikleri konusunda özel bir sayı yayınlamak gereğini duymuş olması, ilginçtir. Bkz. Ms., Ağustos 1984, vol 13, no. 2, "What Men Haven't Said do Women".

Milliyet Sanat Dergisi
18 Aralık 1984

TÜRKİYE'DE FEMİNİZM TARTIŞMALARI

Türkiye'de Feminizm tartışmaları yeni değildir. Bunların kökleri, Osmanlı devletinin Batı'nın yükselen kapitalist emperyalizmi karşısındaki kaçınılmaz iflasını önlemek, ya da en azından ertelemek için giriştiği ıslahat/yenileştirme hareketlerine dek uzanır ve ilginçtir ki, resmi tarih anlayışınca müstebitliğiyle ünlendirilen Sultan Abdülhamit döneminde, kızların eğitilmesi konusundaki girişimlerle uygulama alanına girer.

Osmanlı devleti, çağın gerisine düşmüş üretim tarzı ve ilişkileriyle, karşısına dikilen modern Batılı devletler önündeki gerileyişinin, iç uyumsuzluk ve tartışmalarla parçalanmanın eşiğine gelmişliğinin nedenlerini "Batı'ya benzemeyişinde" yattığını öğrenmiştir Batı'dan. Bundan böyle, tüm çabalarını "garplılaşmak/asrileşmek" yolunda harcayacaktır. **Kadın Hakları** bu çabanın, denebilir ki hayati önem taşıyan bir vechesidir... Ya da en azından yenileştirmeci kadro bunu böyle bellemiştir.

Öte yandan, Batı emperyalizmi ile ülkedeki işbirlikçileri **Kadın Hakları**'nı Türkiye'nin geriliğinin başlıca nedeni olarak sundukları İslam'ın yüreğine doğrultulmuş bir silah olarak değerlendirmektedirler. **"Hukuk-u Nisvan"** Osmanlı ülkesinde dinin ağırlığını nötralize etme girişimlerinin bir odağı haline gelmiştir, ister istemez.

Böylelikle **Kadın Hakları** Türkiye'de altyapı ilişkilerini hiç göze almaksızın sürdürülen kör **"ilericilik - gericilik"** kavgasının vazgeçilmez temalarından biri haline gelir. Bu tartışmanın mihveri **Laiklik**'dir? Kadın Hakları konusundaki tutum, tarafların Laisizm karşısındaki tutumlarına denk düşmektedir. Kadın hakları savunucuları, buna karşı çıkarları **"softalık, yobazlık, gericilik"** le suç-

lamaktadır. Uzağa gitmeye ne hacet, bu günümüzde de böyle değil mi?

Oysa altyapı ilişkilerini dikkate almayan bir "ilericilik-gericilik" tartışması gibi, '"Kadın Hakları'ndan yana ya da karşı olmak", bir başka deyişle, "Feminizm-Anti feminizm" zıtlaşması da yapay ve anlamsız bir ikilemdir, kanımızca. Bu kanımızı iki düzeyde temellendiriyoruz:

1. İlkin, Türkiye'de **Kadın Hakları** Batı ülkelerinde olduğu üzere tabandan gelme bir değişim isteğinin yansıması olarak değil, ülkenin siyasal yaşamını yönlendirme durumundaki elitin tercihi sonucu olarak gündeme gelmiştir. Bu nedenledir ki, Cumhuriyetçi kadro tarafından en uç noktaya götürüldüğü, yani kadınlara siyasal hakların tanındığı anda dahi, ne üst ne de alt-sınıf kadınlarının yaşam tarzında, Feminizm'in amaçları doğrultusunda köklü değişiklikler olmamıştır. Bir Devlet politikası haline gelen Feminizm'in nimetlerinden yararlanma, yeni kavuştuğu hakları konumu gereği daha rahat kullanabilme durumundaki egemen sınıf kadınları arasında Cumhuriyet'in ilk 30-40 yılı içinde, özel olarak seçilip örnek yetiştirilen birkaç kadın (A.Afet İnan, Sabiha Gökçen vb.) dışında kaç kadın siyaset, bilim, edebiyat, güzel sanatlar, spor vb. alanlarda varlık gösterebilmiştir ki?

Bu kesim kadınların büyük çoğunluğu, kendilerine bahşedilen hakları Süreyya'da, Karpiç'de, Adalar'da Moda'da şıklık ve zarafet gösterilerinde kullanmayı yeğlemiştir. Altsınıf kadını ise, bilimde, siyasette vb. varlık göstermek bir yana, "danıtıldığı" hakların farkında dahi değildir.

Buna karşın, Kadın Haklarına siyasal düzeydeki ilk tepkiler, savaş ekonomisi ve çöküşün büsbütün bunalttığı, verim düşüklüğü ve vergi yükü altında ezilen müslüman Türk köylüsünün hoşnutsuzluğunu "Din elden gidiyor!" feryatlarıyla kendi hanelerine yazma gayretindeki iş-

birlikçilerden gelmiştir. Özetle söylenecek olursa, iç dinamikten, yani yaşam düzenlerinde köklü bir değişimi arzulayıp bunu gerçekleştirmek üzere harekete geçen kadın kitlelerinin varlığından değil, "Batı'ya benzeyerek çağdaşlaşma" gayretlerinden kaynaklanan Türk feminizminin karşısına, yüz yıllar süren tartışmalar içinde kurumsallaşmış bir Din Egemenliği değil, halkın Batılılaşma'ya olan tepkisini manipüle etmeye çalışan kurnaz politikacının yatırımları dikilmiştir.

2. Öte yandan, **"Radikalizm-Gelenekçilik"** arasındaki çatışmanın alanlarından biri olarak da **"Feminizm-Antifeminizm"** tartışması sonuca götürücü değildir. Klasik anlamıyla Feminizm, esas itibariyle **Kadın Hakları**'nı yükselen Batı burjuvazisinin **İnsan Hakları** Gündemine eklemeyi başarmış, yeni iktisadi-siyasal sistem içinde kadının konumunu belirlemiştir. Bundan sonra görevi,**"Machism'** ya da **'erkek şövenizmi'** denilen kırsal kökenli gelenekçilikle hesaplaşmayı yoğunlaştırmaktır. İşte kendine **"neo-feminist"** yakıştırmasını yapan ve eşitliğin kâğıt üzerinde değil gerçek yaşamda, özellikle cinsel tutumlar alanında kurulması için mücadele verdiğini savlayan görüş, burada devreye girmektedir. Ne var ki varlığını emeğin sömürüsüne borçlu iktisadi-siyasal sistemin değiştirilmesi, eski şekliyle olsun, yeni şekliyle olsun Feminizm'in sorunu değildir. İşgücünü satarak kapitalist sınıfın zenginliğine zenginlik katanlar arasında kadınların bulunması da onu pek ilgilendirmemektedir. Yeter ki işyerinde cinsiyet ayrımcılığı yapılmasın. Böylece kendi sınıflarının erkekleriyle "eşitlenen" kadınlar, karşıt sınıflardan oluşmuş toplum içinde "sömüren-sömürülen" konumlarını ezelden ebede sürdürebilirler.

Kuşkusuz Emeğin Bilimi'ni temel alan bir kadın hareketinin her yerde olduğu gibi Türkiye'de, de, burjuva **Eşitlik** kavrayışından kalkınan Feminizm'le bağdaşması,

imkansızdır. Çünkü baskı ve şiddetin tarihsel-toplumsal kökenlerini yorumlayabilen böylesi bir hareket, üretimci emek sahibi kadınları sömürünün ortadan kaldırılması uğraşına katmayı ve tüm yaratıcı yeteneklerini özgürce geliştirebilecekleri geleceğin toplumuna hazırlamayı hedefleyecektir.

Bilim ve Sanat, sayı 49
Ocak 1985

8 MART 'IN ÖZGÜLLÜĞÜ

8 Mart bu yıl da ülkemizde, bir yanda yönetimi elinde tutan çevrelerin suskunlukla geçiştirme çabaları bir yandan da kendini ilerici kabul eden kişi ve kuruluşların günün anlam ve önemine ilişkin açıklamalarıyla karşılanacak. Bu açıklamalarda olasılıkla ülkemizde «kadının hâlâ ikincil konumda» bulunduğundan yakınılacak. «katedilen mesafe azımsanmamakla birlikte», eğer Atatürk'ün bize gösterdiği «Çağdaş Uygarlık» hedefine ulaşmak istiyorsak, mutlaka «kadın erkek eşitliğini» sağlamamız gerektiği vurgulanacak.

Evet, bu yıl da Uluslararası Emekçi Kadınlar Günü'nü ikili bir akıbet bekliyor. Bir yandan «kökü dışardalığı» ve uyandırdığı «bozguncu çağrışımlar» nedeniyle unutma/unutturulma çabaları (nitekim daha «milil» bir günle, 5 Aralık'la ikame edilmesi yönünde girişimler başladı bile) bir yandan da resmi-feminist çevrelerce içeriği boşaltılarak sıradan bir «Kadın Hakları» gününe dönüştürme, ve böylelikle de uysallaştırma/evcilleştirme girişimleri...

Bu iki yönelişten ilki, kökü binlerce yıl öncesine dayalı «afarozculuk» geleneğinin günümüzdeki uzantısından başka bir şey değildir; bir nesnel gerçekliğin «Ad»ını yasaklayarak kendisini ortadan kaldırma girişimleri Eski Mezapotamya'da da olmuştur, ortaçağ Kilisesi'nde de... Ne var ki, uygulayıcısına kısa süreli bir denetim olanağı sağlasa bile, uzun vadede bir yarar sağladığı görülmemiştir.

İkinci yöneliş ise, daha zarif bir aldatmacayı sergilemektedir; ve kabul etmek gerekir ki, manipülasyonun ustalığıyla. en azından birçok Batı ülkesinde belli ölçülerde başarı sağlamıştır.

Hemen belirtelim: 8 Mart. içeriği soyut bir «kadın-

erkek eşitliği» talebiye belirlenen bir «Kadınlar Günü» değildir. Tersine, ABD'li kadın emekçilerin, başlattıkları grev ve direnişle (1858) taleplerini burjuva feministlerinkinden ayırdıkları mücadelelerinin temelini cinsiyete değil, sınıfsallığa dayadıklarını vurguladıkları sürecin bir kilometre taşı olmuştur. Zaten Kopenhag'daki Sosyalist Kadın Enternasyonali'nde **Uluslararası Emekçi Kadınlar Günü** ilan edilişinin nedeni de, işte tam budur.

Sözlerimizi açmak için, 19. yüzyıl sonları B. Avrupa ve ABD'sine kısa bir dönüş yapmamız gerekecek.

Bilindiği üzere feminist hareket, 19. yüzyılda orta sınıf kadınların toplumsal özlemlerini yansıtan bir akım olarak ortaya çıktı. Talepleri teorik olarak tüm kadınları kapsıyor görünmekle birlikte pratikte özellikle burjuva kadınların yarar sağlamaktaydı.

Ne var ki, kendine toplumsal bir taban bulabilmesi için. Sanay Devrimi'yle birlikte ucuz bir işgücü kaynağı olarak kendilerini apansız fabrikalarda bulan emekçi kadınlara da seslenmek zorunluğundaydı.

«Kadınlara eşit haklar verilmesini haklı göstermek için sanayi alanında çok sayıda kadının varlığına işaret etmek feminist propagandanın sıkça başvurduğu bir taktikti.Ülkenin ekonomik çıkarlarında kadınların da payı olduğu, bu nedenle yönetimde etkin bir biçimde temsillerini sağlamak üzere oy hakkına sahip olmaları gerektiği söyleniyordu. (...) Ne var ki çoğu feministlerin işçi-sınıfı kadınlarını tümüyle oy mekanizmasının dışında bırakacak sınırlayıcı bir düzenlemeye razı olduğu ve feministlerden pek azının işçi-sınıfı kadınlarının oy hakkını elde ettikten sonra nasıl kullanacakları yönünde düşündüğü de doğrudur.»[1]

Bir yandan «Kadın Hakları» mücadelesine kitle tabanı sağlama kaygısı, bir yandan da işçi kadınların sosyalizme yönelmesini engelleyerek reformizme kanalize

etme, böylelike de sınıflararası uzlaşmayı kurumsallaştırma çabaları Feministleri - en azından içlerinden radikal olanları-işçi kadınlar arasında çalışmaya yöneltiyordu. O güne değin erkek işçilerin yoğunlaştığı sendikaların -ucuz kadın işgücünün rekabetinden duyulan kaygıyla- saflarına kadın emekçileri kabul etmeyişleri ise, bu faaliyetlere elverişli zemini yaratıyordu. 19. yüzyıl ortalarında B. Avrupa ve ABD'de yaygınlaşan «kadın sendikaları»nın kurucuları özellikle varlıklı kesim kadınlarıydı. Ne var ki, tam bu nitelikleri nedeniyle bu sendikalar işçi hareketleriyle bütünleşemiyorlar, ya ABD'de reformist AFL (Amerikan Emek Federasyonu) ve devrimci IWLO (Dünya Sanayi İşçileri) arasındaki mücadelede olduğu gibi bölücü bir unsur olarak kullanılıyor, ya da İngiltere'de olduğu gibi tümüyle dıştalanıyorlardı.

Kadınların emekçilerin işçi hareketiyle, bütünleşmeleri, burjuva feministleriyle kesin kopuşlarıyla birlikte mümkün olabilecekti. Bu da gerçekte Reformizm'den kopuş anlamına geliyordu.

İşte 1857 yılında New York'da kadın emekçileri egemen sınıfla ve -dolayısıyla- güvenlik güçleriyle karşı karşıya getiren grev ve direniş bu anlamda muhafazkâr olsun, radikal olsun feministlerle işçi sınıfı kadınlarının hedef ve taleplerini birbirinden ayıran sürecin bir kilometre taşıdır diyoruz. Bu bağlamda 8 Mart, belli bir bilimsel dünya görüşüyle kopartılmaz bir şekilde bağlıdır.

Kanımızca üzerine konan yasakları ya da içeriğini boşaltarak sıradan bir törene dönüştürme çabalarını boşa çıkartma görevi ise, geleneğin taşıyıcılarına düşmektedir...

Varlık, Sayı 930-Mart 1985

---

1) **The Feminists** Richard J. Evans, Harper Row Publishers, Croom Helm ltd. Londra, 1979, s. 150-151. Not: Richard Evans sosyalist değildir.

EVLİLİK GEÇİM MÜESSESESİ OLMAKTAN ÇIKARILMALI

"Medeni Kanun'da boşanma konusuna ilişkin olarak nasıl bir değişikliğin yapılacağı basına sızan bazı haberler dışında hiç bir açık değil. Ne var ki bu işlemin kısaltılması kolaylaştırılması yolundaki teamülün önemli olarak düşünüldüğü izlenimi yaratıyor.

Hemen belirteyim bu hukuki bir düzenlemedir. Gerçek yaşamda tekabül ettiği sorunlara bir çözüm getirilmediği sürece de hiçbir anlam ifade etmez. Hatta yeni sorunlar da yaratır.

"Yarar sağlamaz"

Şöyle ki, Türkiye'de boşanma işlemi genellikle taraflardan birinin rıza göstermemesi sonucu uzar. Ve itiraz eden, çoğunlukla kadındır. Toplumun üst sınıflarında bu itiraz nafakayı yüksek tutma isteğinden kaynaklanırken, alt sınıf kadınlarında **'nasıl geçinirim?'** korkusunda somutlanmaktadır. Çünkü Türkiye'de evlilik kadın için her şeyden önce bir "geçim müessesesi"dir. Bu durumu değiştirmeden, kanunu değiştirmenin bir yarar sağlayabileceği kanısında değilim.

Evliliği bir "geçim müessesi" olmaktan çıkarmak, yani kadını erkeğin eline bakar durumda olmaktan kurtarmak ise, açıktır ki, onu toplum içinde üretimci bir rol üstlenmeye hazır hale getirmekten geçecektir. Yani daha nitelikli bir eğitim, yeni iş alanlarının açılması, ev işlerinin sosyalizasyonu, çocukların ana çalışırken bakımı gibi pek çok sosyal sorunun çözümünü gerektirecektir. **Boşanmanın kolaylaştırılması",** ancak kadın - erkek her

bireyin yaşamını bağımsızca sürdürebileceği, toplum içinde bu imkanları bulduğu bir ortamda anlam kazanır.

İşsiz sayısının milyonlarla ifade edildiği, toplumsal harcamaların gün geçtikçe kısıldığı, eğitim kalitesinin her gün biraz daha düştüğü bir Türkiye'de bu sorunların üstesinden nasıl gelineceğini kestirmek ise bir hayli güç.

Elele, Nisan 1985

FEMİNİZM - LAİKLİK

Feminizm ülkemiz aydınları arasında son yılların en çok tartışılan konularından biri oldu, desek sanırız yanılmış olmayız. Bunun çeşitli nedenleri vardır kuşkusuz, ne var ki bizim burada yapmak istediğimiz, bunların araştırılması değil. Hatta Feminizm'in genel bir değerlendirmesini daha önce yaptığımızdan[1], böyle bir muhasebeye girişmek düşüncesinde de değiliz.

Biz, şu birkaç sayfada Feminizm'in bugüne değin ülkemizde pek vurgulanmamış bir yönü, sekülarizm ve laiklikle ilişkisi üzerinde durmak istiyoruz. Doğal olarak gözlemlerimize her üç düşüncenin de kaynağından, yani Hristiyan Batı'dan başlayacağız.

KADINLAR VE KATOLİK KİLİSE

Ortaçağ Avrupası'nda toplumsal hayatın en önemli düzenleyicisi Katolisizm'in kadın konusundaki ikili yaklaşımı hemen tüm kurumlara sinmiştir, denebilir:

Baştan-çıkartıcı, günaha-sokucu Havva (ki kadim anaerkil tanrıçanın yahudi-hristiyan teolojisinde uğradığı son duraktır gerçekte) ile iffetli (öylesine iffetli ki, çocuk doğurmuş olmasına karşın *"Bakire"*liği tartışma-dışı tutulmaktadır), boyun-eğici, fedakâr ana Meryem'in ikiliğidir bu. Ortaçağ Avrupası'nda kadınların yaşamlarını etkileyen tüm yaptırım ve düzenlemeler bu ikiliğin izlerini taşır; Hristiyanlık, kadını Barbar dünyanın keyfî uygulamalarından kurtarmış, onu Eski Yunan, Roma ve kimi barbar kavimlerde düştüğü şehvet-giderici, zevk aracı, her

türlü haktan yoksun, alınıp-satılır meta durumundan çıkartarak ailenin (ya da Hristiyan ailenin gerçekte bir mikromodelini oluşturduğu Tanrısal aile/Manastır'ın) güvenli, onurlu ortamına teslim etmiştir - hıristiyan tarihçilere göre.[2] Buna karşın yine hıristiyan tarihçiler, tek-eşli evliliğin kutsallığının ve (çok istisnaî durumlar dışında) bozulmazlığının tartışmasız savunucusu olan Katolisizm'in kadını tümüyle evinin özel alanına hapsettiğini, ona 'iyi ana, iyi eş' dışındaki tüm toplumsal rolleri yasakladığını ("Bir aile anası için en yararlı, en şerefli iş, ev işidir," Montaigne), babası ve kocası kişiliğinde vücut bulan patriyarkal otoriteye mutlak itaatı buyurduğunu (işte ebedi Baba'nın bir imgesi olan babanızın karşısındasınız. Yüce Baba'mn bizleri ortaya çıkartmada aracı olarak kullandığı kişilere büyük bir saygıyla davranmak gerekir."St. François de Sales'den yeğenine mektup,)[3] de teslim ederler. AncakBaba ya da kocasının mutlak otoritesi altında güvenliğe alınmışta olsa, eline erkek eli değmemiş Kutsal Bakire'nin imgesiyle onurlandırılmış da olsa, Katolisizm'in kadın karşısındak ürküntüsü aşikardır: *"Bir kadının uzuvlarını kollarının arasına aldığında, kısa bir süre sonra dönüşeceği solucanları, çürümüşlüğü, o iğrenç kokuyu bir düşün. Düşün ki yakın gelecekteki bu kokuşma sana o dekor güzelliği karşısında uyarıcı olsun." (Pierre Damien) "Kadın dünyadaki tehlikelerin en kötüsüdür; bu güzel kadın bedeni yalnızca kokuşmuşluğu kapsar, şayet rahmi açılacak olsaydı, o beyaz tenin ardında ne pisliklerin gizli olduğu görülebilirdi." (Carmen de mundi contemptu, Roger de Caen)*[4]

Bü ürküntünün doğal sonucu, evliliğin yalnızca soyun devamını hedeflediği zaman meşru sayılabileceği, buna karşın şehvetin gayrı meşru ve şeytan-işi olduğu düşüncesiydi. Hatta Aziz Paulus'a dayandırılan bir geleneğe göre, "kadına değmemek yeğ, yani cinsel perhiz (riyazet) esas"tı.[5]

"Ne sağduyu ne de mantık, riyazet için sağlam bir temel bulamadığından, savunucuları en çapraşık metafizik birtakım düşüncelere, olmayacak şeylere başvurdular. Bu çeşit ilk kuram Suriye'den geldi. Bunu ortaya atan filozof Saturninus ya da Satornil, dünyanın melek ve cinlerle dolu olduğuna, insanların ruhları için savaştığına inanıyordu. Kötü ruhların başında Şeytan vardı, Şeytan insana günahkâr beden zevkini tattırmış, onu nesil çoğaltmaya ve evliliğe sürüklemişti. Şehvet sonucu olmayan, kendi de tertemiz olan İsa'dan geliyordu her türlü iyilik ve saflık."[6]

Bu şehvet/saflık-riyazet kutuplaşması, özellikle 14. Yüzyıl sonlarından itibaren, ağırlaşan iktisadi koşulların da itimiyle Avrupa'da emsali görülmemiş bir büyücü-avına yolaçmıştır. Özellikle-Şeytan'ın baştan çıkarmasına açık olduğu varsayılan- kadınların kurban seçildiği ve tüm Hristiyan Avrupa'yı üç yüzyıla yakın süreyle kasıp kavuran bu cadı avlarında on binlerce kadın, İblis'le çiftleştiği gerekçesiyle akılalmaz işkencelerle yakılmış onbinlerce sürülmüş, köyler dağıtılmış, yüzbinlerce masum insan tüyler ürpertici işkencelerden geçirilmişti.[7]

Toparlayacak olursak, katolik Kilise'nin barbar akınlarından huzursuzluğa düşen Avrupa'da aile kurumunu yeniden sağlamlaştırarak kadınları, bu kurumun güvencesi altına almak gibi bir işlevi olduğu söylenebilir. Ancak bu öyle bir güvenceydi ki, kadınlara toplumsal yaşamın hiçbir alanında göz açtırmıyordu: Mülk edinme, miras vb. (çok sınırlı bazı durumlar dışında) haklar bir yana, hukuki kimlikten de yoksun sayılıyorlar ve baba vesayetinden ancak kocanın vesayetine geçmek üzere ayrılabiliyorlardı. Bu güvencenin dışına düşenler (ya da Kilise'ye öyle gözükenler) ise, ortaçağ sonu Avrupası'nın odun yığınları arasında bulabiliyorlardı kendilerini.

Sekülarizm - Ve Feminizm

Orta ve Batı Avrupa'da değişen üretim ilişkileri içinde konumunu giderek sağlamlaştıran kentli orta sınıf (burjuvazi) 13-14. yüzyıldan itibaren siyaset sahnesinde de ağırlığını hissettirmeye başlamıştı. Bu tarihsel dönem, Batıda merkezî krallıklar ile Katolik Kilise arasındaki iktidar mücadeleleriyle belirlenir ve Kilise ile Devlet'in egemenlik alanlarının birbirinden ayrılması *(Secularism)* [8] sonucunu vermiştir. Bu olgu,tarihte lokomotifliğini burjuvazinin üstlendiği *uluslaşma* sürecinin zorunlu bir yönünü oluşturmaktadır.

Uluslaşma sürecinin dinsel/ideolojik veçhesi, Protestanlık hareketinde boy gösterir. Katolik Kilise'nin suistimallerine karşı tepki görünümünde ortaya çıkan bu ayrışma, özde *Milli Kiliselerin* Vatikan'dan kopmasını (ki seküler bir gelişmeydi) simgelemekteydi. Bu nedenle de milli pazarları oluşturma çabasındaki yükselen sınıf tarafından ilgiyle karşılanıyordu.[9]

Her durumda, seküler nitelikli Protestan hareket, kabul edildiği/edilmediği tüm batı ülkelerinde yeni, girişimci ve bireyci bir etiğin oluşmasında etken olmuştur, denebilir. Bu etik ileride, Aydınlanma Çağı düşünürlerince rasyonalize edilerek 19. yüzyıl liberalizmine aktarılacaktır.

Tüm bu oluşumların, kadınların yaşamına etkisi ne oldu?

Gerek Katolisizm'in kadınların Şeytan'ın yardımcıları olduğu görüşüne karşı çıkarak onları erkekler gibi Tanrı'yla aracısız (Kilise ve papazın aracılığına gerek olmaksızın) doğrudan ilişkiye yetenekli gören Protestanlık'ın, gerek Birey'i, onun Us'unu ve Özgür İrade'sini yücelten Rönesans hümanizminin, gerekse ideolojik önoluşumları burjuva devrimlerien illeten Aydınlanma'nın bi-

çimlendirdiği düşünsel ortamda, kadın, tıpkı erkek gibi zihinsel yetiler ve özgür ifadeyle donatılmış birey olarak algılanıyordu. Ancak onun yetileri, eğitimsizlik nedeniyle dumura uğramıştı. (16.-18. yüzyıllarda kaleme alınmış kadın konulu yüzlerce risele ve kitabın ortak temasının *eğitim* olması rastlantı değildir.)

19. yüzyıl feminizmi, işte bu zemin üzerlerinde boy atabilecekti. Avrupa ve ABD'deki feminist hareketler, ta başlangıçtan itibaren seküler-hümanist-rasyonalist-liberal geleneklerin mirasçısı oldular. Ve bağrından çıktıkları sınıfın siyasal özlemleri doğrultusunda seküler/liberal/demokrat (örn. ABD ve İngiltere)veya laik/radikal/cumhuriyetçi (örn. Fransa) saflarda yeraldılar.

Feministlerin bu politik tercihlerine pek çok örnek gösterilebilir. Biz ABD'de protestan/seküler etiği kent yaşamına hâkim kılmayı hedefleyen "İkinci Büyük Uyanış"daki, Köleliğin ilgası hareketindeki, İngiltere'de anti-alkol ve anti-fuhuş kampanyalarındaki, Fransa'da ihtilal'deki, toplumsal kurumları (öz. eğitim) laikleştirmeyi hedef alan anti-klerikal savaşımları ve Cumhuriyetçi saflardaki aktif rollerini anımsamakla yetinelim.

Burada bir gözlemde bulunmak gerekiyor. Kadınların medeni ve siyasal haklarla donatılmış *"Birey"* olma mücadelesi (Feminizm), öncelikle kadınların yaşam tarzını Dinsel Kurumlar'ın belirleyiciğinden kurtarmayı hedeflemekteydi. Bu nedenle, *doğası gereği* anti .klerikal (ruhban-aleyhtarı) idi. Sanırız (erkekler tarafından yönetiliyor da olsa) liberal ya da radikal burjuva partilerinin programlarıyal bu denli rahat bütünleşebilmesini *bu* özelliğine borçludur en çok. Yani şöyle söylenirse, feminizm girişim özgürlüğüne ket vuran Katolik Kilise'yi karşı mücadelesinde burjuva erkeğnin doğal müttefiki olmuştur, tabii Katolik egemenliğin sürdüğü ülkelerde. (Buna karşılık, kapitalist üretim ilişkilerine uygun bir *ethos* geliştiren

Protestanlık'a feminist hareketlerin sahip çıktığını, kurumsallaşmasında aktif görev aldıklarını saptamak, ilginç olacaktır.)[11] Kadın Hakları, (örneğin Fransa'da) toplumsal dengeyi Kilise aleyhine çevirmedeki ağırlığı kavranıldıktan sonradır ki cumhuriyetçilerin talepleri arasına katılmış ve tutuculara karşı savunulur olmuştur.

Özetle Sekülarizm ve/veya laiklik ile feminizm arasında kopartılamaz bir ilişki vardır. Ve bu ideolojik formasyonların tümü, Batı'daki üretim tarzının gelişim ve dönüşümlerinin tarihsel ürünleridir. Feminizm'e ilgi duyanların, onu *bu özgün* bağlamı içinde ele almaları daha sağlıklı değerlendirmelere olanak sağlayacaktır, kanısındayım.

NOTLAR

(1) Bkz. Niçin Feminizm Değil, Süreç Yay., İstanbul 1984.

(2) Bkz. *Les Femmes İllustres de la Franca*, Par Oscar Havard, Tours, Alfred Mame et Fils, Editeurs, 1885, özellikle "la femme (whenne" kölecilik 35. 7-24.

(3) a.g.y. s. 196.

(4) *Histoire dμ Feminisme Français*. Par Maitré Albistur et Daniel Armogathe, Editions des Femmes, Paris, 1977, s. 23.

(5) *Cinsî Adetler Tarihi*. Richard Lewinshon, Varlık Yay. İstanbul 1966, ss. 86-87.

(6) a.g.y. ss. 87-88.

(7) Bu konuda "Ortaçağ Avrupası'nda Büyücü Avı" (Süreç, Siyasal-Kültür dergisi, sayı 8, yıl; 1981, ss. 68-77) başlıklı çalışmamıza ve burada belirtilen kaynaklara bakılabilir.

(8) A. Altındal'ın *Siyasal Kültür ve Yöntem*'i (Havass Yay., İstanbul 1982, özellikle aS. 146-155) konuya ilgi duyanlar için önemli tespitler içermektedir. Özellikle *'secularisme* ile *laniscisme'* arasındaki *'ark'* konusunda.

(9) Max Weber'in *Protestan Ahlakı ve* Kapitalizmin Ruhu *(Hil Yay., İstanbul 1985)na bakılabilir.*

(10) Feminizmin Türkiye'de en çok bu 'laik" yönü nedeniyle bir Devlet politikası olarak benimsenişini, bir başka yazımızda irdelemiştik.Bkz. "Türkiye'de Feminizm Tartışmaları", *Bilim ve Sanat*, sayı: 49. Ocak 1985. s.

(11) Richard. N. Evansin The Feminis' (Rev. Ed. 1979) bu konuda ilginç örneklerle doludur.

"ONU UNUTAMIYORUM..."

"Sevgili Güzin abla,

Sanki Allah sizi iyilik meleği olarak yaratmış. Şaşırıyorum bu kadar mektuba nasıl cevap veriyorsunuz.Allah yardımcınız olsun, ben bu mektubu yazmadan çok tereddüt ettim, belki geç cevap verebilirsiniz diye... Şu an da ıstırap içinde kıvranıyorum. Güzin Ablacığım. Bundan bir buçuk yıl önce çok sevdiğim ve sevildiğim genç, bundan birkaç ay önce aniden zehirlenerek öldü. Şimdi çok ıstırap çekiyorum. Bir türlü unutalmıyorum onu. Mutlu günlerimiz aklıma geldikçe, çıldırıyorum. Ağlaya ağlaya bende hal kalmadı. Onu unutmak için ne yapmalıyım? Bir de çok zayıfım. Şişmanlamak için bir ilaç tavsiye edin bana...

Rumuz: 15 Yaşındayım."

Biçimsiz bir şaka değil bu mektup; 7-8 yıl önce Saklambaç'ın *"Dertleriniz İçin Buradayım"* sütununda yayınlandı. Okurken *"15 yaşında bir kızın aklına bu denli hastalıklı bir 'sevgi" kavrayışını kim(-ler) soktu; nasıl üretti- bu duygusal arabeski bu kız?"* sorusuna takılmıyor mu insan? *"Sevgilisinin ani ölümü nedeniyle ıstırap içinde kıvrandığını"* söyleyen gencecik bir insan, nasıl olur da aynı mektupta zayıflığından yakınacak kertede vurdum duymazlaşabilir, bu denli sığ olur? İnsanlararası ilişkilerin belki de en insanisi olan sevgi bu denli klişeleşip bu denli sıradanlaşabilir mi?

Bunlar olabiliyor -ve günün her saatinde, her yerde

aniden olabiliyor- ise eğer, mekanizmada bir bozukluk var, demektir. İnsana özgü olan her ilişkiyi metalar arası ilişkiye indirgeyen, duygusal iletiimiş standardize eden ve bu yabancılaştırıcı ortamın yarattığı duygusal yoksunlukları kâr sağlanabilecek bir paraya dönüştüren kapitalizmin çarklarına eğilip bir bakmak gerek.

Şu kuşku götürmeyecek bir gerçek; kapitalist üretim ilişkilerinin denetlediği dolayım (medya), bireyi artık bireyselliğini geliştirmekten alakoyar hale gelmiştir. Aydınlanma Çağı'nın bilim ve sanat ufuklarını fethe çıkan kendine güveni-tam, iyimser aydını dahi yerini yazgısı piyasa devlerinin elinde oyuncak, toplumun geleceği üzerinde tüm söz hakkı elinden alınmış, ne zaman, ne şekilde patlak vereceğini kestiremediği nükleer rus ruletinin sürekli tehdidini şakağında hisseden güvensiz, ürkek, kuşkucu karamsara bırakmak durumunda kalmışken, yerini, acaba -yaygın deyimiyle- sıradan insanın hali nicedir?

Kapitalist üretim ilişkileri geniş kitleleri günde 8-9 saatlik bir mesainin ardından *boş vakit* adı verilen süreyi dört duvar arasında gündelik, hiç bir yaratıcılığı, geliştiriciliği olmayan sorunlarla boğularak, ve/veya devlet ya da sermaye kültürünün iletim araçlarından klişe bilgi ve eğlenceler edinmeye çalışarak geçirmeye mahkûm kılmıştır. Böylesi bir kültürlenme süreci hayata bakışları standartlaşmış, yaratıcılık namına nesi varsa körletilmiş, kendisine verilini ve yalnızca bunu sorgusuz-itirazsız kabule şartlandırılmış basma-kalıp insanlar çıkarmaktadır ortaya.

Başlangıçta *Birey*i, onun hak ve özgürlüklerini bayrak edinen kapitalizm, insanda bireysellik adına ne varsa boğar duruma gelmiştir. Bireysel yeteneklerin ve ya-

ratıcılığın fışkırmasına olanak sağlayacağı varsayılan ortam, geniş kitleler için tehlikeli bir basmakalıplığın, ürkütücü bir yalnızlığın yaratıcısı olabilmiştir sadece. Bir yandan birbirleriyle iletişimi gittikçe koparak yoğun bir yalnızlık, yalıtılmışlık içine itilen kapitalist toplum bireyi, bir yandan da gelişen iletişim teknolojisi sayesinde etki alanını her gün biraz daha genişleten kitle kültürünün çarkında birbirine benzeşmekte, istekleri, yetileri, ufku, umutları... bakımından standartlaştırılmaktadır.

İçsel değerleri yağmaya uğramış birey, iç dünyasının yoksunluğunu, mendil ıslatan cinsten ucuz duygusallıklar, vurdulu kırdılı tek boyutlu kahramanlıklar,ya da tüm insanî ilişkileri bayağılaştırılmış bir şehvete indirgeyen cinsellikler ile gidermeye çalışır; ne var ki piyasa güçlerinin önüne sürdüğü bu çözümler, gerçekte onun yalnızlığını, yoksunluğunu, sığlığını arttıracak tuzaklardır; yabancılaştırıcı iş sürecinin dışında, içsel varlığını zenginleştirmeye, yeteneklerini geliştirmeye, bireyselliğini ortaya koyarak farklılaşmaya, kısacası *kendisine* ayırabileceği birkaç saat de böylece kitle kültürünün ilahları elinde çarçur edilmiş olur.İşin kötüsü yukarıda da değindiğimiz gibi, böylesi bir ortamın ürettiği çarpıtılmış sevgi/kahramanlık/cinsellik... kavrayışları da içildikçe susuzluğu arttıran büyülü iksir gibidir: Tüketildikçe tedirginler artar, güvensizlik çoğalır, yalnızlık büyür. Duyuş ve düşünüşü piyasa romanları, TV dizileri, eğlence programları vb. ile koşullanan birey davranışlarında kendi yaşamı üzerindeki tüm etkinlik şansını yitirecek, seçme, karar alma yetilerini dumura uğraması sonucu pazarın kör güçleri önünde bilinçsiz sürüklenen tüketiciye dönüşecektir sonunda. Sanırız bir yandan fiziksel varlığı itibariyle üretim sürecinin sıradan bir unsuruna,diyelim bir vida-

sıkıştırıcıya, bir ekran-izleyiciye, bir ambalaj-bantlayıcıya indirgenmiş bireyin, diğer yandan düşünsel varlığı itibariyle kendisini şeyleştiren bir sistemin sorgusuz-sualsiz onaylayıcısı ve -daha da vahimi- yeniden üreticisi haline gelmesi kapitalizmin en önemli hünerlerinden biridir.

Evet, *"Onu unutamıyorum. Bana bir şişmanlama ilacı tavsiye edin lütfen!"* feryadının altında bunlar gizlidir. 15 yaşındaki bir genç kız, tıpkı fotoroman ya da Yeşilçam filmlerinden bildiği gibi sevmiş, yine tıpkı buralarda gördüğü gibi sevilmiş, sevdiğiyle bu ölçüler içinde mutlu günleri olmuş ve/fakat sevgili bir gün apansız ölüvermiştir. Genç kız acılar içinde kıvranmaktadır -buna hiç kuşku yok... Ancak bu, öylesine sinemadan, TV'den, fotoromandan piyasa romanlarından öğrenilmiş,hazmedilmemiş bir kıvranmadır ki, aynı şişmanlama de zayıflama ilacı sorabilmektedir, Güzin Ablasına. Rahatlıkla söyleyebiliriz; yanılsama içindedir genç kız; sevgisi kendisinin -bireysel deneyimlerinden sentezleştirerek formüle edilmiş- olmadığı gibi, acısı da kendisinden değildir: klişeleşmiştir, sığdır, sahtetir. Sevgi ve acı gibi kişisel deneyimleri dahi içselleştirmeye elvermeyen bir dolayımın biçimlendirdiği genç bir insan ne kendi hayatı, ne de yakın çevresi, toplumu... üzerinde söz ve denetim sahibi olabilir. Ona düşen, "bahtının rüzgarları" önünde sürüklenip gitmektir - karşı durmak bir yana, nereden ve niçin estiklerini kestiremeden, hatta sormayı dahi akıl etmeden... Sıradan bir insandır o; ve sıradanlığı, yaşamı boyunca kendisine meziyet belletilmiştir. Bütün yaşantısını basmakalıplığın esintisiz güvencesinde geçirir; bütün hayatiyeti, sistemin kendisinden beklediğini itirazsız vermek ve yine sistemin kendisine sunduklarını eleştirisiz kabullenmekten ibarettir.

Böylesi bir açlığı doyurmak, susuzluğu gidermek mümkün mü?

"Ama diyelim ki korkulara kapılmışsınız da sevgiden salt huzur ve zevk bekliyorsunuz, O zaman bir an önce çıplaklığınızı örtün ve sevginin zorlu-düzeninden uzaklaşıp, mevsimleri olmayan bir dünyaya sığının, daha iyidir derim. Çünkü ancak orada güler ve ağlayabilirsiniz, ama ne gülüşünüz tam olur, ne de ağlarken tüm gözyaşlarınız dökülür." ***(Ermiş,*** *Halil Gibran)*

Varlık Sayı 982
Ocak, 1987

"ZORUNLU" ÖZGÜRLÜK

Geçtiğimiz ayın en gürültülü konusu, Türk islam sentezcileriyle liberal Masonların ilginç, bir uzlaşmasını/bağlaşıklığını oluşturan YÖK'ün, bir "hile-i şeriyye"yle *türban*'a dönüştürdüğü başörtü sorunuydu kuşkusuz. Bu noktadan kalkılarak Türkiye'de laiklik ve irtica üzerinde bir zamandır süregelen tartışmalar bir anda alevlendi. Laiklik gibi, bugüne değin Devlet'in iktidar alanında olarak değerlendirilen bir kurumun toplumun geniş kesimlerinde tartışılması, kanımızca ülkemiz insanının kimlik arayışına ve yakın gelecekte kurulmaya aday yeni toplumsal dengelere bir atıf olarak değerlendirilmelidir. Dahası, Türkiye aydınının, tıpkı Türk kapitalistinin yeni yeni öğrenmekte olduğu gibi, bazı konularda sırtını Devlet'e ve/veya onun tanım ve güvencesi altındaki kavram ve kurumlara dayama kolaycılığından sıyrılarak kendi yaklaşım ve tanımlarını formüle etmeye başlaması gerekliliğine de delildir bu tartışmalar.

Bilindiği üzere, kıyamet, YÖK'ün kıyafet yönetmeliğinden -yumuşatılmış da olsa-rencide olmuş dinibütün bir yurttaşımızın yönetmeliğin iptali isteğiyle Danıştay'a açtığı davanın reddiyle koptu. Danıştay 8. Dairesinin red gerekçesi Cumhurbaşkanlığı Basın Müşavirliği tarafından YÖK'e gönderilerek emsal gösteriliyor ve okullarda türban kullanının büründüğü ideolojik boyuta dikkat çekiliyordu[2]. Fırtınalar kopartan gerekçenin bir yerinde aynen şöyle denilmekteydi:

"Kendi toplumsal çerçevelerinin baskısına veya gelenek ve göreneklerine boyun eğmeyecek ölçüde eğitim

gören bazı kızlarımızın ve kadınlarımızın sırf laik Cumhuriyet ilkelerine karşı çıkarak dine dayalı bir devlet düzeni benimsediklerini belirtmek amacıyla başlarını örttükleri bilinmektedir." Bu kişiler için başörtüsü masum bir alışkanlık olmaktan çıkarak "Kadını özgürlüğüne ve Cumhuriyetimizin temel ilkelerine karşı bir dünya görüşünün simgesi"halini almıştır[3].

Bu iki-üç cümle, ülkemizin çağdaşlaşma problematiğindeki temel bir çarpıklığı sergilemektedir.Evet, Türkiye'mizde Devlet öyle bir güçtür ki, gerektiğinde *kadın* özgürlüğünü kadınlara karşı savunmakta tereddüt göstermez. Bir Batılı'nın dudaklarını uçuklatacak bir garabettir bu, ama böyledir. Çünkü çağdaşlaşma da, laiklik de, vicdan özgürlüğü de, kadın hakları da ülkemizde Devlet'in teminatı/ denetimi altındadır. Çünkü bir toplumun yaşamında yön belirleyici bir anlam yüklenen bu kavramlardan hiçbiri -örneğin pek çok Batı ülkesinde olduğu gibi-toplumsal sınıfların mücadeleleriyle oluşan bir denge sonucu formüle edilmiş değildir. Her biri, reformatörlük misyonunu benimsemiş ve Batı standartlarına gözü kapalı bağlı bir kadro tarafından Batı'dan aktarılarak, yukarıda da tanımlandığı şekliyle "gelenek ve göreneklere boyun eğecek ölçüde eğitimsiz kalmış" halka tepeden inme bir biçimde dayatılmış ve altyapı dönüşümleriyle bağıntılandırdılamadıkları, toplumun otodinamizmi içinde mas edilemedikleri ölçüde, ancak sınırlı olarak nesnellik kazanabilmiş olgulardır. Üstelik 1940'ların sonundaki çok partileşme süreci, palazlanarak Devlet karşısında özerklik, giderek üzerinde denetim isteğini siyaset gündemine süren burjuvazinin, halkın bu dayatmacılık karşısındaki adı konulmamış direncini manipüle etme ortamını da yaratmıştır.

Evet, garip ama gerçektir: Türkiye'de yurttaşların nasıl yasaların izin verdiği ölçüde müslüman olmaları (T.C. yurttaşlarının çok büyük bir kısmını nüfus kağıtlarında, din hanesinde "İslam" yazar: Bu konuda kimse yurttaşa fikrini sormaz) ve/*fakat laik bir hayat sürmeleri* bir zorunluluksa,[4] benzer şekilde, kadınların da *özgür* ve *eşit* olma zorunluluğu vardır. Bu özgürlük ve eşitlik, kadınlarımızın talebettiği, sözgelimi Batı'daki kızkardeşleri gibi uğruna uzun mücadeleler verdikleri bir kazanım değildir. Çağdaşlaşma stratejisi içinde bu böyle uygun görülmüştür. Dolayısıyla bir genç kız ya da kadın, *"ben bana verilmiş olan özgürlük ve eşitlikten yararlanmak istemiyorum"* dediği zaman Devlet'in yaptırımcı gücünü bulabilmektedir karşısında, toplumsal eleştiriyi ya da daha doğru bir deyişle o kazanımları nesnel bir ihtiyaç olarak işselleştirebilmiş kitlelerin direncini değil[5]. Nitekim, resmî ideoloinin temsilcisi durumundaki ağızlar *«kadınlarımız neden laikliğe sahip çıkmıyor?»* çağrılarında bu rahatsızlığı dile getirmektedirler. Sanırız Laiklik salt Devlet'in iktidar alanı içinde olarak değerlendirildiği sürece, yani *toplumsallaştırılamadığı* sürece, ürünüdür, Devlet'in bu mücadele bu *sahip çık(amama)* durumu da sürecektir.

Unutulmamalıdır, o çok özenilen Batı kültürünün Kadın Özgürlüğü ve Laikliğe ulaşması, yüzlerce yıllık toplumsal hesaplaşmaların, mücadelerin karşısındaki *nötrlüğü* Sekülarizmin ta kendisidir.

NOTLAR

1) Kurul başkanı İhsan Doğramacı, gazeteci-yazar İlhami Soysal'ın açıklamasına göre mason, hatta bir olasılıkla katoliktir ve ABD gizli servislerinn desteğindeki AID ile yakın işbirliği içinde olmuştur. (Bkz. Zaman, 8.1.1987)

2) Oysa tüm Türkiye sathında, derslere başörtüyle giren öğrencilerin sayısı, rektörlerin açıklamalarına göre 2000'i geçmemekteydi.

3) Hürriyet, (299.12.1986)

4) Altındal'ın *Laiklik* adlı kitabında bu konu çarpıcı bir biçimde irdeleniyor. (Süreç Yay. 1985)

5) Bu bağlamda Saçak dergisinin 8 Kasım 1986 günü İstanbul'da düzenlediği "Bugünün Türkiyesi'nde Devlet ve Din" konulu panelde konuşan Coşkun Kırca'nın şu sözleri çarpıcı bir örnektir: "Türkiye'nin eğitim müesseseleri Türk devletinin düzenini uygularlar... Türk devetinin düzeninde, kadının kendisi sadece cinsel bir vasıta görme kompleksine kapılması açıkça yasaktır. Çünkü bu, iptidailiktir, bir gericiliktir, yamyamlık ne kadar yasaksa, kadının kendisini bir cinsel vasıta olarak görmesi ve erkekler tarafından da illaki öyle görüldüğünü sanması bir ruh hastalığıdır. Ve böyle bir ruh hastalığı, ne vicdan hürriyetinin ne de laikliğin himayesi altındadır." (Saçak, Ocak 1987, sayı 56. s. 30)

Varlık, Mart 1987

DR ŞEFİK HÜSNÜ DEYMER VE "İÇTİMAİ İNKILAP VE KADINLARIMIZ

Türkiye'de sosyalizm mücadelesi -ne denli unutturulmaya uğraşılmış olsa da- köklü ve uzun bir geçmişe dayanır. Sosyalistler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren işçilerin, köylülerin, emekçi kesimlerin taleplerini, sınıfsal toplumsal kurtuluşa açılan bir perspektifle dile getiregelmişlerdir. Sosyalist tarihten geriye kalan belgeleri gözden geçirdiğimizde, "ezilenler"den olan kadınların ve kadınlık durumununda sosyalist yaynlarda zaman zaman irdelenmiş olduğunu görürüz. Başlarda bu yazılarda hâkim olan üslup, yoksul kesim kadınlarının acınası durumlarını, üç-beş kuruş için tezgah başlarına sürüklenişlerini, içlerinde elinden tutacak kimsesi bulunmayanların "kötü yola" düşmelerini tasvir eden ve naif hayırseverlikle sosyalist perspektifin birbirine karıştığı populist üsluptur. Yoksul sınıfların -ve bu arada kadınlarının- içinde bulunduğu zorlu durumu iktisadi- siyasal bağıntıları içinde irdeleyen ve toplumsal çözümlere yönelen yaklaşımlar içinse, yüzyılımızın başlarını, TKP'nin kuruluş sürecini beklemek gerekecektir. TKP kurucuları, denebilir ki başından beri yazı ve eylemlerinde kadınlık durumunun altını çizen ve bunun sosyalist pespektif için taşıdığı önemi vurgulayan bir üslubu sürdüregelmişlerdir.[1] Türkiyeli Türkiyeli sosyalist kadınlar 1920'lerin başlarında Doğu Halkları'nın Kurtuluşu hareketinin dinamik bir bileşeni olan *Doğulu Kadının Kurtuluşu* eylemine aktif biçimde katılmışlardır. Sanırız bu yönelişin özgünlüğü, Tan-

zimat'ın Batı'dan aktardığı ve Kemalizm'in de sistemleştirerek programına aldığı *Kadın Hakları* gündemine de, buna karşı yükselen gelenekçi tepkinin *Müslüman Kadın* tiplojisine de karşı çıkarak, *Kadının Toplumsal Kurtuluşu* tezini Türkiye'de gündeme getirmesindedir. Türkiye Komünist hareketinin öncülerinden Dr. Şefik Hüsnü'nün Aydınlık Dergisi'nin Ağustos 1921 tarihli 2. sayısında yer alan *"İçtimaî İnkılap ve Kadınlarımız"* başlıklı makalesi sanırız bu yoldaki yayınların en dikkate değerlerinden biridir.[2]

Dr. Şefik Hüsnü makalesine savaş nedeniyle (1. Dünya Savaşı) yitirilen erkek işgücünün kadınların yığınsal olarak sinaî üretime çekilmesiyle takviye edildiği, böylelikle Avrupa ülkelerinde kudretli bir kadın işçi sınıfının ortaya çıktığını saptayarak başlıyor.Aynı zaruret bizde de yüzlerce, binlerce kadını yuvasından kopratarak atölye ve bürolara sürüklemiştir. Dr. Deymer'e göre bu , acılı olduğu kadar faydalı bir gelişmedir. Böylelikle kadınlar yüzlerce yıldır ilk kez hayatı, içinde yaşadıkları toplumu "rüyalı bir gözle değil, olduğu gibi görmek, sosyal konularla ilgilenmek fırsatına erişmişlerdir."

Dr. Şefik Hüsnü'ye göre kadınların yığınsal olarak sn sorununun burjuva hukuksal eşitliğiyle çözümlenemeyeceğini açıkça ortaya koyan sorunları da gündeme getirmiştir: "Ne yazık ki ondokuzuncu yüzyılın son yarısında Avrupa'da beyni burjuva anlayışı ile dolu duyguları uyuşuk birkaç kuşak kadın yetişti. Bunlar kadınlık için yeni bir amaç keşfettiklerini sandılar. Erkeğin egemen ve emir veren durumun geçirli ve elverişli gösteren, dünyanın her yanında yürürlükte olan her tür eşitsizliği birer birer çözümleyerek bütün kızkardeşlerinin acınacak durumlarını bu hukuk ayrılığına indirgemeye uğraşıyorlar;

ve bütün kadınlara elele vererek bir cephe kurmaya ve erkeklere karşı bir cins mücadelesi açmaya çağırıyorlardı. Hatta görüşlerini daha genişleterek *sonucu sebep yerine alıyorlar; insanın bütün toplumsal sıkıntılı ve sefaletini kadınların toplumda politik ve hukuk açısından layık oldukları yeri almamalarından doğan hastalık belirtileri olarak ileri sürüyorlar (..dı)." (abç)*

Ne ki bu kadınların (feministlerin) burjuva partilerinin fiil desteğini koşulsuz alışları, işin manipülatif *(*kapitalist manevrası"* diyor Ş. H.) yönünü gözler önüne sermekteydi. "Aile köleliğinin önemi büyülterek, kadınlara sanayi ve sermaye köleliği unutturulmak isteniyordu."

Oysa Dr. Şefik Hüsnü, kadının aile köleliğinin de, sanayi/ sermaye köleliğinin de gerisinde yatan iktisadî ilişkiler sisteminin dönüştürülmesini ezilenlerin (bu meyanda kadınların) kurtuluşunun önkoşulu sayan marksist görüşün geçerliliğini vurgulamaktaydı: "...Bu cins hukkundaki eşitsizlik ile iktisadi kuruluşlar arasındaki ilişkiler (...) Bu ilişkiler sorunun özünü ve kaynağını teşkil ettiğinden bütün çabalar, emekler - bir hastalığın arazını tedavi kabilinden - geçici ve etkisiz tedbirler önerileriyle ve bazı yüzeyde düzeltmeler elde etmeyle sınırlanmış kalıyordu..." Bu ilişkiler incelendiğinde görülecekti ki, mülkiyetin bir kesim elinde yoğunlaşması sonucu toplum sınıflara bölünüyor, sınıflı toplumu kutsallaştırıyordu: "Bir kişinin bir başka kişi üzerindeki baskı ve zorbalığını doğuran bireysel mülkiyeti, yasalar en doğal, en kutsal insan hakları arasına kattıkları zaman, kadının köleliğini de onaylamış ve saptamış oluyordu." Bundan sonrasında iktisadî ve sinai ilerleme kadının sırtındaki yükü ikiye-üçe katlamaktan öte bir anlam taşımayacaktı emekçi kesim için. Bir yandan geçim derdi ve işsizlik korkusuyla bes-

lenen guhuş sektörü, diğer yandan kapitalist kâr mekanizmasınca daha az ücretle daha çok çalışmaya zorlanan kadın emekçinin aile içinde giderek bozulmaya uğrayan konumu... *"Eşit Haklar"*ın bu duruma bir deva olamayacağı açıktı:

"Nitekim, Almanya'da, Avusturya'da, Çekoslovakya'da Polonya'da bugün kadın ve erkek eşit haklara sahip oldukları halde, kadınların ailede ve üretimdeki gadre uğramışlıkları bütün şiddetiyle sürüp gitmektedir. Bu deneyler gösteriyor ki feminizm davası, kadınları uzun yıllar sadece bir hayal, bir gölge arkasından koşturmuştur. Kapitalist yönetim altında kadının şahsına ve malına emretmek hakkına sahip olması, özel mülkiyet hukukunun biraz daha gelişmesi demektir; onu kapitalistin elinde bir üretim aracı olmak olasılığından kurtaramaz. Öğrenim yapmak ve toplumda yer edinmek hakları da, yalnız zengin ailelere mensup kadınların, yüksek denilen mevkilere hazırlanması ve kabul edilmesi anlamına gelir. Ve bu, erkek ile kadın arasında bugün varolan ekonomik karşıtlığı ve rekabeti arttırmaktan başka bir şeye yaramaz. Hatta feminizmin en önemli istemlerinden biri olan siyasi haklara sahip olma ve özellikle seçme ve seçilme hakkının elde gerçek bir özgürlük sağlayamıyor. Zaten kapitalist idarede seçme halkının hiçbir ayrım yapmadan bütün halka tanınmış olması, anlak lafta kalan bir demokrasi olan burjuva demokrasisini güçlendirir.(...)"

Dr. Şefik Hüsnü kadın ile erkeğin *bilfiil* eşit haklara kavuşmasını kesin ve net bir şekilde iki önkoşula bağlar: üretim araçları üzerinde bireysel mülkiyetin kaldırılması ve kölelik ve sömürünün hiçbir türüne yer vermeyen bir toplum düzeninin kurulması. Ancak bu iki koşul "kadının bir yandan karı ve ana sıfatıyla ailesi içinde kocasına

karşı bağımsızlığını, bir yandan da üretim sürecinde ekonomik kurtuluşu mümkün kılabilir..."

Dr. Şefik Hüsnü'ye göre bu mücadelede varlıklı kesimden gelmiş aydın kadınların katılımı mutlaka sevinç verici bir gelişme olacaktı; ancak asıl nokta, emekçi kadınların "kendi çıkarlarının kendi sınıf örgütlerinde olduğunu" anlamalarıydı. Bu yönde yürütülecek bilinçlendirme çabaları ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşullar nedeniyle zaman zaman kesintiye uğrasa bile, bu perspektif hiçbir zaman gözden kaybedilmemeliydi. Çünkü "... toplumlar içinde sınıflar oldukça, ezilenlerin menfaatlerine karşı olan mücadelesi aralıksız devam eder. Bunun için hiçbir düşünce kadınlarımızın sınıfların kaldırılması yolunda yapacakları girişimleri geciktirmemelidir."

Ölümünün 30. yılı vesilesiyle andığımız Dr. Şefik Hüsnü'nün *"İntimaî İnkılap ve Kadınlarımız"*ı, Kadının Kurtuluşu hareketinde burjuva görüşü (feminizm) karşısında sosyalist perspektifin ayırdedici hatlarını vurgulayışı kuşkusuz onu tarihsel olduğu kadar, güncel önemi de haiz bir belge kılmaktadır. Gerçekten de üslubu ne denli radikal olursa olsun sistem-içi bir eşitlikle yetinen, *ya da* kadın tartışmasını sistemden kopuk, bir başına olarak ele alan (ülkemizde de belli çevrelerde yürütülen *"kadın politikası"* tartışmaları hatırlanmalıdır) hareketler *özünde* burjuvazinin dünya görüşüyle uyumludur. Kanımızca kadın mücadelesi perspektifini tüm ezilenlerin mücadelesiyle uyumlu kılabildiği ölçüde hepimizin özlemi olan toplumsal kararlarda söz sahibi, bağımsız, özgüvenli, saygınlığını kurabilmiş insan-kadın'a giden yol açılmış olur.

NOTLAR

1) Buna karşın ülkemizde, örneğin Batı Avrupa ülkeleri ve devrim-öncesi Rusya'dakiyle kıyaslanabilecek bir sosyalist kadın hareketinin neden oluşmadığı, ayrı bir tartışma konusudur.

2) Metnin sadeleştirilmiş bir aktarısı için bkz. Şefik Hüsnü Deymer, *Türkiye'de Sınıflar*, yayına haz.: Ahmet Çavuşoğlu, Ülke Yay., 1976 s. 23-36. Yazıda bu metin esas alınmıştır.

"KADININ ADI" VE ÖZGÜRLÜĞÜ

"Kendi kendimeyim. İstersem uyurum, istersem yatağımda okurum, istersem ışık açık uyurum, istersem kapatırım, istersem kapı çalınınca açmam, istersem açaram. İstersem yemek pişirim, istemezsem pişirmem (...) İstersem elbiselerimi asarım, istersem yerlere atarım, istersem müziğimi ağzına kadar açarım, istersem hiç radyo açmam ve hizmet etmem gereken kimse yok. *Özgürüm ben özgür...*

Böyle tanımlıyor Duygu Asena'nın *Adı Olmayan Kadın*'ı kocasından boşanarak taşındığı küçük dairede bulunduğu *serbestliği*. Ve devam ediyor: "Canım ne isterse onu yaparım... Hiç kimse beni görüp eleştiremez..." Kitap basılı halde kamunun ilgisine sunulduğuna göre, bu eleştiri yasağını kalkmış farzediyordum.

Durup düşünüyorum, nereden başlamalı, diye...

Asena'nın erkeklerinden başlayayım, iyisi mi. Doğrusu kitabı okurken Asena'nın çizdiği erkek tipleri tüylerimi diken diken etti. Bu erkekler daha 6-7 yaşlarındayken kızların eteklerini kaldırıp göğüslerini mıncıklamayı öğreniyorlar. (s. 6) Daha büyükleri otobüslerde, sokaklarda (s. 13, 19)önlerine çıkan kadına, kıza sarkıntılığı yol bellemişler. Gencecik kızları gebe bırakıp sonra kolunu kırıp sokağa atanları mı istersiniz (s. 189), yüzüstü bırakıp gidenleri mi? (s. 34) Asena'nın erkekleri "patlatıyorlar, vuruyorlar, kırıyorlar.." (s. 50) Sırf karı peşinde Romanya'lara, İsveç'lere özel seferler yapanı da var (s. 179), karısı karnında bir çocuk, kucağında bir çocukla bırakıp

kafa çekmeye giden alkolikler de (s. 64) Patron olanları kadını ancak koynuna girmeyi kabul ederse işe almaya yanaşıyor. Yazar olanı genç kadın yazarları harcayarak ününü sürdürüyor. (s. 114) Bu erkeklerin ortak bir özelliği var erken boşalıyorlar... Ve kadınlar hep tatminsiz...

Neyse ki, *Adı-Olmayan-Kadın*'ın sevgilileri de oluyor arasıra da bizler de tüm erkeklerin birer *canavar* olmadığını görüp ferahlıyoruz. Onlar kibar, ince ruhlu, anlayışlı ve hepsi körkötük aşık, *adı-olmayan-kadın*'a.

"Böyle erkekler yok mu?" diyeceksiniz. Olmaz olur mu? Daha beterleri de var. Ancak hata da tam burada başlıyor. Asena'ya göre erkekler (bütün erkekler) kadını ezmek, şahsiyetini yoketmek, köleleştirmek, onu sahiplenmek isteğiyle yüklü. Neden böyle? Belli değil. Doğuştan; ya da içgüdüsel belki. Kadın varolmak istiyorsa buna başkaldırmalı. Güçlü olmalı. Kendi hayatını özgürce kurabilmeli. Özgür olmalı...

Bu noktada tartışmayı iki yönde geliştirmek mümkün. Birincisi, erkeklerin Asena'nın düşündüğü şekilde yalnızca bir organ farkı nedeniyle *[..."sen kendini ne sanıyorsun da beni kendine hizmet ettirip duruyorsun... Senin benden ne üstünlüğün var ha ne üstünlüğün... Kopasıca şeyin mi üstünlüğün?"* (s. 109*) "... Ama artık bilim adamlarının da canı cehenneme, penisim yok diye' yalnızca bu yüzden eksiklik duyup, kendimi yüceltmeyê, yükseltmeye çalışıyorsam, eğer bu doğruysa... İyi ki penisimin olmadığını erkenden farketmişim.* (s.133)] kadınları cariye olarak görüp kullanmadıkları; kadın-erkek ilişkileri arasındaki dengesizliklerin kökü tarihin çok derinliklerine uzanan kadim toplumsal yapılanışlara dayalı olduğu... Kadınıyla erkeğiyle insanı kişiliksizleştiren, yeteneklerini, insanî yöntemlerini körelterek onları kör ve anlamsız bir

"hayat mücadelesi" içinde tutan, insanlığı bilim ve tekniğin ilerleyişine koşuk olarak kendi hayatının efedisi, kendi geleceğinin belirleyicisi olma konumundan alakoyan; insana özgü, insanca ne varsa metalaştırarak piyasaya süren... bir toplumsal sistemde,ne kadının ne de erkeğin İNSAN'laşamayacağı... Böylesi bir sistemde kadının ancak iki rolünün olabileceği, ya varoluşunu ancak ve ancak geleneğe bağlayan (yerine göre sıkı ahlak kuralları, bekaret, erkekleri muhtemel bir tehlike olarak gören korunmacılık, gencecik yaşta evlenme, hemen çoluğa çocuğa karışıp yaşamın geri kalan kısmını çocuklarına köfte yoğurup kocasının gömleklerini her zaman ütülü tutma) iyi ana iyi eş rolü ya da... ya da.. geleneklere başkaldırarak canının çektiğiyle düşünüp kalkan, yaşamı bir yarış atı gibi dur-duraksız bir yarış içinde geçen (diğer 'özgür kadınlarla' yarış, sevgililerin karılarıyla yarış, sevgililerle yarış, iş adamlarıyla yarış...) ve her yarışta yenik düşeceği baştan belli; hiçbir çabası toplumun mevcut hiçbir altyapı kurumuyla desteklenmeyen ve böyle bir desteğin talebedileceğini aklından dahi geçirmeyen (çünkü özgürdür o, ve özgürlüğü hiçbir toplumsal kurumun desteğini gereksinmeyecek kadar kişisel/bireyseldir) "özgür kadın" rolü. Bu iki rol, ta eski Yunan'dan beri bir paranın iki yüzü gibi birarada giderler.. Bir yanda "namuslu, ailenin, ocağın bekçisi, erdemli ev kadını" vardır, diğer yandan "serbest meşrepli, hoşsohbet, gönülçelen, özgür (eskiden *emancipé* denirdi)" *hetaire*. Bunlar aynı toplumsal koşulların ürünü olarak, değer merkezi kâh birine, kâh öbürüne kayarak, birbirlerini sürekli aşağılayıp küçümsemekle birlikte hep yanyana varlıklarını sürdürürler. İkisinin de ortak noktası, tüm ilgi ve çıkarlarının odağını karşı cinsin, yani erkeğin belirlemesidir. Bunun dışında

bağımsız entellüktüel, bilimsel felsefî, kültürel, sanatsal, sportif, teknik... bir varoluşları, bir yaratıcılıkları yoktur. Biri için önemli olan geçim ve çocukların geleceğiyse eğer, diğeri için esas, tutkuların karşılanmasıdır. Asena'nın "adı-olmayan-kadın"ı kitap boyunca birinden öbürüne kayar. Ancak ötesine geçmesi, bunları inkâra uğratması söz konusu değildir...

Burada tartışmanın ikinci yönüne, özgürlük sorununa geçmek gerekli. Asena'nın tuhaf bir özgürlük anlayışı var. İstediğini yapmak, istediğiyle, gönlünce sevişmek, bıktığını kapı dışarı edivermek... Araştırıyoruz; *"özgürlük"* sözcüğü hiçbir iktisadî, siyasal toplumsal çağrışım yapmıyor Asena'da. Hatta KDG sahneye çıkıncaya dek (hayır, bir örgüt ismi değil, KDG; "adı-olmayan-kadın"ın nasılsa gönlünü çelebilen devrimci "koltuk-değnekli-genç"e taktığı isim) 'adı-olmayan kadın'ın hangi tarihlerde yaşadığına dair bir ipucu da bulamıyoruz kitapta çünkü ülkesinde neler olup bittiği konusunda en ufak bir ilgi belirtisi göstermiyor.Neyse ki KDG'nin kimi gizli-kapaklı işlerinden 1980'lerin arefesinde olduğumuzu çıkartabiliyoruz. Ancak 'adı olmayan-kadın'ın bu çalkantılı dönemle ilgisi KDG ile sınırlı. Onunla başlayıp onunla bitiyor *("Mutlu bir sabah. Müziğimi koydum, kahvemi yaptım saat çok erken, gazetelerimi aldım, koltuğuma gömüldüm, yüreğim kıpır kıpır, kendimi seviyorum, mutluluğumu içiyorum yudum yudum. Ama gazeteler kara, çok kara. İnsanlar yeryüzünde bu durumdayken biz nasıl mutlu olabiliriz? Sömürme, ezme, vahşet tecavüz, vurma vurulma, hapis, işkence idam, savaş, açlık, istila, baskı, zorbalık. Ben nasıl mutlu olabilirim evimde, koltuğumda?" (s. 206)*

Pekala olabiliyor... Çünkü böylesi bir ilgi böylesi bir yakınma *kitabın başka hiçbir yerinde geçmiyor.* Yukarıda

sıraladıklarımız, bir olayın girizgâhından ibaret, KDG bir kahvede vurulmuştur, gazetelerden bunu, öğrenecektir 'adı-olmaya-kadın'. Bundan sonra bir daha gazetelere gözattığına tanık olmayız.

Evet, koltuğunda mutlu olmanın sırrına ermiştir o. Mutluluğu, küçük, özgür dünyasıyla tanımlıdır.

Peki "koltuğa gömülü bir özgürlük" mümkün mü? "Özgür oldum" demekle gerçekten özgürleşebilir mi herhangi bir erkek ya da kadın? Tarihle hesaplaşmamış, geleceğini belirleme hakkından yoksun bir toplumun yaratıcılığı ipotek altında kişiliksizleştirilmiş bireyleri, nasıl özgür kabul edebilirler kendilerini?

Hele hele hiçbir yaratıcılığı hiçbir dönüştürücü faaliyeti bulunmayan (ne kafa ne kol emeği olarak); yaratıcılık,dönüştürücülük bir yana, çevresinde olup bitenlere karşı en ufak bir ilgisi, siyasal yön vericilik çabasına en ufak bir katılımı olmayan bir bireyin, özgür olabilmesi mümkün mü?

Hayır, 'adı-olmayan-kadın'ın bulduğu, bir *hetaire* serbestliğidir. O, bu serbestlik içinde ister ışık açık uyur, ister kapatır, ister kapıyı açar, isterse açmaz, ister yemek pişirir. İster pişirmez; ister önüne çıkanla sevişir, ister bir gün önce birlikte sabahladığı adamı kapı dışarı eder... Ve bir yaşa dek bütün bunlarla avunur. Kendi elleriyle kuruyorum sandığı özgürlüğün gün gelip de bir karabasana dönüşebileceğini aklına getirmeden. Gün gelip de evlat edinmek için kimsesiz çocuk yurtlarının kapısını aşındıracağını, ya da hayatta kalan son teyzenin aksiliklerini yalnızlığıyla değiş tokuşa gönüllüce razı olabileceğini, ya da tatil kasabalarının he biri kesinlikle çok görmüş geçirmiş yerleşik ve hüzünlü akşamcıları arasında yer alabileceğini düşünmeden.

Ama yapmayacağını, yapamayacağını kesin olarak bildiğimiz şeyler var, adı olmayan kadının.

Bu kadın hiçbir zaman süregiden bir mücadelenin, toplumu emeğe dayalı bir değerler sistemi üzerinde yeniden örgütleme mücadelesinin bir üyesi olmayacak, olamayacak.

Varoluşunu bir erkeğin (ya da erkekliğin) aşkı, nefreti rekabeti... üzerine kurmaktan vaz geçip insani yeteneklerini geliştirmek, yaratıcı kapasitesini arttırmak, ve topluma ve tarihe insanca bir şeyler armağan edebilmek için uğraşmayacak.

Bir kadın olarak önünü kesen, gelişmesine ket vuran gerçek engelleri tarihsellikleri ve mevcut iktisadî, siyasal, toplumsal biçimlenişleri içine kavrayıp bunların ortadan kaldırılması iiçin mücadele vermeyecek. Gölgelerle uğraşını sürdürüp her ayağını tökezleyişinde birilerini (çevresindeki erkekleri) suçlamakla yetinecek.

Özgürlüğün gerçekte toplumsal gelişime ket vuran tüm baskıcı ve yabancılaştırıcı güçlerin inkar uğratılmasında yattığını hiçbir zaman kavramayacak.

Ve kör geleneklere karşı kör başkaldırısını sürdürecek adı-olmayan-kadın. Ta ki kendini enikonu hırpalayıp sistemin yorgun ve sonunda uyum sağlamış bir bireyi olarak sıradanlaşana dek...

Batı'da on onbeş yıl önce aynı gerekçelerle başkaldıran pek çok kadın için bu böyle olmadı mı?

Varlık - Haziran - 1987

Bir Kadın İdeolojisi: Feminizm
SİBEL ÖZBUDUN 'LA SÖYLEŞİ

Hatice DENİZ

- İnsanın yaşadığı serüvenin başlangıcından bugüne değin gelen süreç içerisinde kadınların erkekler tarafından sömürülmesini, birçok doğal hak ve isteklerinin kısıtlanmasını, toplumsal planda arkalara itilmesini karşı çıkış noktası olarak belirleyen ve kadınları "erkek diktatoryasına" başkaldırmaya çağıran, sonuçta kaybedecekleri tek şeyin zincirleri olduğunu sloganlaştıran feminizmin bir hareket olarak doğduğu toplumun sosyo ekonomik strüktürünü ve hareketin doğuşunda ne derece etken olduğunu özetler misiniz?

-İlkin derginiz için beni düşünmüş olmanızdan dolayı teşekkür ederek ve Aralık'a yayın hayatında başarılar dileyerek başlayalım.

Bir kez, şunu belirteyim: Feminizm belirli bir iktisadi-siyasal durakta, belirli tarihsel-toplumsal koşulların ürünüdür. Nedir Feminizimi ortaya getiren tarihsel-toplumsal koşullar?

Feminizm, Avrupa insanının feodal anonimlikten, kapitalizm birey'ine yöneldiği 17. yüzyıl Batı'sında kadının ruhu olup olmadığını tartışan klerikalizme karşı kadının da insan olduğu, erkekle eşit imkanlara kavuşturulduğu anda erkeğe denk bir zihinsel kapasite (ve giderek toplumsal etkinlik) gösterebileceği savının ifadelendirilişidir. Şöyle söyleyecek olursak; Bat'nın Ortaçağ kentlerinde serpilip gelişen serbest ticaret feodal ve dinsel (klerikal) propagandalarından sıyrılarak yeni bir özgürlük anlayışını oluştururken, kadınların bu özgürleşme/bireyselleşme sürecine katılışı Feminizm'dir, diyebiliriz.

Ne ki, kuşkusuz gelişmekte olan kapitalizm, bütün

erkekleri özgürleştirmediği gibi bütün, kadınları özgürleştirme yolunda bir iddiası da olmamaştır. Ülkelerinin iktisadi-siyasal hayatında dümeni ele geçirmekte olan burjuvazinin erkek ve kadınları, topluma dikte ettikleri bu yeni standardın (özgürlük) nimetlerinden yararlanırken, alt sınıflar için bir tek özgürlükten, işgücünü satma ya da açlıktan ölme özgürlüğünden sözedebiliyordu.

Demek ki Ortaçağ'dan çıkan Batı Avrupa toplumları iktisadi temelde ticaretin özgürleşmesi/sermaye birikimi/sanayileşme/kapitalistleşme'yi yaşarken bu sürece siyasal planda uluslaşma/merkezileşme, toplumsal planda ise laikleşme/seküleşime eşlik ediyordu. Feminizm işte bu koşulların kadınlara yansımasıdır; iktisaden kapitalistleşmeden, toplumun laikleşmesi ve/veya sekülerleşmesinden ayrı düşünülmez, diyorum.

-Kadınların politik haklarından dem vuran birkaç "üst sınıf" burjuva kadınının, fabrikatör eşlerinin kendileriyle karşılaştırılamayacak kadar ilkel ekonomik koşullarda yaşamalarını sürdürmeye çalışan emekçi kitledeki kadınlar ve bu kadınların çalışma koşullarının olumsuzluğu gibi birtakım sorunlarıyla ilgilenmemeleri, dolayısıyla hareketin sahip olduğu burjuva karakter üzerine konuyu açar mısınız?

- Doğrusunu isterseniz, burjuvazinin kadınlarının emekçi kitlelerin, özellikle de emekçi kadınların durumlarıyla ilgilenmediklerini söylemek, haksızlık olur. Tabii feminizmin ilk yıllarından sözediyorum. Burjuva feministleri, işçi sınıfından kadınlarla ilgilenmişlerdir; ancak bu ilgi onları işçi sınıfından kurtarma çabası yönünde olmuştur. İşçi kızlara dikiş-nakış öğretmek, evlenmelerine yardımcı olmak vb. "hayır" faaliyetlerini bu meyanda analım. Bu arada, bizde Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan hayır cemiyetlerini düşünelim. Bunların çoğunda devrin önde gelen feministleri görev

almıştır. Şöyle söyleyeyim; işin doğrusu burjuva feministleri, işçi kadınlarla ilgilenmiştir ilgilenmesine ama bu onların "sınıf bilinçleri"ne uygun olarak, "hayır" faaliyetleriyle sınırlı kalmıştır.

-Sizce toplumsal ve tarihsel boyutları olan ve temelde bir olgu olan emperyalizmden kaynaklanan çarpıklıkların kadına özelleştirilmesi son derece eksik ve yüzeysel bir tanımlama değil midir? Ve olayın "kadın sorunu" olarak dikte edilmesi perde arkasında politik ve ekonomik çıkarların bulunduğunu göstermez mi? Kadının sömürüldüğü realitesini gözardı etmeksizin daha genel bir yaklaşımla olayı "insanlık sorunu" olarak formüle etmek ve bu çerçevede birtakım çözümlemelerde bulunmak, bütüncül bir tavır sergilemek daha doğru olmaz mı?

- Kanımca burada önemli olan, yöntem sorunu. Emperyalizmden kaynaklanan çarpıklıkların hayatın her alanına (bu arada kadınların toplumsal yaşamlarına) nasıl yansıdığını ve bunlara karşı nasıl mücadele verilebileceğinin araştırılıp tesbit edilebilmesi, insanın yaşama yöntemli bakmasını gerektirir. Kuşkusuz kadını (günümüzde çoğu feministlerin yaptığı gibi) tek başına bir odak durumuna sokmak, olaylara "kadın açısından" (bu ne demekse) bakmayı adeta eski deyimle "fikr-i sabit" haline getirmek ne ölçüde yanlışsa, kadınların, oldukça karmaşık iktisadi siyasal-tarihsel-toplumsal koşullarından kaynaklanan ikincilliklerini, yine anlamı muğlak bir "insan sorunu" olarak formüle edilmesi de bana hatalı görünüyor. Bence sorunumuz ne "kadın sorunu ve/veya kadın açısı" ne de "insan sorunudur". Sorun, hayatın meselelerine bilimsel bakabilmek, bunlara yöntemli yaklaşabilmek ve rasyonel çözümler önerebilmektir.

- Sosyalizmin kadın yaklaşımını, onun kadınsal niteliklerini önceleştirmeden bir proleter olduğu kabulünden hareketle, emekçi erkeklerle birlikte üretime katılması

gerekliliği kadının doğasına uygun bir öneri mi acaba?

- Sosyalizmin kadının "kadınsal" niteliklerini gözardı ettiği, onu yalnızca proleter olarak gördüğü yolundaki görüşünüze katılmıyorum. Kadının toplumsal hayata ve karar alma mekanizmalarına katılması ile analık işlevlerinin nasıl bağdaştırabileceği, sosyalizmin daima birincil sorunlarından olagelmiştir. Gerek teorisinde, gerekse pratiğinde sosyalizm tarihi bu soruya verilen ya da verilebilecek cevapların deneyimleriyle doludur.

- Bildiğiniz gibi bazı kadın örgütleri kadınlara politik haklar tanınması gibi -o dönemin şartlarında- "ütopyalar" peşinde koşmaksızın, sadece eğitime, mülkiyete ilişkin depolitik sayılabilecek bazı amaçlar çerçevesinde kurulmuştur. Önceleri, yanısıra "Kadınlara Süfraj Hareketi" gibi örgütlenmelere de gidilmiştir. Tüm bu hareketlerin özellikle işçi kitlenin kadınlarına yönelik etkinlikleri çözüm getirici olabilmiş midir?

- Sanırım bu sorunun karşılığı ikinci sorunuza cevabımda içeriliyor. Az önce de söylediğim gibi burjuva feminizmi ne geçmişte, ne de bugün, işçi sınıfı kadınlarına hiç bir yarar sağlamamıştır.

- Neo Feminist akım içinde yer alan bazı fraksiyonlar, toplumsal yaşamı belirleyen tüm ilkelerin erkekler tarafından saptandığını, kadınların bunların tümünü yok sayarak oyunun kurallarını kendilerinin koyması gerektiğini savunuyorlar. Siz de "Niçin Feminizm Değil" adlı kitabınızda sözkonusu fraksiyonlarıa değiniyor ve İsviçre'deki Frau-Ziting grubunu örnek olarak veriyorsunuz. Konuya ilişkin değerlendirmenizi bir de sizden alalım.

- Bunu, **Niçin Feminizm Değil**'de de belirtmeye çalıştım. Ben Kadını erkekten, erkeği kadından soyutlayan, yalıtlayan ve/veya aralarındaki sahte (pseudo) çatışmayı mutlaklaştıran yaklaşımlara karşıyım.

Kuşkusuz, toplumsal değerleri erkeklik üzerine temellendiren patriyarkalizme (ataerkillik, pederşahilik) de karşıyım. Ancak, Batı'da kimi kadın gruplarının bir ara savundukları, mevcut kültür ve uygarlığın "erkekler tarafından, erkekler lehine" olduğu gerekçesiyle reddedilmesinin rasyonel bir tarafı yoktur. Önemli olan, kadınların, insanlığın çıkarlarıyla uyumlu bir uygarlığın yaratılması sürecine nasıl katılabilceğinin düşünülmesidir.

-Feminist hareketlerin politik serüvenine değinelim isterseniz. Kadınlar seçme ve seçilme gibi politik haklar istemine ne zaman başladılar? Kadınlara politik haklar tanınması, politik konumlarının erkeklerle eşit düzeye getirilmesi, bunların yanısıra eğitimde fırsat eşitliği, aile içerisinde "erkek otokrasisi"nin yıkılması ve kadının erkekten bağımsız olarak kişilik geliştirmesi yolunda yürütülen çalışmaların arkasında bazı çıkar çevrelerinin bulunduğunu, tüm bu çalışmalarının kapitalist burjuva takımının hesaplarına uygun düştüğü iddiasına ne derdiniz?

- Feminizmin kapitalistleşme sürecinin bir unsuru olduğunu, kapitalist sisteme tekabül etttiğini, ondan yalıtlanamayacağını, başlarda bir yerde vurgulamıştık. Şöyle söyleyebiliriz: Feminizm kadının kapitalist toplumun bireysellik değerini edinmesi sürecidir.

"Kapitalist burjuva takımının "hesaplarına" gelince ... Kuşkusuz feminizm, hele bu son dalga toplumsal muhalefetin (iktidar açısından) en sakıncasız biçimlerinden biridir. Bunu son yılların Türkiye'sinde rahatlıkla izleyebiliriz; sınıflararası mücadelenin 12 Eylül darbesiyle kesintiye uğradığı bir ortamda feminizmin yılgın aydınlar arasında gözde bir tartışma konusu haline gelmesi bu bağlamda değerlendirilmelidir.

- Feminizm'in, Feminist bazı sapıklarca yaşamlarını

rahatça sürdürebilecekleri bir kültür durumuna geldiği iddia ediliyor. Biyolojik ve psikolojik sapkınlıkları olan "Siyasi Lezbiyenler"in feminizmi temsil ettikleri söylenebilir mi?

- Bu, siyasi lesbienler'in iddiasıdır. Feminizmi, rasyonel sonucuna kendilerinin vardırdığını, erkeği hayatlarındaki son kaleden, cinsel hayatlarından kovduklarını öne sürerler. Feminizmin en tutarlı temsilcilerinin kendileri olduğu iddiasındadırlar. Kuşkusuz, son derece subjektif olan, "Feminizm'i kim temsil eder?" ya da "en hakiki feminist (-ler) kimlerdir?" sorularına cevap aramak bize düşmez. Benim açımdan feminizmin nesnel yeri ve rolünün bilinmesi yeterlidir.

- Batı toplumunun sosyo-politik koşullarında doğan batı toplumsal yaşantısının bir türevi olarak niteleyebileceğimiz feminizmin Türkiye'deki yansımalarıyla noktalayalım.

- Yukarıda da değindim, Feminizmin Batı'da küçük burjuva olarak niteleyebileceğimiz öğrenci-aydın kesimde yükselen bu ikinci dalgası ülkemizde 12 Eylül darbesinin yarattığı koşullarda belirli bir etkinliğe ulaşabildi. Ancak, içinde geliştiği kesimin sorunlarını tüm kadınlara maletmeye çabalayan bu akımın (iktidar kurumlarınca çıkarlarına uygun görülüp sahiplenilen -örneğin Kadın Bakanlığı gibi bazı gözboyayıcı girişimler dışında) kalıcılığının olabilceğini sanmıyorum. Kanımca feminizm tartışılırken esas ele alınması gereken, Cumhuriyet devrinde resmi devlet politikası haline getirilmiş olan Kemalist feminizm'dir. Günümüzde de Devlet'in kadın'a yönelik politikalarının çerçevesini çizen, bu Feminizim'dir. Ülkemiz kadınına Batı standartlarını empoze eden bu burjuva feminizimdir. İşin ilginç yanı, Batı'da olduğu üzere kadınların mücadelesi sonucu değil, Türkiye'nin laikleştirilmesiyle sıkı sıkıya bağlantılı olarak ve Kemalist kadro-

nun tercihi sonucu kabullenilmiş ve kabul ettirilmiştir. Feminizmin tartışmalarında bu yönün asla gözardı edilmemesi gerektiği görüşündeyim.

- Teşekkürler...

Aralık Dergisi
Mart 1988

"TAŞ DEVRİNİN BÜYÜK ANA'SI" ÜZERİNE BİRKAÇ NOT

Bu 8 Mart vesilesiyle gelin, anısı dahi bir hayli gerilerde kalmış, ama zamanında insanların yaşayışında, birbirleriyle kurdukları ilişkilerde, sanatlarında, tapınışlarında; kısası hayatın her alanında belirleyici rol oynamış bir kadını, Taş Devri'nin Büyük Anası'nı analım. İnsanoğlunun çok uzak geçmişinde, daha ilk insansıların mağaraların derinliklerinde, kendilerini çevreleyen amansız doğaya karşı bir ölüm-kalım savaşı yürüttükleri dördüncü buzul çağında olasıdır ki besini ve üremeyi kontrol eden, hayat veren ve alan, koruyucu/yokedici dişi-unsurun belli belirsiz izleri okunabilmektedir. Ancak bu izler buzulların çekilip insanoğlu ve kızlarının mağaralarından dışarıya açıldıkları ve seyrelen av sürülerinin ya da bereketlenen toprak veriminin ardında küçük, geçici-yerleşik, toplayıcı - avcı grupları halinde açıldıkları geç paleolitik (Yontmataş) ve erken neolitik (Cilalıtaş) çağında belirginlik kazanacaktır. İri ve vurgulu göğüs ve kalçaları, küçücük hemen hiç belirlenmemiş başlarıyla Taş Devri Venüs'leri (kil, kemik ve taştan yapılma ana-tanrıça heykelcikleri) Sibirya içlerinden Pireneler'e dek uzanan alanda ortaya çıkan, bilinen ilk kült nesneleridir. Ve tarih öncesi insanı için hayati değer taşıyan bir dizi olgu/kavramı simgeleştirdikleri düşünülmektedir: İlkin genel bir doğurganlık/bereket kavrayışıyla bağıntılıdır bu tanrıça figürleri. İri kalçaları, kocaman göğüsleri ve hemen her zaman gebe olarak tasarlanan şiş karınları henüz babalık olgusunun bilinmediği uzak geçmişimizde, insan türünün devamını

sağlayan bu mucize karşısında duyulan korkulu -saygıyı sezdirmektedir bizlere. Ve bu Taş devri tanrıçaları her zaman çömelmiş, ya da oturur pozisyonda tasvir edilmiştir. Bu onun hem doğurmak-üzereliğini, hem de Toprak'la bağlantısını verir bize. (oturmak sözcüğü, pek çok dilde "sahip-olmak" ile bağlantılıdır.) Mağara (bir buzul çağı kalıntısı olsa gerek. Sonradan rahim ve cinsel organla bağıntılandırılmıştır) -Tepe (Sonraları sınıflaşmaya ideolojik payanda teşkil edecek olan "taht" kavramının arktipidir: Toprak/Tepe/ana tanrıça özdeşliği tepedeki tanrıça/iktidar merkezi'ne doğru çözülürken, "taht" en patriarkal krala dahi, iktidarının meşruiyetini sağlayan "ana kucağı" işlevini üstlenmiştir.)-İlk sular - yılan-göz- kozmik yumurta (ilk yaratılış mitoslarının gözde teması)- pota/kazan/güğüm (süt veren/besleyen ana; özellikle elde çömlek yapımının bir kadın işi olduğu düşünülürse) -dokumacılık-ay-başak gibi daha niceleri, bu Doğurganlık/Toprağın Bereketi/Dişilik özdeşliğine zamanla eklenen simgelerdir. Ve bu simgeler dizini klasik antikitenin sistemleştirilmiş mitolojilerinde olsun, tek tanrılı dinlerin geleneklerinde olsun sık sık başveren kendi içinde tutarlı bir anaerkil mitoloji oluşturmuştur zamanla. Ataerkil geleneğin daha başlarken ilan ettiği kesintisiz savaşa rağmen direnen bir anarekil mitoloji. (Son günlerde ortalığı birbirine katan "Şeytan Ayetleri" tartışmasının odağını teşkil eden Lat, Menat ve Uzza adlı "put"ların gerçekte kökleri uzak geçmişin Ana Tanrıçası'na dayanan ilaheler olduğunu belirtmek, sanırım açıklayıcı bir örnektir.) Ve her ekolden sosyologlar, antropologlar, etnologlar Bachofen-Morgan-Engels'in "anaerkil toplum" tezini çürütmek için harıl harıl çabalaya dursunlar, "Anaerki" bu süreğenliğiyle burjuva biliminin en zayıf noktasından, psikanalizden kapıyı omuzlayıp girmiştir içeri.

Toparlayacak olursak; insanoğlu yeryüzündeki varlığının ilk yıllarında, hayatını ve soyunu sürdürme tarzına uygun olarak rahim/toprak/hayvan bereketinden sorumlu tuttuğu bir Büyük Ana'ya bağlamıştır, diyoruz. Varlığı yüzlerce mağara ve kaya resmi, heykelcik ve taş devri mimari örnekleriyle doğrulanan bu kült, doğurgan bir simgeler sistemini biçimlemiştir. Kadınların faaliyetleri (toplayıcılık, sonradan çapa tarımı, örücülük, çömlekçilik) toplum için önemini yitirip yerini gelişkin teknoloji (demir, saban, çömlekçi çarkı) ve çobanlık ideolojisi (özel mülkiyet ve şeflik/krallık) ile desteklenen erkek yönetimine bıraktıkça başatlığını yitirmiş; ancak gerek mitoloji, gerekse dinde gölgesi daima salınagelmiştir.

YÖNELİŞ, Sayı : 4, Mart 1989

1. KADIN KURULTAYI'NIN ARDINDAN...

1. Kadın Kurultayı, İnsan Hakları Derneği Kadın Komisyonu'nun çağrısına karşılık veren çeşitli görüş ve eğilimlerdeki kadın örgüt ve gruplarının ve konuyla ilgili tekil kadınların altı aya yakın süreli yoğun çalışmaları sonucu Mayıs ayı içinde İstanbul'da toplandı. Çeşitli illerden gelme 2500 kadar kadının katıldığı ve 70 tebliğin sunulup tartışıldığı kurultay, kimilerine göre başarili, kimilerine göre ise başarısız bir şekilde sonuçlandı.

Ben, Kurultay'ın başarılı geçtiği kanısındayım. Kuşkusuz, zaaflarıyla birlikte. Önce bu zaaflara değinmek istiyorum.

*Kurultay kapsamı, son derece geniş tutulmuştu. İş yaşamından cinselliğe, yasalar önünde eşitsizliklerden edebiyatta kadın'a, kadın kurultayı'nda ne aradığı anlaşılmayan travestilerin sorunlarından örgütlenme perspektiflerine, 10'a yakın temada 70 kadar tebliğ, iki günlük bir kurultay için - hele komisyonların oluşturulamayacağı anlaşıldıktan sonra - fazlasıyla ağır bir yüktü. Bunun yerine yalnızca belirli bir konunun, örneğin - ve özellikle - kadın mücadelesi perspektiflerinin ve örgütlenmeye yönelik önerilerin tartışılması, sonuçlar bakımından çok daha verimli ve doyurucu olabilirdi.

*Kurultayda işçi kesimi kadınlarının eksikliği hissediliyordu. Özellikle sendikal mücadele konusunda deneyimli kadınların birikimlerinin aktarılması, belki de sonuçta ortaya çıkan kilitlenmeninin üstesinden gelmede yardımcı olurdu.

*Bazı kurultay görevlilerinin, özellikle ikinci günkü, kimi

kadınların "kurultay'da erkek sözü (bu ne demekse?) söylendiği" gerekçesiyle tansiyonu tırmandırmaları karşısında taraf konumuna girmeleri, sonuçta, ortaya çıkan tatsız tablonun oluşumunda katkıda bulundu.

Bunlar, ilk elde sıralanabilecek zaaflar. Gelelim, işin olumlu yönlerine...

* Hayatlarında hiç Kurultay örgütlememiş, birbirini yeni tanıyan ve üstelik farklı görüşleri savunan kadınların son derece sınırlı maddi olanaklara karşın biraraya gelerek kreşi, yiyeceği, eğlentisi, konaklama olanakları eksik olmamak kaydıyla böylesi bir organizasyonun üstesinden gelebilmeleri, bir başarıdır.

* Türkiye'nin çeşitli yörelerinden, çeşitli kesimlerinden, farklı yaşlardan 2500 kadının böylesine az duyurulabilen bir toplantıyı izlemek için sıcağa, havasızlığa, itiş-kakışa rağmen, zaman zaman saatlerce ayakta kalmayı göze alarak sunulan tebliğleri dikkatle dinlemesi, tartışmalara canla başla katılması, bir başarıdır.

*Pek azı toplumda tanınmış- imza sahibi- 150 konuşmacının kürsüye çıkarak araştırma, gözlem ya da deneyimlerini dinleyicilere aktarabilmesi, sorunun kadın kitlelerine malomuşluğunu gösterir bir başarıdır.

* Vakit darlığına rağmen kadınların siyasal katılımından beslenme durumlarına, eğitimlerinde kadın işçilerin sendikalaşmalarına, basındaki kadın imgesinden göçmen kadınların durumuna kadar geniş bir çerçeveyi kapsayan tebliğlerin, kadın sorunlarına rastgele, sistemsiz değil, belirli bir yöntemle yaklaşılması gerektiğini vurgulamaları açısından bir başarıdır.

* Ve nihayet Kurultay'ın büyük kesiminin kadınların sorunlarını iktisadi-siyasal-tarihsel-toplumsal bütünlüğü içinde ele alınması gerektiğini vurgulayarak sosyalist perspektife yönelmesi ve/ile kadınların sosyalizm için ne yapabilecekleri sorusunun yanına sosyalizmin kadınlar

için ne yapabileceği sorusunun eklenmesi bence en önemli başarıdır.

Sonuç olarak Kurultay'ın başarıları, Kurultayı'ı oluşturan tekil grup ve kişilerin boyutunu aşmıştır. Kurultay ülkemizde kadın hareketi için bir dönüm noktası oluşturabilir ve oluşturmalıdır, diyorum. Ortaya koyduğu potansiyeli değerlendirmek ve genişletmek bugün her zamankinden fazla mümkündür. Yeter ki elimizle yarattığımız bu olanağı -boyutlarından ürkerek- yine elimizle heder etmeyelim.

Varlık, Temmuz 1989 . Sayı 982

SOSYALİZM 'ERKEK SÖZÜ' DEĞİLDİR

I. Kadın Kurultayı 19-21 Mayıs tarihleri arasında İstanbul'da toplandı. 2500 kişinin izlediği kurultayda kadın sorunları üzerine 70 tebliğ sunuldu, 150 kadar kadın söz alarak araştırma, gözlem ve deneyimlerini aktardılar.

Kurultayın başarılarının ve başarısızlıklarının tartışması, katılan taraflar arasında sürdürülüyor; daha da sürdürülecek, kuşkusuz. Ben, Kurultay'da belirginleşen eğilimlere çeşitli gerekçelerle itiraz ederek ikinci gününde Kurultay'dan çekilen feministlerin itirazlarının eleştirisine girmek istiyorum bu yazıda.

Feministlerin (Kurultay'ı terkeden 21 kişilik grubun) ayrılma gerekçesi, "Kadın sorunlarını tartışması gereken Kurultay'ın ideolojik platforma çekilmesi ve/ile Kurultay'da 'erkek sözü' (?) söylemesi" yolundaydı. Öyle anlaşılmaktadır ki feministler tebliğ ve tartışmaların büyük kısmında konuşmacıların "kadın sorunlarının kadının iktisadi, siyasal, tarihsel ve toplumsal konumundan kaynaklandığını" vurgulamalarından tedirgin olmuşlardı. Onlara göre kadınların sorunları "kadın oluşlarından" ve "bir cins olarak egemen cins, yani erkekler tarafından eziliyor oluşlarından" kaynaklanmaktaydı. Konunun "iktisadi-siyasal-tarihsel-toplumsal" bağıntıları içinde sunulması, cins düşmanımız "erkeklerin" uslubuna yaklaştırmaktaydı bizi. Kadın sorunlarının tartışılması daha paylaşmacı, daha yakınmacı, daha dertleşmeci, daha öznel bir uslubu gerektiriyordu. (Boşanma, dayak, sarkıntılık, tecavüz, kürtaj vb. konularda gözlem ve deneyimler gibi...)

Bu yaklaşım belki Batı'daki feminist örgüt (-süz)lenmenin savunageldiği (ya da 1980'lere dek savuna geldiği ... demek gerekir. Çünkü Batı'da kifeminist gruplar artık büyük ölçüde anti-nükleer hareket, çevre ya da barış eylemleri vb. toplumsal muhalefet hareketleri içinde massolmuş durumdadır) bilinç-yükseltme grupları tekniğine uygundur; ne ki yaşam savaşı ile bireysel sorunlar arasındaki bağlantının gözlerden kaçmayacak/kaçırılamayacak ölçüde doğrudan ve acımasız olduğu yoksullaştırılmış ülkemizde kadın işçileri, ebe-hemşireleri, banka görevlilerini, ev kadınlarını, sendikacıları, öğretmenleri... tecavüz ve sarkıntılık öyküleriyle erkeklere ve yalnızca erkeklere karşı seferber etmek bir hayli güç olsa gerek. Onların giderek yakıcılaşan hayat koşulları karşısında, kendileriyle aynı koşullar altında ezildiğini gözlemledikleri kocalarından, babalarından daha gerçekçi hedeflere ihtiyaçları var. (Umarım buraya kadar söylediklerimden tecavüz ve sarkıntılığı savunduğum ya da aklamaya çalıştığım sonucuna varılmaz. Bir kez daha söyleyeyim; kadın hareketinin hedefini doğru seçmesi gerektiğini vurguluyorum yalnızca.)

Bu bağlamda, sosyalist bir kadın hareketi perspektifinin üretimci-emek sahibi kadınlara daha doyurucu gelmesine şaşmamak gerekir.

Pekiyi, acaba sosyalizm feministlerin gördükleri -ya da göstermek istedikleri - gibi bir "erkek sözü" müdür?

"Malûmu ilâm" pahasına da, okuru sıkmak pahasına da olsa, bu taşı kuyudan çıkartmaya çalışmak gerekiyor.

Sosyalizm basitçe üretim araçlarının üretimci emek sahiplerinin kollektif mülkiyetinde bulunduğu ve toplumsal değerlerin sermaye değil, emek temelinde örgütlendiği iktisadi-siyasal-toplumsal sistemdir. Sosyalist kuram biyolojik cinsleri değil, toplumsal sınıfları temel alır. Dahası, yalnız kapitalizmi değil, tüm sınıflı toplum biçimlerini

inkâra uğratmaya yöneldiğinden, bir sınıflı toplum ideolojisi olan patriyarkalizme* de özde karşıdır. İşte en fazla bu yönüyle sosyalizm bir 'erkek sözü' değil, tam tersine kadın yandaşı bir öğretidir. Kadınıyla erkeğiyle tüm insanların içsel varlıklarını geliştirmelerinin önünde duran maddi (iktisadi sömürü, siyasal baskılar) ve manevi (yabancılaştırıcı tüm etkenler: Din ve geleneklerin etkisi, ahlaki tabular...) engelleri kaldırarak insan kapasitelerini alabildiğine genişletmeyi hedefler. Bu bağlamda kadının kurtuluşu perspektifi gerek Marksist kuramda, gerekse devrim pratiğinde sosyalizmin olmazsa olmaz bir veçhesini oluşturur.

Bu işin kuramsal yönü. Doğaldır ki, sosyalizm "göklerden inme" değildir. Yaşamı sürdürme uğraşı içindeki insanların birbirleriyle girdikleri ilişkiler içinde karşılaştıkları çıkmazlardan birini bulup formüle ettikleri bir çözüm önerisidir. Ve yaşayan, gelişen iktisadi, siyasal, toplumsal ilişkiler içinde doğaldır ki sorunlar, darboğazlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlardan, darboğazlardan bir kısmı da, sosyalist yapılanış içinde yer alan kadınlarla doğrudan ilgilidir. (Özel yaşamın yeniden örgütlenişi, çalışma koşulları ve süresi, karar alma mekanizmalarına en yüksek düzeyde katılımı sağlayacak düzenlemelerin gerçekleşmesi ve bunun için bütçeden gerekli payın arttırılabilmesi, nüfus sorunları gibi...) Bu sorun ve darboğazlara getirilecek çözümlerin ne denli kadınlardan yana oluşunu ya da kuşkusuz kadınların örgütlü gücü ve toplumun geleceğine olduğu kadar kendi sorunlarına da sahip çıkabilme, rasyonel çözümler üretebilme kararlılığı belirleyecektir.

* Patriyakalizm (ataerkillik), Marksist terminolojide özel mülkiyetle birlikte oluşan ve kadının ikinci cins kabul edilmesi üzerine temellenmiş yöntemcilik geleneğidir.

Görüş, Temmuz 1989

BAĞIMSIZ KADIN HAREKETİ?

Kadının toplumsal konumu sorununun ülkemiz sosyalistlerinin yeni sosyalist gündemlerinin odak noktalarından biri haline gelişi, kuşkusuz sevindirici bir gelişmedir. Ancak kimi kesimlerin kadınların kurtuluş mücadelesini "erkek egemenliğinin bütün sınıfları kesen bir egemenlik biçimi olduğu ölçüde ancak bağımsız bir kadın hareketi aracılığıyla verilecek bir mücadele" olarak algılaması Batı'da feministlerin (kaçınılmaz olarak) düştükleri hataya davetiye çıkarmak anlamına gelmektedir. Öngörülen (Bkz. "Sosyalistlere" başlıklı çağrı, **Birikim**, Temmuz 1989, sayı 3, s. 79) ve betimlenen (Bkz. Yüksel Selek, "Küçük Kadın Ne Oldu Sana?"", **Yeni Açılım**, Temmuz 1989, s.15, s. 46-51) "**bağımsız kadın hareketi**" 1960'lı yılların sonlarında Batılı kapitalist ülkelerde kentli küçük burjuva aydın kadınlar arasında ortaya çıkmış olan modeldir ve 70'li yılların sonlarında , ya sistemle bütünleşerek /sosyal demokrasi içinde massolarak ya da marjinalleşerek yokolmuştur.

Kuşkusuz yolunu arayan bir ülkede şu ya da bu tarz model önerileri yapılabilir. Ancak, yakın bir geçmişte, bizzat uygulamaya konuldukları ülkelerde iflas eden/sönen bir modelin, kadın kitlelerine ne kazandırıp ne yitirttiği ve sözü geçen ülkelerde 1) Cinsiyetçi kültür dönüştürülmediğine ve 2) Bu kültürün biçimlendirdiği ayrımcı toplumsal ilişkiler, örgütlenmeler, kurumlar, toplumsal pratik değişmediğine göre, (Y. Selek, agy, s. 50) neden söndüğü tartışılmadan bunu bir bütün olarak ülkemize önermenin gerisindeki niyeti kavramak, bir hayli güç...

Batı günümüzde "post-feminizm" adı verilen dönemi yaşıyor. Feminist eylemlere katılmış kadınlar yoğun bir şekilde "**nerede yanıldıklarını**" tartışıyorlar. Bu tartışmalar, benim bildiğim kadarıyla ülkemizde pek az dikkate alındı.* Ne ki, bu tartışmaların feminist model ithalatçıları tarafından açılmasını beklemek de anlamsız gözükmektedir. Bu nedenle feminist modelin temelde yanıldığı (dolayısıyla "sonrası" eleştirilerde odak teşkil eden) iki noktaya değinmeyi gerekli görmekteyim.

Bunlardan ilki, feminizmin tüketim toplumu standartlarınca biçimlenmiş kadın-birey tiplemesenin ötesine geçemeyişidir. Şöyle söylersek feminizm Batı'da:

- Yalnız yaşayan (dolayısıyla kapitalist pazarın genişletilmesi işlevini ikiye katlayan),
- İyi eğitimli, meslek sahibi, mesleğinde yükselmek isteyen (dolayısıyla kıran kırana rekabetçi, alabildiğine bireyci),
- Parasını değerlendirmesini bilen (ayrı bir banka hesap cüzdanı, borsada, sonuçta hep kumarhanenin kârlı çıkacağı şekilde kâh çıkan, kâh batan hisse senetleri, tahvilleri olan; gayrımenkul spekülasyonlarını öğrenmeye çabalayan, bunun için danışmanlara avuç avuç para döken),
- Cinsel yaşamını düzenlemede özgür (günümüzde bu özgürlük AIDS ve AIDS korkusu tarafından bir hayli sınırlandırılmıştır...),
- Özgürlüğünü her geçen gün genişleyen ve çeşitlenen tüketim pazarının sunularına tabi kılmış (otomatik çamaşır, bulaşık makinası, deterjan, otomobil, ev bilgisayarı, aybaşı tamponu, spor ayakkabı, rahat/şık /kadınsı giysiler, dişilik ve kişiliği vurgulayan ruj, far ve fondöten-

* Bu konuyla ilgili olarak bakınız, B. Avar, "Mexio'dan Nairobi'ye -Yoksullar feminizmi tartışıyor, Varlık, Mart, 1986 ve sibel Özbudun "batı'da Özgürlük Sonrası kadın literatürüne bakış, Varlık, Temuz, 1987

ler, biyolojik-aktif kırışık kremleri, jogging, aerobik, vejeteryan diyetleri, kadınsı sigaralar, pipolar, epilady, tenis raketi, Malibu, cin-tonik, Maldiv adalarında tatil, moda dergileri...)

- İktidar odaklarına (parlamento, hükümet, bürokrasi, kilise, iş dünyası) entegre olmak için var gücüyle çabalayan,

- Ve çevre kirlenmesi, silahlanma benzeri kimi eleştirileri mahfuz tutmak kaydıyla ülkesindeki "demokratik ve insan haklarına saygılı" sistemin gözü kapalı savunucusu, rejimsever, kadın tipinin oluşturulmasında gerçekten son derece yararlı olmuştur. Bu da baştaki rejim-karşıtı üslubu ne olursa olsun, sistemin istemlerine son derece uygun bir gelişmedir.

Evet, Batı feminizminin bir temel hatası "kadın hareketinin bağımsızlığı" adına kadının toplumsal konumunu sisteme ilişkin sorunlardan yalıtlaması olmuştur, diyorum. Bu durum, pazar tarafından "yutulmasını" son derece kolaylaştırmıştır.

Gelelim ikinci (bence daha önemli) hataya:

Feminizm kadını çocuktan yalıtlamıştır: "Kadının bedenini sahiplenme hakkı" adı altında çocuk doğurmamanın her biçimi (doğum kontrolu, kürtaj, erkek kısırlaştırılması, eşcinsellik...) savunulmuş, ne ki **büyük bir kadın çoğunluğunun** çocuk sahibi olmayı **arzuladığı**, gözardı edilmiştir. Bu nedenle, çocuğu gözden çıkarma lüksüne sahip, metropollerde yaşayan meslek sahibi, orta sınıf kadınlar arasında rağbet görürken bir türlü alt sınıflara (hele köylülüğe hiç) seslenmeyi beceremiştir. Feminizmin **bu** konuda tutarlı bir önerisi olamamıştır. Kadın 'doğurmama hakkı"na sahip olmasını savunmak başka bir şeydir, çocuk sahibi olmak isteyen bir kadın çoğunluğunun toplumsal statüsünü yükseltebilme uğraşında nasıl iktisadi-siyasal-toplumsal destekler

sağlanabileceğini araştırmak bambaşka bir şey. "Çocuk bakımında babalara eşit sorumluluk yüklensin" önerisi ise, feministlerin, tam da karşı oldukları aile kurumunu korumaya yönelmesi bakımından paradoksallık arzetmesi bir yana, gerçekçilikten ve daha da önemlisi, çözümleyicilikten uzaktır.

Oysa kadın sorunun tarihine kaba bir göz atış dahi, bunun özünün çocukta düğümlendiğini (yeni kuşakların bakımı ve yetiştirilmesi) kavramaya yetecektir. Kadın çocuk doğurduğu ve yaşamının ilk yıllarında onun bakımı ve beslenmesiyle yükümlü olduğu içindir ki biyolojik işbölümü toplumsal düzeye yansıtılmış, toplumda ezen-ezilen ilişkilerinin biçimlenişiyle birlikte patriyarkalizm şekillenerek etkisini günümüze dek sürdürebilmiştir. Sınıflı hiçbir toplum biçimi, içerdiği egemenlik yapısını pekiştiren bu ilişkiyi değiştirmeye yönelmemiş, aksine ideolojik yüklemlerle kutsamış, değiştirilmez kılmıştır. Tarihte pragmatizmden eni iyi yararlanabilen sistem olan kapitalizm ise bu ilişkiden dönemine ve çıkarlarına uygun olarak yararlanmasını bilmiş, kâh kadınları düşük ücretli yedek sanayi ordusu olarak kullanmış, kâh "kutsal aile ocağı"na geri göndermiş, kâh erkek proletere karşı ücret sınırlayıcı, kâh geleceğin işçilerinin ücretsiz yetiştiricisi, kâh giderek genişleyen bebek/çocuk ürünleri pazarının müreffeh tüketicisi olarak yararlanmıştır.

Sosyalizm ise, ev işlerinin toplumsallaştırılması, yaygın mahalli ve işyeri kreşleri, ücretsiz sağlık hizmetleri vb. öneri ve uygulamalarla kadının eğitim ve çalışmasını geniş ölçüde sağlayabilmiş olmakla birlikte, iş saatleri dışında mesai gerektiren uğraşlara (mesleki ilerlemeye yönelik eğitim, sendikal ya da siyasal faaliyet, bilimsel-teknik araştırmalar...) kadın nüfusunun ancak küçük bir oranının katılabilmesine olanak sağlamış, böylelikle ortaya toplumsal karar alma organlarında üst basamak-

lara çıkıldıkça kadın oranının düştüğü, bilenen tablo çıkmıştır.

Kanımca kadın kurtuluşunu öngören hareket 1) Kadını toplumdan; ve 2) Kadını çocuktan soyutlamayan bir dengenin arayışına yönelmekle yükümlüdür. Sosyalizm deneyimleri, yapabildikleriyle -yapamadıklarıyla bu düğümün çözülmesine yönelik çabalarda önemli ipuçları içermektedir. Kadının çocuğa rağmen değil, çocuklarla birlikte toplumsal hayatla bütünleşmesi, karar alma mekanizmalarına eksiksiz katılması, zenginlik kaynaklarının toplumun üretici çoğunluğunun çalışma, çevre ve katılım koşullarını iyileştirecek yönde kullanıldığı bir işleyişte mümkün olabilecektir. Kuşkusuz ki,

- Emeğin üretkenliğinin arttığı,
- Çalışma sürecinin bireyin toplumsal ve kültürel zenginliğini geliştirme süreciyle bütünleştiği,
- İş ve yaşam alanlarının/mekânlarının aynı isterler doğrultusunda yeniden düzenlendiği,
- Denetim mekanizmalarının odaklaşmaktan çıkartılarak toplumsallaştırıldığı,
- Toplumsal değerler siteminin "sahip olmak"tan "varolma"ya, tüketim isteğinin "nesneler"den "yapıtlar"a yöneldiği bir toplumsal sistemde kadın, erkek ve çocuk tüm bireyler, gerçek özgürlüklerini bulabileceklerdir.

Görüş, Eylül 1989

"TEK BAŞINA KURTULUŞ OLMAZ"

"Kendinizi okurlarımıza tanıtır mısınız?"

"Öncelikle derginize bana yer ayırdığı için teşekkür ederim. 1956'da İstanbul'da doğdum. Üsküdar Amerikan Kız Lisesini bitirdim. Sonra Paris'te üç sene sosyoloji eğitimi yaptım, tamamlamadım. İstanbul'a döndüm. İstanbul Edebiyat Fakültesinde Sosyal Antrepoloji'yi bitirdim. İstanbul'a döndüğüm 1977 yılından itibaren yayıncılıka uğraştım. Önce Havass yayınlarını kurduk arkadaşlarla beraber. 1982'ye kadar sürdü. Süreç dergisini çıkardık. Daha sonra, Türkiye'nin 1980 sonrası koşulları nedeniyle, dergi yasaklandıktan sonra yayıncılığa devam etmek olanağımız kalmamıştı. Yayınevini kapattık. 1983 yılında Süreç Yayıncılık olarak yeni bir yayın girişimimiz oldu. Bu benim açımdan dört sene kadar devam etti. Epeyce kitap çıkarttık, fakat yayıncılığın yaşadığı mali krizi aşamadığımız için, 1987'de ben yayıncılığı bıraktım. Yayınevi şimdi başka düzeylerde devam ediyor. 1987'den bu yana çeviriler ve araştırmalar yapıyorum. 1975 yılından beri de kadın sorunuyla ilgileniyorum. Kadınlarla ilgili çeşitli araştırma ve yazılarım var. Bir de kitapçık çıktı 1983 yılında. Adı "Niçin Feminizm Değil?" Bunun dışında özellikle kadın konusuyla ilgili birçok dergide makalelerim yayınlandı."

"1980 sonrasında Türkiye'de kadının genel durumu nasıl bir değişim göstermiştir? Toplumsal -siyasal yaşama katılım derecesinde bir gelişme veya gerilemeden söz edebilir misiniz?"

"İlginç bir soru. 1980 sonrasında Türkiye'de genel

olarak pek fazla bir değişiklik yok. Yalnız özel kadın kesimleri gerçekten çok etkilendi 1980 koşullarından. Sorunuz aslında başlı başına bir araştırma konusu ve henüz verileri ortada değil. Böyle bir araştırma yapılırsa çok güzel olur. Ben yalnız gözlemlerimi aktarayım.

Türkiye'de 1980 ve sonrasındaki gelişmelerden etkilenen kadın kesimleri nedir? Bir kere anneler var. Türkiye'de 1980 askeri darbesi ve ondan sonraki faşist uygulamalar, yüz binin üzerinde genç insanı tezgaha çekti ve bu insanlar, insanlık tarihinin yüzkarası sayılabilecek ağır işkencelerden geçtiler. Ağır mahpusluk koşullarında yaşadılar. Türkiye halkı ne yazık ki çok fazla mücadele etmedi. İlgisiz kaldı. Fakat olanları çok dikkatle ve içleri kanayarak izleyen bir kesim vardı: Anneler. Bunlar her kesimden insanlardı, özellikle emekçi kesimden kadınlardı. Onurlu bir direniş gösterdiler ve bu kanayan yarayı dünyaya göstermede önemli bir işlevleri oldu. Daha sonra TAYAD ve İnsan Hakları Derneği'nin çekirdeğini teşkil etti analaın direnişi. Direnirken iç değişimleri yaşadılar. Her biri evinin kadınıyken, dört duvar arasında otururken, yahut da işinde gücündeyken, hayatla ilgilenmeye başladılar. Hayatı dönüştürme sürecine girdiler, politize oldular.

1980 sonrasının ikinci kesimine, 1968 kuşağı kadınları diyebilirim. 1968 kuşağı radikal bir kuşaktı. Türkiye'de önemli işler gerçekleştirmiş, önemli açılımlar getirmiş bir kuşaktı. 1968 kuşağı kadınları 1980 sonrasında 40 yaşlarına vardılar. Meslek sahibi ve mesleklerinde söz sahibi kadınlar oldular. Bu kadınlar da kendi kategorilerinde bir dönüşüm yarattılar. Türkiye'de meslek sahibi kadınlar 1980'lere gelinceye kadar oldukça geleneksel, Kemalist çizgiyi savunan kadınlardı. 1980 sonrasında bu, dönüşüme uğradı. Bunda 1980'in de acılarını yaşamış 1968 kuşağı kadınlarının önemli bir işlevi oldu zannedi-

yorum.

1980 sonrası gelişmelerden etkilenen bir başka kadın kesimi, 12 Eylül öncesi devrimci hareket içinde yer alan genç kadınlardı. Bir kesimi ağır deneyler geçirdi, bir kesimi yoğun savrulmalar yaşadı. Bu kesim, 12 Eylül sonrasında gelişen feminizm olgusunda ağırlıklı yer aldı. Bir kesimi feministler, bir kesimi sosyalist feministler arasında, bir üçüncü kesimi de sosyalist hareket içinde kadın sorunlarını gündeme getirip, her biri kendi siyasal bilinci çerçevesinde çözüm aramaktadır.

1980 sonrasında etkilenen ve dönüşüm geçiren bir başka kadın kesimi, islami kesimdir. Türkiye'de gelenekçi islami kesimler, 1970-80'lere kadar kızlarını mümkün olduğu kadar az okuturlardı. Daha sonra belli bir sermaye birikimi ve batılı yaşam tarzıyla ister istemez uzlaşma sonucu kızlarını okutma yolunda gelişim gösterdiler. Bu kızlar özellikle taşra kentlerinden İstanbul ve Ankara'ya akmaya başladılar. Radikalleştiler, ancak geleneksel anlayışlarından koparak değil. Bu durum islami radikalizme, islam fundamentalizmi de denilen gelişime yol açtı. İçlerinde çok dikkate değer araştırmaları olan genç kadınlar var. Yalnız yeni-islam kadını kimliğinin tam olarak oluştuğu söylenemez. Bu kesim de arayış içinde.

1980 sonrasının dikkati çekilmesi gereken acılı bir hadisesi de fuhuş. Fuhuş çok yaygınlaştı. Türkiye'deki yaşam koşullarının çok zorlaşması, gelir uçurumunun çok açılması ve sürekli bir özlem pompalanmasına, tüketimcilik pompalamasına gidilmesinin ağırlıklı bir payı var zannediyorum bu olguda. Pek çok genç kadın vücudunu piyasaya sürerek hayatını kazanmak ve tüketim isteklerini karşılamak yoluna gitti. Bu herhalde şimdiye kadar saydığım gelişmeler arasında en acılı olanı ama, hayat acıların ve umutların içiçe örülmesiyle gelişiyor."

"Günümüz Türkiye'sinde kadın hareketinin gelişme

düzeyi nedir? Sosyalist örgütlerde, kitle örgütlerinde çeşitli feminist gruplarda kadının sorunun çözümüne yönelik çok değişik düşünceler var. Bunları ana hatlarıyla açıklayabilir misiniz?

"Türkiye'de 1980 sonlarında kadın hareketi kendini daha yakından hissettirmeye başladı. 1980 öncesi ve sonrası diye bir ayrım yapılmasına taraftar değilim. Arada kesin bir kopuş yok. Türkiye'de 1960'lardan beri bir kadın hareketi var. 1980 sonrasında belirginlik kazandığı doğru. Sol kesimde iki ana eğilim ortaya çıktı. Bunlardan birisi feministler, diğeri de sosyalistler diye özetlenebilir.

Feministlerin kendi aralarında üç kesim sayılabilir: Radikal feministle (Kadın Çevresi daha sonra Feminist dergisi çevresinde toplananlar); sosyalist-feminist olarak kendilerini adlandıranlar, Kaktüs dergisi çevresi ve örneğin Ayrımcılığa Karşı Kadın Kadın Derneği (Sosyalist Parti'ye yakın bir çizgi). Marksist-feministler eski İKD (İlerici Kadınlar Derneği) çevresi. Özellikle yurtdışına çıkıp da, dışarıda feminizmle karşılaşıp ondan etkilenen ve döndükleri zaman feminizmi benimsediklerini açıklayan bir kesim oldu bunlar.

Özetin özetiyle görüşlerini sıralayayım:

Radikal feministler; kadın-erkek zıtlaşmasının, her türlü toplumsal ve sınıfsal zıtlaşmaları aştığını, ötesinde olduğunu yahut da daha değişik bir boyut olduğu görüşündedir. "Biz sosyal sorunlarla ilgili değiliz, bizim esas problemimiz kadın erkek sorunsalının çözümlenmesidir. Orada da bir sömürü vardır. Bu sömürü özellikle ev içinde gerçekleşmektedir. Ev içinde kadın, erkek tarafından sömürülüyor. Emeği ve bedeni sömürülüyor. Bunu bir kadın-erkek mücadelesiyle ve erkeğin kendisini üstün kıldığını varsaydığı bütün değerleri bir kenara bırakmasıyla çözümlenir," diyorlar.

Sosyalist feministler; radikal feministlerin bu söylemini

kabul ediyor, fakat bir toplumsal projeyle bütünleştirilmesi gerektiğini savunuyorlar. Toplumsal projeyi de sosyalizm olarak tanımlıyorlar. Yalnız sosyalizmin kadın yanının eksik olduğunu, hatta sosyalizmin bunu başaramadığını, sosyalizme feminist bir yaklaşımın gerekli olduğunu, sosyalizmin ancak feminizmle tamamlanacağını söylüyorlar.

Marksist feministlerin ne söyledikleri belli değil. Bu söylenenleri haklı buluyorlar ama özgün bir tezleri yok. Özgün görüşleri, anlaşıldığı kadarıyla örgütlenme anlayışlarında. Gerçi bütün feministler tarafından paylaşılan örgütleniş -ya da örgütlenemeyiş- anlayışı, her üç grupda merkezi örgütün hiyerarşik ve erkek egemen anlayışın ürünü olduğunu varsayıyorlar. Küçük gruplar halinde, oldukça informel, zaman zaman toplanan, daha kadınsı, daha duyarlılığı olan, örgüt disiplininden uzakta, kendiliğinden bir oluşumu savunur görünüyorlar. Zaman zaman bu küçük grupların bir kampanyada birleşip, daha sonra kendi bildiğini okuması biçiminde örgütleniş anlayışları var.

Sosyalistler arasında ise, iki ana eğilim ortaya çıkıyor. Bir tanesi DEMKAD ve DKD çizgisi olarak toparlanabilir. Kadın hareketinin daha ziyade anti-emperyalist, anti-faşist yanını vurgulayıp, kadının katılımı sorununa biraz daha ikincil planda bakan ve esas ideolojik mücadeleyi, feminizmle yapılması gerekir şeklinde formüle eden bir anlayış.

Bir de yeni yeni şekillenen bir başka anlayış var. Adı konulmamış bir eğilim. Çeşitli sosyalist çevrelerden kadın arkadaşlar arasında tartışılıyor. Temel olarak demokratik, merkezi, kitlesel bir kadın örgütlenmesi hedefleniyor. Kadınlık sorunlarını paylaşan ve fakat bunun toplumsal bir boyutu olduğunu benimseyen, toplumun dönüştürülmesini hedefleyen kadınların bir araya gelerek

oluşturduğu bir eğilim. Temel yaklaşımları, kadın sorunlarının sosyalizmle çözümleneceği doğrultusunda ve fakat sosyalizme kadın katılımını öngörüyor. Kadın katılımı olmayan bir sosyalizmin, eksik bir sosyalizm olacağını savunuyor. Kadın örgütlenmesinin günümüzde bu projeyi oluşturması gerektiği doğrultusunda bir yönelimleri var."

"Son yıllarda ülkemizde, kendi içinde düşünsel birliği bulunmamakla birlikte, 'feminizm' olarak adlandırılan bir akım, özellikle basın yoluyla kendinden söz ettiriyor. Ortaya çıkış nedenleri sizce nelerdir? Dünyada (özellikle Batı Avrupa'da) bitmiş sayılan bir akımın Türkiye'de canlanma göstermesi hangi nedenledir?

"Ortaya çıkış nedenleri arasında birkaç nokta var: 12 Eylül Türkiye'de sol kesim içinde gerçekten bir moral çöküntüye yol açtı. Daha önce sıkı sıkıya sarınılan örgütler, yani bir anlamda örgüt fetişizmi dağıldı. İnsanlar savruldular ve aksi gibi dünyada sosyalizm adına savunulan düşüncelerin oldukça sarsıntıya uğradığı bir döneme de denk düştü. Dolayısıyla yalnız kaldı Türkiye solcusu. Şimdiye kadar hiç ilgilenmediği bir alandaki problemler tarafından yenilmeye başladı. Gündelik hayat gerçekten çok önem kazandı. O güne kadar ertelenen bütün sorunlar, 1980 sonrası solcu aileler içinde gündeme geldi, yaşanmaya başladı. Bunlar yalıtılmışlık, geçim sıkıntıları, maddi olanaksızlıklar, donanımların azlığı ve dayanışmanın zayıflığından kaynaklanıyordu. Türkiye solu 1980 öncesinde, ve yahut da, kendi tarihi içinde, kendi bireylerini güçlendirebilecek bir kurumsallaşma, kendi bireyleriyle dayanışabilecek bir kurumsallaşma yaratabilseydi; zannediyorum bu denli savrulma ve demoralizasyon olmazdı.

Bu işin birinci yönü. Özel hayatlar ön plana çıktı. Özel hayatlar içinde roller sorgulanmaya başlandı. Bir kesim

kadını feminizme yönlendirdi. Kadınlar inanmış solcular olmalarına rağmen, sol örgütler içindeki yerlerinin çay servisi yapmak, bildiri taşımak, daha militan örgütlere mensupsa silah saklamak yahut kuryelik görevleriyle sınırlı olduğunu ve fakat ideolojilerin üretilmesinde ve yönlendirilmesinde ve karar mekanizmalarında bulunmadıklarının farkına vardılar. Bu Türkiye sosyalist hareketi içindeki feministleşmenin bir yönü, öznel yönü. Öte yandan bir nesnelliği var bunun. Türkiye solu kadın sorunları üzerinde pek az kafa yordu, pek az düşündü. Benim hatırlayabildiğim, 1920-1925'lerde Şefik Hüsnü'nün bir yazısı var. Dr. Hikmet'in zannediyorum "Kadın sosyal sınıfımız" diye bir araştırması var. 1975'de Aytunç Altındal'ın "Türkiye'de Kadın"ı var. Bir de Marx-Engels, Lenin,'den yapılmış çevriler var. Bunlar yeterli cevap sayıldı. Kadın örgütlenmeleri ise; 1968'lerde hatırlayabildiğim kadarıyla Devrimci Kadınlar Birliği (DKB) diye bir örgüt vardı. 1975'de İlerici Kadınlar Derneği kuruldu. Her iki örgütlenme de, kadınları sosyalizm mücadelesine çekmek başlığı altanda, belirli siyasi örgütlere kadınlar arasından sempatizan devşirmek anlayışı hakim oldu. Bu beraberinde sekterliği getirdi. Bu örgütler, özellikle İKD'yi daha yakından tanıyorum, öbürkü zaten pek fazla gelişememişti; bölünmeleri, parçalanmaları getirdi. İKD 40.000 kadar üyeye ulaşmasına rağmen başarılı olamadı, yani 1980 sonrasına bir sosyalist kadın tipolojisi taşıyamadı. Zaten o gün İKD'nin yönetiminde olan kadınların çoğu, bugün feministleşmiş durumdalar.

Bunun yanısıra, Türkiye'de bir telif hakları kanunu var. Telif hakları kanununa göre, on sene sonra kitapları ücret ödemeden çevirebiliyorsunuz. Dolayısıyla feminizmin Türkiye'ye geç gelmesinin bir nedeni de zannediyorum on sene önceki yayınların Türkçeye 1980 sonrasında tercüme edilebilir oluşundadır.

Bu işin bir yanı. Esas nedeni zannediyorum 1980 sonrasının bireyselleşmesinde aramak lazım. 1980 sonrasının solcusu içe döndü. İçe kapanırken kendi değerlerini gözden geçirdi. Bunu yaparken de belki biraz diğer uca savruldu. Aşırı örgütçüyken, aşırı bireyselleşti. Feminizmin gelişimini bu bağlam içinde değerlendirmek gerekiyor tahmin ediyorum."

"Erkek feminizmi olarak da adlandırılan bir eğilim var. Hangi özelliklere ve düzeye sahip olduğuna bakılmaksızın 'kadın olmayı' öne çıkarmak, bu konudaki her çeşit anlayış ve talebi savunmak olarak kendini gösteriyor. Nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"Güzel bir soru. Herhalde yukarıda söylediklerimle bağlantılı olarak, erkekler de kendilerini sorgulamaya başladılar. Kendi iktidar anlayışlarını sorgulamaya başladılar. Bunu yaparken de, bir anlamda suçluluk duygusuyla davranmaya başladılar. Bence bu sorgulamada ilk verilen cevapla yetinmemek gerekiyordu. Ama akıntıya kolay kapılıyoruz. Sorgulamak ve eleştirmektense, hangi yön ağır basıyorsa ona kapılmak herhalde daha kolayımıza geliyor.

Sorunun ikinci bölümü; yani hangi özelliklere ve düzeye sahip olduğuna bakılmaksızın kadın olmayı öne çıkartan anlayış; aslında bence kadınlık bilincini veya kadınların toplumsal hayata katılma kadınların karar alma mekanizmalarına katılma yönünü öne çıkartmaz. Kontenjanların belki önemli olduğu söylenebilir, ben o görüşü savunmuyorum ama, çeşitli örgütlerde kadınlara kontenjan ayrılması, kadınlar genellikle daha az gelişkin oldukları için kontenjanla kendilerini geliştirmeleri için bir eğilim var. Bence kadınlar önce içsel değerlerini, bilinçlerini geliştirmeliler. Ondan sonra gerçekten bileklerinin hakkıyla geldikleri yere gelmeliler. 1980 sonrası eğilim bu bakımdan tehlikeli kadınlar açısından. Kadınlar, bu kadın-

lık alanına hapsoldular. Yani siz feminizmle uğraşın, siz kendi haklarınızla uğraşın, bunu sürekli olarak gündemde tutun tavrı da bana çok kısıtlayıcı geliyor. Bence kadın, Türkiye sosyalist hareketi içinde yer ve karar sahibi olmalı ve hareketin yönlendirilmesinde, sosyalist perspektiflerin çizilmesinde, uzun erimli politikaların oluşturulmasında etkili olmalı. Kadının gerçek kurtuluşu bence bu. Kadının hayatın akışı üzerinde söz ve karar sahibi olabilmesi gerek. Bunu sağlayacak mekanizmaları yaratmakla yükümlü toplum diye düşünüyorum. Yoksa kadınların sadece kendi sorunlarına yönelmeleri, içe kapanmaları, biraz kadınların gettolaşmasını getirecek. Böyle bir sakınca var. O bakımdan pek sağlıklı bulduğumu söylemem bu gelişimi."

"Sovyetler Birliği ve çeşitli Doğu Avrupa ülkelerinde son yıllarda çok çeşitli akımlar ortaya çıktı. Rock gruplarından ırkçılara, çevrecilere kadar hemen her çeşit akım ortaya çıktı. Ancak 'saf kadın hareketi' olmak iddiasında bir akım görülmedi. Nasıl değerlerdiriyorsunuz?"

"Bu kadar iyimser değilim. Bildiğim kadarıyla S. Birliği'nde bir kadın hareketi var. Feminist bir grup var. Fakat varlık gösteremedikleri doğru. Zannediyorum Batı basınıyla ilişkiye geçtikçe, Sovyetler'in Batı'yla ilişkileri sıklaştıkça, bu grubun biraz da arkasından itilerek öne çıkartılacak. Bu bakımdan bir kadın hareketi çıkmayacaktır diye bir şey yok. Bunun çıkmasının kuşkusuz bazı nedenleri var. S. Birliği'nde kadınlar eğitim alanında olsun, iş alanında olsun, formel bir ayırıma tabi değiller. Aksine buru destekleyici mekanizmalar yaratılmış. Kadınların sosyal hayata katılma mekanizmalarını ileri düzeyde yaratabilmiş bir ülke olduğunu düşünüyorum S. Birliği'nin. Buna karşın karar organlarında, özellikle karar alma mekanizmasının basamaklarında yükseldikçe kadınların azaldığını görüyoruz. Bunun nedenleri neler?

Zannediyorum yatırım öncellikleri programında kadınların yeri biraz ikincil planda tutuldu. Başka alanlara yatırım yapılırken, örneğin ev işlerinin sosyalleştirilmesi konusundaki yatırımlar oldukça düşük düzeyde kaldı. Ayrıca Sovyetler'in, Doğu Avrupa'nın diğer ülkeleriyle paylaştıkları teknolojinin geriliği gibi bir problemleri var. Bu da zannediyorum, ev işlerinin sosyalleştirilmesindeki geriliklerinin nedeni oldu. Ayrıca hizmet sektörü de oldukça zaaflı bilebildiğim kadarıyla. Dolayısıyla kadın, sosyal hayata, üretime katılırken, ev işlerinin yükünden kurtulamadı. Bu feminizmle mi çözümlenir? Bence bu, feminizmle değil, S., Birliği'nde yeni bir şehir örgütlenmesiyle çözümlenir. İşin pek tartışılmayan bir yanı var: Kadının hayata katılması biraz da mekanın örgütlenişi sorunu. Yeni bir şehircilik anlayışının oluşturulması gerekiyor. Konut alanlarıyla iş alanları arasındaki yakınlık, mesafenin azaltılması; mümkün olduğu kadar kreşler, toplu çamaşırhaneler gibi, yemekhaneler veya lokantalar gibi hizmetlerle konut alanının desteklenmesi... Kadının asli problemi olan zaman yokluğunu zannediyorum ki azaltacaktır. Zaman sorunu kalktığı zaman içsel donanımını geliştirmek ve karar alma mekanizmalarına katılmak konusunda biraz daha özgürleşecektir Sovyet kadını ve diğer sosyalist ülkelerin kadınları. Bu arada Batılılaşma heyacanının etkilerinin denetlenmesi gerekiyor. Herhalde tepeden inme bir denetim olmayacak. Yurttaşların şimdiye kadar aldıkları sosyalist formasyonun niteliğini ortaya çıkartacak. İlk yıllar bocalamalar muhakkak fazlasıyla olacak, ama umuyorum bu sosyalist birikim, Batı'nın sahte büyüsüne kapılmamalarını getirir. Yoksa Sovyet ve diğer sosyalist ülkelerin erkek ve kadınında her bakımdan yıkım olabilir."

"Edebiyatta ve sinemada toplumumuzda kadının yaşamını, sorunlarını, mücadelesini konu alan yapıtlarda

son yıllarda artış var. Müjde Ar'ın filmleri, Zuhal Olcay'ın 'Dünden Sonra Yarından Önce'si, Türkan Şoray'ın 'Bir Kadın Bir Hayat'ı, Duygu Asena'nın 'Kadın'ın Adı Yok' vb. Hepsini aynı kapsamda değerlendirmek olanaksız ancak bu yapıtlarda ortaya çıkan eğilimler açısından bir değerlendirme yapabilir misiniz?"

"Tabii. İki önemli yanı var. Her biri kadının bireyselleşmesini savunuyor. Bunun bence sosyalist dünya görüşüyle alakası yok. Kadının feodal değerlere karşı mücadelesi, ya da feodal değerlerden arınmasını ön plana alan filmler... İzleyebildiklerimden hareketle söylüyorum. Kadını toplumsallaşma perspektifinden yoksun filmler. Özellikle cinsel özgürlük konusunu vurguluyorlar. Kadının cinsel özgürleşmesiyle kurtuluşunu sağlayabileceği gibi bir yanılgının altını çiziyorlar. Cinsel özgürlükle kurtuluş olsaydı; Alman, Fransız, Amerikan kadını da kurtulmuş olurdu. Cinsel özgürlük belki birçok bakımdan rahatlattı ama kadının bütün sorunlarını halletmedi. Hatta suistimal edildiği ölçüde kadını metalaştırdı. Diğer değerlerle dengelenmediği ölçüde kadını metalaştırdı. Bu işin bir yönü.

Başka yönü, bu filmler bir klişe sunuyorlar bize. Kimlik arayışı içinde olan genç kızlar için ben bu klişeleşmeyi de birazcık sakıncalı buluyorum. Bir örnek olarak görüp, bunu içselleştirip, kendi yaratıcılığını kurabilirse bunun üstüne olabilir ama; bu bir klişe kadın tipi yaratıyor gibime geliyor.

Gelişmekte olan kadın edebiyatı da çok fazla yaratıcılığa götürmüyor kadınları. Yalnız yaşayan, istediği erkekle seçtiği zamanda ilişkide bulunan, çalışıp hayatını kazanan, evi olan, evini dayayıp döşeyen kadın... Bunu diğer değerlerle desteklemediği zaman pek bir şey kazandırmıyor. Biraz tüketimin sınırlarını geliştiriyor. Biraz bazı erkekleri de mutlu ediyor kadının cinsel özgürlüğünü

ilan etmesi. Bundan sonraki adım, içsel özgürleşmeyi sağlarken, diğer insanlarla dayanışma yönünün; iktisadi , siyasal ve toplumsal dönüşümlerin de vurgulanması gerekiyor. Bu olmadığı zaman Batılı 'kurtulmuş' kadını yaratabiliyorsunuz ama, tek başına kurtuluş olamıyor."

YARIN, Şubat 1990

SİBEL ÖZBUDUN'LA SÖYLEŞİ

Serap BİÇER
Emine Esin BOZOĞLU

Gelenek: *Sohbetimize konunun kökeni itibariyle bize çok önemli gelen bir nokta ile, kadının ezilmişlik sürecinin başladığı momentin değerlendirilmesi ile başlamak isitiyoruz. bu konuda asıl antropologlar ve sosyologların çalışmaları ve teorileri var. biz de daha çok bunlardan öğrendiklerimiz üzerine fikir beyan ediyoruz.*

S. Özbudun: İnsanlık tarihinin başlangıç noktası geçmişe doğru geriletilebilecek bir şey. İnsanlık şu tarihte başlamıştır diyemiyoruz. Fakat genel olarak jeologların ve prehistoryacıların tespitleri çakışmaktadır. Pleistosen denilen 4. jeolojik zamanda insan ortaya çıkıyor. İnsanı diğer canlı türlerinden ayırdedilebilen alet yapma yeteneği ve bu çağ -ki bunun prehistoryadaki tanımı paleolitik ya da taşdevri oluyor- alet, avandanlıklar yapma ile insan diğer canlı türlerinden ayrılıyor. Ve tarihinin çok uzun bir süresini ki bu aşağı yukarı 500-600 bin yıl kadar sürer, hatta daha da geriletilebilir 1 milyon yıla kadar, taş avandanlıklar yaparak geçirmiş. Bu süreyi biz üretimci olmayan devir olarak tanımlayabiliriz, besinlerini üretmiyor, doğada hazır bulduğu şekliyle tüketiyor. Buna avcılık ve toplayıcılık dönemi deniliyor, tabii kadın ve erkek olarak, yani iki cins olarak ortaya çıkıyor insan. Fiziki koşulları nedeniyle belli bir döneminde toplayıcılık ve avcılık arasında bir işbölümüne yöneliyorlar. Toplayıcılık daha çok kadınların, avcılık ise daha çok erkeklerin göre-

vi haline geliyor. Bu dönem için dikkat edilmesi gereken nokta kurumsallaşmış bir iktidar anlayaşının olmaması. Çünkü iktidarın kurumsallaşmasını destekleyecek toplumsal artık elde edilemiyor henüz.

G: Peki bu ilk işbölümünün de bu biçimde şekillenmesinin nedeni nedir?

S.Ö: Paleolitik devirde insan ömrü hesaplamalara göre aşağı yukarı 30-35 yıldır. Bu hesaplamalar çeşitli biçimlerde, kafataslarına bakılarak yapılmaktadır. Bu da rasyonel bir yaklaşım gibi görünüyor o devirler için. Bu kadar kısa hayat süresi içinde soyun varolabilmesi için oldukça hızlı bir üreme gerekiyor.

Doğum kontrol yöntemleri de yok. Kadına düşen hızlı bir şekilde üremeyi sağlamak oluyor. Doğurganlık kadının hareket yeteneklerini kısıtlıyor, erkekten daha önce yerleşikleştiriyor. Yerleşiklik ile kadın kendine özgü yerleşik bir kültür üretiyor. Toplayıcılık bunun öncesine tekabül eden bir (üretimi diyemiyorum) yaşama biçimi. Avcılık ise hareket kabiliyeti daha geniş olan erkeğe daha fazla yer değiştirme olanağı sağlıyor. Bu iki cins arasında bir işbölümü var, fakat bir iktidar ilişkisi yok bu dönemde. Bir iktidar ilişkisini kalıcı kılabilecek bir mekanizma da yok. Bu mekanizmaların tohumları, çok uzun sürdüğünü söylediğimiz palolitik devrin sonlarına doğru atılabilir. İnsanın birikimleri nedeniyle üretim yeteneği genişliyor. İlk üretimcilik tarıma geçişle oluyor. Bu da bitki dünyasını daha iyi tanıyan, o alana ilişkin ilk gözlemleri yapan kadınlar eliyle oluyor. Böylelikle insanlık yerleşik bir hayata geçme olanağını buluyor. İlk tarımcı köyleri kuruyor. Üretimciliğe geçiş evresi ile ilgili çok çeşitli tez ve yorumlar var. Yer olarak Ön Asya denilen bölgede olduğuna dair veriler çok daha yoğun. Bu iklim koşulları, buna bağlı olarak da flora ve fauna denilen bitki ve hayvan örtüsü ile ilgili. Tarıma geçişle birlikte insan ilk kez tüketebildiğinden

daha fazlasını üretebilme koşullarına sahip oluyor. Bu arada bütün toplulukların birdenbire ve aynı anda üretimciliğe geçtiklerini düşünmemek gerekiyor. Bazıları yerleşikliğe geçerken diğerlerinin da göçebe çoban toplulukları olarak varlıklarını sürdürdüklerini görmek lazım. Giderek de yerleşik köyler ve göçebe çoban toplulukları olarak iki toplum biçimi ortaya çıkıyor.

İlk üretim öncesi (toplayıcı) topluluklarda iktidarı üretecek bir birikim olmadığından sözetmiştim, fakat bir değerler sistemi oluşmuştu. Bu değerler sistemi de özellikle üste paleotik denilen evreden itibaren başlıyor. Taş devri sanatı denilen ürünlerde gözle görünür hale geliyor. Bu ürünlerin ikili bir niteliği var. Biri av hayvanları ile ilgili olan kült, ikincisi doğurganlıkla, bereketle ilgili olan kült. Bereket kültü bize, taş devri paleolitik venüsler denilen küçük, cinsel özellik ve organları abartılmış kadın heykelciklerinden yansıyor. Bunlar iri göğüslü, iri kalçalı, şiş karınlı, genellikle gebe olarak tasvir edilen figürler. Bu kadının doğurganlığından yansıyan bir külte işaret ediyor. Yani oluşan değerler sistemi içinde kadının doğurganlığı önemli bir yer taşıyor. Tarımcı topluluklarda da bunun devam ettiğini ve hatta tarihin ilk sistematik dini diyebileceğimiz "ana tanrıça" kültüne dönüştüğünü görüyoruz. Bu tarım ile, besinin ve hayatın üretilmesi işlevini elinde toplamış bir dişi unsur kültüdür.

Burada bir saptamada bulunmak lazım: Kadın cinsinin tarihsel olarak ikinci plana itilmesine ilişkin iki paralel keşif de var. Bunlardan biri erkeğin üremedeki işlevinin keşfedilmesi, ikincisi, sabanın bulunması ve tarımda uygulanır hale gelmesi. Erkeğin üremedeki işlevinin ortaya çıkması, erkeğe bir pozisyon kazandırıyor. Bu da iktidar kavramının oluşmasına yol açıyor. Paleolitik venüsün ortaya çıkması 50-60 bin senelik bir geçmişe dayanıyorsa, fallus figürünün ortaya çıkması, MÖ. 7 bine

denk düşüyor. Yine de neolitik köy topluluğunda kurumsallaşmış bir sınıfsal ve cinsel iktidar ilişkisinden sözetmek olanaksız. Özellikle de bu ikisinin birarada ele alınmasından yanayım.

G: *Erkeğin üremedeki işlevinin ortaya çıkması ona bir iktidar hakkı sağlamıyor; mutlaka başka nedenleri olmalı.*

S.Ö: Ben sadece bunların da dikkate alınması gerektiğini anlatmak istiyorum. Bu iktidara götüren verileri sıralamak istiyorum. Yoksa tabii ki sadece bu bir neden olamaz.

Devam edecek olursak, çobanlık faaliyetleri avdan kaynaklanıyor. Avcılık tarihin belirli bir sürecinde hayvancılığa dönüşüyor. Hayvan yetiştiriciliği ise daha çok erkeklerin denetiminde olan bir alan.

Dolayısıyla ikili bir görünüm ortaya çıkıyor: Köyler, belli bir artığı ve kültürü üretebilen, artı ürünün depolanacağı aynı zamanda tapınak olarak kullanılan yapılar ortaya çıkıyor. Bu artı ürünün sahibi ve deneticisi, ana tanrıça ve onun adına hareket eden rahibe ve rahipler ortaya çıkıyor. Çoban topluluklarıyla tarım topluluklarının ilişkisi nedir diye sorulacak olursa, ikili bir ilişkiden sözetmek mümkün; bir ticari, bir de yağmacılık yönü var. Zaman zaman köy topluluklarının akına uğradığını, köylerin surlarla çevrildiğini görüyoruz, bu akınlarla bir kültür değişimi ortaya çıkıyor. Çoban toplulukları ilk tüccarlar aynı zamanda. Bu barışçıl ve savaşçıl ilişki tarzı çoban topluluklarının ataerkiliği öne çıkaran yapısı- sürülerin denetçisi olan bir partiark, giderek sürülerin özel mülkiyetini ele geçiren bir yapıya dönüşüyor giderek tarımcı köyleri de etkiliyor. İktidarın da kuramsallaşması bu süreç içinde ortaya çıkıyor. Aşağı yukarı MÖ. 4 bin yıllarına denk düşen bir dönemde küçük tarımcı köy topluluklarının giderek bir iktidar kurumsallaşması ile aşılandığı ve küçük tarımcı topluluğun kaldıramaz olduğu

üretici güçlerin eliyle site devletlerinin oluşumuna yöneldiğini, özel mülkiyetin kurumsallaştığı bu andan itibaren iktidarın kurumsallaşma sürecine girildiğini görüyoruz.

***G:** Buna devlet diyemez miyiz?*

S.Ö: Olsa olsa devletin çekirdeği diyebiliriz. Ve genel olarak kadınlığın da bu momentten itibaren toplumda ikinci plana doğru itilmeye başladığını söyleyebiliriz. Kentleşme, devletin ve patriarkalizmin ortaya çıkışı birbiriyle örtüşen gelişmeleridir.

***G:** Bu ortaya çıkanlar sınıflı toplumlar değil mi?*

S.Ö: Sınıflı toplumların çekirdeği, ayrışmış, farklılaşmış toplumlardır. Bir tarafta mülkiyete yönelen savaşçı talan, göçebe çoban topluluklarının köye akını ile, köyün üzerine çöreklenmesi ve kendini giderek köyün bütününden ayıran bir egemen kast, sınıflaşmaya yönelik bir egemen grup olarak örgütlemesi ve köylü topluluğunu üretim kapasitesini genişletici tarzda organize etmesi toplumlarda gerçek anlamda, yani sınıflaşmaya yönelik bir farklılaşmayı öne çıkarmıştır. Çobanlığın erkeksi niteliklerle donanmış olması ise kadının tarihsel olarak ikinci plana itilişinin ön gerekçelerini hazırlamıştır.

***G:** Bu bağlamda Engels'in "Ailenin, devletin, Özel Mülkiyetin Kökeni"nde sözünü ettiği gelişmelerle bir paralellik çizmemiz doğru olmaz mı? Yani buraya kadar anlatıklarınızla Engels'in ele aldığı süreç ve sınıflandırmalar birbirinin aynı gelişimlere denk düşüyor.*

S. Ö: Engels'te gens örgütlenişinin nasıl ortaya çıktığı sorusunun cevabı yoktur. O daha çok bu gelişimi topluluğun iç dinamikllerine bağlar. Bunun ipuçlarına Marx'ta rastlamak mümkün. O bir yerde kapital sözcüğünün "cattle" yani "sürü"den geldiğini ve ilk özel mülkiyetin sürüler üzerinde oluştuğunu yazar. Toprak üzerinde özel mülkiyet tarihin çok daha ileri bir safhasında ortaya çıkmıştır.

Genel olarak erkeklik birkaç avantajdan yararlanıyor; Bir kez sürüler üzerinde denetimin özel mülkiyete dönüşmesi, erkeksi değerlerin başat olduğu çoban topluluğundan çıkmış. Bu değerleri daha sonra karşılıklı ilişkisi içine girdikleri çiftçi topluluklara dayattıklarını, bu topluluklarda bir iç dönüşüm yarattıklarını ve bunların da devlete doğru yöneldiğini söyleyebiliriz.

G: *Çömlekçi çarkı gibi birtakım keşiflerin de bu gelişmeler eşlik ettiğini biliyoruz.*

S.Ö: Saban ve çömlekçi çarkının devreye girmesi önemli. Daha önce çömlekler elde yapılıyor, ve çömlekçilik kadınlara ait bir alan olduğu biliniyor. Çömlek mitolojide de kadınsıdır. Ana tanrıça figürleri ile çömlek biçimleri arasındaki benzerlik de buradan kaynaklanır; Dar omuz, geniş kalça... Öte yandan "tekne" sözcüğü de o günlerden günümüze taşınmış bir etimolojik mirastır. Batı dillerinde bildiğiniz gibi tekne dişildir. (She) Tekerleğin ve çömlekçi çarkının bulunması erkeklerini önayak olduğu bir buluştur. Bunu daha sonra teknolojinin uygulayıcısının erkekler olduğu bilgisine de ilerletebiliriz. Daha sonraları saban da erkeklerin elinde kullanılır hale gelmiştir. Tarihler açısından kesin şeyler söylenemez, çünkü bunlar günümüzden binlerce yıl önce olmuştur. Sadece eldeki verilerden rasyonel çıkarsamalar yapmaya çalışıyoruz.

Neolitikte ana tanrıça kültünden erkek tanrıya dönüşte de kültten yararlanılmıştır. Eski Önasya ve Mezopotamya'da, yani tüm mitlerin kökeninde, ana tanrıçanın bir oğlu/sevgilisi olan bir erkek tanrı ile birlikte anılmaya başladığını görüyoruz. Bu erkek tanrı zaman zaman şu yada bu nedenle doğada yokolur, bu da bitkisel hayatın ölümü, kışla, bereketin ortadan kalkması ile ilgilidir. Ve ana tanrıça oğlu/sevgilisi tanrıyı arar ya da ölümü üzerine yasa girer, sonra yeniden onu bulur ve doğanın bereketi yinelenir. Bu ise şenliklerle kutlanır. Günümüzde

Hamburg Festivali ve Faşing de dahil olmak üzere bütün festivaller erkek unsurla dişi unsurun birleşmesini ve tarımsal ve doğal bereketin yeniden ortaya çıkışını kutlamak için yapılan şenliklerdir. Bu kültteki erkek unsur egemen bir erkek, kral tarafından canlandırılır. Ama bu karalın kudretini, iktidarını ancak kadından (ana tanrıçayı temsil eden bir kadından) aldığı tezi vardır. Örneğin Mısır'da birinci Sülalede firavunun gücünü koruyabilmesi için kızkardeşi ile evlenmesi geleneği vardır.

Toplumsal değerler sistemi erkeğe kaymış ama erkek gücününü hala kadından almaktadır.

G: *Peki ensest ne zaman ortaya çıkıyor?*

S.Ö: Ensest daha sonra, artık iktidar ilişkilerinin iyice billurlaşması, kadınların genel olarak ikinci sınıf yaratıklar kategorisine girmesi ve erkek unsurun tarihsel ve toplumsal yerini ispat etmesi ve buna dayalı kurumsallaşmaların oluşması ile ortaya çıkıyor. Yunan mitolojisinde de yok mesela. Üçüncü tanrılar kuşağına kadar bütün tanrılar, kızkardeşleri ile evleniyorlar mitolojide. Hera ile Zeus örneğin aynı babanın ve ananın çocuklarıdır.

Eğer buraya kadar söylediklerimi bir kez özetlemek gerekirse, özel mülkiyetten desteklenen çoban aristokrasisi ile rahipler grubunun bir egemen kast olarak bütünleşmesi ve bir egemen sınıfa dönüşmesi, bu egemen grubun, sınıfın su yollarının açılması, artı ürünün denetlenmesi, surların inşası gibi şehir kültürünün ve devlete geçişin vazgeçilmez yapılarının inşası sürecinde denetim kazanması ve topluluğu zorunlu çalışmaya tabi tutacak bir güç birikimini elinde tutması, bu güç birikiminin ideolojik payandalarını anlatmaya çalıştım. Toplumsal artının denetlenmesi faaliyeti, özel mülkiyet, askeri yapı, kült ilişkileri ve tekerlek, çömlekçi çarkı gibi buluşlar ve tekerleğin sabana uyarlanışı ile artı ürünün artması, babalığın keşfi gibi unsurlar kadın cinsini, oluşan iktidar

ilişkilerinin dışında bıraktı.

G: *Buradan 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarına, sanayi devrimi ile kadının toplumsal üretim alanına girişi, evinden dışarıya çıkarak yoğun olarak işgücüne katılması süreçlerine geçersek; ki bu konuyu o dönem için oldukça fazla önem veren marksist gelenek öncesi ütopik sosyalistlerin de eğildiğini biliyoruz.*

S.Ö: Ben 19 yüzyıl mirasını yalnızca marksizmin mirası olarak değerlendirmiyorum. 19. yüzyılda iki sınıf, burjuvazi ve proletaryanın belirginleşmesi ve karşı karşıya gelmesini yaşıyor özellikle batı dünyası. Her ikisi de kendi dünya görüşlerini üretiyorlar. Kendi dünya görüşleri içinde kadının toplumsal konumuna ilişkin öneriler bütünlüğü oluşturuyorlar.

19. yüzyılda sanayi devriminin kendi üstyapılarını üreterek kendi toplumsal ilişkilerini kurumsallaşmaya zorladığı bir dönem oluyor. Kadın konusunda iki ana görüş ortaya çıktı demiştik. Bunlardan biri feminizmdir, diğeri ise kadının toplumsal kurtuluşunu öngören sosyalistlerin öneriler bütünlüğüdür.

Bunu dediğiniz gibi Marksizmle de sınırlandırmayalım. Ütopiklerin görüşleri arasında büyük farklılıklar var. Mesela Proudhon kadının ikincil konumunu kabul eder ve destekler nitelikte öneriler geliştirirken, Saint Simon, Fourier, ütopik düzeyde de olsa daha çoka kadının özgürlüğü perspektifini daha bütünsel bir çerçevede ele almaya çaba gösteriyorlar. Ancak ütopiklerin kadının kurtuluşu konusunda sistematik bir önerileri yok. Kadının kurtuluşu görüşlerine bir rasyonalite kazandıran Marksizm olmuş.

Ben öncelikle 19. yüzyılda feminizme değinmek istiyorum. Feminizm temelde reformasyon, rönesans, ve aydınlanmadan kaynaklanan bir düşünüş tarzı ve insan hakları kategorisini temel alır. Mantığı şudur; eğer insanın, özüne dokunulmaz, vazgeçilmez hakları varsa,

kadın da insandır, o da bu haklara sahip olmalıdır. Kadının o dönemde tartışma konusu olan, burjuvazinin feodaliteye karşı yükseltiği taleplerin kadın alanına taşınmasını hedefler. Marksizm'in hareket noktası ise, herkesin yeteneğinden, herkese ihtiyacını görelik ilkesidir. Daha kapsayıcı ve bütünsel bir dönüşüm projesidir kadınlar için. Marksizm'in 19. yüzyılda günümüz kadın hareketi için önemli, ilginç olabilecek, dikkate alınması gereken önerilerine gelince, ben bunları birkaç nokta altında toplamayı uygun görüyorum; birincisi, marksist litaratür kadın sorununu bir kimlik sorunu olarak tespit eder, ve üretim sürecinden dıştalanmış kadının hayat üzerindeki denetim yetisini yitirdiğini söyler. Burada marksist literatürü karıştıracak olursak, kadının miras hakkından, medeni kanunlardaki yerine, evliliğin kadın üzerindeki kısıtlayıcılığından, burjuva ailesinin kadını kişiliksizleştirdiği tezlerine kadar geniş bir açılım görürüz. İkinci nokta kimlik sorunun iktisadi, siyasal tarihsel, ve toplumsal bağıntıları içinde bütünselliği ile ele alır ve sanıyorum ki feminizmden esas ayrıldığı nokta budur.

Esas olarak günümüz kadın hareketleri için, günümüzde kadın kurtuluşu perspektifini önüne koyanlar için bence dikkate alınması gereken yönü budur. Üçüncü nokta, kadın sorunun çözümünü bir toplumsal dönüşüm projesi içinde oturtmaktadır marksist literatür. Tabii bu da insanlığın kurtuluş perspektifi, yani sosyalizmdir. Fakat bunu böyle diyerek bırakmakla yetinmez. Kadının katılımı olmayan bir sosyalizmi dıştalar. Demek ki marksist literatürden günümüze aktarılması gereken, sosyalizme yönelik bir projelendirme, kadın sorunun bir kimlik sorunu olarak tespiti, bu kimliğin kazanılması mücadelesini iktisadi, siyasi tarihsel ve toplumsal bütünsellik içinde ele almak, bunu bir toplumsal dönüşüm projesi ile bütünleştirmek, ve kadının kendi kimlik arayışı mücadelesi ile

toplusal dönüşüme yönelik faaliyetleri arasında bir çakışmayı aramaktır.

Bunu kesinlikle söylemek gerekir, bir yöntem tartışmasıdır, bir yöntem önerisidir. Böylece dikkate alınması gerekir.

G: *Feminist ve sosyalist gelenekler içerisinde kadın sorununa, bakışta belirli farklılaşmalar ortaya çıkıyor ve uzun bir tarihsel süreç içinde. Bu hem belirli dönemlerde hem de belirli kişilerle somutlaşıyor. Diyelim ki Engels ve Lenin arasında, belki en genel yöntem açısından değil ama, bu yöntemin hayata geçiriliş biçimi, daha pratik alanlara uygulanışı açısından birtakım farklılaşmalar ortaya çıkıyor. Keza feminist hareket içinde de çok çeşitli görüşler mevcut.*

S.Ö: Bu konuda genel anlamda şunları söyleyebiliriz sanıyorum. Bir öğreti uygulama alanına girildiğinde sorunlarla karşılaşılıyor. Birebir bir uygulama alanı bulamıyor. Hele devrim öncesi Rusya gibi bir topluluğun koşulları ile Marx ile Engels'in çerçevesini çizdiği oluşum birbirine birebir tekabül etmiyor. Lenin daha çok pratik sorunlarla uğraşmak zorunda; ama iddia edildiği gibi aileyi güçlendirici bir tasarrufu da yok. Lenin ve çevresinin öne aldığı sorun, kadını üretime çekmek, kalabalık ve köylü ağırlıklı bir toplumu sanayi toplumuna dönüştürmek. Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarında kadın alanında yapılanları değerlendirirken bunu hiçbir zaman gözardı etmememiz gerekir bence. Ne yapılabilirdi tartışması çok uzun zaman gerektirir, girmek istemiyorum. Yargılamada bulunurken, devrim sürecinin koşullarını da gözönünde bulundurmamız gerekir. Devrim sonrası sosyalist ekonominin kuruluşu, iç savaş ve dünya savaşı içinde oynadıkları nesnel koşulların ne denli zorulu olduğunu gösteriyor.

G: *O dönem Engels ve II. Enternasyonal çerçevesin-*

deki Alman aydınlarının kadın sorunuyla ilgilenirken tek ilgi alanlarının bu olmadığını düşünmek lazım. Dolayısıyla onların kadın sorunuyla ilgili önerileri belirli sınırlar içeriyor. Kadının toplumsal üretime kitlesel katılımı proleter ailenin yokolmasını getirecektir diyorlar; kadının kurtuluşu kadının dışında kaldığı üretim süreçlerine daha yoğun, daha aktif bir biçimde girmesiyle olanaklı olacaktır deniliyor. Feminizmin iddiası bu bakışın yeterli olmadığı ve bir tür ekonomizme yolaçtığı yolunda. Dolayısıyla onlara göre marksizm ve marksist toplum projesi bir feminist aşıya ihtiyaç duyuyor. Oysa marksizm bir yöntem olarak sorunu tanımlamaya, çerçevesini çizmeye ve güncel olarak her yeniden üretilişinde kapsayıcı olabilmeye elverişli görünüyor.

S.Ö: Marx, Engels, o dönemin sosyalisteleri kadın sorunu ile direkt olarak ilgilenmediler. Yalnız o dönemler için üçlü bir yaklaşımdan sözedilebilir: Bir, kadını miras süjesi, çalışma hayatıma katan, eğitim süreji olarak gören, aile içindeki yerini kutsayan, siyasi haklarla, eğitimle; mesleğe girme ve mülk edinme haklarıyla donatan burjuva feminizmi bir tarafta, kadının toplumsal karar alma mekanizmalarına katılmasını savunan marksist proje iki ana eğilim olarak ortaya çıkarken, aynı dönemlerde mesela Emma Goldman'ın adını verebilirim, aile konusunda münferit, ailenin ortadan kaldırılması gerektiğini öne çıkartan anarşist bir gelenek de var. Benim için marksizm bitmiş, tamamlanmış bir öğreti değil. Günümüze değin sürekli yöntem oldugusunu vurgularken bunun altını çizmeye çalıştım; yoksa marksizm kadın konusunda son sözünü söylemiş değildir. Kadın hareketinin sınırlarını söylenmiş sözlerle sınırlamamamız gerekiyor. Ne Lenin'in şu yada bu dönemde söylemiş olduğu bazı şeyleri eleştirmekten çekinmeliyim, ne de Engels'in şu yada bu konuda yeterli olmadığını söyle-

mekten kaçınmalıyım. Ama bu sosyalizme bir feminizm aşısı anlamına gelmemekte. Marksizmi bir yöntem olarak alıyorsak, bu yöntemle elimizdeki sorunları çözmeye çalışıyoruz. Bu marksizme bir kadın boyutu eklemek ya da feminizm boyutu eklemek değildir, böyle bir tariflemeyi hatalı buluyorum.

G: *Keza ekonomizme kayma yada indirgemecilik suçlamasını da, kadının kurtuluşunu salt ekonomik süreçler içerisinde yeralmasıyla sınırlı gören bir anlayışı olduğu saptamasını da içimize sindirmek pek mümkün değil. Çünkü böyle bir vurgu varsa bile bugün bizim yapmamız gereken ekonomik ve idelojik mücadele arasındaki etkileşimin boyutları ve sınırları üzerine daha çok düşünmek ve ideolojik mücadele alanında eğer eksiklikler mevcutsa, bunları kapatmaya çalışmaktır.*

S.Ö: Bence marksizm kadın sorununu tüm bağlantıları ile kavramaya yönelen bir metod öneriyor. Bir indirgemecilik suçlaması bana da ters geliyor. Aksine bunu kadın-erkek mücadelesine dönüştürme, marksizmden bir takım verileri alıp, sınıf savaşımıyla ilgili öngörülerini şematize ederek kadın-erkek alanına aktarmanın indirgemeciliğin ta kendisi olduğunu düşünüyorum. Örneğin burjuvazi proletarya arasındaki mücadelede burjuvaziyi kaldırıp yerine eril cinsi, proletaryayı kaldırıp yerine kadın cinsi koyup bunlar arasındaki, sınıfsal düzlemi dikey olarak kesen bir mücadele tarzı koymayı ben indirgemecilik olarak olarak algılıyorum. Yoksa sosyalist hareket içindeki kendi arkadaşlarımızın da kadına bakışını çok eksikli bulduğumuz zamanlar oluyor. Ama bunun suçunu marksizme yükleyip eksiklikleri ona maletmektense, oradaki yöntemselleştirmeyi yeterince kavrayamadığımızı düşünmek gerekiyor.

G: *Bugün Türkiye'de kadın sorununa duyarlı, harekete geçirilebilecek bir potansiyel görmemekle birlikte bu soru-*

nun bu denli canlı tartışılmasının en çok da sosyalist hareket içindeki kadın ve erkeklere yararı olacağını, eteklerimizdeki taşları döküp kendi yaşamlarımızda daha doğru yönelimler içine gireceğimizi de düşünüyoruz.

S.Ö: Tabii, feminizm de gökten zembille inmedi, sosyalist hareket içindeki kimi rahatsızlıklardan doğdu; bugün mevcut feminist çevrelere baktığımızda hemen hepsinin 1980 öncesinde sosyalist hareket içinde yer aldıklarını tespit ediyoruz. Bunu geniş bir çerçeve içinde ele aldığımız zaman sağlıklı fakat eksik bir gelişme olarak görüyorum. Daha öncesi "herşey toplumsaldır" diyen ortodoks yaklaşıma "hayır herşey cinseldir" diye tepki vermek bir "tepki" hareketidir. Bunun yeniden tabir caizse, bir ortasını bulmamız gerekiyor. Ama toplumsallığın bütününden soyutlanmış ve sınıf çatışmalarının yerine kadın-erkek çatışması ikame eden bir anlayış da ben çok sonuca götürücü bulmuyorum.

***G:** Yani tepki ve reflekslerimizi yönelteceğimiz yerlerin üzerlerinde daha uzunboylu düşünülerek seçilmesi gerektiği görüşündeyiz. Sözgelimi, tüm eğitimi, formasyonu feodal değer yargılarının şu ya da bu bileşimi içinde şekillenmiş bir sosyalist erkeğe de salt bu yönden adeta saldırmanın doğru olmadığını düşünüyoruz. Bu değişimin de bu değer yargılarının sadece erkeklerde varolmadığı düşünülecek olursa o erkek ve kadınları dönüştürmenin de bir sınırı vardır. İdeolojik mücadelenin de sınırları vardır. Bu da bir zaman meselesidir, bugünden yarına mucizeler de beklememek gerekir. Olsa bile sağlıklı olmaz.*

S.Ö: Doğrusu benim muhatabım, karşımdaki düşmanım o erkek değil. Onu bir erkek, beni bir kadın olarak biçimlendiren ve bu cinsiyet rollerini içselleştirmemize neden olan ve medyayı denetleyen bir sistem sorunuyla karşı karşıyayız. Medya derken radyo ve televizyon, uydu

yayınlar dahil anlatılan masallara kadar, çocuk şarkılarına kadar hepsinden sözediyorum. O anlamda ataerkil değerlerle donanmış bir sosyalistin elbettte kendini inkara uğratması gerekir, ve ben mücadeleyi onun isteği, iradesi dışında olsa da, onun isteğiyle karşıt düşmek, zıt düşmek pahasına olsa da vermeye hazırım. Çünkü son tahlilde onun kurtuluşuna, onun da insanlaşma sürecine omuz vermek benim üzerime düşen bir görevdir. Yalnız kadın olarak değil, yoldaşı olarak.

G: *Bizim asıl söylemek istediğimiz şu; bu değerlerin altında yatan, onları besleyen toplumsal, ekonomik, tarihsel olarak oluşan arka plan değişmediği sürece ideolojik mücadelenin mutlaka belirli sınırları olacaktır. Bu sınır mesela çok daralır, sadece bir grup içerisinde gerçekleştirmeye çalışırsınız ama gerçeklere dönüp Türkiye gibi bir toplumda yaşadığımız düşünülürse, bu mücadelenin çok ciddi sınırları olduğunu da unutmamak lazımdır.*

S. Ö: Ama bu sınırları kırma mücadelesini de dıştalamamalı bu yaklaşım. Tabii ki toplumsal, iktisadi, siyasal ilişkilerin dönüşümü ile çözümleneceğine inanıyorum. Temelde söylediğine katılıyorum. Ama bugünden verilecek bir mücadele var ve bu tüm kadınların kimlik mücadelesidir aynı zamanda. Bu kadının kendi kimliğinde, kişiliğinde yapacağı dönüşümler bugünün sorunu.

G: *Biraz da erkek egemenliği ile patriarkalizmden sözedelim dilerseniz.*

S.Ö: Daha henüz bunların içeriklerini tam olarak belirleyemedik gibi geliyor. O yüzden batıyı, özellikle 1960 sonrası feminist hareketi referans alıyorum. Bu hareketin ürettiği bir kavram vardı "machism" diye machism, maço değerler, yani erkeklerin erkeksi, masculaine özelliklerinin toplumda belirleyicilik kazanması ile ilgili bir kavramlar silsilesine atıfta bulunuyordu. Eğer erkek egemenliğini machism anlamında alıyorlarsa,

bence bu eksik bir yaklaşım, Bir jargona atıfta bulunmak olur. Eğer erkek egemenliğini ataerkillik patriarkalizm karşılığı alıyorsak, kullanılmasında bir sakınca yok. Ben kendi terminolojimde patriarkalizmi yani ataerkilliği kullanmayı yeğliyorum. Çünkü işin toplumsal-sınıfsal yönüne daha doğru, daha gerçekçiliğe uygun olarak işaret ettiğine inanıyorum.

Patriarkalizmi de kullanırken Engels'te formüle edildiği biçimiyle benimsenip geliştirilmesi gerektiği düşüncesindeyim. Çünkü Engels'te patriarkalizm özel mülk edinmecilik ve onun belirlediği yönetimcilik zihniyetine tekabül eder. Kadınlığın iktidar dışı konumunu kavramada önemli ipuçları verir bize. Bir yandan da tüm sınıflı toplumlarda iktidar olgusunun geri planını, zeminini oluşturur. Patriarkalizm kendini uyarlayabilen, dönüştürebilen dinamik bir güçtür. Feodalitenin de kapitalizmin de patriarkalizminden sözedilebilir. Bu özü daha iyi yansıtan, açımlayan bir kavramdır. Erkek egemenliği bu bağlamda irdelenmediği, jargonla sınırlı kaldığı sürece bize bir tezahürü vermektedir. Patriarkalizmin erkek egemenliğini de açıkladığını düşünüyorum. Erkek egemenliği yalnız başına bir kadın-erkek kutuplaşması şeklinde algılanıyorsa, kadınların ezilmişliğinden erkeklerin doğrudan çıkar sağladığı ve bu çıkarı sürdürmek için geliştirdiği araçlar olarak algılanıyorsa, bu yanlış bir hareket noktasıdır bence.

G: *Bu noktaya kadar işin nisbeten daha teorik yanı, başlangıcı, gelişimi, nasıl ele alındığı, kimi kavramlaştırmalar üzerinde durduk. Ortada büyük bir sorun var. Bu sorunun çözümüne yönelik olarak ne önerilebilir; merak ettiğimiz daha çok geçmiş kadın örgütlenmelerinin bir değerlendirilmesi. Yani eğer bir örgütlü mücadele öngörüyorsak, bu nasıl bir biçim alacak; nasıl biçimler öngörüyoruz? Nasıl olmalı, neye karşı yürütülmeli, ne tür*

kesimlerle birlikte olunmalı?

S.Ö: İstersen geçmiş kadın örgütlerinin kısaca bir değerlendirmesi ile başlayalım. Ve Türkiye'deki geçmiş kadın örgütlenmelerine bir değinelim. Türkiye'de kadın hareketliliği 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarına denk düşüyor. Öncelikle batıdaki feminist hareketlerden esinlenerek biçimlenmiş bir gelişim olarak ortaya çıkıyor. Sorunun rasyonel çözümü Kemalist anlayışta ortaya çıkmıştır. Ancak ilginç olan nokta, Türkiye'de hiçbir zaman kadınlar, hakları için yığınsal bir mücadele vermiş değiller 20. yüzyılın başlarında. Biraz güdümlü olarak ortaya çıkmış ve İttihat ve Terakki'nin önerdiği dönüşüm projesi içinde yeralmışlar, bağımsız bir mücadeleden söz edilemez. Kemalizmin kadın haklarına yönelik önerileri de daha çok modernleşme ve laikleşme çerçevesinde ele alınabilir. Kadın alanında yapılan çeşitli reformlar da ortaya çıkıyor. Tevhid-i tedrisat gibi, medeni kanun gibi.

***G:** Siz bunu, yani kemalist hareketin kadın alanında yaptıklarını, genel olarak birinci kuşak feminizm diye adlandırıyorsunuz. Oysa ki bu batıdaki gibi değil, daha çok devlet eliyle ve daha geniş bir projenin bir parçası olarak getirildiği için feminizm diye adlandırmak doğru oluyor mu?*

S.Ö: Aslında ben bunu daha iyi bir tanımlama getiremediğim için kullanıyorum. Feminizm esinli diyebiliriz. Bir noktada, size haklarınız verilmiştir, ayrı bir kadın örgütlenmesine gerek kalmamıştır diyerek, Türk Kadınlar Birliği'nin 1934'de kapatılmasını söyleyebiliriz. Hatta 1970'lere kadar uzanan anlayış da budur. Uluslararası tüm platformlarda Türkiye'de kadın hakları alanında bir sorun kalmadığı dile getirilir. Varolan sorunun köylülüğün cehaletinden kaynaklandığı, dolayısıyla da bir kadın hareketine düşen görevin bu bilinçsiz kitlenin eğitilmesi ve kadın haklarının benimsetilmesi olduğu dile getirilir.

Türk Anneler Birliği ve daha sonra yeniden kurulan Türk Kadınlar Birliği'nin faaliyetleri incelenirse, bu doğrultuda bir aydınlatma misyonunu üslendiklerini gözlemleriz.

Öte yandan geçmişimizde bir sosyalist kadın örgütlenmesi geleneği yok. Ancak tek tek sosyalist, KP'ye üye olmuş kadınlar var. Bunlar da, Sabiha Sertel ve Suat Derviş'te rasladım, kadın sorunuyla ilgili görüşler üretmişler, ama bir hareket yaratma konusunda beceri gösterememişler. İşçi sınıfından kaynaklanan, marksizm esinli bir kadın hareketi de yok geçmişimizde. Ancak Türkiye'de sosyalizm tartışmalarının daha yoğun yaşandığı '60'lardan sonra kadın örgütlenmelerine raslanıyor. Devrimci Kadınlar Derneği (bu etki alanı oldukça sınırlı, yaygınlaşabilmiş değil) var. Ancak esas olarak sosyalist hareket içinde bir İKD ilk akla gelen isim oluyor. İlk kez yaygın bir kadın örgütlenmesi olduğunu ve/fakat büyük hatalar da işlendiğini belirtmek lazım. Hataların da ne olduğunu şöylece söylersek, belli bir siyasi örgütlenmenin yan kuruluşu olmakta ısrar edişi, kadın mücadelesini değil, politizasyonu ön plana çıkararak saflaşması, büyük zaaflarıydı. Bu anlamda '80'lere sağlıklı bir kadın hareketinin iletilmemesinde sorumluluğu vardır.

G: *Bizde, İKD deneyimini eleştirmekle birlikte biraz da hakkını vermek gibi bir eğilim var. Hatalar yönlendirilmesine açık olduğu partinin genelde ve bu alana yönelik olarak olarak ürettiği perspektif ve politikaların yanlışlığı bazında ele alınmalı; artı, evet kadın alanına ilişkin çalışmalarının da yetersiz kalması, üretilen taleplerin barış, demokrasi, pahalılığa karşı olmak şeklinde ve bunlarla sınırlı olarak formüle edilmesi eleştiriye her zaman açıktır. Ama buradan bugüne geldiğimizde, üzerinde tartıştığımız modellerin salt onun eleştirisi üzerine şekillendirilmesi bize eksikli geliyor. Yani İKD deneyimi*

eleştirisinden, tamamen siyasetin uzanım alanının dışına kaçılması gibi bir eğilim doğmamalı diye düşünüyoruz. siyasi paradigmalardan uzaklaştırılmış, hatta temizlenmiş bir oluşum değil, hepimiz öncelikle sosyalist insanlarız diyorsak, bu paradigmaların bu alana nasıl olup da uygulanacağı olmalı sorunumuz.

S.Ö: Ben konuşmamızın bütününde bundan sözettim sanıyorum. Bir kere ideolojik bağımsızlık sorunu son günlerde çok tartışılıyor; ben bir kadın hareketinin ideolojik olarak bağımsız olabileceği kanısında değilim. Çünkü kadınlar belirli toplumlarda, belirli koşullarda eziliyorlar. Kadınlar tarih boyunca eziliyorlar. Bu ikisini birleştirirken, kadınlar üzerindeki baskının tarihsel boyutu ile aktüel boyutunu kaynaştırmak gerekiyor. Bu anlamda kadını yalnız bir işçi-emekçi olarak almak değil, tarih boyunca ezilen ve kimliksizleştirilen bir varlık olarak ele almak doğru gibi görünüyor. Kimlik mücadelesinin ön plana geçirilmesi gerekiyor. Kadınların sömürüsü kapitalizmle başlamıyor. Bir iktidar anlayışıdır burada önemli olan. Dolayısıyla bugün karşılaşılan aktüel ayrımcılık, geçmişten devralınan ayrımcılığın yeniden biçimlenmiş halidir. Bu da kesinlikle sınıfsal bakış açısını bir yana bırakan ve salt iki cinsi karşı karşıya getiren bir bakıştan farklıdır, bunu dıştalayan bir yaklaşımdır. Tarihsellikle aktüelliği birbiriyle kaynaştırıp, geleceğe yönelik bir projeksiyona yönelmemiz gerekir. Bu bütün kadın mücadelesini bütünleştirebilecek bir formüldür.

G: *Bugün düşünülebilecek bir program demokratik taleplerle nihai kurtuluşa ilişkin taleplerin birarada olduğu, kaynaştırıldığı bir biçim almalıdır diyoruz. Ya da demokratik taleplerin formülasyonunda dahi düzen dışı kimi motifler içerilmelidir. Program demin senin de söylediğin gibi geçmişten gelen miras, bugün kapitalizm altında aldığı biçim ve geleceğe yönelik olarak kadının*

mücadelesi nasıl şekillenecek, bu bütünlüğü kavrayan bir program olmalı diyoruz.

S.Ö: Zaten bunun dışında kalındığı anda gerçek anlamda kadınların kurtuluşu projesini üretebilmek imkansız. Kadın gerçekten toplum içinde yaşıyor. Ya da salt kadınsı değerlerin varolduğu, kadınsı değerlerin yüceltildiği bir toplum projesi de gerçekçi ya da istenebilir bir projeye benzemiyor. Önemli olan kadın cinsi ile erkek cinsin birarada yaşayışının formülünü bulmak. Ama bu formülün anahtarı, bizim geçmişten, binlerce yıl önceden gelen ezilmişliğimizin dönüşüme uğratılması ve bu bağlamdaki sorunlarımıza çözümler bulmak olmalı.

Toplumsal dönüşüm nitelemesi, sosyalizm için de geçerli olmalı. Kadınsız bir sosyalizm ya da kadına özgü alanı baskı ve denetim altına alan bir sosyalizm olmamalıdır. Zaten sosyalizm tanımı itibarıyla böyledir. Her kadını ve erkeği kendi alanında, kendi çevresinde, kendi hayat çevresinde etkin ve katılımcı kılabilecek bir proje olmalıdır. Son tahlilde kadını da erkeği de kurtaracak, ikisi arasındaki iktidar ilişkilerine son verecek olan da budur. Bunun için mutlaka günümüzden başlayan bir hareketlenme gerekli.

Demokratik taleplerdir, değildir, başka türlü de nitelenebilir. Ben demokratizmden ziyade katılım kavramının ön plana çıkartılması gerektiği düşüncesindeyim. Yani hayatın her alanında üretime ve toplumsal karar alma mekanizmalarına katılma önemlidir. Demokratik ve sosyalist ya da şimdiki ve nihai kurtuluş perspektifleri arasında bir ayrımdan ziyade günümüzden başlayan, kadınları hayatın üretilişi ve örgütlenişine katmaya yönelik bir proje nitelenmesinin daha doğru olduğu görüşündeyim.

G: *Sınıflar ayrışmasını dikine kesitiği söyleyen bir cinsiyetçilikten sözediliyor ki bu kitle olarak bütün kadınların*

alındığı bir modele götürüyor. Bizim bugünden sosyalistler olarak, programatik kapsayıcılığımızın sınırları yok mu? Bu önemli bir teorik sorun da aynı zamanda.

S.Ö: Soruyu şöyle söylersek, bir burjuva kadınının mücadele içindeki yerini sorgularsak; bence burjuva kadını da bir kimlik sorunuyla karşı karşıyadır. Bir yandan kendi sınıfının avantajlarını paylaşırken bir yandan da tarihsel olarak geri plana itilmişliğinin zorluklarını yaşamaktadır. Örneğin asalaklığı. Ve kendisini buna bir çözüm bulmuştur, asalaklığını bir yaşam aracı olarak kullanmaktadır. Bu tabii son tahlilde insanlık için önerilebilecek bir varoluş biçimi değildir. Bence kadın hareketi bu cevabı sunabilmeli. Ben harhangi bir kadının kendi cinselliğini, güzelliğini, estetik değerini ortaya koyarak birtakım zenginliklerden,nimetlerden faydalanmasını kendi onurumla bağdaştırmıyorum. Bu her kadın için aşağılatıcı bir konum.

G: *Sınıfsal değişkenlerle cins ayrımcılığına ait değişkenler bazı yerlerde birbirlerine daha fazla yaklaşırken, bazı yerlerde birbirlerinden uzaklaşıyorlar. Örneğin bir işçi kadının yaşadıklarını ele aldığımızda, işyerlerinde cinsel taciz olayını biz, kadın sorunu ile ilgilenenler, daha çok öne çıkarıyoruz. Aslında o işçi kadının sorunları arasında önceliği, düşük ücret, işten atılmalar, kocasının işsiz olması, pahalılık gibi kendi sınıfsal konumdan kaynaklanan sorunlar teşkil ediyor. Keza bir burjuva kadını için de sınıfsal kimi değişkenler daha önemli. Bizim onun hayatında sorun olarak gördüklerimizden önce onun kafasını meşgul eden binlerce ufak tefek sorun var. Dolayısıyla alan çalışmaları yapılırken diğer sorunları bir kenara koyamayacağımıza göre, yine birtakım tercihler, öncelikler gözetmek zorunda kalacağız gibi geliyor. Hele bu yaklaşımın programa nasıl yansıyacağı sorunu çok daha kritik bir nokta teşkil ediyor. Onun*

için işçi mahellesindeki bir kadına, kadın sorunuyla ilgilenmek feminizm, feminizm ise bir küfür gibi geliyor. Kadın sorunuyla ilgilenmek onun için feminizme küfretmekle aynı kapıya çıkıyor. Enflasyon onun için kreş sorunundan bile daha önemli olabiliyor.

S.Ö: Bu pratik çalışma için böyle ve söylediklerin doğru. Ama ben perspektiften sözetmeye çalışıyorum. Pratik çalışma içinde önceliklerden ziyade sorunun belkemiğini doğru tespit etmek daha önemli geliyor. Bunun dışında her çalışmanın tabi değeri var. Bir de işçi kadının nihai yerinin kadın mücadelesi olduğu düşüncesinde değilim. Kadın hareketi, kadın örgütü ona kişiliğini kazandırmanın bir basamağı olabilir. Esas yeri sendikasıdır, partisidir vs. Ama kadın örgütlenmesinden şunu taşıyabilmelidir sendikasına, sınıf mücadelesine; "ev işleriyle, çocuklarla uğraştığım için sendikal faaliyet katılamıyorum" diyebilmelidir. Onun kadın olmasından kaynaklanan sorunların sınıf mücadelesinde engelleyici olduğunun bilincine varmalıdır. Yoksa kadın olmasından kaynaklanan sorunları altedilmiş bir kişi, kimlik, kişilik oluşturma yoluna girmiştir.

***G:** Kadın hareketinin genel perspektifi ile onun pratik çalışmalarda ya da belirli uygulama alanlarındaki yansımaları her zaman birebir denk düşmüyor. O perspektif çeşitli uygulama alanlarında farklı nüanslar kazanabiliyor, farklı biçimler alabiliyor. Ama önemli olan bu nüansları pratikleri teorileştirmemeye çalışmak. Zaten sanıyoruz ki, şu anda önemli problemlerden biri de bu. Hem kadın hem kadın hareketine, kadının kimliğini kazanma sürecine bir teorik derinlik, perspektif kazandırabilmek, hem de Türkiye koşullarında bunu gerçekçi biçimde mücadele alanlarına aktarabilemek.*

S.Ö: Toplumun hukuki yapısıyla geleneksel yapısı tam bir örtüşme içinde. Değerler sistemini veriyor bu ikisi

bize. Bu da kesinlikle heyecan ve ajitasyon konusu olarak alınacak şeyler değil. Sorunun bütünlüğüne yönelmemiz gerekiyor. Sorunun kökenine yönelmemiz gerekiyor. Türkiye'de kadınlığın durumu tezahürlerde ortaya çıkan zıtlaşmaların üstesinden gelmemizi gerektirecek kadar vahim.

G: Söyleşi için çok teşekkürler.

Gelenek, Sayı: 29
Mart 1990

ELLİ YIL KADAR ÖNCE, İKİ DEVRİMCİ KADIN...

Önce şu satırları okuyalım:

"Ben namzetliğimi ne cumhuriyet halk fırkası, ne de serbest cumhuriyet fırkası namına koyuyorum. Müstakil olarak İstanbul şehrinin ekseriyet nüfusunu teşkil eden amele, şehir hududu dahilindeki fakir köylü, küçük esnaf, küçük memuru temsil eden halk namına koyuyorum. Tahakkukuna çalışacağım en birinci şey, fakir halkın reyini, otoritesini, iktisadi ve ictimai haklarını müdafaadır.

Tatbikine çalışacağım programın hülasası şudur:

1. İctimai bir tetkik ile İstanbul şehrinin ihtiyaçlarının tesbit ve tasnifi,

2. Şehrieminin (belediye reisi) ve umum belediye memurlarının müntehap (seçilmiş) olması,

3. Menafii umumiyeye hadim (kamu çıkarlarına hizmet eden müesseselerin beledîleştirilmesi. Su, süt, vesaiti nakliye, elektrik, havagazı, telefon gibi umumun menfaatine hadim müessese imtiyazlarının lağvile belediyeye devri. Ecnebi kumpanyalarıyla mücadele.

4. Halkın ictimai menfaatlarını ve haklarını müdafaa etmek. Herşeyden evvel ictimaî sigorta ve teşkilat: Amele çocukları için bakımevleri, iş bulma daireleri, ucuz aşhaneler, işçi pansiyonları, meccani (parasız) hastaneler, köylü evleri, fakir halk için mesken, metruk çocuk evleri, şikayete büroları tesisi..."

Hayır, gelecek yerel seçimler için sosyalist bir partinin ya da adayın programı değil... Yıl, 1930. Kadınların

belediye seçimlerine seçmen ve aday olarak ilk kez katıldıkları sene. İstanbul Belediye başkanlığına/adaylığını koyan kişi: Gazeteci Sabiha Zekeriya (Sertel). Seçim bildirgesi ve programının yayınlandığı yer: Resimli Ay, Teşrinievvel, 1930.*

Türkiye'de öncü kadınlar dendiği zaman, aklınıza kimler gelir? Halide Edip, Nakiye Elgün, belki Fatma Aliye, Latife Hanım, ya da Bedia Muvahhit, Keriman Halis mi? Öyle, değil mi? Ya 1920'lerde Bakû Doğu Halkları Kurultayı'nda Doğu kadınının kurtuluşunu müjdeleyen Naciye Hanım? Ya 1920 Ankarası'nda Halk İştirakiyun'cu Cemile ve Rahime Hanımlar? Ya İstanbul'da, amele mitinglerinde şiirlerini okuduğu için tutuklanan Aydınlık'cı Yaşar Nezihe?

Unutkanlık - değil midir ülkemizde devrimci kuşaklar arasındaki bağları kopartıp her devrimcinin öyküsünü, acısını, direncini kendisiyle başlatıp kendisiyle bitirten? Unutkanlık değil midir, her kuşağın aydınını, yıkıntı ve yılgınlık dönemlerinde sırtını yaslayabileceği kurumlardan yoksun, umarısız ve ürkünç bir yalnızlık içinde bırakan...

Evet, bu kez, 8 Mart vesilesiyle adı çoğumuzun bellekle-rinden silinip gitmiş iki yiğit kadını, Sabiha Sertel'i ve Suat Derviş'i analım dedik.

Adam kalıplı, oturaklıdır. Kadınsa ufak tefek, narin ve direngen. Adama iki dudağı arasından dökülen her sözün buyruk sayıldığını bellemiş kayıtsız bir güven içindedir. Kadın ise nereye gitse "sivillerce" adım adım izlendiğinin bilincinde, nereden ve ne zaman geleceği bir türlü kestirilemeyen darbelere karşı her an tetikte, ve nasıl olmasın; tedirgindir. Adam, buyurganlıktır, kadın ise haksızlığa karşı başkaldırı.

* Ergun Hiçyılmaz'ın arşivinden.

Kadın içeri girdiğinde, adam Pera Palas'daki özel bürosunda, oymalı yazı masasının başında kendini önündeki notlara vermiş, oturmaktadır. Kadını önce hiç farketmemiş gibi davranır; ta ki, odanın içindeki sessizlik kendi için dahi tedirdinlik verici bir yoğunluğa ulaşıncaya dek... Sonra yavaş yavaş başını kaldırır; kadına oturmasını işaret eder. Ve önünde duran yabancı dergileri kadına doğru itekleyerek, kaba bir ton yüklemeye özen gösterdiği homurtuya yakın sesiyle apansız saldırıya geçer:

-Bunlar nedir?

Kadın hazırlıklıdır, istifini bozmaz.

-Ne olduğu üzerinde yazıyor.

-Sen bu dergiye yazı yazmışsın.

-Evet, yazdım. Bir müddet önce Paris'te çıkan bu dergiden mektup almıştım. Benden bazı makaleler istiyorlardı. Yazmakta hiçbir mazhur görmedim.

-Sen bu derginin bir komünist dergisi olduğunu biliyor musun?

-Hayır, bilmiyorum. Bilsem de yazarım. Eğer yazdığım yazılarda bir suç varsa, bunun hesabını savcılık benden sorar. Siz sorgu hakimi değilsiniz.

-Ben sorarım. Toprak kanununu tenkid ediyorsun, hem de yabancı bir memlekette, bir komünist dergisinde.

-Yabancı memleketlerde çıkan gazetelere, dergilere yazı yazılmaz diye kanunlarda bir madde yoktur. Hem dün Celal Bayar benimle tanışmak istemiş, geldi. Bana Voix Europeenne'de çıkan yazıları beğendiğini söyledi. Başbakanımız beğenir de, siz ne diye beni suçlarsınız?

-Bana bak, Celal Bayar bu derginin ne dergisi olduğunu bilmez. Bu fikirleri bırak, senin polis müdürlüğündeki dosyaların tavana ulaştı. Sen memleketin kıymetli bir

yazarısın... Seni mebus yaparız. Fikirlerinden daha iyi faydalanırız.

Kadın ayağa fırlar:

-Bana inançlarımı mebuslukla değişmemi mi teklif ediyorsunuz?Teşekkür ederim. Alahaısmarladık.

Adam kadını kolundan tutar, oturtur.

-Kızma, ben seni sevdiğim için doğru yola getirmeye çalışıyorum. Nedir o çıkardığınız Projektör dergisi? Senin yazı yüzünden dergiyi toplattım.

-Neden bu yazı yüzünden dergiyi toplattınız? Söylediklerim yalan mı, yanlış mı, haksız mı?

-Bu dergide birçok ipsiz-sapsız yazılar var. Ben bu gibi yazılardan korkmam. Senin yazılarından korkarım. Sen hem işçi kadınları tahrik ediyor, hem de mebus bayanları vazifelerini yapmamakla suçlandırıyorsun. İşte halk bu yazıları kulak asar. Onun için toplattım... Söylediklerimi iyi düşün. Ben de Fransa'da okurken sosyalist olmuştum. Memlekete gelince bunun geçer akçe olmadığını gördüm. Memlekete daha faydalı alanlarda hizmet ettim... (S. Sertel, Roman gibi, Belge yay. 1987, s. 183-184)

Yıl 1937-38'dir. Yaklaşmakta olan dünya savaşının şiddet ve dehşetini yorgun ve ürkmüş dünyaya hissettirmeye başladığı yıllar. Türkiye'nin tarafların ağırlığını kollayarak bir o yana, bir bu yana meylettiği, nazi hayranlığınınsa el altından yayılmaya başladığı o gerilimli yıllar...

Adam, devrin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dır.

Kadınsa demokrası cephesinin yiğit savaşçısı, Türk basınının yüz akı Sabiha Sertel... Büyük Mecmua' dan başlayarak, Resimli Ay, Cumhuriyet, Görüşler ve Tan'da sürdürdüğü gazetecilik yaşamı, 1945 sonlarında Cumhuriyet Halk Partisi'nin kışkırttığı, Tan gazete ve mat-

baasını yerle bir etmekle yetinmeyip, kendisini kızıl mürekkebe bulayıp sokaklarda sürümek için bekleşen "milliyetçi" gençlerin ellerinde noktalanan ve Babıâlî yokuşuyla Cumhuriyet Savcılığı arasında mekik dokuyarak geçirdiği mücadeleci ömrünü 1968 Eylül'ünde sürgünde, Bakû'de noktalayan Sabiha Sertel...

* * *

Rastlantı bu ya, aynı adam, yarım saat öncesinde benzer bir konuşmayı bir başka kadınla yapıyordu.

(Birgün telefonla İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dan bir davet aldım. Telefon eden yaveri Şükrü Kaya'nın ertesi gün saat 2'de beni Perapalas Oteli'nde bekleyeceğini, benimle görüşmek istediğini bildirmişti.

Ertesi gün o saatte Perapalas Oteli'ne gittim. Otelin giriş salonunda Suat Derviş ve kocası Nizameddin Nazif oturuyordu. (...) Onları orada görünce,

-Sizi de Şükrü Kaya mı çağırttı? dedim.

-Evet, dediler...

Onlar benden önce geldikleri için Şükrü Kaya önce onları davet etti. Epeyce bekledim. Çıktıkları zaman Suat'ın yüzü asıktı.

-Ne oldu, Şükrü Kaya ne istiyor? dedim

Suat,

-İçeri girin de anlarsınız... Beni iyice payladı... size ne yapar, bilmem... dedi. Roman Gibi, a.y.)

Kimdir bu ufak tefek, bütün tanıyanlarını gözlerinin menekşe renginde olduğu konusunda birleştiği, cevval, atılgan, pervasız kadın?

Kimdir, romanları, Fransızca, Almanca, Rusça,

Bulgarca, Çince, Sırpça, İspanyolca... Yedi düvelin dilinde yayınlanıp da Türkçe'de okuruna kavuşamayan, realizmin bu güçlü kalemi?

Kimdir ilk kez bir gazetede (İkdam) haftalık Kadın sayfası hazırlayarak gazeteciliğimizi özel sayfa uygulamasıyla tanıştıran; Cumhuriyet'deki toplumsal röportajlarıyla, Cumhuriyet'in güzellik yarışmalı, o balolu, o dine-dansanlı, "Gazi Hz.'lerinin Yalova Tenezzühü" (Gezisi)'lü ilk onyılında, mağara kovuklarında yaşayanları, on kuruşla altı nüfus geçindirenleri, taşı toprağı zıkkım İstanbul'da üç kuruş için insanlık onurunu satanları... Başını kuma gömenlerin gözüne gözüne sokan...

Kimdir kişisel (ekonomik, politik, sosyal, kültürel, cinsel...) bağımsızlığını kişiliğinden taviz vermeden sürdüren (yani hayatını çok gençlik yıllarından itibaren kalemiyle kazanan; yani ülkesinde nazi propagandasının en yoğun olduğu dönemlerde anti-faşist edebi platform dergisi Yeni Edebiyat'ı --yasaklanana dek-- çıkartan; yani soylu kökenine, kontes kızkardeşine rağmen emekçilerin safında yeralan; yani Fransa'da, edebiyat eleştirmenlerine bir Ivo Andriç'le, bir Maksim Gorki'yle kıyaslanmasına karşın, "eyvallah" sızlığı nedeniyle günümüzde pek çoğumuzun adını dahi bilmediği; yani yalansız-yapmacıksız yaşamını, en yakınındakilerin dahi fiskos çemberine rağmen, mertçe sürdüren...)

Kimdir Türkiye'de 1933'de (ta 1933'de) şu sözlerle kadının cinsel bağımsızlığını iktisadî, siyasal, tarihsel ve toplumsal bağlamında savunabilen, ve Engels'in görüşlerini dile getiren gözüpek kadın?

"Demek istiyorum ki kadının bugünkü vaziyeti tabiat kanunundan doğma değildir. Bir takım dini telakkilerin, ter-

biyenin ve iktisadi şartların neticesidir. Esasen cemiyetin temeli kadın değil midir? Evet, kadın, yani ana! Beşeriyetin iptidaî devrelerinde "kütlelerin izdivacı" tesmiye edilen ilk kadın ve erkek rabıtaları devrinde çocukların babası bilinmezdi. Fakat ilk çocuğun bile bir annesi vardı. Tabiat baba denilen mesul bir şahıs tanımazdı, yavrularını annesine yüklerdi. İlk ictimaî varlık anne ile çocuktur. Cemiyet bu çekirdeğin etrafına toplanmıştır. Baba cemiyetin tekamülünden sonra gelir. İlk devirlerin babası ailenin reisi değildir. Reis anne idi. O vakitler kadın çarşıda pazarda ticaret eder, erkek evde iplik büker, yemek pişirirdi. Bu ictimai fonksiyon ayrılıkları hiçbir şeye delalet etmez. Kadın beyninin teşekkülü erkeğin beyininden farklı değildir. (...) Kadının erkek hakimiyeti altına girmesi zekasının dünya işleriyle uğraşması karşısındaki aczinden değildir. Sırf biraz daha küçük yaratılmış olmasındandır. Bu yumruk esaretini şüphesiz ki sonradan iktisadî bir esaret takib etmiştir. "Pederşahi" aile devresi muhakkak ki kadının hakimiyeti devresinden çok daha uzun sürmüştür. Bu yüzden kanun, örf, adet, anane ahlak telakkileri hep erkek lehine kurulmuştur..." (Cumhuriyet, Mart 1933)

Bu kadın Temmuz 1972'deki cenazesini üç-beş kişinin kaldırdığı, son yıllarını büyük yokluk ve sıkıntılar içinde geçiren Suat Derviş'dir. Eşi Fuat Baraner'in ardından, eski dostu Neriman Hikmet'le birlikte yine de devrimci mücadelenin bir üyesi olduğunun dupduru bilinciyle, ayakta ölen Suat Derviş...

("Suat Derviş ablayı sonsuzluğa yolcu ettiğimiz gün, Oflu Hasan ardında, yeraltı dünyasının ünlü kişilerinden biri de defnedildi. Cenazede ünlü politikacılar, sinema ve tiyatro sanatçıları (!), pek ünlü işadamları, Çalışma Bakanı

Ali Rıza Uzuner, avukatlar ve yüzü aşkın çelenk... Bu çelenkleri gönderenler ve cenazeyi izleyenler arasında genelevde çalışmış kadınlar da vardı.

Oysa Türk kültürüne ve toplumcu sanat ve edebiyatımıza bunca emek veren Suat Derviş'i birkaç yazar, birkaç şair ve toplumcu kuşaktan gazetecilerin onun yakınları üzüntüleriyle cesaretlerini somutlayarak ebedî dinlencesine uğurladılar sadece... Sıcak havada bunalmalarını Suad Derviş'in kanıtlanmış yaşamı ve öğüdü önlüyordu: 'Her güçlüğü yenmeye mecburuz...' demişti her sıkıntılı dönemde..." "Çileli, onurlu yaşamın temsilcilerinden biri: Suad Derviş Baraner" Kemal Sülker, Edebiyat 81, Ağustos 1982)

Varlık,
Mart 1987

TÜRKİYE'DE KADININ TOPLUMSAL KONUMU

Değerli Dostlar:

Dostlar, konuşmamıza başlığını "Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu" olarak seçtik. Bu tabii çok kapsamlı ve ayrıntılı bir irdelemiyi gerektiren bir başlık. Ancak, kabul edilmeli ki kadınlık durumu da unsurlarından birine indirgenmeyecek bütüncül ve karmaşık bir konu. Kadınlar, çalışma, eğitim, yönetim, aile, medya, bilimsel ve sanatsal yaratıcılık, kısacası hayatın her alanında ikincil plana itilmiş durumdalar. Bu üstelik bu tarihte tüm sınıflı toplumlar için geçerli bir durum. Ancak her tarihsel ve toplumsal durakta bu konum egemen siyasal-iktisadi sisteme uygun özgül bir biçimlemiş alıyor. Yani kadının toplumsal konumu, ülkede biçimlenmiş alıyor. Yani kadının toplumsal konumu ülkede ki iktisadi-siyasal egemenliğin konumlanışına ve bunu kalıcı kılmak üzere ürettiği idelojiye göre belirleniyor.

Bu durum kuşkusuz Cumhuriyet Türkiyesi için de geçerli. Ancak dışarıdan bakan bir gözlemci için ilginç, içinde yaşayan içinse acılı bir serüveni var:

Türkiyeli kadının.

Bir kez birbirleriyle zaman zaman uzlaşmakla birlikte aralarında kıyasıya bir egemenlik mücadelesinin elaltından yüzyıla yakın zamandır sürdüğü iki sermaye kesiminin, Batıyla bütünleşmeye yönelik finans kapital ile son zamanlarda Orta Doğu sermayesine açılan Anadolu sermayesi arasındaki mücadele Türkiyeli kadının hayatında doğrudan bir müdahale alanı olarak seçmiştir kendine.

Bir kesim din ve manevi değerler adına kadını evinin duvarları arasına kapatmaya çabalarken öbürü Kemalizm adına ve çağdaşlaşma adına kadına kimi kağıt üzerinde kalmaya mahkum göstermelik haklarla donatmayı savunmakta, aradaki güç dengeleri her yıl 19 Mayıs kutlamalarında kızların giydikleri eteğin boyuna yansımakta, hayatı kendi dışında alınan kararlarla güdülen, toplumun yönlendirilişi konusunda en küçük bir katılım olamayan konumunu sürdürmektedir.

Ben bu konuşmamda gelenekçilik ile çağdaşlaşmacılık arasındaki dar alana sıkıştırılan kısıtlı varoluşuyla Türkiyeli kadını ve hayatını yönlendiren güçleri irdelemeye çalışacağım. Konuşmamın sonunda çıkış yollarını birlikte tartışacağız.

Önce biraz tarik diyelim ve geleneğin ya da gelenekçi güçlerin destek aldıkları İslam ve Osmanlı'ya -çok kısaca- bir göz atalım.

II. TARİHSEL OLUŞUM

A) İslam ve Osmanlı:

İslam dini, M.S. 7. yüzyılda Arabistan topraklarında yaşayan bedevi Arap boyları arasında ortaya çıkmış ve ilkin burada yayılmıştır.Bu nedenle kaçınılmaz olarak bu topluluğun değerlerinin ve eleştirisi veya inkarı niteliğiyle yüklüdür.

İslam öncesi (Yani İslami kaynakların Cahiliye adını verdikleri) dönemde Arap toplulukları bedevi yani göçebe ya da en fazla yarı-yerleşik aşiretler halinde yaşarlardı.

Tüm barbar topluluklar gibi, gevşek bir toplumsal

örgütlenme gösteriyorlardı, aşiret yapısı ataerkil ve hiyerarşikti. Güç ve otorite, aşiretin yaşlı erkek üyelerinin elindeydi. Esas iktisadi faaliyet hayvancılıktı, bunun yanısıra kentleşebilmiş birimler sık sık yağmaya uğratılırdı. Gücü gücüne bir dengenin egemen olduğu bu toplumsal örgütlenişte aşiretler arası savaşta ticaretten daha yaygındır denebilir. Zaten üretim güçleri kurumsallaşmış bir ticareti mümkün kılacak kadar toplumsal artı yaratamamaktaydı.

Böylesi bir çerçeve kadının konumunu ikircikli kılmaktaydı. Özel mülkiyetin ortaya çıktığı ve toplumun sınıflara ayrıldığı böylesi bir kent öncesi toplumda kadınlar farklı etkileşimler altındaydı. Göçebe çoban aşiretlerini gevşek değerler sistemini bir yandan kadına dilediğiyle evlenip dilediği zaman boşanabilme toplumda mülk sahibi olma, mülkünü yönetme (Hz. Muhammed'in ilk karısı Hatice hatırlansın) savaşa ve yamaya katılma, toplu yerde şiir okuma ya da şarkı söyleme, nesep bilgisi vb. toplumsal bilginin üretilmesi, aktarılmasında rol alma gibi özgürlükler sağlarken, bir yandan da kadının miras olarak devredilebildiği, kız çocukların diri diri gömülebildiği, toplumsal değerleri erkek üzerinde örgütlendiği bir devre sistemi geliştirilmiştir.

İslam bu topluluk için bir kent devrimi anlamını taşıyordu. İslamın çıkışını izleyen ikiyüzyıl içinde Arap aşiretleri kentlere yerleşmiş, Mekke , Medine, Taif, Küfe, Basra, Cezire, Şam, Musul gibi kentler kurulmuş varolanlar canlandırılmıştır. Kan bağına dayalı aşiret ilişikileri çözülerek devlet yönetimine geçmiş, büyük bir uygarlık alanı ve geniş bir ortak pazar oluşturulmuş, artık çağın çözümlenişiyle körelen altın stoklara yeniden harekete geçirilmiş doğu-batı

arasındaki ticaret yolu canlandırılmış ve güvence altına alınmış, tarımsal ve sanayi alanında büyük üretim artışı sağlanılmış, köle emeği ve ticari kazanca dayalı bir uygarlık gerçekleştirilmiştir.

Bu dönüşümler kadının yaşamını nasıl etkiledi?

İslam kadına: 1. Can güvencesi, 2. Mal güvencesi, 3. Irz güvenceesi vermiş, bunun karşılığında toplumsal etkinliğini kademe kademe azaltarak gelişim süreci içinde sıfırlamıştır.

İslam'ın Arap kadının yüksek cinsel etkinliği karşısında erkeğin kadın bedenini denetim altına alma yolunda bir düzenleme olduğu söylenir; bu gözlemde haklılık payı da vardır kuşkusuz. Ancak feminist tez; böyle bir denetime neden örneğin bedevi Araplar döneminde değil de, kent uygarlığına geçişle birlikte gerek duyulduğunu açıklamaya yeterli değildir. Öyle ya, o da erkek egemenliğidir, bu da.

Neyse, gerçekten de İslam, kadına üç güvenceyi sağlarken kadını tümüyle ailenin özel alanına mahkum eden bir anlayışı normlaştırmış, kadını ne kendi yaşamı, ne de toplumsal gidişat konusunda denetim sahibi olmayan bir konuma sürüklemiş ve orada bırakmıştır.

İslam yasası, esas olarak Kur'an ve Peygamber'in söz ve davranışları yani Sünnet'e dayanır. Bu yasa çerçevesinde biçimlenen anlayış müslüman kadını müslüman erkeğin otoritesine bağımlı kılar. Bu bağımlılığın temeli iktisadidir. Nisa suresi malından sarfettiği için erkeğin kadından üstün olduğunu açıklar. Bu üstünlük aile içinde kadını dövme yetkisi, miras hukukunda kız evlada erkek evladın hakkının yarısı kadar hak tanınması,evlilik hukukunda dört kadınla evlenmeye cevaz veren hüküm, kadını evden dışarı çıkmamaya, çıktığında da saçından

ayak bileğine dek örtünmeye zorlayan anlayış vb. hüküm ve uygulamalarla pekiştirmiştir. İslam kadının eğitim ve çalışmasına kapalı değildir teoride; hatta dönemi içinde bazı üst sınıf kadınları özel eğitim olanaklarından yararlanırken, İslam'ı benimseyen toplumların tarım faaliyetlerinde kadın çalışması sürmüştür. Ancak dönemin üretim ilişkileri gözönüne alındığında, kadının ne eğitim ne de çalışmayla Kur'an'ın iktisadi gerekçeyle erkeğe teslim ettiği üstünlüğü eline geçirilebilmesi mümkün gözükmektedir.

İslam, tarıma, küçük üretime ve ticarete dayalı ortaçağ Ortadoğu toplumlarının ortak ideolojisi olarak parlak bir uygarlık yaratmayı başarmıştır. Birbiri ardısıra bölgeye egemen olan imparatorluklar, sarayların çevresinde Binbir Gece Masallarına konu olan servet birikimleri sağlamış, egemen sınıf merkezlerde gözkamaştırıcı bir lüks ve sefahat içinde yaşarken Kara Kaplı nalıncı keseri gibi kendine yontarak egemenliğini pekiştirecek bir aygıta dönüştürmede bais görmemiştir.

Dilerseniz bu imparatorluklardan bizi en çok ilgilendiren Osmanlı'ya ve kadının buradaki konumuna bir gözatalım şimdi.

Yarı göçebe akıncı boyların yerleşik imaparatorluğa geçiş sürecinde kadının konumunu enine boyuna irdelemek yararlı, ama konuyu dağıtıcı bir iş olur. Kadının İslam öncesi Türklerdeki konumunun barbarlığın göreli özerkliğinden yerleşik imparatorluğun mutlak köleliğine doğru evrildiğini söylemekle yetineyim ben.

Osmanlı imparatorluğunun en gelişkin evresine eriştiği 15. yüzyıl sonlarında çöküntünün başgösterdiği 18. yüzyıl sonuna dek kadını kısaca iki toplumsal sınıf içinde ele almak mümkündür:

1- Saray ve çevresi-egemen sınıf kadını,
2- Üretimci-emekçi halk kadını.

Egemen sınıf deyince hanedan Osmanlı yönetici sınıf yani ilmiyye ile kılıçlılar, asker sınıf yani seyfiyye anlaşılmalıdır. Osmanlı bürokrasisi esas olarak medrese çıkışlıdır. Seyfiyye ise gayrı-müslim unsurlardan devşirilerek İslam-Osmanlı geleneğince yetiştirilen silahlı sınıftır. Her ikisi de toprağın sahibi ve denetleyicisi Teokratik Devletin "ikta" denilen sistem uyarınca kendilerine tahsis ettiği has zeamet ve tımarların geliriyle geçinir.

Reaya ise esas olarak bu topraklar üzerinde çalışan halktır. Reayya sömürülen anonim sınıftır. Ancak Osmanlı'da soydan geçme asalete dayalı bir sistem bulunmadığından toplumsal mobilite yüksektir. Örneğin reaya mensubu küçük kız ve erkek çocuklar her yıl tımar sahipleri tarafından devşirilmekte, saraya bağlı eğitim kuruluşlarına gönderilerek burada saray hizmetlisi olarak yetiştirilmekte, içlerinden yetenekli olanlar en üst kademelere (örneğin sadrazamlığa) dek gelebilmektedir.

Ne ki aile ocağından kopartılarak başına zorla talih kuşu kondurulanlar dışında, halk kadını köy ve kasaba kadınlarının insafında, kör bir cehalet ağır yükler altında, sürükleyip gitmiştir yaşamını.

Rızası alınmadan en fazla başlık verene satılır, gündüzün ev içinde ve tarlada durmaksızın çalıştırılır. Geceleyin kocasının yatak hizmetini görür, ha babam çocuk doğurur; üstelik dinsel hükümlerin kerameti kendinden menkul buyrukların en ağırları onun sırtındadır. Tepeden tırnağa avrattır o, şeytana yakındır, o yüzden günün yirmidört saati günahtan sakınmak, erkeği de günaha sokmamak üzere kuracaktır hayatını. Kitaba uygunluğu

tartışmalı dinsel buyruklar ve kör cehaleti, kölelerin kölesine belki de tarihin en karanlık dönemini yaşatmıştır.

Osmanlı'da köy kadınını bir üretim aracı olarak niteleyebilirsek eğer, saray kadının da bir tüketim maddesi olduğunu söyleyebiliriz. Saray ve çevresinde kadının temel işlevi efendi'nin (bu padişah olabileceği gibi ulema ve vüzerra ya da diğerhanedan mensupları olabilir) hizmetini görmek ve gönlünü hoş tutmaktır.

Bu nedenle Harem denilen mekanizmaya biraz daha yakından bakalım.

Harem müessesesi Osmanlı'ya Bizans ve İran'dan geçmiştir şunu da hemen belirlemek gerekir; poligami Osmanlı'da bir not sınıf ayrıcalığıdır. Halk arasında harem, evin kadınların yaşadığı bölümü olarak algılanırken, Osmanlı sarayı ve onun modelinde örgütlenmiş konaklarda Harem kendi içinde hiyerarşisi olan başlı başına bir kurumdur.

Harem halkını vezirleri, bağlı beylerin ya da başka hükümdarlarını yetiştirip Padişaha'a armağan ettiği genç kız ve kadınlar oluştururdu. Cariyeler saray hizmetlisi esirelerdi. Bunlar arasında beceri gösterenler kalfalığa ve ustalığa yükselirlerdi. Padişah cariyeler arasından beğendiklerini odalık olarak koynuna alabilirdi. Bunlar bir süre bu hizmeti gördükten sonra çırağ edilirler, yani erkek saray hizmetleriyle evlendirilirlerdi. Ancak içlerinden gebe kalanlar, ikbal statüsüyle sarayda alakonur ve hizmetlerine yeni cariye verilirdi. Kadın efendiler, padişahın nikahlı karılarıydı. Bu hiyerarşinin tepesinde Valide Sultan, yani padişahın annesi bulunurdu.

Görüldüğü üzere Harem-içi hiyerarşinin temel kriteri Efendi'ye yakınlık derecesiydi. Bu yakınlığa mazhar olmak

için Harem kadınları arasında kıran kıran bir rekabetin hüküm sürdürdüğünü tahmin etmek hiç de güç olmasa gerek. Hele kendi oğlunu hükümdar yapabilmek için kadın efendiler arasında süregelen ve devlet yöneticileri arasında ittifaklarla desteklenen çatışmalar eklenince saray kadınlarının politikadan uzak durduğunu iddia etmek, gülünç olur. Ancak bu bütünüyle entrikacılıkla sınırlı bir politik katılımdır, ülkenin yönetimi, uluslararası ilişkiler vb. global perspektiften yoksundur.

Öte yandan Osmanlı kentlerinde kadınlar için adeta bir sokağa çıkma yasağı hüküm sürdüğü söylenebilir. Bu saray kadınları için de geçerlidir. Saray kadınları ancak halvetlerde hasbahçeye, beylik gezilerde ise kapalı arabalar içinde mesire yerlerine gidebiliyor, buralarda da çadır ve paravanlarla halkın gözlerinden gizleniyorlardı. Bunun dışında hareme giriş ve çıkışlar, hadım haremağalarının kesin denetimi altındaydı.

Tanzimat'a değin Osmanlı'nın temel yasası Şeriattır, yani Kur'an yasasıdır. Ancak saray ve çevresinin içinde yaşadığı lüks ve sefahat Kur'an'a tümüyle ters olmasına karşın, Kara Kaplı'nın halk tarafından çiğnenmesinde recm (taşlama) ve katle varan ağır hükümleri işlerliğe sokan Ulema, sarayın debdebesi karşısında gözlerini kapatmaktadır.

Osmanlı 18. yüzyılda sanayileşme/kapitalistleşme sürecinde önemli mesafeler alan Batı uluslarıyla karşılaşmalarında üstüste yenilgiler almaya başlayınca önce askeri, ardından da hukuk sistemini gözden geçirme gereksinimi duydu. Bu gereksinim 19. yüzyılda İmparatorluk'da Tanzimat ve Meşrutiyet hareketlerinde ifadesini bulan bir dönüşümü zorladı.

Osmanlı'da ilk insan (ve ağırlıklı olarak azınlık) hakları bildirgesi Devlet-Yurttaş ilişkilerini düzenleyen ilk senet olarak niteleyebileceğimiz Tanzimat Fermanı, 1839 yılında Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane'de okundu.

Böylece Osmanlı'nın iktisaden olduğu kadar ideolojik olarak da Batı dünyasının etki alanına girişi kesinleşmiş oluyordu.

Osmanlı içe kapanıklığını kırmış, dış dünyaya açılmış ve o güne değin ya potansiyel müstemleke ya da kayda değmez müttefikler olarak gördüğü Batı ülkelerinin içsel değişimleri (Reformasyon, Rönesans, sanayileşme) ile kendini her alanda fersah fersah geride bıraktığının farkına varmıştı. Ancak bundan sonraki ilişkiler tarihi, imparatorluktan sömürgeliğe gerileyişin tarihi olacaktır.

İlkin örneğin askeri, hukuki vb. alanlarda yapılacak birkaç yenilikle kaçan trenin yakalanacağı yanılgısına kapıldı Osmanlı. Ancak batılılaşma yonunda atılan her adım, bir yenilgi ve İmparatorluğun bir parçasının daha yitirilişi izliyordu.

İlginçtir, İmparatorluğun ekonomik ve politik gerileyişi, kadın hakları konusunda Batı modeli temelinde bazı adımların atılışıyla denk düştü. Osmanlı, kurumlarını Batı standartlarına göre yeniden örgütleme yolunda ilerlerken kadın hakları konusunda da bazı itirazlar yüksetilir oldu.

Daha da ilginci kadın hakları konusundaki daha ileri adımlar, Batılı kaynakların Kızıl Sultan adını verdiği, İslamcıların ise Ulu Hakan diye sahip çıktığı II. Abdülhamit döneminde atılmıştır. Yani Tanzimat I. Meşrutiyet'in hızının kesildiği, toplumun demokratikleşme yolundaki adımlarının lağvedilerek yeniden içe dönüldüğü bir dönemde.

Yine de Tanzimat, Meşrutiyet ve Abdülhamit dönemlerinde kadınlara ilişkin kazanımların fazla abartılmaması gerekir. Bunlar esas olarak eğitim alanındadır. İlk kız rüştiyesi 1859'da açılmış sonraları ise Rumeli ve 1869'da İstanbul'da Kız Sanayi okulları açılmıştır. Kız Öğretmen Okulu ise ilk ve orta dereceli kız okullarına öğretmen yetiştirmek üzere Abdülhamit döneminde açılmıştır. Bunlara bir de kız evlatlara mirasta pay tanıyan yeni arazi kanununu, cariyelik ve köleliğin kaldırılmasını ve gelinlik vergisinin kaldırılmasını eklemek gerekir. Ne ki, Tanzimat ve I. Meşrutiyet'in esas önemli yanı kadının rolünün yenilikçi aydınlar arasında sorgulanmaya başlaması olmuştur. Saffet Paşa, Fatma Aliye Hn., Emine Seniye Hn., Şinasi, Namık Kemal, Şemseddin Sami, Abdülhak Hamit gibi aydınlar cariyelik, evlenme usulleri, pederşahi aile gibi kurumları açıktan eleştirmeye başlamışlardır. Üstelik bu görüşler, çıkarlarını Batıyla bütünleşmekte gören yeni Osmanlı eliti (Batı'yla yakın ilişkiler kuran bürokrasinin bir kesimi, mali gücü eline geçiren azınlık) içinde destekçilerini bulmuştur. Bu dönemde Terakki'nin eski Muhadderet, vakit Şukufezarı Ayine, Parça Bohçası gibi kadınlara yönelik gazeteler yayınlanmıştır.

Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Osmanlı kendisini çöküşe sürükleyen tüm açmazlarına (askeri, iktisadi, siyasal, eğitsel) olduğu gib kadınlık durumuna da kendi iç dinamiğinden kaynaklanan özgün çözümler üretememiş, hakim söylemi (Batı'nın ürettiği çözümleri) benimsemekle yetinmiştir. Bunları benimseme süreci ise tabandan gelen talepleri yasalar düzenine yansıtmak değil, Devlet'in kendini bir başka egemenlik düzleminde yeniden üretebilmesi için gerekli gördüğü reformları tepeden aşağı dayatması yön-

temiyle gerçekleşmiş ve Osmanlı'nın son günlerinden günümüze hayatın her alanında yaşayageldiğimiz devlet-halk ikileminin ve bunun politik ifadesi olan "ileri-geri" çatışmasının kökenini teşkil etmiştir. Bunu daha ileride daha ayrıntılı olarak açacağız. Şimdi konuyu dağıtmadan ilerleyelim.

Tanzimat ve I. Meşrutiyet'in fikri düzeyde kaydettiği gelişimler, İttihat ve Terrakki önderliğinde, Anayasa ilanıyla başlayan II. Meşrutiyet döneminde (1908) daha somut ve yaygın bir görünüm alır.

II. Meşrutiyet, bir siyasal kargaşa dönemiydi, ancak Batı standartlarının Osmanlı yönetimine iyice kendini dayattığı bir devir oldu. Bu dönemin fikri akımları Türkçülük, Batıcılık ve İslamcılık başlıkları altında özetlenebilir. Kuşkusuz her birinin kadının konumu konusunda kendine özgü bir görüşü vardır ve ideolojik mücadele, bu alanda kıran kırana sürüyordu.

İslamcılar çöküşün nedeni İslam yolunda ayrılmada görüyor ve Şeriat kurallarına geri dönülmesini savunuyorlardı. Batı'nın teknolojisi belli ölçülerde alınabilirdi ama kültür ve ahlakına karşı islami değerlerle direnmek gerekiyordu.

Bu görüşü savunanlar Batılı adetlerin kadını sefahat ve fuhşa sürüklediğini, vekarını kaybettirdiğini söylemekteydiler.

Zıt kulüp Batıcılar'a göreyse (ki aralarında Tevfik Fikret, Dr. Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Halil Hamit, Fatma Aliye gibi isimler vardı) Osmanlının çöküşünün nedeni İslam'dı ve bir an önce İslam'a dayalı devlet sistemi reddedilerek Batı uygarlığının laik değerler sistemi benimsenmeliydi. Batıcı kalemler Osmanlı toplumundaki çarşaf, çokkarılık,

tek yanlı boşanma, kız evlatlar dıştalayan miras hukuku gibi kurumlarını eleştirmekteydiler.

Türk Ocağı derneği ve Türk Yurdu dergisi çevresinde toplanan Türkçüler ise İmparatorloğunun gerilemesini İslam'ın değişime ayak uydurmayışı, hatta ayakbağı oluşuna bağlıyorlardı. Kadın konusunda pozitifist sosyolojinin (öz. Durkheim, Grenard, Richard) ilkeleri uyarınca çekirdek aile ve tekeşliliği savunuyorlardı. Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi, Celal Sahir, Halide Edip gibi aydınları toplayan bu grup 1917 Aile Kararnamesi'nin, çıkartılmasında etkili olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Hukuk sisteminin batılılaştırılması girişimleri çerçevesinde kadın hakları konusunda da bazı somut adımlar atıldı. Aile hukukuyla ilgili şeriyye mahkemeleri Adalet Bakanlığı'na bağlandı, 1911'de Ceza Yasası'nın zina ile ilgi bölümleri değiştirilerek erkeğinde cezalandırılması ilkesi getirildi. Ancak bu hüküm tıpkı mevcut C.K'da olduğu gibi Napolyon Kod'una dayanmaktaydı, yani erkeğin zinası için evlilik konutunda ve sürekli ilişki ararken , kadının zinasını koşulsuz cezalandırmaktaydı. 1915'de erkeğin evi terketmesi, evine geçindirememesi, delilik ve bazı hastalıklar durumunda kadına boşanma hakkı tanındı.

1917'de kabul edilen Aile Kararnamesi ise, nikah işlemlerinde Şeriat'ın öngördüğü iki tanığın yanısıra, bir yüksek memur ya da özel yetkilinin bulunmasını, evlilik ilanının askıya çıkartılmasını ve evlilikte karşılıklı rıza, karşılıklı boşanma vb. ilkeler getiriyordu. Ancak azınlıklar özel hukuklarına müdahale olarak gördükleri bu yasayı işgal kuvvetlerine baskı yaparak iptal ettirdiler.

Yukarıda da gördüğümüz gibi kentlerde Osmanlı kadını

çamaşırcılık, bohçacılık, köle ticaret, kasabalarda halı dokuma tezgahları sayılmazsa tümüyle tüketici konumdadır. Ancak Osmanlı'da sanayileşme hareketinin başlamasıyla birlikte çok zayıf da olsa bir kadın proletarya doğar. Özellikle dokuma sektörü ve tütün, pamuk ve kuruyemiş işleme atelyeleri kadın işçi çalıştırmaktadır.

İmparatorluğun peşpeşe sürüklendiği savaşların yarattığı erkek işgücü açığını kısa sürede kadınlar kapar: Adana ve Urfa'daki çorap fabrikalarında Diyarbakır, Hereke, Karamürsel, Eyüp Sultan dokuma tezgahlarında, kadın istihdamı yoğunlaşmıştır. 1913'de dokuma sanayiinde istihdamın % 50'den fazlası, ipekte ise %95 'i kadın ve çocuklardır.

Hizmet sektöründeyse, ebelik, öğretmenlik, hemşirelik gibi geleneksel kadın mesleklerinin yanısıra savaş yıllarında kamu yönetimi, bankalar, mağazalar, PTT, Maliye Bakanlığı, hatta sokakların temizlenmesinde kadın istihdamı yaygınlaştı.

Osmanlı Ticaret Nezareti 1915 yılında kadınlar için bir çeşit "mecburi hizmet" yasası çıkardı. Biçki Yurdu, İstihlak Milli Kadınlar Cemiyeti, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi gibi kadınlara iş sağlamaya, iş koşullarını düzenlemeye vb. yönelik dernekler kuruldu. Bu sonuncu dernek İstanbul'da 3 ayrı bölgede birer darrüssına kurdurmuş ve 19 gün gibi kısa süre içinde 11.000 kadın işçi istihdamını sağlamıştır.

Ne ki bu kadın ve çocuk emekçilerin ücretleri ve çalışma koşullarını düzenleyen yasa ve tüzükler pek yavaş gelişmiş, çıkartılan kararnameler daha çok örgütlenme ve grev haklarının kısıtlanmasına yönelik olmuştur.

Savaş yıllarında kadın ve çocuklar için günlük çalışma

süresi 15 saat, ücretler ise erkek ücretlerinin dörtte biri ila üçte biri kadardır.

Örneğin 1913 yılında konserve sanayinde erkek gündeliği 13-20 krş. iken kadın gündeliği 4-6 krş. civarındadır. Pamuk, iplik ve dokuma sanayiinde çalışan erkekler günde 10-15 kuruş alırken kadınların eline 4-6 krş. çocuklara ise 2-4 kuruş geçmekteydi.

Savaşın bitimiyle birlikte kamu kesiminde çalışan kadınların işlerine son verme furyası başladı. Öyle ki Tasvir-i Efkâr ve Türk Yurdu gibi yayınlarda kadınların görevde bırakılması için çağrı yayınlandı.

Peki, 19. yüzyılda girilen yenileşme süreci kadının toplum içindeki durumunu nasıl etkiledi?

19. yüzyıla kadar, Osmanlı kentlerinin sokaklarında kadına rastlamak mümkün değildi. Çok zorunlu nedenlerle dışarı çıkan kadınlar çarşafa bürünmek zorundaydılar. Günlük yaşamları ve giysileri fermanlarla düzenleniyordu. Örneğin III. Osman 1750'lerde saraydan çıktığı günlerde kadınların sokağa çıkışını yasaklamış, III. Mustafa ise kente çıkmalarını tümden yasaklamıştır.

Tanzimat bu önlemleri biraz gevşetmekle birlikte yine de bu sokağa çıkma yasağını tümden kaldırmış değildir. 1867 tarihli gazeteler Ramazanda iftar ziyaretine giden kadınlara kalabalık yerlerde durmamalarını, önlerine bakarak yürümelerini, alışveriş için dükkanlara girmemelerini bildirmektedir.

II. Abdülhamid'in sıkıyönetimi daha da sıkıdır: Kadınların Beyazıt, Aksaray yönlerine gitmesi, Kapalıçarşıya girmesi, dükkanlarda oturması ve toplu halde bulunması yasaklanmış, polise kadın topluluklarını dağıtma yetkisi vermiştir.

Ne ki, 1894 İstanbul'unda Avrupa giysileri satan Galata Training, Le Bon Marchè, Orozdibak, Mustafa Şamlı, Macit Mehmet Karakaş, Selanik Bonmarşesi, Şişman Yanko gibi gibi mağazalar vardır ve bir hayli iyi iş yapmaktadırlar.

19. yüzyıl sonlarında İstanbul'a gelen bir İngiliz parlamenterin eşi, Mrs. Max Müller, ziyaret ettiği paşa hanımları ve erkan eşlerinin lüks Batılı giyim kuşam tarzlarını ve aşırı tüketim eğilimlerini yadırgadığını yazar.

Abdülhamit döneminde İstanbullu kadınların ince feraceyle başlayan direnişleri 1908'den sonra çarşafsız gövde gösterilerine dönüştü. 1912'den sonra Selanik'ten İstanbul'a gelen binlerce dönme (müslümanlaşmış yahudi) kentin görünümünü bir hayli değiştirmişti:İstanbul cafeleri, pastaneleri, Rus lokantaları, tiyatroları feraceli, hotozlu, giderek şapkalı hanımlarıyla Batılı Pera ve çarşaflıları, takkelileri, camileri, akşamları el-ayak çekilen sokaklarıyla müslüman Fatih ikiliğini yaşıyordu.

I. Dünya Savaşı çarşafı emekçi kadınların da hayatından çıkardı. Başörtüsü Türk yoksullarının standart giysisi haline geldi.

Bu arada kadınları önce hayır faaliyetlerine, ardından da kadın haklarına yönelik derneklerde örgütlenmeye başladılar. Bu örgütler arasında Cemiyet-i İmdadiye, Hitilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Esirgeme Derneği, İstiklal-ı Milli Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi, Bikes Ailelere Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Biçki Yurdu, İslam Kadınlarını Çalıştırma Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Asri Kadın Cemiyeti, Nuriye Ulviye Hanım'ın kurduğu Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan ile Halide Edip Hanım'ın kurduğu Teali-i Nisvan Cemiyetleri sayılabilir.

Bu dernekler kurucu ve üyeleri genellikle Osmanlı

bürokratlarının ve/ veya İstanbul'daki azınlık tüccarlarının eş ve kızlarıdır.

Gerek Jöntürk hareketi, gerekse sonrası, yani Kurtuluş Savaşı, saray entrikaları dışında, yüzlerce yıldır siyasetin dışında bırakılmış kadınları birden İstanbul'da politikanın içine attı. İzmir'in ve ardından da İstanbul'un müttefiklerce işgali Halide Edip, Sabahat, Naciye , Meliha, Münevver Saime, Nakiye, gibi hanımların söz aldığı tel'in mitingleriyle kınanacaktır. Yanısıra özellikle taşra illerinde Kuvayı Milliye hareketini destekleyen askeri ve mülki erkan'ın eş ve kızları,merkezi 1919 Kasım'ında Sıvas'ta olmak üzere Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetini kurdular. Cemiyet Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni destekleyici faaliyetleri yürütüyor, cepheye erzak temini, milli mücadelenin propangandası ve maddi yardım temini için uğraşıyor, mitingler düzenliyor, itilaf devletleri ileri gelenlerinin eşleri arasında lobi faaliyetlerinde bulunuyordu. Dernek Sivas dışında Amasya, Bolu, Burdur, Erzincan, Kangal, Kayseri, Niğde ve Pınarhisar'da örgütlendi.

Dernek destek faaliyetlerinin yanısıra doğrudan siyasal tutumlar alıyordu. Örneğin Ocak 1920'de yapılan bir toplantıda Lloyd George'in manda öneren sözleri incelenerek reddedildi, kendisine protesto telgrafları çekildi. Yine İngiliz ajanı olmakla suçladıkları Damat Ferit'in istifası için bir kampanya açıldı.

Öte yandan Gördesli Makbule, Kılavuz Hatice, Tayyar Rahime, komutan Hafız Halim Bey'in kızı Nezahat, binbaşı Ayşe, Kara Fatma gibi kadınlar bizzat silah elde çete savaşlarına katılmış ve yurt savunmasında çalışmıştır.

Burada bir parantez açmak istiyorum.Kurtuluş Savaşında Cepheye mermi taşıyan, kendini öküzün yerine

koşan, hatta tüfek elde çatışmalara katılan Türk kadının kahramanlıkları nutuklarda anlatmakla bitirilemez de, savaş sonrası yeni düzenin bu kadının hayatına somut olarak ne kattığı, ne yararlar sağladığı hep gözardı edilir. Buna iki canlı örnek, İzmir işgalinde silahlanarak direnişe katılan, oradan Aydın'a geçerek bir çete oluşturan, Sakarya'da yaralanan, Büyük Taaruza Mürsel Paşa fırkasıyla katılan, Ahır dağlarında düşmanı geriden çevirme hareketinde etkin görev alan ve İzmir'e ilk giren kıtalar arasında bulunan binbaşı Ayşe, 1948'da Merkez Bankası'nda odacılık yapmaktaydı.

M. Kemal'in emriyle İstanbul'da 15 kişilik bir çete oluşturarak Geyve'de cephe tutan, bir yıl Halit Bey komutasında çalışan, ardından nizami orduya katılıp İstiklal Madalyasıyla taltif edilen Kara Fatma ise, 1946 yılında bir yayın sonucu bulunup İstanbul Belediyesi'nin himayesine alınmıştır.

Gerçekten de Anadolu insanının dişiyle, tırnağıyla, kanıyla kazanılan Kurtuluş Savaşı sona erdiğinde yeni bir düzen kurulacak, yüzlerce yıldır ağır bir sömürü çarkı içinde ezilen, kör cehaletin karanlığında yobazca baskılar altında insan olduğunu dahi farketmeden yaşayıp giden Anadolu insanı insanca yaşama olanağına kavuşacak.. mıydı? Örneğin istediği ve yeteneklerinin elverdiği düzeyde eğitim görüp, bu eğitime uygun bir işte çalışabilecek, buradan elde ettiği gelirle ailece karınlarını doyurabilecekler, giyim, temiz ve sıhhi bir konutta barınma ve kültürel gereksinimlerini karşılayabilecek, hastalandığında temiz bir hastane odasında bakım görebilecek, yaşlılığını emekli maaşının ve diğer sosyal güvencelerin desteğinde, kaygısız geçirebilecek miydi?

Hayır, bu böyle olmadı.

Çünkü Kurtuluş Savaşını izleyen yıllardaki Kemalist yapılanış Osmanlı'nın son yüzyılında Batı tarafından sokulduğu kapitalistleşme yolunu benimsedi. Ancak Osmanlı yıllarında yabancı şirketleriyle yürütülen bu işlevi Cumhuriyet döneminde bağımsız Devlet üstlendi. Cumhuriyetin ilk yıllarının ideali milli sermayeye dayalı milli bir kapitalizm kurmak idi ve bunun için yoğun bir sermaye birikimi gerekiyordu. Sermaye birikimi ise, başta işgücü olmak üzere tüm yerli kaynakların acımasız sömürüsüyle gerçekleşebilecekti. Bu nedenle kemalist reformlar döneminde alfabe değişiminden kılık-kıyafet devrimine, takvim ve ölçülerin değiştirilmesinden tekke ve zaviyelerin kapatılmasına, soyadı kanununa dek toplumun görüntüsünü Batılılaştıracak bir dizi düzenlemeler gerçekleştirilirken Türkiye'nin emekçilerinin yaşam koşullarını düzeltebilecek hiçbir girişimde bulunulmamıştır.

Kemalizm, Batılı değerler sistemini benimsemiş bir elitin Türk ulusunun bir ulus olarak Batı Uygarlığıyla özdeşleştirilen çağdaş uygarlık düzeyine eriştirme idealidir, denilebilir. Bu elit, bunun için altyapıda devlet eliyle kapitalistleşmeyi, üstyapıda da devlet zoruyla laikleşmeyi (buna de-Islamisation de diyebiliriz) zorunlu görmüştür.

Ne ki, her iki alanda da toplumsal dinamikler zayıftır. Yani kapitalistleşme için yeterli sermaye birikimi ve sanayileşmenin motoru olacak bir ulusal burjuvazi yoktur; laikleşme ise değil toplumsal bir talep olarak savunulmak, gündeme getirildiğinde geniş halk yığınlarının hoşnutsuzluğu, hatta ayaklanmalara varan tepkileriyle karşılaşmıştı.

Bunun için Kemalizm Devlet'i güçlendirmek yoluna gitti. Kaldı ki bu , Osmanlı'nın merkezci geleneğine de uygundu.

Kemalizmin kadın hakları dahil tüm reformları, bence bu nedenle laikleşme perspektifi içinde değerlendirilmelidir. Burada Türkiyeli kadınları gerçek insanlık ve yurttaşlık haklarına kavuşturmaktan çok, Türk toplumunun İslami yaşam tarzından uzaklaştırılması hedef alınmış gözükmektedir. Böylece, kadınlara bir takım haklar verilirken bu hakları hayata geçirebilmelerini sağlayacak mekanizmalar oluşturulmamıştır. Örneğin kadın okusun denmiş, ama ilköğrenim düzeyiyle yetinilmiş, kadınlara mesleki beceri kazandırmayı öngören bir eğitim siyaseti oluşturulmamıştır. Kadın çalışsın denmiş, ama ev işleri ve çocuk bakımının bütün yükünü omuzlarında bırakan ataerkil anlayışa karşı ideolojik bir mücadele başlatmak nerede, kadının ağır yükünü hafifletecek toplumsal kurumların oluşturulması düşünülmemiştir. Kadın siyasete katılsın denmiş ama bu katılım kadın yığınların oy deposu olarak görülmesi ve her meclise sembolik bir varoluşla katılmasıyle sınırlandırılmıştır.

Şimdi kadını ilgilendiren kemalist reformları biraz daha yakından inceleyelim.

Eğitim alanında Tevhid-i Tedrisat yasasıyla (1924) tüm eğitim kuruluşları MEB'na devredildi, medreseler kapatıldı, 1927'de din dersleri zorunlu olmaktan çıkartıldı, 1931'de ise tümüyle kaldırıldı. 1924 Anayasası'yla ilköğretimin tüm yurttaşlar için zorunlu olması ilkesi getirildi. Devlet okullarında karma eğitim esas alındı.

Ancak Kemalist Devrimin Kadın Hakları konusundaki perspektifin esas ifadesini hukuk reformlarında bulur. T.C. yasaları kadın-erkek ayrımı yapmaz. Yeni Türkiye'de kadının konumu ise 1926'da İsviçre Medeni Kanunu'dan çevrilerek benimsenen T.C. Medeni Kanunu'yla belirlenir.

Bu kanun Türk toplumun sivil yaşamını Batı standartlarına uygun olarak düzenlemektedir ve kabul edilişi Kuvay-ı Milliye ve daha sonraki TBMM'nin temelini oluşturan itlifakın dağılması bahasına olmuştur. M. Kemal, 1923 sonlarında hazırlanan ve bazı düzeltmelere birlikte esas olarak Hanefi hukukuna dayalı yasa taslağını beğenmemişti. Cumhuriyet'in ilanını izleyen aylarda Hilafet'in kaldırılması ve Şeriye Evkaf vekaletlerinin lağvi, (3 Mart 1924), Şeriat Mahkemelerinin kaldırılması (1 Mayıs 1924) gibi gelişmeler Milli Müdafaa'nın temelindeki gelenekçi-çağdaşlaşmacı ittifakını dağıttı. Rauf Orbay, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele gibi gelenekçi siyasetçiler CHF'den ayrılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdular. Bu olay tam da Kutsal Yasa'dan kopuşun halk içinde yarattığı genel hoşnutsuzluğun Doğu'da ayaklanmalara dönüştüğü günlere denk düştü. Şeyh Sait ayaklanmasının ardından çıkan Takrir-i Sükun Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri ülkede 4 yıl sürecek yoğun bir baskı dönemi başlattı. Görünüşte Şeyh Sait ayaklanmasına karşı çıkarılan yasa isyanın bastırılmasından sonra da uzatılarak dinine bağlı halka sevimli gelmeyen yasaların, bu arada yeni Medeni Kanun'un çıkartılışını perdeledi.

Medeni Kanun Şubat 1926'da İsviçre Yurttaşlar Yasası'ndan kelimesi kelimesine çevrilerek benimsenmiştir. Bu , Mustafa Kemal'in de deyişiyle "gayri kabil-i tereddüd bir emrivaki" yani tereddütsüz bir oldubittidir.

Ne ki, Anadolu eşrafi, köylülük din görevlileri ve tutucu aydınların direnci Takrir-i Sükun'la de kırılmamış, 1929'de kanunun kalkmasından sonra 1930'da Menemen'de başlayan yeni ayaklanma kısa sürede Doğu ve İstanbul'a

dek yayıldı. Yeniden ilan edilen sıkıyönetim ve düşünce yasakları Türkiye'nin demokratikleşmesini belirsiz bir geleceğe erteliyordu.

Ancak biz sözü daha uzatmadan Medeni Kanun'un içeriğine gelelim.

Kanun 18 yaşını bitiren kadın-erkek herkesi ergin ve medeni haklarını kullanmada ehil kabul etmektedir. Ayrıca evlilik insanı ergin kılmaktadır. Evlilik devletin karıştığı resmi bir işlem haline getirilmiş, çok eşlilik kaldırılmış, boşanma hakkı belli koşullara bağlı olmak üzere iki tarafa da tanınmış, miras hukunda cinsiyet ayrımı kaldırılmıştır.

Ne ki, Medeni Kanun kadının asli işlevini aile içinde gören bir anlayışı ifadelendirmektedir. Koca aile birliğinin reisi, kadın ise onun yardımcısıdır. Aile işlerinde son söz kocaya aittir, karının bu karara uymaması durumunda boşanma talebedilir. Erkek karısı ve çocuklarına uygun geçimi sağlamakla yükümlüdür. Evin geçiminde kadının sorumluluğu talidir. Karı kocanın mesleğini yürütmesine yardımcı olmalıdır. Aileyi koca temsil eder. Evlilik ortaklığı ve onun başkanı olan kocanın çıkarları nedeniyle koca karısını üçüncü sahıslarla ilişkiye girmekten (örneğin dava açmaktan, ayrı bir işte çalışmaktan vb.) menedebilir. Evlilik konutunu koca seçer, karı evlilik süresince kocanın soyadını taşır vb..

Medeni Kanun'un esas işlevini İslam ve Şeriat'ın kamu yaşamından çıkartılması ve sivil hayatın Batı standartlarına uygun olarak örgütlenmesi olarak ifadelendirmiştik. Oysa iktidar çalışma yaşamını düzenleyen yasalarda kendini batı standartlarıyla bağlı saymamış, bu alandaki düzenlemeleri elinden geldiğince savsaklamış, geciktirmiştir.

Kemalist iktidarın çağdaşlaşma = batılılaşma formülünü

benimsediğini, bunun altyapısını ise kapitalistleşmede gördüğünü belirtmiştik. Lausanne Antlaşması (1923) ülkede kapitülasyonlarla birlikte yabancı mahkemeleri, yönetim ve denetim komisyonlarını da lağvediyor, yabancı şirketlerin satın alma yoluyla millileştirilmesi yolunu benimsiyordu.

17 Şubat 1923'de İzmir'de toplanan I. İktisat Kongresi yerli üretimin teşviki, milli kalkınma için çaba, savaş tahribatının onarımı, lüks ithalattan kaçınma, ülke gelişmesine katkı koşuluyla yabancı sermaye ithali, Rejinin kaldırıp tütün tarım ve ticaretinin serbest bırakılması, bankaların geliştirilerek özel kesimin krediyle desteklenmesi, borsanın millileştirilmesi, madenlerin Türklere devri, kabotaj hakkı, iç gümrüklerin kaldırılması, tekel sisteminin kaldırılması, sınaî makine techizat ithalinin vergiden muaf tutulması, Teşvik-i Sınaî kanunun'un çıkartılması, asker ve devlet memuru ihtiyaçlarının iç üretimle karşılanması (iç pazar garantisi) gibi palazlanmakta olan Türkiye burjuvazisini teşvik edici ve destekleyici kararlar aldı. İşçi kesiminin talepleri ise kongrede sınırlı bir yankı buldu. (yeraltı çalışma süresinin kısıtlanması, 18 yaşından küçüklerin çalışma koşullarının düzenlenmesi, asgari ücret hadlarının 3 ayda bir belirlenmesi gibi)

Teşvik-i Sanayi Kanunu 1913'de çıkartılmıştır. Bu 1924 ve esaslı olarak 1927'de tadil edildi. Oysa çalışma koşullarını düzenleyen İş Yasası 1936'dan önce çıkartılmayacaktır, o da 1932'de üye olunan IL0'nun baskılarıyla..

İzmir İktisat Kongresi el yordamıyla da olsa, bir liberalizm uygulamasını başlatmıştı, ancak tüm teşviklere rağmen özel sektörün ağır sanayidense kolay ve hızlı kâr sağlayan sektörlere yönelmesi 1930'larda devlet kapitaliz-

mi uygulamasına geçilmesini getirdi. Bu ise "imtiyazsız-sınıfsız-kaynaşmış kitle" edebiyatıyla sınıf çatışmalarının her türlü ifadesinin yasaklandığı, sendika ve işçi örgütlerinin, sosyalist partilerin bastırıldığı, her türlü demokratik direnişin polisiye engellerle ve ağır işkencelerle karşılandığı bir düzen anlayışı demektir.

İktidarın İş Medeni Yasası'nda Kanun'da olduğu ölçüde Batıcı olmadığını söylemiştik. Bunun somut örneği, 1924 yılında ticaret bakanı Ali Cenani Bey başkanlığındaki komisyonun Avrupa'nın ileri iş yasalarını tarayarak hazırladığı kanun tasarısının (ki hamile kadınların korunması, doğum öncesi ve sonrası izin gibi hükümler içermekteydi) TBMM'nde reddedilişinde izlenebilir. Hazırlanan ikinci tasarı da bu tür koruyucu hükümlere yer vermemekle birlikte ITO tarafından genç Türk sanayiini baltalamakla eleştirilip aynı akibete uğradı(1929). Nihayet kadınların gece sanayi işlerinde, yeraltı ve sualtında çalışmasını yasaklayan (ama aynı zamanda sendika ve grev hakkını da tanımayan) İş Kanunu 1936'da kabul edildi, ancak 2. Dünya Savaşı sırasında Ulusal Korunma Yasası'yla askıya alınıp ancak savaş sonrasında yürürlüğe konabildi.

Kadınların sanayi kesiminde çalışmalarını düzenlemede aslî işevi olan kreş sorunu ancak 1960'lardan sonra gündeme girebilmiştir. Ulusal sanayi atılımı yıllarındaki gazete kolleksiyonlarını karıştıranlar, o yıllarda işçi kadınların sokağa bırakıldığı çocukların sorunlarıyla ilgili pekçok yazı ve röportaj göreceklerdir.

Tarımda çalışan kadınların durumu ise tek kelimeyle içler acısıdır. % 90'ı köylü olan Türkiye toplumunda, gerçi "köylü milletin efendisidir " ama, Cumhuriyet'in ilk yıllarında en az reform, tarım alanında yapılmıştır. Bunları, 1925'te

aşarın kaldırılması, 1923-38 arasında esas olarak göçmenlere toprak dağıtılmasıyla sınırlı bir toprak reformu olarak özetleyebiliriz. Bu durum, sanayi burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin çıkarları yararına işleyen ekonomik devletçilikle birleştiğinde, köylülüğün giderek yoksullaşmasına yolaçıyordu.

Peki Kemalist reformlardan, ya da Kadın Hakları Devrimi'nden kim yararlandı?

Kadın hakları esas olarak İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde devlet kapitalizmi desteğinde palazlanmakta olan yerli burjuvazinin ve yeni resmi ideolojinin uygulayıcısı ve taşıyıcısı olan Kemalist bürokrasinin kadınlarına yaramıştır. Bu kadınlar, toplumsal prototipler yaratılması adına çağdaş/Batılı giysilerine bürünüp balo ve danslı toplantılarda boy göstermiş, güzellik yarışmalarına katılıp "Türk Kadının güzelliği ve vekarını dünyaya isbat ederken Kemalist Türkiye'nin İslamdan uzaklaştığını Batı alemine kanıtlamış (ilk Türk Kainat güzeli Keriman Halis son Şeyhulislam'ın torunudur) kendilerine tanınan eğitim hakkından yararlanarak pozisyon sahibi mesleklere kavuşmuşlardır. Tabii her birinin tüm bu olanakları sağlayan Kemalizme yürekten bağlı olduğunu söylemeye gerek dahi yoktur. Bu kadınlar, Gazi'nin teşviki ve kardeşi Makbule Hanım önderliğinde Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nden dönüştürülen Türk Kadın Birliği ve Türk Ocağı kadın şubelerinde toplanarak Kemalist reformlara tam destek sağladılar.

Varlıkları rejime borçlu bu kadınların rejime sadakatsizlik göstermesi, doğal olarak mümkün değildi. Örneğin artık pişmiş ve gündeme getirilmesi gereken duruma gelmiş bir talebi, Kadınların Siyasal Haklarına kavuşturulmasını dahi,

ancak Gazi'nin işaretiyle gündeme getirmekte yine onun işaretiyle geri çekmektedirler.

Türk kadınına siyasal hakları, kendi mücadelesi sonucu (örneğin Batı'da görülen parlamento işgalleri, protesto gösterileri vb) değil, bir politik modernizasyon programı gereği ve ancak "zamanı geldiğinde" tedricî olarak verilmiştir.

Siyasal haklar konusu ilkin 1924 Anayasası tartışmalarında gündeme gelmiş, ve TBMM'nde yoğun tartışmalara neden olmuş, büyük bir dirençle karşılanmıştır. Oysa bundan sadece altı yıl sonra (ancak bu kez Takrir-i Sükun kanunu altında) gündeme gelen ve kadınların Belediye Seçimlerine katılmalarını öngören yasa önerisi, yalnızca lehte konuşmalarla karşılanmış, ve parlamentodan çabucak geçivermiştir. Benzer bir süreç 1934'de kadınların parlamentoya seçme ve seçilme haklarının tanınmasında da yaşanmış, Batı ülkesinde kavga, direnç, mücadele ve gözyaşıyla kazanılan siyasal haklar Türkiye'de parlamenterlerin parmak kaldırıp indirmeleri, O.K. sesleri ve alkışlar arasında geçivermiştir.

Şimdi, o günleri bir de canlı tanığı, Atatürk'ün manevi evladı Afet Inan'ın ağzından dinleyelim:

"1934'de M. Kemal ile o zaman Başbakan olan İsmet İnönü bütün gece çalışırlar. Şafakla birlikte Atatürk A. Afet İnan'ı uyandırır. İsmet İnönü'yle birlikte A. Afet İnan'ın kendisini beklemekte olduğu kitaplığa giren Atatürk ona şöyle der: 'İnönü'nün elini öp ve O'na teşekkür et." Şaşıran Afet İnan nedenini sorunca Gazi şöyle açıklar: "Genel seçimlerde kadınlara oy kullanma ve seçilme hakkı verilmesini hükümet Büyük Millet Meclisi'ne teklif edecek" 5 Aralık 1934'de iş tamamdı.

İsmet Paşa ve 191 arkadaşının hazırladığı önerge

TBMM'nde 371 milletvekilinin 258'inden olumlu oy alarak geçer.

Evet, bir el öpmeyle iş bitmiştir. Kadın Hakları mücadelesini resmi görüşü kerteriz alarak sürdüren Türk Kadınlar Birliği'ne ise, 1935'de "esas işlevini tamamladığı" gerekçesiyle kendini lağvetmek düşer, yalnızca.

Böylece Kemalizm'in Kadın Hakları Devrimi tüm mantıksal sonuçları ve ulaşabileceği olasılıklar çerçevesi içinde tamamlanmış olur. Şimdi dilerseniz bu devrimin günümüz Türkiyesi kadınlar için taşıdığı anlam ve önemi, ülkemiz kadınlarının yaşam koşulları çerçevesinde değerlendirelim.

1930'ların Türkiyesi, bir tarım ülkesidir. 1927 sayımlarına göre nüfusun %16 kadarı 10.000'den fazla nüfuslu birimlerde oturmaktadır. Nüfusu 100.000'i geçen iki kent vardır: İstanbul ve İzmir.

Toplam okur-yazar oranı ise, bütün nüfusun % 9'unu bulmaz. Bu oran kadın nüfus içinde %4.6'dır. Aktif nüfusu %78'i tarımda çalışmaktadır. Sanayi ise esas olarak küçük imalattır. İç talebi dahi karşılayamamaktadır.

Bu durum 1950'lere dek pek fazla değişmez 1930'ların başlarında uygulamaya konan devletçilik ve planlı ekonomi, toprak sahipleriyle sanayi ve ticaret sektörü ve devletle her ikisini karşı karşıya getirir. II. Dünya Savaşı yılları Devletin mal darlığını hafifletmek, fiyat artışlarını önlemek, karaborsa ve vurgunculukla mücadele etmek yolunda müdahaleciliğini arttırır.

Ticaret sermayesi bir yandan sun'i mal darlıkları, aşırı fiyat artışları ve karaborsa yoluyla Devlet'e karşı amansız bir savaşa girişirken bir yandan da darlık, pahalılık, tarımdaki sıkıntı, karne uygulaması vb. sıkışıklıklarla bunalmış halkın hoşnutsuzluğunu ustaca CHF iktidarına yöneltmeyi

bilir. Bu süre içinde özel kesimin elindeki vazgeçilmez silah, kadîm , dinsel motiflerdir.

II. Dünya Savaşının sonuçları ve tüm Dünya'ya açılan Marshall yardımı'nın iştah kabartıcılığı Türkiye'ye açılan sıcak Amerikan kucağı Türkiye'yi Cumhuriyet tarihinin üçüncü çok parti denemesine iten dış etkenler olmuştur.

1946'da kurulan DP, kesinkes özel teşebbüsün partisidir; ancak halkın İslamî duygularına verdiği tavizlerle geleneksel rejim muhaliflerinin düşünce özgürlüğü vaadiyle de tek parti sultasından bezmiş kimi aydınların gönlünü kazanmasını bilir.

Ne Çalışma Bakanlığı, İşçi Sigortaları Kurumu, İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun kuruluşu , ne çeşitli sigortalar (meslek hastalıkları, analık, ihtiyarlık vb), ne sendikalar kanunu, ne de din derslerinin yeniden konulması, İmam Hatip Okulları ve İlahiyet Fakültesinin açılış CHP'ni kurtaramayacaktır. 1950 seçimlerinde DP ezici çoğunlukla iktidara gelir.

Bu dönem köylerde orta ve büyük toprak sahiplerinin, kentlerde ise orta ve büyük sınaî ve ticari işletmelerin iktidar dönemidir. Tarım kesimine yönelen teşvik ve sübvansiyonlar büyük çiftçilere akarken küçükler tarım teknolojisindeki gelişmelere ayak uyduramayıp kentlere akmaya başlarlar. Bu süreç 60'lı yıllarda daha da hızlanır. 1960'da tüm nüfusun % 26'sını oluşturan kent nüfusu 1975'de %43'e varmıştır. Bu oran günümüzde % 53'e ulaşmıştır (1985)

Sanayi ve ticaret kesimi ise 10 yıllık DP iktidarı döneminde %100'ü bulan bir büyüme yaşar. Ancak aynı dönem işçi ve memur kesimi için yoksullaşma dönemi olmuştur. 1950-60 arasında toptan eşya fiyatları 11 kat artarken işçi ücretleri 2, memur maaşları ise 4 kat yükselmiş, özel

teşebbüsü ödüllendiren vergi sistemi kamu harcamalarının tüm yükünü işçi ve memurlara bindirmiştir.

Görüldüğü üzere, 1950 yılı Türkiye burjuvazisinin devlet vesayetinden kurtulma yönünde bir girişimidir. Bu girişiminde tutucu halk katmanlarının desteğini sağlayabilmek için İslam dininden alabildiğine yararlanılmış, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yasaklanarak ağır baskılara uğrayan tarikatlar yeniden canlandırılmış, laikliğin en önemli kozu kadın hakları konusunda Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlatılan girişimler tümüyle durdurulmuş bu alanda uzun bir süre hiçbirşey yapılmamıştır. Büyük kentlerde mevcut statüko korunmuş, burjuvazinin kadınları kazandıkları ayrıcalıkların tadını çıkarmayı sürdürmüşlerdir. Savaş yılları ve CHP kıtlığının ardından ABD'yle kurulan yakın ve sıcak ilişkiler büyük kent zenginlerini dehşet bir Amerikan hayranlığının kucağına itmiştir. Özel klüp ve evlerde viskinin ve görmemişliğin sular gibi aktığı, çaça, liston, limbo, bossanovalarla çılgınca eğlenilen partiler veriliyor, Amerikalı erlerin getirdiği naylon iç çamaşırları kapışılıyor, kolejli kızlar jonileri tavlamak için birbiriyle yarışıyordu.

Anadolu kadını ise yüzlerce yıldır ne yapıyorsa, yine onu yapıyordu. Gündoğumundan batımına tarlada çalış, hayvanları sağ, ekmek yap, yün eğir, kilim doku, çamaşır yıka, su getir, yemek yap, sofra kur, sofra kaldır, geceleri adamın koynuna gir ve doğur, hep doğur.

Dönemin tek kımıltısı, toprağından umudunu keserek dengini ırtlayıp taşı toprağı altın büyük kentlere göçen kır yoksullarıydı. Kentlerin eteklerindeki tarla ve bostanlara çerden çöpten gecekondu kentleri ekleyerek kentle sessiz sedasız ama amansız bir ekmek kavgasına giriştiler. Ve yirmi yılda kısmen kentleri köyleştirerek, kısmen kendileri-

ni kentlileştirerek müziğiyle, zevkiyle kendine özgü bir toplumsal dinamik oluşturdular.

"Günümüz Türkiye toplumunda kadının konumunu belirleyen toplumsal dinamikleri iyi kötü açımladık. Bunları kabaca :

1- Batılılaşma idealine bağlı laik resmi devlet ideolojisi

2- Köylülüğün ve küçük üretimin ayak direyen patri yarkal değerl sistemi,

3- Dışa bağımlı bir kapitalistleşme, buna bağlı olarak gelişen ve sanayileşme hızını aşan kentleşme

4- Özellikle 1960'dan sonra yasal zeminini geliştiren, sosyalizmden esinlenen toplumsal muhalefet olarak sıralayabilirz.

Tüm bu etkenlerin kesiştiği noktada Türkiyeli kadının günümüzdeki durumu nasıl betimlenebilir?

Sanırım bu noktada itibaren kadının çalışma eğitim, aile, sağlık, cinsellik, iletişim gibi hayat alanlarındaki konumuna biraz daha yakından bakabiliriz.

Önce demografik tabloya göz atalım:

1985 sayımına göre Türkiye'nin nüfusu 50 664 458 kişidir. Bunun kabaca 25 milyon kadarı, kadındır. 15 milyon kadın, iktisaden faal olabilecek yaştadır, yani 12 yaşını geçmiştir. Bunlar ancak yarısından azı, yani 25 milyon kadının 7 milyon kadarı iktisaden faal durumdadır. Ve bu 7 milyon kadının 6 milyonu da tarım sektöründe çalışmaktadır. Yani çalışması sonucu kendine ait bir gelir temin eden kadınlarımzın sayısı 1 milyonu bulmamaktadır. Yine Türkiye'de 7 milyon kadar kadın da herhangi bir üretim faaliyetinde bulunmamaktadır, yani ev kadınıdır.

Salt şu tablo, 70 yıla yakın Cumhuriyet tarihi açısından iç karartıcı bir tablodur ve parlak "Kadın Hakları

Devrimi"nin neden bir türlü kağıt üzerinden kurtulup da hayata geçemediğini bize açıklar.

Çünkü kağıt üzerinde en ileri haklara sahip gözükse de, kadının kurtuluşunun ön koşulu evinin dört duvarı dışına çıkıp, bağımsız bir gelir kazanabileceği, hayatın akışını iyi-kötü izler bir hale gelebileceği, kişiliğini ve kendine güvenini geliştirebileceği çalışma hayatına girmesidir. Tabii tekrar ediyorum, bu yalnızca bir ön-koşuldur: Yoksa kâra dayalı sistem kadınların çalışma alanını öyle ince tuzaklarla doldurmuştur ki, hiçbir kadın tek başına "ben çalışıyorum ve işgücüm karşılığında da şu kadar ücret alıyorum. Kimsenin eline bakmıyorum, şu halde özgürüm!" diyemez.

Nedir kentli kadın iş hayatında bekleyen tuzaklar?

Yine biraz sayı verip, ve anlamlarını inceleyelim: Türkiye'de sanayide çalışan kadın işçilerin sayısı 300 000'in biraz üstündedir. Bir o kadar da teknik eleman ve serbest meslek sahibi kadın vardır. İdari personel olarak geçen banka görevlisi, sekreter, öğretmen, devlet memuru, sağlık görevlisi vb. sayısı ve 250.000'i ya bulur ya bulmaz. Peki, üst kademe yöneticisi ya da müteşebbüs kadın sayısı kaç dersiniz? Sıkı durun; 8 500! Evet Türkiye'de 150.000 erkek serbest teşebbüs ve üst kademe yöneticisi karşısında yalnızca 8 500 kadın bu kademeye yükselebilmiştir.

Geri kalan kadınlar ise işçiyseler tütün, tekstil, gıda sanayi, gibi geleneksel kadın işlerine, hizmet sektöründeyse öğretmenlik, memurelik, banka hizmetleri, ebehemşirelik, tezgahtarlık, sekreterlik, gibi ücreti ve prestiji düşük işlerde çalıştırılmaktadır.

Dahası var, Türkiye'deki ücretil kadınların yarısı ya ilkokul mezunudur ya da o kadar bile değildir! Yani sanayide istihdam edilen kadın işgücü niteliksizdir.

İşyeri eğitim yok denecek kadar azdır. Genç insanları sanayiye hazırlaması gereken teknik okullarda ise genç kızlarımıza ev bütçesini düzenleme, pasta yapımı dikiş-nakış çocuk bakımı vb. öğretilmektedir.

Öte yandan kadın işçi patron tarafından da geçici işçi olarak değerlendirilmekte, bu nedenle üzerine hemen hiç yatırım yapılmamaktadır. Bu nedenle belli sayıda kadın işçi çalıştıran işyerlerinde emzirme odası (100 kadın işçi) ve kreş (300) açma zorunluluğu getiren tüzük dahi, kadın işçi sayısı dondurularak patronlarca savsaklanmaktadır.

Türkiye sanayiinde kadın emeği emek-yoğun, makineleşme oranı ve verimliliği düşük iş kolları ve işyerlerinde yoğunlaşmıştır. 1475 sayılı iş Yasası "eşit verimle çalışan erkek ve kadın işçilere sırf ayrı cinsten olmalarından dolayı farklı ücret verilemez" dese de, Türkiye erkek ve kadın işgücü birbirinden fiilen ayrıldığı için bu hükmün uygulanması, olanaksızlaştırılmıştır. Bu durum doğal olarak ücretlendirmeye de yansımaktadır.

Tüm bu etkenler kadın işçiyi kendini iş piyasasında geçici olarak değerlendirmeye iter. Hele toplumdaki şartlamalar gözönünde bulundurulursa o bir an önce evlenecek, çocuk doğuracak ve evinin kadını olacaktır. Beyaz atlı prensin gelmesi gecikir de, en yakın ihtimal, komşunun tornacı oğluyla yetinmek zorunda kalırsa evet iki yakayı bir araya getirmek için çalışmaya devam etmesi gerekecektir; ama bu durumda yine ağırlıkla omuzlarına binen ev işleri, çocukların bakımı, evin alışverişi ve her an kapının önüne konulma korkusu, onun sendikal faaliyetlere katılmaktan ve hakkını aramak için örgütlenmekten alakoyar. 1989 İstanbul'unda kadınların sendikal mücadeleye katılımının azlığı tüm sendika liderlerinin yakınma konusudur. Öte yandan

sendikalarımızın da kadın katılımını kolaylaştırır yönde örgütlendiğini söylemek mümkün değildir. Kapitalizm erkek işgücünün karşısına pazarlık gücü düşük ve uysal kadın işgücünü koyarak rekabet ortamından sonuna dek yararlanmasını bilmektedir.

Eğitim düzeyinin biraz daha yüksek olduğu hizmet sektöründe de durumun farklı olduğu söylenemez. Gerçi burada kamu kesiminde aynı baremdeki memurlara aynı maaşı vermek gibi bir uygulama vardır, ama kadın kamu görevlileri daktilo, kayıt, evrak takip, vb. rutin, yetkisiz işlerde çalıştırılmaktadır. Yönetim basamaklarında yukarı çıkıldıkça kadın sayısı azalır. Üstelik kamu hizmetlileri bazı işçilerin yararlandığı kreş, emzirme odası vb. haklara da sahip değillerdir.

Türk çalışma sisteminin mantığı genel olarak kadına kapalıdır, diyebiliriz. Kadının esas yeri evidir, evlilik öncesinde ya da geçim zorluğu vb. nedenlerle belli süre çalışmak durumunda kalsa bile sonunda evine, çocuklarının başına dönecektir.

Son yıllarda % 100 civarında seyreden yüksek enflasyon, ve emekçi kesimin içine itildiği geçim sıkıntısı kadın çalışmasının artık gelgeç bir durum değil kalıcı bir gerçeklik olduğunu ortaya koymasına karşın, gerek patronlar, gerekse devlet bunu kabullenmeye ve kadının aile yükümlülüklerini sırtından alarak yükünü hafifletecek önlemler almaya niyetli gözükmemektedir. Bu bir yana, sosyal bütçe her gün biraz daha budanarak emekçi kesimlere ve kadınlara "Başınızın çaresine bakın" mesajı verilmektedir.

"Kutsal aile imgesi" ve "faziletli Türk Anası" nutuklarına rağmen her yıl onbinlerce genç kızın sokaklara dökülmesi

(protesto amaçıyla değil, vucutlarını satmak için..) şaşırtıcı mı?

Dilerseniz bakışlarımızı bir de büyük kentlerin çevresinde toplanan yeni kentlere, gecekondu kümelerine çevirip buraların kadınına bir göz atalım.

Türkiye dışa bağımlı kapitalistleşmenin yedeğinde, büyük bir hızla köy toplumu olmaktan kent toplumu olmaya ilerliyor.

DP döneminde Marshall Yardım Programı uyarınca kırsal kesime açılan kredilerin orta ve büyük tarım işletmelerinde hızlı bir makineleşmeye yolaçarken küçük köylülüğü de yoksullaşma ve topraksızlaşma süreci içine soktuğunu belirtmiştim. Rasyonel bir toprak reformuyla desteklenemeyen makineleşme, köylü yığınlarının topraklarından koparak büyük kentlere akmasını getirdi. Öyle ki, 1950 yılında % 18.6 olan kent nüfus oranı 1985 sayılarında % 53'e varmıştır.

Ne ki kentler, topraklarından kopan köylü yığınlarını istihdam edebileceği bir sanayiyle karşılayamadı. Metropollerin saçaklarına yerleşen köylüler, kısa sürede kanserli bir hücre gibi sardılar kentleri, yeraldıkları marjinal sektörlerle (işportacılık, odacılık, çay ocağı işletmeciliği, giderek minibüs işletmeciliği vb) kendi alt kültürlerini yaratarak kentle bir başka açıdan bütünleşme yoluna girdiler. Kadını kırsal kesimden kopup kentlere akması fiiliyatta onun üretimden kopmasını da getirdi. Şöyle ki, 1950 nüfus sayımlarında tarım sektöründe çalışan kadın sayısı çalışabilir yaştaki kadın nufusunun % 70'ini oluşturmaktaydı. Bu oran 1985 sayımında %40'ın altına düşmüştür. Ev kadınları ise 1955 sayımında kadın nüfusunun % 25.8'iken, 1975'de %46'ya çıkmıştır. Evet, kentleşme kadını tarım üretiminden kapanıyor, ama

gelenekçi aile yapısı, okur yazar olmama, kent kültürü ve sınaî yapılanma konusundaki birikimsizlik, işsizlik nedenlerle sanayiyle bütünleştiremiyor dedik. Bu kadınlar arasında en yaygın iş, gündeliğe, ev temizliğine gitme ile evine de dikiş, örgü, nakış gibi işleri parça başı yapmaktadır. Her iki kesim de kooperatif, sendikal vb. örgütlenmeden uzak, çoğunlukla kaçak işçi konumuyla gördürülen, sigortasız, sosyal güvencesiz işlerdir.

Tarım kesiminde çalışan kadınlar konusunda uzun uzadıya konuşmaktansa, birkaç sayı vermeyi yeğliyorum. Türkiye nüfusunun % 47'si, yani 24 milyona yakın insan, köy ve bucaklarda yaşamaktadır ve esas uğraş tarımdır. Türkiye'de 227.640 289 hektarlık arazi üzerinde 3.650.910 tarım işletmesi yayılmıştır ve büyük kısmı (216 671 422 hektar, 3.644.5050 işletme) küçük işletme (0-500 hektar arası) sayılmaktadır.

1950 yılından sonraki sübvansiyon ve kredilere karşın, Türkiye tarımı hâlâ geniş ölçüde insan emeğine dayalı bir tarımdır ve belki garip gelecek ama, el emeği gerektiren tüm tarımsal faaliyetler kadınlar tarafından yürütülmektedir. Kadın tarlayı çapalar, otları ayıklar, ekini eker, hasadı derer, çuvallara koyar. Ne zaman ki biçerdöğer ya da pulluğun devreye gimesi gerekir o zaman erkek girer tarlaya.

Türkiye'de tarım kesiminde çalışan emekçilerin ne iş saatleri vardır, ne hafta sonu tatilleri ne de yıllık izinleri. Üstelik kadın tüm bu çabasının sonucu bir ücret kazanıp da cebine yerleştiremez. Ücretsiz aile işçisidir o.

Dahası, iş alanları birbirinden ayrılmış değildir. Ev işi , ortalığın temizlenmesi, hayvanların sağımı, çeşmeden su getirilmesi, tarlanın çapalanması, ekmek pişirilmesi, halı-kilim dokunması birbirinin içine örülür gider.

Kadınların çalışma hayatından söz ederken ev kadınlarının durumundan sözetmemek olur mu?

1985 kentsel yerler işgücü anketine Türkiye'de ev kadını sayısını 6,2 milyon civarı olarak vermektedir. Bu ülkemizde 6,2 milyon kadının yani üretken olabilecek kadınların yarısının bağımsız bir gelire sahip olmadan kocasının eline bakarak yaşaması, bu uğurda her koşula boyun eğmesi, bütün ömrünü evinin dört duvar arasında, çamaşır-bulaşık yıkayarak, yemek pişirerek, temizlik yaparak, çocukların peşinden koşarak tüketmesi demektir.

Bu sayı kuşkusuz köylerden göçeden tarımsal nüfusla beslenmektedir ve bu nedenle eğitim düzeyi son derece düşüktür. (1985 kentsel yerler işgücü anketine göre 6,2 milyon ev kadınından 5,3 milyon kadarı fazla ilkokul mezunudur.)

Kent içinde en doğurgan kesim bu kadınlar olduğuna göre, ev işleri mahkumiyeti uzun süre sona ereceğe de benzememektedir.

Toplumumuz ev kadınlarına bilgi ve beceri kazandırarak üretimci kılıcı ya da ev yaşamının yükünü üzerlerinden almaya yönelik mekanizmalardan yoksundur. Bu kesimi salt "ev kadını" ilan etmekte iş pazarı 6 küsür milyon işsizden kurtulmuş olmaktadır. Değil mi ki gerek medeni kanun, gerek ataerkil göreneklerimiz milli ve manevi değerlerimiz kadının esas yerini ev olarak saptamışlardır?

Böylesi bir iktisadi temel nasıl bir siyasal katılım modeli çıkartmaktadır ortaya?

Türkiye'de politika herşeyden önce, erkeklere özgü bir alandır. Dahası, kadınlara seçme ve seçilme hakkı vermede bazı Avrupa ülkelerinden önce davranmış olmakla öğünsek dahi, Türkiye'de kadınları siyasal katılma yön-

lendirecek mekanizmalar hemen hiç yok, buna karşılık çok sayıda caydırıcı unsur vardır. Şimdi gelin hem seçme hem de seçilme düzeyinde kadın katılımına biraz daha yakından bakalım.

Kadın seçmenler özellikle kırsalkesimde milliyetçi-muhafazakâr partiler için bir oy deposudurlar. Seçim öncesi bölgelere dağılan adaylar tüm propaganda çalışmalarında erkekleri hedef alır, onlara hitap ederler. Çünkü özellikle Anadolu'nun orta ve doğu kesimlerinde kadın seçmenin ya aşiret ya da tarikatın yönlendiriciliğiyle ve yüzdeyüz kocasının tercihleri doğrultusunda oy kullanacağını bilirler.

Kentlerde ve ülkenin batısında oy verme tutumu biraz daha bireyselleşmiştir; ancak Türkiyeli kadın siyasetin yaşam koşullarıyla doğrudan bağlantısını kurabilecek tarzda yetiştirilmemiştir ki kadın olarak ve emekçi olarak kendi çıkarlarını savunan partilere oy versin. Kaldı ki bu tür partiler de genellikle ya yasaklı ya da çeşitli kurnazca düzenlemelerle devre dışı bırakılmışlardır.

Dahası ülkede sivil katılım düzeyini yükseltecek formasyonlar, yani dernekler, meslek kuruluşları, muhalefet hareketleri, gösteri yürüyüşlerinin Batı'ya Türkiye'de ağır aksak da olsa bir demokratikleşme sürecinin yürüdüğü izlenimini verme sınırında tutulmalarına çok dikkat gösterilir. Dernek kurmak örneğin, son derece zor ve bürokratik olarak karmaşıktır, daha önce şu ya da bu siyasal faaliyetinden dolayı fişlenmiş, yani zaten bir siyasal bilince sahip yurttaşlar dışında kalanlar, polisin aba altındaki sopasıyla sindirilmeye çalışılır devamlı.

Öte yandan en önemli iletişim kaynağı olan TRT devletin tekelindedir ve parlemento dışındaki muhalefet kanallarının halka iletimini sürekli engeller.

1980 askeri darbesiyle şekillenen yeni resmi çerçeve, siyasal katılım ve ifadeyi siyasal partilerle sınırlandırmıştır. Bu demektir ki Türkiye'de siyaseti ancak siyasal partiler yapabilecektir, yurttaşlar ise normal olarak dört yılda bir yinelenen seçimlerde oy kullanarak siyasal görüşlerini ve tercihlerini ifadelendirecek, ondan sonra işlerine güçlerine dönebileceklerdir.

Peki, kadınların siyasal katılımına bırakılan tek alanda, siyasal partilerde durumları nedir?

Şunu hemen belirtelim, mevcudiyet imkanı tanınan siyasal partilerde kadın üye sayısı son derece düşüktür. Yönetici kademelerde ise hemen hemen yokturlar. 1980 sonrasında partilerin işlevleri zaten son derece sınırlı olan kadın ve gençlik kolları, lağvedilmiştir.

Peki, mevcut siyasal partiler kadın katılımını ciddiye almakta mıdır? Buna kesin cevap hayırdır. Her biri adeta kanun hükmüyle Atatürk Devrimleri'ne bağlı olmak zorunda olan siyasal partiler için kadın mevcudiyetinin değeri sembolik, işlevi ise destekseldir. Kadınlar siyasal partiler için ne denli çağdaş olduklarının bir göstergesidir. Ayrıca rozet dağıtırlar, para toplarlar, kermesler düzenlerler, kadın seçmenlere parti politikasını belletirler, toplantılarda sandviç-ayran yapıp satarlar... Bu kadar!.. Partinin global siyasetlerinin üretiminde yokturlar.

Zaten partilerin global siyasetinin üretimine katılmak için parti örgütünde tırmanmak gereklidir. Bu ise, partili delegelerle yüzyüze temas, onlara iş, kredi vb. sağlamak gibi bazı ufak maddi katkılar, bazen hovardaca akşam yemekleri, hatta bar-pavyon ziyaretleri gerektirir. Parti içinde kontenjan dışında kendi bileğine güvenerek kaç kadın bunları gerçekleştirebilir ki? Kaç kadının 1.

Delegelere somut maddi çıkarlar sağlayabilecek güçlü bir pozisyonu, 2. Ön seçim masraflarını karşılayacak bol parası, 3. Parti içi rekabette öne fırlayacak, rakiplerini gerekirse tezviratla, gerekirse mali oyunlarla harcayabilecek deneyimi ve hırsı, 4. Parti içi sorumlulukları üstlenebilecek zamanı, 5. Yerel ve ulusal planda yayın organlarının desteğini sağlayabilecek forsu, 6. Ve bütün bunlara göz yumacak engin hoşgörüye sahip bir kocası vardır ki?

Şu halde ülkemizde politika, bir erkek zanaatıdır. Kadınlara bir küçük kontenjan ayrılmıştır gerçi, kadınların TBMM'de bulunmaları istenir. Bunlar da genellikle politik geçmişi olan ailelerin toplumsal çalkantı dönemlerinin ardından siyaset piyasasına sürdükleri kadın piyonlardır. (1960-1963 arası parlamenterlik yapan Melahat Gedik, Neriman Ağaoğlu, Nilüfer Gürsoy, Nermin Neftçi, Suna Tural, yani kadın milletvekilinden 5'nin durumu budur)

İş bununla da bitmez, politik aile bağları olmayan kadın milletvekilleri ise, hemen tümü yüksek eğitimli, ülkenin batı yarısındaki kentlerden gelme, meslek sahibi kadınlardır. Yani Türkiyeli kadını temsil nitelikleri yoktur. Kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanındığı 1935 yılından bugüne TBMM'ine bir tek köy kökenli kadın milletvekili girebilmiştir. O da, M. Kemal Atatürk'ün isteğiyle seçilen Hatice Çırpan Karamehmet'tir. Zaten kadının parlamentodaki yeri daima sembolik olmuştur; düşünün 1935'den 1987'ye parlamentoya 7259 erkek milletvekiline karşı 131 kadın milletvekili girebilmiştir. Oran; 56: 1.

"Girmişlerdir de ne olmuştur-" denebilir. Bu haklı bir sorudur. Parlamentoya giren kadın milletvekilleri çoğunlukla olayların pasif izleyicileri olmuşlar, çoğu parlamenter ömrü içinde bir kez olsun kürsüye çıkıp söz almamıştır.

Genellikle Milli Eğitim, imar-iskan vb. sosyal konularda görev alan komisyonlara katılmışlardır. Buna karşın ne savunma, ne dış politika, ne bütçe gibi hayati konuların görüşülmesine katılan kadın yok gibidir.

Türkiye'de kadının toplumsal konumunu tartışırken dikkatlerimizi önce tarihe, sonra iktisadi ve siyasal katılıma çevirdik.

Şimdi de dilerseniz kadınlarımızın toplumsal sorunlarına bir göz atalım. Yani kadının aile içindeki konumu nedir? Eğitim durumu, sağlık koşulları, cinsel sorunları nelerdir ve medya Türkiye toplumuna nasıl bir kadın imgesi sunmaktadır? Biraz bunlara bakalım...

Önce aile..

Şurası kesin olarak söylenmelidir ki, Türkiye toplumunun temeli "aile"dir. Hem resmi ideoloji, hem de geleneksel yapılanma bu konuda hemfikirdirler. Bu nedenledir ki, Türkiye'de kadına ilişkin tüm yasa, düzenleme ve uygulamalar ilk elde kadının aile içindeki yerini vurgular ve bu konumununu kutsar. Cumhuriyetin kurucusuna göre "Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifelerin ehemmiyeti layıkıyle anlaşılır."

Bu mesaj Cumhuriyet tarihi boyuna tüm iktidarlarca "ailenin korunması ve güçlendirilmesi" olarak algılanmış ve getirilmiştir. Öyle ki, 1989 yılı ailenin korunması görevine bir devlet bakanlığı hasredilmektedir. Çünkü devlet aile kimliğinde yurttaşlarını daha bebeklikten egemen değerler sistemine göre ve tek kuruş harcamadan yetiştirebileceği bir denetim kurumu bulmuştur. Üstelik bu kurum iktisadi sıkıntı anlarında birbirine dayanarak fazla gürültü çıkarmaz. Üstelik toplumun temeli özel mülkiyetin kuşaktan

kuşağı iletiminin aracıdır aile.

Evet bu ve benzeri nedenlerle Cumhuriyet yönetimi bu alanda Osmanlı/İslam patriyarkalizminin doğrudan mirasçısı olmuştur.

Söylemeye gerek var mı, bilmem, gerek kanun koyucunun, gerekse T.C. yurttaşının bilincinde şöyle bir kestirme formül vardır. "Aile=kadın" Aileye ait olan kadın yani aile kadını çocukların anasıdır, o iffetlidir, namusludur, kutsaldır. Ona kem gözle bakan belaya davetiye çıkarıyor, demektir; çünkü o, kocasının, ağabeyinin babasının oğlunun ve kendisine yenge, bacı, abla diyen tüm dünya ahret kardeşlerinin koruması altındadır. Lokantalarda özel "aile salonlarında", sinemalarda "aile locaları'nda, otobüslerde "bayan yanları"nda iffet ve namusu muhafaza edilmelidir. Ve bu mantık, kadın yanına erkek oturtmayan minibüs muavininden kanun koyucuya kadar kendi içinde tutarlı bir mantıktır. Ama mazallah, o iffetli kadın, toplumun kendisine tanıdığı varlık alanlarının sınırlarını aşmaya kalkışırsa, örneğin gece yalnız başına sokağa çıkar, şehirlerarası otobüste o tartışılmaz bayan yanı kuralını çiğnemeye kalkışır ya da parkta evli olmadığı bir erkekle elele dolaşmaya cüretini gösterirse o zaman "çizgini öbür yanına geçmiş" "kutsal aile"nin dışına düşmüş sayılır, sürüden ayrılanı kurt kapar kanunu işlemeye başlar. O artık kamuya aittir, "ona verdin, bize de ver"ler "hepsi senin mi abla"lar, "çiğne beni anam"lar...

Evet, Türkiye'de aile kurumu kadının hem kurtuluşu , hem de tuzağıdır. Bekareti evlenene dek ana-baba ve ağabeylerinin gözleminde olan genç kız için evlililk önce bir kurtuluş gibi gözükür. Kocasını genellikle ailesi seçmiştir, evlenmeden önce birbirlerini tanıma fırsatları pek

olmamıştır, ama olsun, ilk kez cinselliğini yaşayacak, yaşıtı bir erkekle "etraf ne der", "babam görmesin" korkusu olmadan kolkola dolaşabilecek, aile sultasından kurtulup kendi evinin kadını olacak, dilediğince davranabilecektir. Üstelik çeyiz uygulaması yaygınca sürdüğünden standart Türk ailesi, hayatına asgari bir konforla da başlayabilmektedir; yemek odası, TV, buzdolabı vb. araçlar ile gelinin altınları damat ailesi, yatak odasıyla takımları genellikle gelin ailesi tarafından sağlanır.

Ancak ilk heyecanlar geçip de herşey rayına oturduktan sonra yeni sınırlar çok daha acı bir biçimde dayatacaktır kendilerini. Geçim sıkıntısı, kadına kapalı bir dünyada yetişmiş, cinsel deneyimlerini genelevde edinmiş bir delikanlı ile erkekler dünyasını hiç bilmeden büyümüş bir genç kızın "hadi artık karı-kocasınız" diye biraraya itilmelerinin getirdiği cinsel ve ruhsal bunalımları akşam iş dönüşü kahveye ya da birahaneye takılan bir koca, bütün gününün çamaşır, bulaşık, yerleri süpürmek, çocuk bezi yıkamak (ilk çocuk çok çabuk, genellikle evliliğin ilk yılında gelmekte ve eğer erkek değilse bunu hemen ikincisi izlemektedir) yemek yapmakla geçiren bir kadın iletişimsizlik, asık suratlar kıskançlık kavgaları karıdırdırı; koca dayağı, gözyaşları,dizi filmlerin romantik aşklarına imrenme standart modern Türk çekirdek ailesinin hemen değişmez kurallarıdır.

Bu durum, kentlerde böyledir de köylerde ve kasabalarda farklı mıdır?

Bu soruya hem evet, hem de hayır cevabı vermek mümkün.

Köylerde ve çoğu kasabalarda kadının rolü daha kesin ataerkil değer s > mlerine göre belirlenmiştir. Gerçi

kentlerde olduğu gibi köylerde de çoğu alileler çekirdek tiptedir, yani karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşur. Serim Timur, köylerdeki aile yapısının toprak mülkiyetinden etkilendiğini ortaya koymuştur: Topraksız tarım işçilerinde çekirdek aile oranı % 79'u bulurken büyük çiftçilerde geniş aile tipi daha yaygındır (%56).

Yine de kırsal aile bireylerinin davranış modelleri daha klişe, yer ve roller değer sistemi uyarınca daha belirgin, cinslerin birbirlerinden beklentileri (evliliğe büyükler karar verir, genç kız genellikle en yüksek başlık parası verene verilir. Ancak esas eğilim, amca oğluna vermedir,) daha kalıplara uygundur. Genç bir gelinin kayın babasına nasıl, kayınanasına nasıl, eltisine nasıl, görümcesine nasıl, kayınbiraderine nasıl, kocasına nasıl davranacağı ve her birinden nasıl muamele göreceği, ve yıllar ilerledikçe ve çocuk doğurundukça aile içindeki statüsünün nasıl ilerleyeceği yüzlerce yıllık davranış kalıpları içinde görenekleşmiştir. Bu davranış kalıpları içinde yoğruldukları üretim tarzına uygundur ve onun tarafından belirlenmektedir.Esas buhran, kentleşme ve üretim faaliyetinin değişimiyle patlak verecek, kadının da erkeğin de toplumsal statüleri ve kişilik rolleri alabora olurken, oluşan özlem patlamasına toplumsal kurumlar yeterli cevap getiremeyecektir.

Yine de Türkiye'de ailenin istikrarlı bir yapı gösterdiği söylenebilir. 1979-86 yıllarında toplam 1 458 928 resmi evliliğe karşı 133 947 boşanma gerçekleşmiştir. Ancak bu istikrarın mutluluktan değil, zorunluluktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Çünkü boşanmaların büyük kısmı çocuksuz ya da tek çocuklu aliler arasında ve dul kadınlara daha hoşgörüyle bakıldığı ve iş bulma , hayatını sürdürme olanaklarının daha geniş olduğu İstanbul, Ankara ve İzmir

kentlerinde gerçekleşmektedir.

Dilerseniz aileden yine ilişkin bir konuya, sosyalleşme, yani eğitime geçelim.

Sosyalleşme ailede başlar. Küçük yurttaşlarımız anne ve babalarına ve onların arasındaki ilişkilere bakarak gelecekteki toplumsal kimliklerini belirlerler.

Ve toplumumuzda küçük erkek çocuklar "maşa kadar oğlu olanın, paşa kadar yeri olur" "erkek adamın erkek çocuğu olur" gibi güzellemelerle yüceltilirken küçük kız çocukları "saçı uzun aklı kısa, eksik etek, kaşık düşmanı, bal arıdan kavga karıdan çıkar" gibi aşağılamalarla bellerler yerlerini. Geleneksel aile eğitimi erkek çocukları atak, dışa dönük, kavgacı, dağınık (nasıl olsa arkasını toplayan biri çıkacaktır), hattâ küfürbaz (haydi oğlum, bir küfür et de amcalar da duysun), hovarda (aslan oğlum benim, çek bakalım şu rakıdan bir fırt), çapkın (benim oğlum hele bir büyüsün, karı dayanmayacak) yetiştirilir. Kız çocukların ise uslu, itaatkâr, utangaç, silik, pasif yetiştirilmesine özen gösterilir. Kimi varlıklı evler bilgisayar ve atari, aydın kesimler lego ile yetiştirirken çocuklarını, Türk toplumunda standart oyuncaklar kızlar için bebek, erkekler için ise tabanca ve otomobildir.

Bu ayırım ilkokulda da sürer, ilkokul kız ve erkek çocuklar için biçtiği cinsel rolleri, annemin ve benim ilkokul sıralarında bellediğimiz, olsaydı kızıma da ezberletilecek şu çocuk türküsünden görelim:

"Küçük Ayşe, Küçük Ayşe
Ne yapıyorsun, bize söyle"
"Bebeğime bakıyorum
Ona mama veriyorum"

"Küçük Asker, Küçük Asker
Ne yapıyorsun, bize göster"
"Tüfeğime bakıyorum
Palaskamı takıyorum"

Evet ilkokul cinsel rol ve davranış kalıplarının pekiştiği yerdir; ama yine de hayata hazırlama bakımından önemli bir aşamadır. İlkokulda insanlara okuma-yazma öğretilir, biraz matematik bilgisi verilir, az da olsa tarih, coğrafya, biyoloji, fizik konusunda bazı bilgiler aktarılır.

Üstelik Türkiye'de ilkokul öğrenimi, ta Tevhid-i Tedrisat kanundan beri ücretsiz ve zorunludur. Ama 1980 sayımına göre Türkiye'de 12 milyondan fazla okuması yazması olmayan insan vardır ve bunların tahmin edileceği üzere çoğu (8,4 milyonu) kadındır. Üstelik bu 8.4 milyon okuması yazması olmayan kadının 1.4 milyonu genç nüfustan, yani 6-19 yaş arasındandır.

Yine tahmin edileceği üzere okumaz-yazmazların büyük kısmı ülkemizin Doğu ve Güneydoğu'sunda toplanmıştır ve kırsal nüfusa dahildir. Bunda kız çocuklarının okumasına yönelik olumsuz tavır olduğu kadar, okul ve öğretmen açığının da payı vardır.

Zorunlu ilköğretim düzeyinden orta öğrenim düzeyine geçildiğinde hem genel öğrenci sayısı, hem de daha yüksek oranda kız öğrenci sayısı birden düşer. Ortaöğretim Türkiye'de kente yönelik bir kurumdur. Klasik ortaokul ve lise müfredatı son derece hayattan ve üretimden kopuk, devlet memuru yetiştirmeye ya da yükseköğrenime basamak olmaya yöneliktir. Türkiye'de lise, elitist bir eğitim kurumudur; genellikle kent kökenli, eğitim düzeyi göreli yüksek memur (%23), sanayici ve tüccar (%23) ve serbest meslek sahibi (%22) babaların çocuklarını toplarlar bünyelerinde. Ancak son zamanlarda esnaf ve zaaanatkar çocuklarıyla kasabaların yükselen sınıfı bayi (yedek parça, tüpgaz, benzin vb) çocuklarına da açılmıştır. Yine de Türkiye'de 1 milyona yakın lise mezunu kadının hemen tümü kentlerde yaşamaktadır. Bunların büyük kısmı ise

İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Kocaeli gibi gelişkin illerde toplanmıştır.

Meslekî eğitim ise, orta düzeyde belirli bir kalifikasyona sahip elemanlar yetiştirmeyi ya da mesleki ve teknik enstitülere girişi *hedeflerken,* lise düzeyinde orta kalfiye eleman vermeyi ya da teknik yüksek okullara girişi hazırlar.

Ancak bu alandaki ayırım çok daha göze batıcıdır. Teknik öğrenim de kız öğrenciler öğretmen okulları, kız sanat okulları, sekreterlik, terzilik, hemşire, laborant ve ebe okulları, ev ekonomisi gibi okullarda yoğunlaşırken, örneğin gemi yapımı, teknisyen, ziraat meslek, meteoroloji meslek, motor sanat, matbaacılık, ağaç-metal vb. vb. dallarda teknik öğrenim gören kız öğrenci sayısı (bu okullar teoride kızlara kapalı olmamakla birlikte) iki elin parmaklarını geçmez.

Kız enstitülerinin temel amacı, "kızlara evlerini sağlık, düzen ekonomi, zevk kurallarına uygun olarak çekip çevirme yollarını gösteren teorik ve pratik bilgiler vermek, ileride neşeli ve mesut bir yuva kurmalarını sağlamak ve dolayısıyla onları memleketin sosyal kalkınmasına yardımcı hale getirmek"tir. Bu amaç, görüldüğü gibi diğer teknik okullarda olduğu üzere öğrencilerini çalışma hayatına hazırlamayı değil, bir an evvel gelin etmeyi hedeflemektedir.

Kız enstitülerinin bir reform geçirip kız meslek liselerine dönüşmesinde bile amaç "kız öğrencileri iyi birer ev kadını olarak yetişirmek ve kadınlar için uygun görülen mesleklere hazırlanmalarını sağlamak" olarak ifadelendirilmiştir. Bu nedenle bu okullarda dikiş, hazır giyim, el sanatları, diyet, besin teknolojisi, çocuk gelişim ve eğitim vb. bölümler vardır. Yüksek öğrenimde de pek farklı bir tabloyla

karşılaşmayız; Türkiye'de 1980 sayımlarına göre 843 788 fakülte ve yüksek okul mezununun 1/4'ü, 215 039'u kadındır. 1985-86 öğrenim yılında Türkiye üniversite ve yüksek okullarında 304 000 kadar erkek öğrenciye karşılık, 145 500 kadar kız öğrenci öğrenim görmektedir.

Kız öğrencileri eğitimin daha alt basamaklarında olduğu gibi, belki daha fazla kent kökenli ve varlıklı ailelerdendirler; ve bazı sosyalist ülkeler dışında bütün dünya üniversitelerinde olduğu gibi, toplumbilimleri, güzel sanatları ve mimarlığı yeğlemekte, mühendislik, iletişim, matematik, bilgisayar ve tarım mesleklerinden kaçmaktadırlar.

Ama ilginçtir; Türkiye'nin en hareketli, en bağımsız, kadınları bu kesimden çıkmaktadır. Bir kez işgücüne katılma oranı en yüksek olan kadın kesimi, budur. Üstelik de şimdiye değin sıralayageldiğimiz engelleri aşıp da üniversiteden mezun olan kadının önü aniden açılıvermektedir: Çünkü Türkiye'de meslekler Batı'da olduğu üzere lonca geleneğinin uzantısı olarak kastlaşmış değildir. Bu nedenle Türkiye'de örneğin bir Alman yurttaşını şaşırtacak kadar çok kadın avukat ya da doktor, veya öğretim görevlisi vardır. Üstelik bunlar mesleklerinde yükselebilmektedirler. Dahası, hakim toplum değerlerinin dışına çıkmışlardır; toplum onlara büyük bir saygı ve gıptayla bakar, kafasındaki kadın imgesinin dışında tutar. 1977 seçimlerinde milletvekili olan eski Çatalca belediye başkanı Çağlayan Ege'nin belediye başkanlığı görevindeyken çevresindekilerin kendisine "Reis bey abla" diye hitap ettiklerini okumuştum bir söyleşisinde...

Evet, önemli olan aile engelini, eğitim engelini, geçim engelini aşıp duvarın öbür tarafına geçebilmektir. Bunu başarabilenlerki genellikle ailelerinin sağladığı avantajla

yapabilirler bunu - yani Türkiye'de serbest meslek sahibi 250 000 kadar kadının çoğu (genç kuşak hariç) için ülkemizde kadın problemi yoktur. Yalnızca köylü kadının eğitimsizlikten kaynaklanan geri kalmışlığı vardır. "Kadın Hakları Devrimi" denebilirki genellikle Atatürk ilkeleri ve laikliğe yürekten bağlı olan bu kadın kuşağına bir armağan, onun bir ayrıcalığıdır.

Dilersiniz eğitimden sağlık sorunlarına geçelim.

Bilindiği gibi, Türkiyeli kadın genel olarak Türkiye'nin sağlık sorunlarından nasibini almaktadır. Kişi başına düşen hastane, yatak ve doktor sayısı, utanç verici düzeydedir. Sizleri sıkmak bahasına da olsa burada biraz sayı konuşmak gerekiyor.

1986 verilerine göre 55 milyonluk Türkiye'de topu topu 736 hastane, 107 152 yatak vardır. 5 000 kişiye bir yatak düşmektedir. Dahası var; bu yataklardan 46 506'sı yani yarıya yakını Türkiye nüfusunun 1/5'ni barındıran İstanbul, Ankara ve İzmir'de toplanmıştır. Yine 1986 sayımlarına göre Türkiye'de 21 000'e yakın uzman hekimin 12 600 kadarı, yani:

Yarıdan fazlası, 16.400 pratisyen hekimin 8000 kadarı, 3400 diş hekiminin 4500'ü yine üç büyük kentte toplanmıştır. Sağlık hizmetleri kentlerden köylere, batıdan doğuya doğru gidildikçe yoksullaşır. Üstelik hastanelerde sunulan sağlık hizmetleri de tek kelimeyle Allah'a emanettir! Sedye olmadığı için ameliyata sırtta taşınan hastalar, elektrik kesilmesi sonucu tüpgaz ışığında devam eden ameliyatlar, içlerinde farelerin cirit attığı karavanalar, Türkiye gazetelerinin okurları için gündelik hal-i pür melalimizdendir. Üstelik her gün budanan sağlık hizmetleri bütçesi, ameliyatı kumaş üzerinde dikiş dikerek öğrenen tıp

fakültesi öğrencileri, ayda üç otuz paraya günde 60-70 hastaya bakmak zorunda kalan doktorlar ve hemşireler muazzam kaynakları talan edilerek işlemez hale getirilmiş SSK sistemiyle bu işin düzelebileceği de yoktur.

Bunlar kadınların erkeklerle paylaştıkları sağlık sorunları. Bir de paylaşamadıkları var, yani jinekolojik sorunlar.

Türkiye'de özellikle kırsal ya da kırsal kökenli kadın nüfusu yüksek doğurganlık ve düşük sayısı nedeniyle bu bakımdan fazlaca dertlidir. 1970'lerin sonunda Ankara civarındaki göreli gelişmiş köylerde yapılan sağlık taraması, kadın başına ortalama 3 kadın hastalığı düştüğünü ortaya koymuştur.

Kadın hastalıklarının ülkemizde bu yaygınlığı birkaç etkene bağlanabilir: Bunlar sık gebelik ve düşükler, düşük için başvurulan tıbbî olmayan müdahaleler, hijyeni kurallarına uyulmaması, yetersiz beslenme, doğum öncesi ve sonrası dinlenme süresine uyulmaması olarak sıralanabilir. Öte yandan ülkemizde gebelik süresince ve doğum öncesinde anneye sağlık hizmeti ve kontrolu sağlayacağı birimler yok denecek kadar azdır.

Türkiye'de aile planlaması ve buna bağlı olarak ana çocuk sağlığı nosyonları 1960'ların ortasında ve çoğu emperyalizme bağımlı ülkelerde olduğu gibi ABD denetimindeki uluslararası sağlık kuruluşları tarafından gündeme getirilmiştir. 1960'ların ortalarında Türk hekimlerinin doğum kontrol yöntemleri konusunda eğitilmesiyle başlayan program, yine 60'lı yıllarda SSYB'ne bağlı Aile Planlaması Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla, geliştirilmiş ve ana çocuk sağlığı merkezleri harekete geçirilmiştir. Ne ki, karşılaştıkları yerel direniş sonucu merkezlerin fazla etkili olduğu söylenemez. Türkiye'de gerek doğumların, gerekse

düşüklerin çoğu (doğumlarda bu oran %90'ı bulmaktadır) ehil olmayan kişiler eliyle ve hijyenrik olmayan koşullarda yapılmaktadır. Düşük için rahme kibrit çöpü, kaz tüyü, makas, tel vb. kesici alet sokulması, kadına ağır yük taşıtılması sıkça raslanan durumlardır.

İsteğe bağlı kürtaj Türkiye'de askeri yönetim tarafından, 1983 yılında serbest bırakıldı. Ve devlet hastanelerinde olması koşula bağlandı. Ancak devlet hastanelerinin yukarıda özetlediğim durumu nedeniyle gizli ve ehil-olmayan ellerdeki düşükler sürmektedir.

Batılı kadın hareketlerinin uzun yıllar uğruna Kilise'ye karşı mücadele verdiği kürtaj hakkının, üstelik tüm hakların askıya alındığı bir dönemde tepeden inme bir şekilde tanınması bir çelişki gibi geliyor insana. Ancak şu unutulmamalıdır, Türkiye borçlu bir ülkedir. Alacaklılar, yani uluslararası kredi ve finans kurumları borçlular da aşırı nüfus artışı istemezler. Üstelik yılların nüfus/aile planlaması deneyimi, Türkiye'de kadınların büyük kısmının düşüğü diğer doğum kontrol yöntemlerine yeğlediklerini göstermiştir. Dolayısıyla Türkiye'de kürtaj aileler için bir doğum kontrol, Devlet için ise bir nüfus kontrol yöntemi olacaktır. Evet, Hindistan'da bir transistörlü radyo karşılığı erkeği hadım etme, ABD kızılderelilerini zorla kısırlaştırma, Güney Amerikalı kadınlara ilaçla çocuk düşürtme, Türkiye'li kadınlara ise kürtaj, kibar adıyla rahim tahliyesi. Büyük birader durumdan hoşnuttur.

Tüm bunlardan söz edip de, Türkiye'de cinsellikten sözetmemek mümkün mü?

Türkçe'de eğer halel getirirseniz belki bir cinayete bile kurban gidebileceğiniz çok önemli bir kavram var: Namus, arkadaş nasıl çevirecek bilmiyorum, ben İngilizcesini bula-

madım, en yakın sözcükler şerefli, haysiyetli, vs. ama namusu bulamadım.

Oysa namus Türkiye'de çok önemli bir olgu. Adam İstanbul'a göçer, geride bıraktığı karısı hakkında bir takım söylentiler duyar köye döner dört kurşun. Ne yaptın? Namusumu temizledim.Tahmin edilebileceği üzere Türkiye'de kadının da erkeğin de namusu vardır ve ikisi de aynı yerdedir; kadının cinsel organında. Evet, kadın cinsel organında hem kendinin, hem kocasının, hem babasının hem ağabeyinin ve hemde bütün erkek akrabalarının, hatta giderek mahallesinin, köyünün namusunu taşır. Ağır bir yük, değil mi?

Bu yüzden Türkiye'de kadınlara, daha küçücük kız çocuğuyken bu herkesin namusunu nasıl koruyacakları öğretilir. "Öyle sırıtıp durma, alırım ayağımın altına!" "önüne bak!", "ört bacaklarını çabuk!", "baban görmesin, öldürür seni!" Yaşı ilerledikçe sıkıyönetim daha da ağırlaşır. Ailenin namusunun garantisi rahim yolundaki küçücük zarın sapasağlam müstakbel kocaya teslim edilmesi gerekmektedir. O yüzden fazla oyalanmaya da gelmez, kızın aklı çelinir, melinir, neme lazım. Bütün o "kız kısmı okuyup da ne olacak?" ların ardında biraz ekonomik kaygı, bir hayli de kızın baştan çıkıp zarı tehlikeye atması korkusu yatmaktadır. Çünkü ilginç gelecek ama, erkek çocuğun yetiştirilmesi ise bambaşkadır. Küçük erkek çocuğu kendi cinsel organını merkez alan bir değerler sistemi içinde yetiştirilir adeta. Ve ne kadar atak, ne kadar çapkın, ne kadar hoyrat olursa, o denli iyidir, o denli erkektir. Erkekliği önce annesi, 2-3 yaşından itibaren babası, sonra da mahallelisi, köylüsü daha büyük delikanlılar tarafından devamlı kışkırtılır. Kadınların av hayvanları gibi önünden kaçıştığı bir dünya-

da ha babam avını arayan yalnız avcıdır. Erkekliğini iki yoldan isbat edeceği konusunda şartlanmıştır.

-kadını tavlayarak/ona sahip olarak, ve

-kadını aşağılayarak

Bu çapraşık ilişki, daha doğrusu ilişkisizlik toplumumuzun örselenmiş, yarım kalmış, sakat kadın ve erkeklerini üretmektedir, boyuna. Üstelik bu ikiyüzlü değerler sistemi eğitim kurumları, yasalar, basın tarafından sürekli pompalanmakta, eleştiri bir yana güçlendirilmektedir.

Okul dışı yaygın eğitimin en etkin aracı TRT ise; öpüşme sahneli filmleri keserek cinsel bilgisizlikten kıvranan insanımızın ahlak ve namusunu korumaktadır.

Bekâretin tarih boyunca ikizi fuhuş olmuştur, bu Türkiye için de böyledir. Ve resmi verilerin yanıltıcılığına rağmen Türkiye'de gerçek bir fuhuş patlaması yaşanmaktadır. Klasik genelev, randevuevi, pavyon üçgeninde günümüzde büyük kentlerde tele-kızlar, travestiler, eşcinseller, otostopçular, eklenmiştir. Dahası manken, özel sekreter, eskort vb. etiketler altında orta sınıf mensubu yüksek öğrenimli genç kadınlar da bedenlerini işadamları ve paralı turistlerin hizmetine sunmaktadırlar.

Nedir alt ve orta sınıftan pekçok kadını bedenini satmaya iten etkenler?

En önemli etken kanımca toplumdaki cinsel açlık ve cinslerarası iletişimsizliktir. Bu yoksunluk ortamında gelir dağılımındaki uçurum, eğitim ve çalışmadan umudu kesme, toplumda sürekli pompalanan tüketim arzusu ve kısa yoldan köşeyi dönme isteği, ve özellikle alt sınıflarda etkili olan cehalet, ağır baskılar, aile içi geçimsizlik, iki ayağı üzerinde durmasını sağlayacak bilgi ve beceriden yoksun olması, küçük yaşta evlendirilmek, evlenmeden

bekareti kaybetmek, artist-şarkıcı olma isteği ve/veya ailenin teşviki genç kız ve kadınları fuhuşa yönelten yollardır. Ve bu yolda yine bir "avcı" eşlik eder. Kadına; bu kadın pazarlayıcısı yani pezevenktir. Bu kişi kimi zaman gönülçelen yakışıklı bu sevgili olabilir, kimi zaman bir belalı, kimi zaman zor durumda kalmış genç kıza yardım kucağını açan bir eski fahişe, kimi zaman da bizzat kocadır. Ve avlarını sürekli borçlandırarak sırtlarından yüklü paralar kazanan bu araççılar, sağladıkları birikimi yasal işlere aktararak saygıdeğer hanımefendi-beyefendiler olurlar toplumda.

Gerek kayıtlı genelevlerde yapılan resmi, gerekse sözde kaçak yapılan gayri-resmi fuhuş, öylesine zengin bir sofradır ki, günde 8-12 saat çalışan ağır işçisinden başka herkesi doyurur. Patronunu, pezevengini, dostunu,haraççı polisini, mafyasını, hatta - inanmayacakısınız amamaliyesini. Evet, vergi rekortmeni genelev patronu görmüştür bu acılı memleket.

Konuyu bitirmeden biraz da kitle iletişim araçlarında yeralan kadın imgesine değinmek istiyorum

Kitle iletişim araçları derken de sözü fazla uzatmamak için yalnızca en etkili olanına, TV'a değineceğim.

Türkiye'de radyo ve TV devlet tekelindedir ve iktidarların kamuoyunu denetimi yönlendirmede en etkin araçlarıdır.

Radyo TV bu işlevi 3 yoldan yerine getirir. 1. Doğrudan politik mesaj, 2. Eğitim 3. Manipulasyon (boş vakte hakim olma) TV'nin politik mesajlı iletimi tartışmanın yeri burası değil, diğer iki işlevden ön plana çıkan, ikincisidir. Çünkü gerek dargelirli kentliler, gerekse köylülüğün tümü TV 'yi devletin aksine bir eğitim değil, bir eğlence aracı olarak

algılamaktadır. Bu nedenle eğitim ya da kültür programları genellikle güme giderken, dizi filmler, yerli filmler ve şarkılı-türkülü eğlence programları hemen tüm Türkiye'yi büyülenmiş gibi beyaz camın karşısına çekmekte, halkın en ucuza maledilmiş eğlencesi olmaktadır.

Bu karşılıklı aymazlıktan en kazançlı çıkanlar, sanırım hemen her mesajı bir anda yediden yetmişe, köylüden kentliye, yoksuldan zengine bütün Türkiye'de dillenen reklam spotlarıyla özel sektördür. Devlet TV aracılığıyla eğitim konusunda başarı sağlayamamaktadır ama, reklam sektörü medyanın esas patronudur, diyebiliriz.

Evet, görüldüğü gibi, kadınlar, bir kuşatma altındadır. Bir yandan toplumların ilk sınıflaşmasının yadigarı ataerkilliğin, bir yandan bu değerler sistemini içselleştirmiş erkeklerin, bir yandan da cins ayırımcılığından tatlı kârlar devşirmekte olan kapitalizm. Peki tüm bunlar böyledir de, Türkiye'de kadınlar, kadınlık durumuna karşı bir mücadele sürdürmekte midir?

Bu sorunun geçmişe açılan yönü bir hayli karamsar, ama geleceğe yönelik yüzü alabildiğine iyimserdir.

Türkiye'deki kadın hareketini dört genel eğilim içinde ele alabiliriz

1. Kemalist / resmi Feminizm,
2. Müslüman kadının kimlik arayışı,
3. Yeni kuşak ya da gayri-resmi feminizm,
4. Sosyalist kadının kimlik arayışı,

Şimdi bunlara biraz daha yakından bakalım:

A) Kemalist resmi feminizm: Kemalist dönüşümlerini esas olarak laiklik mihverine oturduğunu ve kadın haklarının da bu mihverin ana payandasını oluşturduğunu görmüştük.

Öte yandan Kemalist dönüşümlerin 1930'lardan günümüze, özellikle büyük kentlerde kadın haklarından nasibini almış, eğitim görmüş, meslek sahibi olmuş, toplumsal hiyerarşide üst basamaklara tırmanabilmiş küçük bir kadın kesimi yarattığını ve bunların Kemalist anlamda kadın haklarına var güçleriyle sahip çıktıklarını da belirtmiştik.

Bu kadınların -en azından günümüze değin - yeni Cumhuriyet bürokrasisini oluşturan ailelerden geldiğini de vurgulayalım.

Öte yandan, Kadın Hakları'nın Cumhuriyet'in yeni egemenleri Ankara Bürokrasisi ve İstanbul sermayesine karşı Anadolu eşrafı ve toprak ağaları- arasında bir çekişme alanı olduğunu, bir tarafın "Din elden gidiyor!" yaygarasına karşı öbür tarafın "Şeriat hortluyor!" umacısını sürerek pay kavgasını sürdüklerini de görmüştük.

İşte Kemalist/resmi feminizm bu şavaşında daima laik çağdaşmacılığın tarafını tutmuş, bunun ötesinde Türkiye'de kadının gerçekte ne ölçüde çağdaşlaştığını kendi kendine sormayı akıl dahi edememiştir. Daha önce sözünü ettiğimiz Türk Kadın Birliği'nden bu yana, dernekleri, ne kendi durumlarını ne de verilen hakların özünü sorgulamaya gerek duymadan, misyonerce bir "aydınlatma" faaliyetine vermişlerdir kendilerini. Amaç, Atatürk'ün Türk kadınlarına verdiği çağdaş hatta "çağın da ilerisinde" bu ne demekse? Hakları kısmen İslami gelenekler, kısmen cehalet, kısmen de erkeklerin egoizmi nedeniyle geri kalmış köylü kadınlara ulaştırmaktır.

Bunun için köy kadınları yararına kermesler düzenlenir, kurslar açılır, balolar yapılır, köye kullanılmış giysi, kitap ve okul malzemesi gönderilir, köylü çocuklar okutulur, bağışlar

toplanır. Yanısıra Anneler Günü kutlanır, yılın anası seçilir, uluslararası konferanslara katılınıp Türkiye'nin konumu savunulur. Kadınların siyasal haklarının verilmesinin yıldönümü olan 5 Aralık'ta basına demeçler verilir, konferanslar, açıkoturumlar düzenlenir, Anıtkabir'e çelenkler konur.. Hatta BMÖ'nün Dünya Kadınlar Günü ilan ederek sakıncalarından arındırdığı 8 Mart da eklenmiştir kutlama takvimine.

Bir tek şey yapmamıştır bu kadın dernekleri nasıl olup da, kadına bunca haklar tanınan bir ülkede kadınların siyasal, iktisadi ve yöresel karar organlarında bu denli az temsil edildiğini, neden toplumun en az eğitilen, en düşük ücretli ve kalifiye olmayan işlerde çalıştırılan kesiminin kadınlar olduğunu sorgulamayı akıl edememişlerdir.

Cumhuriyet döneminin etkin resmi-ideolojikli kadın örgütleri arasında şunları sayabiliriz:

1- Kadın Haklarını Koruma Derneği,
2- Türkiye İleri Kadınlar Derneği,
3- Türk Kadınlar Birliği,
4- Türk Amerikan Kadınlar Grubu (Türkiye ile Amerika arasındaki dostluk bağlarını güçlendirmek amacıyla kurulmuştur),
5- Çocuk Dostlar Derneği,
6- Yardım Sevenler Derneği,
7- Kadın Dayanışma Kolu,
8- Zonta İş ve Meslek Kadınları Kurulu,
9- Türk Anneler Derneği,
10- Üniversiteli Kadınlar Derneği.

Bunlara son zamanlarda güncelleşen türbanlı gösterilere karşı laikliği savunmak üzere önde gelen bazı hukukçu ve sanatçı kadınların kurduğu Çağdaş Yaşamı

Savunma Derneği eklenmiştir.

Ne ki, şu an Türkiye'nin bu kesim içinde anılabilecek en etkili kadın kuruluşu, Semra Özal'ın girişimiyle oluşturulan Türk Kadınlarını Tanıtma ve Güçlendirme Vakfı'dır.

Bu vakfın ilginçliği iki yönlüdür; birincisi, Türkiye'de ilk kez burjuvazinin kadınları, bürokrat eşlerini ve meslek sahibi kadınları devre dışı bırakarak kadın konusundaki sınıfsal görüşlerini bu dernek aracılığıyla ifade etmeye başlamışlardır. Koç , Sabancı, Eczacıbaşı, Garih, Taciroğlu, Alaton kadınları, yani Türkiye burjuvazisinin en kalburüstü kesimlerinin kadınları Türk kadınını tanıtmak ve güçlendirmek için pamuk elleri cebe (tabii kocalarını cebine) atmışlardır.

Kendini başkanı ağzıyla Kadın Bakanlığı ilan eden Papatya Vakfı'nın Türkiye kadınının toplumsal, iktisadi, siyasal katılımı ve koşullarını geliştirecek bir faaliyeti olmakta mıdır? Kuşkusuz hayır. Özellikle seçim öncelerinde yoğunlaşan toplu resmi nikahlar, sağlık taramaları, sergiler Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana kadın derneklerine egemen olan "orada bir köy var uzakta, gitmesek de, görmesek de..." havasını aşmamaktadır.

Ancak ilginç bir yönü vardır Papatyaların. O da kadın lobiciliği Hanımefendi'nin etkin rolünü herkesden önce sezinleyen özel sektör ileri gelenleri eş ve kızlarını Vakıf aracılığıyla ihale ve pay kapma yarışına sokmuşlardır. Böylece Osmanlı hareminde gördüğümüz kadınlararası iktidar kavgası yeniden canlandırılmış olmaktadır.

Egemen sınıf cephesinde durum bu. Ya İslam kadının kimlik arayışı dediğimiz nedir?

Türkiye'nin hızlı bir kentleşme içinde olduğunu, ancak kentleşen nüfusun yığınsal olarak sanayi proleteryasına

dönüşemediğini gördük.

Dahası Türkiye burjuvazisi Osmanlı'dan devraldığı Devlet'in Merkezî rolünü, çıkarlarını devlete bütünleştirerek sürdürmektedir. Türkiye'de yasalar, polis ve hatta ordu Devleti'i yurttaşa karşı korumayı temel görev bilirler. Bu nedenlerle hızlı kentleşmeye karşın sivil katılım ve muhalefet örgütlenebileceği rasyonel kanallara (sendikalar, dernekler, muhalefet grupları vb) dökülmekte zorluk çekmektedir.

Bunlara bir de özellikle 70'li yıllarda Arap-Orta Doğu sermayesiyle girdiği ticari ve mali ilişkileri sonucu konumunu güçlendiren Anadolu sermayesinin özellikle kız çocuklarına ilişkin değişen tutumunu eklemek gerekiyor. Şimdiye değin içine kapanık yaşayan bu kesim metropol yaşamıyla açık bir bütünleşme çabası içine girmiştir: Şimdiye dek ilkokul sonrası Kur'an kursuyla yetinilirken kız evlatlarını artık yüksek öğrenime dek okutmayı istemektedirler. Anneleri ve ablaları günlerini evlerinde namaz kılarak nakış işleyerek Kuran okuyarak çocuk bakarak geçiren bu genç kızlar okumak üzere büyük kentlere geldiklerinde bir kimlik bunalımına düşmüşlerdir.

Geleneksel İslami çevrelerin ve tarikatların verdiği cevap, yani kadını evde oturup kocasının yani sözünden çıkmamaya, namazını kılıp, orucunu tutup Allah'ına şükrederek erkeğinin ihtiyaçlarını karşılamaya çağıran anlayış onlar için artık yeterli değildir.

Oysa kent yaşamı da ahlakçı biçimlenişlerine göre tehlike ve tuzaklarla doludur. Kapitalizm kadının bedenini metalaştırma ve pazara sunmakta, sosyalizm ise onun bir işgücü makinesine çevirerek aile sorumluluklarından ve anneliğinden kopartmaktadır.

Bu durum bu genç kadınları, İran İslam Devrimi'nden sonra ülkemizde revaç bulan İslam fundamentalizmine yaklaştırmışlar. İslam fundamentalizmi İslam'ın öz kaynaklarına ve arı haline yani Peygamber'in yaşadığı devir Asr-ı Saadet'in değerlerine dönüşü öngörür. İslam ilk çıktığı günlerin ayrıcalıksızlığı ve mücadele ruhuna kavuşturulursa emperyalizmin boyunduruğundaki ulusumuz bu çemberi kıracak, emperyalizm, siyonizm ve kızıl emperyalizm dedikleri komünizme karşı bir direniş odağı oluşturulabilecektir.

Mücadele içinde kadınların yeri önemlidir; o evinin dört duvarı arasından çıkmalı, bilgi ve görgüsünü artırabilmeli, İslam'ın hicap kaidesiyle çelişmeden çalışabilmeli; Allah'ın buyruğu olan tebliğ görevini yerine getirmekten geri durmamalıdır.

Ancak bu mücahidlik görevi cihadın kadına yüklediği geleneksel işlevle sınırlıdır: Kadın erkeğin namusudur; örneğin üniversite kapısında başörtüsü için direnen kadın, esas olarak müslüman erkeği motive eden güçtür. Bu mücadelede erişebileceği bağımsızlığın sınırı, Kur'an ve sünnetle çizilmiştir. Yeni tip müslüman kadın, bu sınırları gelenekler böyle istiyor ya da adettendir diye değil, kendi bilinçli iradesiyle bilip tanıyacaktır.

Şunu rahatça söyleyebiliriz, resmi ideoloji payandalı, ordu destekli, korkutmacalara ve yaratılmış öcülere dayalı Devlet laisizmi Türkiye'de miadını doldurmuştur. Ülkemizin toplumsal dinamikler arasındaki dengeye dayalı yeni bir laiklik tanımına gereksinimi vardır. Bu yeni laiklik, müslüman aydınlarla kendini İslam'ın sınırlarıyla bağlı saymayan diğer toplumsal güçlerin karşılıklı konumlarından türeyebilir ancak. "Laiklik elden gidiyor" yada "din elden gidiyor" yay-

garalarıyla tehdit edilmeyen bir toplum kendi çeşitliliğinin bilincine vararak güçlerini ve yaratacılığını geliştirme olanaklarını bulur, bakarsınız.

Ülkemizde kadın hareketliliğinin bir unsuru da şimdilik radikal, sosyalist ve marksist feministlerden oluşan ikinci kuşak feminizmdir.

İkinci kuşak feminizmi ülkemizin (daha doğrusu önce İstanbul, ardından Ankara ve İzmir'in) gündemine 12 Eylül askeri darbesini izleyen yıllarda sosyalist hareket içindeki tartışmaların zorunlu kesintiye uğramasıyla girdi.

Gerçi Kemalist feminizmin sorgulanmasına özellikle 1975'den itibaren kimi akedemisyen kadın çevreleri içinde başlanmıştı. 1980 darbesi, buna önceleri sosyalist hareket için yeralmış bir genç kadın kitlesinin sosyalizmi sorgulamaya koyuluşunu ekledi ve feministlerin "Kadın Açısı" dedikleri olgu ortaya çıkmış oldu.

Bu açıyı irdelemeye geçmeden evvel 12 Eylül'ün sol kesim için ne anlama geldiğini kavramaya çalışalım.

1980 darbesi terörü önlemek bahanesiyle toplumsal sorunların tartışmasını bıçak gibi kesti. Düzene getirilen en küçük eleştiri dahi askerin kafasına göre bir 5. kol faaliyeti, yani vatana ihanetti. Öte yandan, geçmiş darbelerden aldığı derslerle fiziki saldırının yanısıra moral çöküntüye de zemin hazırlamasını bildi.

Türkiye solu 12 Eylül sillesinin etkilerinden sıyrılmaya başladığında bulduğu Türkiye bambaşka bir Türkiye idi. Birkaç yıl içinde sınıf dengeleri altüst olmuş, serbest pazar ekonomisi adı altında ülke yabancı mal ve yatırımların istilasına uğramış, gelir dağılımı arasındaki farklar uçuruma dönüşmüş, ücret ve maaşlar acınacak düzeylerde dondurulurken küçük tasaruflar, faiz ve döviz oyunları, bank-

ler, yeminli bürolar, arsa spekülasyonları, iflaslar vb. aracılığıyla büyük sermayeye aktarılmıştı. İşin en acı yanı, içine düşürüldüğü açmazdan örgütlü mücadele ve direniş yoluyla değil, "kullan kafayı, dön köşeyi" zihniyetiyle sıyrılmaya çabalayan ve her çabasında biraz daha gömülen toplumdu.

Tutuklanıp uzun yıllarını insanın fizik varlığı ve onurunu zedeleyen işkence ve cezaevi koşulları altında geçiren ve bu süre içinde uğruna onca acıya katlandığı halkından en ufak desteği görmeyen Türkiyeli solcu dışarı çıkınca karşılaştığı bu manzara karşısında içine kapandı. Her grup uzun süreli bir muhasebe dönemine girdi. Üstelik sosyalizmin dünya ölçeğinde de sunacağı hazır cevap ve formülü kalmamıştı. 12 Eylül öncesinin örgüt fetişizmi bazı kesimlerde tam tersi bir bireyciliğe savruldu. SHP'ye, hatta liberal olarak nitelendirilen ANAP'a, reklam şirketlerine, büyük basına, magazin dergilerine, barlara, kıyı kentlerine fireler verildi.

İşte gayri-resmi feminizm böyle bir ortamda canlandı. Şimdilik tabanı çok sınırlı, geçmişte sosyalist hareketler içinde yer almış, ama ataerkil değerlerini dönüşüme uğratamamış bu örgütler içinde işlevleri çay pişirmek, bildirileri daktilo etmek, kuryelik yapmak ve silahları gizlemekle sınırlı kalmış kadın militan ve sempatizanlardan oluşuyor.

Doğal olarak ikinci kuşak feminizmin yükselişini salt 12 Eylül'ün yıldırıcılığında aramak, apolojist bir tutum olur. Bu oluşumda kadın konusuna çok sınırlı ve ikincil bir yer veren Türkiye sosyalist hareketinin hiç mi sorumluluğu yoktur? Gerçekten de kadının toplumsal konumunu irdeleyen yaklaşımlar (birkaç çeviri dışında) Türkiye sosyalist hareke-

tinin gündemine 1975'de girmiştir. Beş yıl içinde hızla gelişerek üye sayısını 40.000'e çıkartan İKD bu yıl kurulmuştur. Ancak ne İKD'ne de kısa sürede saplandığı dıştalayıcı tutum nedeniyle uğradığı bölünmeler sonucu kurulan AKD, DKD gbi örgütler belirli siyasal örgütlerin yan kuruluşu olarak hareket edip bu siyasal hareketlere sempatizan devşirme işlevini aşamamışlardır. Diğer gruplar ise içlerine sürüklendikleri erken militarizm sonucu faşizme karşı mücadele adı altında mahalle kavgalarına hapsedildiğinden ne kadın sorunuyla ne de başka bir sorunla uğraşacak ne vakti ne de güç bulabilmiştir.

Bu da dediğimiz gibi madalyonun öbür yüzüdür.

Her ne ise, biz yine esas konumuzu, feminist oluşumu biraz daha yakından izleyelim. Bu eğilim şimdilik üç kolda ilerlemektedir.

1. Radikal feminizm (Feminist Dergisi çevresi): Bu çevreye göre kadınlar aileden devlete, siyasetten sanata her alanda erkek egemenliği altında yaşamakta ve erkekler tarafından sırf kadın oldukları için ezilmektedirler. Erkek egemenliği özünde cins ayrımcılığına dayalı bir egemenliktir ve bütün tarihsel-toplumsal sınıflaşma sürecini dikine kesen, gücünü cinsel iktidardan alan bir egemenliktir. Cinsel iktidar her türlü tarhisel-toplumsal-iktisadi-siyasal irdelemenin ötesindedir; kaldı ki bunlar zaten erkeklere özgü tahlil kategorileridir. Ezilen cins olan kadınlık kendi tarihini kendi yazmalı, kendi sömürülüşünün tahlilini diğer toplumbilim kategorileriyle karıştırmamalıdır.

Radikal feministlere göre kadınların ezilme durumları, egemen cins olan erkeklerin bu ezilmenin sonuçlarından yaralanmaları neticesinde kurumsallaşabilmiştir. Özel alan olarak adlandırılan evde yemek yapan, bulaşığı-çamaşırı

yıkayan, çocuğa bakan, yatak hizmetini gören ve sinirlendikçe dayak atabileceği bir kadının bulunması, erkeğe dış dünyayı yani kamusal alanı denetleme olanağı sağlamaktadır. Bu mantığın sonucu kadınların tek tek ve/veya gruplar halinde ve hayatın her alanında erkek iktidarına karşı mücadele vermeleri gereğidir. Bu mücadelenin tarafları kadınlar ve erkekler, alanı ise, egemenlik ilişkisinin gerçekleştiği ailedir.

Kendini sosyalist-feminist olarak niteleyen *Kaktüs* dergisi çevresi radikal feministlerin tesbitlerine katılmakla birlikte, onları çeşitli yönleriyle eleştirmektedir. Sosyalist feministlere göre radikal feministler:

-Toplumsal bir projeden yoksundur.

-Kadın sorunlarının özde toplumsal nitelik taşıdığını görmezlikten gelmektedir.

-Kadın sorunları kapitalizm koşullarında çözümlenemez. Cinsiyetçiliğe karşı mücadele anti-kapitalist mücadeleyle bütünleştirilmelidir.

-Ancak sosyalizme kadın taleplerini taşıyacak "bağımsız bir kadın politikası" gerekmektedir.

Ne ki, sosyalist feminizm temelde üretim ve yeniden üretim arasına yapay bir sınır çekmekte, marksizmin üretim sorunsalına cevap getirirken yeniden-üretim süreciyle ilgilenmediğini, kadının ezilmesinin yani erkek egemenliğinin de işte tam bu alanda gerçekleştiğini, feminizmin sosyalizmin bu eksiğini tamamladığı görüşündedir.

Özellikle mülteci olarak bulundukları yurtdışında feminizmden etkilenen eski IKD'liler ise kendilerini marksist feminist olarak tanımlamakta ve kadın kültürevleri çevresinde toplanmaktadır. Bu grup ise kadın hareketinin ideolojik ve örgütsel bağımsızlığı, toplumsal farklılık ve

çeşitlilikleri yansıtan adem-i merkeziyetçi, gevşek bir örgütlenme modeli üzerinde durmakta, çeviri, yayın, sanat, el becerileri, üretim-tüketim kooperatifleri, gibi faaliyetler çevresinde odaklaşmakta "kadın ve barış" temasını vurgulamaktadır.

Ne ki radikal olsun, sosyalist olsun, marksist olsun bütün feminist gruplar, "kadının özgül ezilme alanı" olarak "erkek egemenliği"ni gösterirler. Bu egemenlik ya cinsel iktidara (phallik sisteme) ya da yeniden üretim alanına dayandırılmaktadır; ama toplumsal sınıflaşmayı dikine keser (her sosyal sınıfta vardır) ve ya tarihten bağımsızdır ya da tarihsel olarak bağımsızdır.

Bunları duydukça aklıma hep bir soru takılıyor: Bu ne menem bir erkek egemenliğidir ki, müslüman Doğu'da kadınları çarşaflar içine kapatırken kapitalist Batı'da çırılçıplak soyar, tarlada öküzün yanına koşarken salonda sigarasını yakmak için çakmak yarıştırır? Bu nasıl bir fallizmdir ki ucuz ve tecrübesiz kadın işgücünü alarak deneyimli ve örgütlü erkek işgücünü kapı dışarı eder; bir ve aynı cinsiyetçi sistemin diyelim ki Türkiye'de aileyi güçlendirmeye çabalarken, Danimarka'da eşcinsel birlikteliklere hoşgörüyle bakması mümkün mü?

Şu halde "cinsiyetci sistem", "erkek egemenliği" yada "fallik sistem" yakıştırmaları belli ki tek başlarına, üretim tarzları ve bunların siyasal örgütlenişlerinden, tarihsel biçimleniş ve toplumsal içeriklerden soyutlanarak ele alındınığında fazla bir anlam ifade etmemektedir.

Kadın sorunu ve kadın-erkek ilişkileri-kendini ne denli bağımsız ilan ederse etsin, her zaman belli tarihsel ve toplumsal örüntüler içinde biçimlenmiştir. Sınıflı toplum tarihi gerçekten de kadın için "güçsüz ve zayıflardan" addedil-

erek kategorize edilişin tarihidir. Bu kurumsallaşma "özel-mülk-edinmecilik" zihniyetinden kaynaklanır. Ve (ister ezilen sınıftan isterse ezenlerden olsun) her erkek, bu zaafın sonuçlarından yararlanacak tarzda biçimlendirilir. Yani sınıflı toplum ideolojisi kadınları ezilmeye erkekleri ise ezmeye uygun olarak yoğurur. Ancak şurası asla unutulmamalıdır -bu değerler toplumların sınıflaşması sürecinde kurumsallaşan iktidar ilişkilerine göre biçimlenmiş ve bir sınıfsal egemenlik tarzından öbürüne, yeni biçim ve içerikler kazanarak aktarılmıştır. Gerçekten de patriyakalizm, ataerkillik bir gelenektir. Ama günün gereksinimlerine göre yeniden biçimlenen dinamik bir gelenek.

Bu bizi en azından teorik bağlamda son kadın yönelişine, sosyalist kadınların durumuna getiriyor.

Yukarıda anlatılan -ve anlatılamayan tüm koşul ve durumlar, ülkemiz iktisadi-siyasal ve toplumsal koşullarında köklü bir dönüşümün gerekliliğini sergilemektedir. Ben, Türkiye gibi emperyalizme bağımlı, iç dinamikleri köreltilmiş, ağır dış borçların altında ve kendi geleceğini belirleme yetisinden yoksun bırakılmış bir ülkede ancak üretimci emek sahiplerinin ülkenin yönetiminde söz ve karar sahibi olabileceği, sosyalizme açılan bir dönüşümün ülkenin atıllaştırılmış kapasitesini harekete geçirebileceği, Türkiye'yi uluslar topluluğu içinde yitirdiği saygınlık ve ağırlığa kavuşturabileceği görüşündeyim.

Bu sosyalizmin biçimlenişi, içeriği kuşkusuz ülke içinde ve dışındaki Türkiyeli komünistler arasında tartışılmaktadır.

Ancak şimdiden vurgulunması gereken bir yön var, toplumdaki çürümüş mülkiyet ilişkilerini dönüştürmeye yönelen bir perspektif, iktisattan siyasete, aileden devlete, kadın-erkek ilişkilerinin konumlandırılışını da dönüşüme

uğratmak zorundadır. Bu alandaki temel dinamik ise kuşkusuz, işçisiyle, köylüsüyle, hemşiresiyle, öğretmeniyle, mühendisiyle, öğretim görevlisiyle ülkemizin üretimci emek sahibi kadınlarıdır.

Bence Türkiyeli sosyalist kadınların önündeki temel görev, kadınların hayatın her alanında söz ve karar sahibi olma mücadelesine katmayı hefedleyen bir mücadele perspektifini çizmektir. Bu mücadele günümüzde başlayan ve geleceğe yönelen bir mücadeledir, gerçekten de teoride her kafa ve veya kol emekçisi kadının her düzeyde katılımına açık olmayan ve pratikte bunu mümkün kılmak için uğraşmayan bir sosyalizm, ancak eksik bir sosyalizm olacaktır.

Münih, 7. 12. 1989

KADINLAR ve T.C. DEVLETİ

Türkiye Cumhuriyeti devleti kuruluşunun ilk yıllarından beri, yasalar önünde kadın erkek eşitliğini sağlamış olmakla övünür. Bu övünme zaman zaman öylesi boyutlara varır ki, Türkiye'nin "Kadın Hakları" konusunda İsviçre, Fransa gibi Batı ülkelerini "geri" bıraktığı, Türk kadının medeni ve siyasi haklarına Batılı kadından daha önce kavuştuğu, uluslararası platformlarda dile getirilir. Resmi anlayış ve onun sözcülüğünü üstlenmiş birçok kadın derneğine göre Türkiye'de kadın-erkek eşitliğinin resmi çerçevesi tamamlanmış, şehirlerde yaşayan okumuş aydın kadınlar bu eşitliğin meyvalarını devşirmeye başlamışlardır bile. İşte kadın avukatlar, sanatçılar, profesörler, mimarlar, milletvekilleri, hatta işte sayıları tüm Cumhuriyet tarihinde 3'ü geçmemekle birlikte kadın bakanlar... Resmi çerçeveye göre Türkiye'de kadın sorunu olsa olsa bir gelenekler ve eğitim sorunudur. Ve ağırlıklı olarak kırsal kesim kadınlarını etkilemektedir. Kırsal kesimde erkekler gelenekler ve eğitimsizlik nedeniyle kadınları ezmekte, bencil çıkarları doğrultusunda kullanmaktadırlar.

Hemen belirteyim, yıllardır okul kitaplarından televizyona, resmi görevlilerinin katıldığı yerel toplantılardan uluslararası platforma sunulan ve savunulan bu görüş yalandır.

İki nedenden dolayı: Birincisi, yasalarda kadın erkek eşitliğini (ya da herhangi bir eşitliği..) ne denli tam ve yetkin bir biçimde sağlarsanız sağlayın, bunu gerçeklikte, hayatın

içinde sağlayacak ve destekleyecek mekanizmaları kuramaz ve yaşatamazsanız, eşitliği gerçekte sağlayamamış olursunuz.

İkinci neden ise; Türkiye'nin yasaları gerçekte bir kadın-erkek eşitliği hedefi gözetmemektedir. Yasal yapılanışın mantığını belirleyen, kadının esas yerini evi, ailesi olarak tesbit eden; ancak erkeğin yani kocanın geliri yetişmediği takdirde bir ek gelir getirici olarak çalışmasına cevaz veren, böylelikle kadının geçimini ve dolayısıyla da kişiliğini erkeğe tabi kılan bir anlayıştır. Gerek ülkemizde "kadın-erkek eşitliği"nin kutsal Kitabı kabul edilen Medeni Kanun, gerek İş Yasası, gerekse Ceza Yasası bu anlayışı yansıtmaktadır.

Şimdi dilerseniz bu yasaları ve kadınlar için çizdikleri sınırları kısaca bir gözden geçirelim:

Önce Medeni Kanun:

Osmanlı toplumunun toplumsal ilişkilerinin düzenlenişinde tabi bulunduğu Şeriat nizamını ilga ederek yerine yürürlüğe konan Medeni kanun yasa yapıcının aile ve kadının toplumsal işlevi konusundaki kavrayışına ilişkin çarpıcı örnekler sunmaktadır bize.

Bir kere, kocayı aile birliğinin reisi olarak tescil eden 152. maddesi, tüm eşitlik iddialarını baştan geçersiz kılmaktadır.

Üstelik Medeni Kanun kocanın reisliğini soyut bir hüküm olarak bırakmaz, karısı üzerindeki otoritesini uygulayacağı alanları bir bir belirler. Nedir bu alanlar?

- Evliyseniz, bilin ki ailenizin işlerinin yürütülmesinde son karar, kanunen kocanıza aittir. (M. 263) Bu karar uymamanız durumunda kocanız sizden ayrılmayı ya da boşanmayı talep edebilir. (M. 161)

- Birlikte yaşayacağınız evi seçmede son karar, kocanızın olacaktır. Bu karara uymanız bir kanun gereği. (M. 152 ve 162)

- Evlilik birliğinizi, kocanız temsil eder. (M. 154) Sizin temsil yetkiniz günlük gereksinimlerle sınırlıdır -örneğin bakkala, pazara, kasaba giderken temsil edebilirsiniz. Aman burada da dikkat! "Kadın-Erkek Eşitliği"nin kutsal yasası Medeni Kanun, kocanıza bu temsili kötüye kullandığınızı öne sürerek kısmen ya da tamamen elinizden alma yetkisini vermektedir. (M. 156)

- Diyelim ki çalışmak istiyorsunuz. Medeni kanun çalışabilmenizi kocanızın iznine bağlamakta. Eğer kocanız bu izni vermezse, izni koparmak için mahkeme mahkeme dolaşmak zorunda kalırsınız. Medeni kanun, temel insan haklarının kullanılmasını evli kadınlar için kocanın iznine bağlamıştır.

- Karı kocanın soyadını taşımakla yükümlüdür (M. 153).

Daha bitmedi: Diyelim kiraya verdiğiniz, mülkiyeti size ait bir daireniz var. Herhangi bir nedenden dolayı dairenizi tahliye etmek istiyorsunuz. Ne yaparsınız? Kiracınıza tahliye davası açarsınız, değil mi? Evliyseniz hayır. Çünkü Medeni Kanunun 160. maddesi kişisel mallarıyla da ilgili olsa, 3. şahıslarla olan davalarında karıyı kocanın temsil edeceğini belirtmektedir.

- Ya da çocuklarınız var. Çocuklarınız 18 yaşını bitirene dek üzerlerindeki velayet hakkını, evlilik süresince babalarıyla birlikte kullanıyorsunuz. Ancak diyelim ki bir anlaşmazlığa düştünüz. Analık hakkından hiç dem vurmayın, yasa koyucu çocuklar lehine en uygun kararı verme hakkını babaya devretmiştir.

Medeni kanun kadın-erkek eşitsizliğinin iktisadi temelini

de kurmaktadır: Eşine ve çocuklarına uygun geçimi sağlama görevi, 151-153 ve 159. maddeler gereğince kocaya aittir. Evin ekmek getiricisi olmakla karısı ve çocukları üzerinde bir takım hak ve yetkilere sahip olması kaçınılmazdır.

Karı, evin geçiminde kocasına yardımla yükümlüdür. Koşullar gerekirse, gücü yettiğince kocasının işlerine katılmalı, ve mesleğini yürütmede ona yardım etmelidir.

Türk toplumunun temeli olduğu sık sık söylenen ailenin içindeki işbölümünde kadına düşen görev nedir acaba?

Gayet basit! Bulaşık, çamaşır, çocukların bakımı, yemek hazırlamak, ev temizliği vb. vb. Bunu karıyı ev işlerinin yönetimiyle (kadınlarımızın büyük çoğunluğunun emrinde personel çalışmadığı için de fiilen yürütülmesiyle) yükümlü kılan Medeni Kanun'un 153. maddesi söylüyor. Ve kadını bu alanda yetkili de kılıyor: "Ev yönetiminin gerektirdiği *alışılmış ve sıradan* işlerde karar verme hakkı -kadına aittir."

Medeni Kanunun kadın-erkek eşitliğini sağlamak bir yana, kadını aile içinde erkeğe bağımlı kılıcı, kişilik, inisiyatif ve karar alma yetilerinin gelişmesini engelleyici, aile birliğinin çıkarları adına kadının kişiliğini feda edici bir mantık sergilediği bu örneklerden de kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Aynı yaklaşımı Türk Ceza Yasasında da görmek mümkündür. Türk Ceza Kanununda kadınları ilgilendiren hükümleri "Adabı Umumiye ve Nizam-ı Aile Aleyhine Cürümler" başlığı altında toplamıştır.

Burada bir noktaya dikkati çekmek istiyorum: Genel ahlak ve Aile Düzeni Aleyhine Suçlar arasında sayılan belli başlı suçlar şunlardır: Irza geçme, kaçırma, fuhuşa tahrik, zina ve nesep (soydanlık) cürümleri. Bu sıralamada vahim

bir çarpıklık vardır: TCK, ırza geçmeye ya da kız-kadın kaçırmaya veya fuhuşa tahrike, kişinin temel hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesi olduğu, onur kırıcı olduğu ya da şiddet unsuru içerdiği için değil, "*aile düzenini tehdit ettiği için*" karşıdır! Bu durum, öylesine gerçektir ki, 15 yaşında bir kızı kaçırıp ırzına geçen bir adam, -kızın ailesinin rıza göstermesi durumunda- cezası ertelenerek kızla evlendirilmektedir. Burada gencecik kızın durumunu, ruhsal bunalımını, bedensel sağlığını, geleceğini, kişiliğini, harcanıp giden hayatını kimsenin düşündüğü yoktur. Önemli olan 'kutsal aile'nin kurtarılması ve bunun teminatı olan "kızlık zarı"nın uğradığı zararın tazminidir.

Kadınları "aile kadınları" ve "orta malı kadınlar" olarak ikiye ayıran resmi mantık, TCK'nın son zamanlarda çok güncelleşen 438. maddesinde olabilecek en çıplak şekliyle sergilenmektedir: Hani tecavüze uğrayanın fahişe olması durumunda tecavüz edenin cezası 2/3 onanında indirime uğratan şu ünlü maddede.

Kadın aile özdeşliği tüm yasalarımızın, bu arada TCK'nın ruhuna o denli sinmiştir ki, 440. madde zina işleyen kadın hakkında doğrudan 6 aydan 3 yıla kadar hapis cezası öngörürken, zina işleyen erkeği cezalandırmak için "karısıyla birlikte yaşamakta olduğu evde, ya da herkesce bilinecek surette başka yerde karı-koca gibi geçinmesi" koşulunu getirmektedir.

Kadın-erkek ayırımı, çalışma yasalarında olan değil, olmayan maddelerle ortaya çıkmaktadır. Örneğin, çalışma hayatına ilişkin yasalardan hiçbirinde, bir kadının salt cinsiyeti nedeniyle bir işe alınmasını engelleyecek bir hüküm yoktur. Öte yandan, 1969 yılında yayımlanan "Tehlikeli ve Ağır İşler Tüzüğü" kadın emekçilerin çalışma alanlarını

büyük ölçüde daraltmaktadır. Bu tüzükte sıralanan 123 işten 79'unda kadın emekçilerin çalışması yasaktır. Sıralamaya bakıldığında, bunun nedenini kavramak son derece güçtür. Kadın işçilerin çalıştırılmamasında esas olması gereken kadının fizyolojik yapısını zorlama ve anaçocuk sağlığına aykırı olmanın sınırları bu tüzükle fazlaca aşılmıştır.

Örneğin; kadınların bakır, pirinç alüminyum malzemeden eşya imalatı, elektriğin üretimi, nakli, dağıtım işleri, akümülatör devrelerinde yapılan her türlü işler, ve devamlı lehim işleri, soğuk demircilik ve her çeşit kaynak işleri, kesici, yontucu, soyucu, delici makineler, hareket halinde bulunan makina, motor ve aksamın yağlanması, tamiri ve temizlenmesi gibi işler, itfaiye işleri ya da denizlerde, göllerde, nehirlerde balık ve diğer hayvanların ve bitkilerin avlanması, toplanması ve üretilmesinde neden çalışamayacağını anlamak imkansızdır.

Tıpkı kadınların neden kaymakam, ya da vali olamayacağını, neden hakimlikte %10 ya da %5 gibi bir kontenjan ayrıldığını anlamanın imkansız oluşu gibi...

Öte yandan aynı tüzük, kadınların radyoaktif maddelerle yapılan işlerde çalışmasına olanak tanımaktadır.

Arkadaşlar, bu çelişkilerin bir tek açıklaması var: Tehlikeli ve Ağır İşler Tüzüğü görevini ve işlevini aşarak, kadınların becerebileceği ve beceremeyeceği işlerin ayırımını getirmiştir. Bu da ülkemizde "Kadın Hakları" devriminin mantığına uygundur. Yani kadınların esas işlevini ailesiyle sınırlandıran, onun asli görevini çocuklarını yetiştirmek olarak tesbit eden mantığa erkeğe ailenin geçimi görevini yükleyen, onun yetişemediği yerde de kadın aile bütçesine katkıda bulunmaya çağıran mantığa. Yani,

kadınları tarih boyunca ikincil olarak gören, onun kapasitesini sınırlayan, sınırladıktan sonra da azımsayan mantığa.

Arkadaşlar, burada birlikte TC Devletinin kadınlara sunduğu yasal çerçeveye bir göz attık. Ve gördük ki, bu çerçeve bizi sınırlayan, ikinci sınıf varlıklar durumuna sokan, yeteneklerimizi körelten bir çerçeve.

Ve bu çerçeveyi değiştirmek, bizim elimizde. Birleşelim, örgütlenelim, bize biçilen 2. sınıf role karşı çıkalım. Biz hayatın her alanında söz ve karar sahibi olmayı istemeliyiz. Emeğimizle, bilgimizle, yaratıcılığımızla hayatın üretilişine özgür ve bağımsız bireyler olarak katılmayı talep etmeliyiz. Hiçbir kişi ya da kurumun kişiliğimiz ve yeteneklerimiz üzerinde ipotek uygulamasına izin vermemeliyiz.

4 Mart 1990, Sefaköy Otomobil İş Lokali
10 Mart 1990, Pendik AKM

TAKSİ ŞOFÖRÜ, MOR İĞNELER VE TCK 438

Bir ay kadar oldu galiba. İzmir'den dönüyorum. Otobüsüm Maltepe kavşağına vardığında saat sabahın birbuçuğunu gösteriyor. Olsun. Nasıl olsa kavşakta bir taksi var. Üstelik ben gece yolculuklarına alışığım. Ama bu kez evdeki hesap çarşıya uymayacak galiba. Şoförün uykusu direksiyona, koltuklara, vites kutusuna, paspaslara, motor aksamına... her yere sinmiş. Bütün araba hep birlikte uyuyorlar. Uyandırmak ne mümkün... Ayrıca uyuyan bir taksiciyi uyandırmayacak kadar deneyimli, gün görmüş bir yolcuyum.

Çaresiz karşıya geçip başka bir taksi bekleyeceğim..

İşte bir tane geliyor. Yok, bu dolu. Bari yağmur hızlanmasa. Ah, bir tane daha. Ama şoförün yüzüne baksana. Peki şu karşıdan gelen nasıl?

El ediyorum. İnanılmaz bir kıvraklıkla, hiçbir trafik kitabının yazmadığı bir afiyle U dönüşü yapıyor. İçinde bir yolcu var. Daha iyi. İkisi de temiz yüzlü insanlar. Canım işte, ne kadar olabilirse.

"Müsaade ederseniz beyefendiyi Bostancı'ya bırakalım." Neden olmasın. O, önce binmiş.

Beyefendiyi Bostancı sapağında bırakıyoruz. İstikamet Ankara asfaltı üzerinden Maltepe içi, Cevizli. Gözüm taksimetrede. Hayır, daha açmadı. Acaba beni aldığı noktaya varınca mı açacak? Biraz iyimser bir tahmin belki, ama olabilir. Neyse, şimdi ses etmeyelim; yüzde yüz haklı olduğumuz bir noktada itiraza başlamak en doğrusu.

Sarı alarm! Teybe İbrahim Tatlıses sürüldü. Kırmızı alarm! Burnuma bir Marlboro paketi dayandı. Hemen bir yerlerden otoriter ve bezgin bir öğretim görevlisi sesi bulmalıyım. Buldum da:

"Teşekkür ederim. Sigara kullanmıyorum."

Sessizlik. Dikiz aynasından birbirimizi süzüyoruz.

Ardından edepli sayılabilecek bir ses tonu ve bir soru:

"Abla, kusura bakmayın; gecenin bu saatinde yalnız başınıza?.."

Öğretim görevlisi sesim devam ediyor:

"İzmir'de bir konferanstan dönüyorum... Sahi, taksimetreyi niçin açmıyorsunuz?"

Yine sessizlik. Ardından tereddütlü bir soru, daha doğrusu bir öneri:

"Yanlış anlamayın; ama isterseniz takılabiliriz."

"Ne yapabiliriz, ne yapabiliriz?"

Bocalıyor. Biraz telaşla:

"Yani beraber olabiliriz demek istemiştim."

Öğretim görevlisi olabilecek en soğukkanlı ve tehditkar tonuyla durum saptaması yapıyorum:

"Şoför bey, lütfen kenara çekip durur musunuz? Ben anlaşılan kendime doğru dürüst bir taksi arayacağım."

Şaşkınlık -hem de içten bir şaşkınlık- dayılanma teşebbüsü, kem-küm, sonuçta "çık çık"larla taksimetreyi açma. "Neye niyet neye kısmet" dercesine. Ve ardından bir açıklama :

"Hani yani bu saatlerde buralarda ancak malum kadınlar dolaşır da..."

Olayımız bu kadar. Yorumlara geçelim mi?

"Aaah, ah. İstanbul berbat oldu, mirim. Eskiden böyle miydi? Hanımlar tek başlarına rahatça sokaklarda dolaşır,

pastanelere girer oturur, kimsenin aklına yan bakmak gelmezdi. Eh, ipini koparan İstanbul'a gelirse, tabii böyle olur."

"Şoför haklı, kızım. Gecenin o saatinde sokaklarda işin ne? Sen yine dua et, helal süt emmiş birine çatmışsın. Yoksa Allah saklasın, başına neler gelebilirdi..."

"Bu olay kadının bedenini denetim altında tutan erkek egemenliğinin her gün yaşanan binlerce örneğinden biri. Biz kadınlar, sokaklarda dolaşırken sürekli erkekler tarafından rahatsız ediliyoruz; üzerimize dayatılan sınırlamalar bize sürekli hatırlatılıyor. Kendi cinsel kimliğimizden utanmamız, onu gizlememiz isteniyor. Bedenimiz bizim, cinsel tacize hayır!"

" Bu olgu, kente yerleşmiş olmakla birlikte kent kültürüyle bütünleşememiş, cinsel doyumsuzlukları ağır basan bir alt kültür oluşturmuş kırsal kökenli kentli katmanların, gereksinimlerine kendine özgü bir cevap veriş tarzıdır..."

"Sen de amma uzattın anam be! Bari çocuk yakışıklı mıydı? Gidevereydin ayol, ne çıkar? Biraz eğlenirdin, fena mı?"

Tabii de... Olmuyor. Bu yanıtlardan hiçbiri yaşadığım olayı karşılamıyor. Neydi, neydi o?

"Hani yani bu saatlerde buralarda ancak malum kadınlar dolaşır da..."

"Hani yani bu saatlerde buralarda..."

"Hani yani..."

Galiba buldum: "Malum kadınlar"

Hani yani sayıları günden güne çığ gibi büyüyen:

Hani yani daireden, fabrikadan çıktıktan sonra, ya da öğle paydosunda saçına iki fırça, yanağına biraz allık

dudağına biraz ruj...

Hani yani evde küçüğü uyuttuktan sonra, büyüğün okuldan dönmesinden önce, iki arada bir derede cebine tıkıştırdığı kağıt parçasındaki adrese koşan;

Hani yani Gülsuyu'nda, Fikirtepe'de, Sarıgüzel'de tencerenin altını iyice kısıp kapıya dayanan müşteriyi komşulardan kaçamak içeri alıveren;

Hani yani, "Ben çalışıyorum çabalıyorum olmuyor, Necla, biraz da sen bir şeyler yapsan, " diyen kocasının niyetini önce dehşet, sonda kuşku ve nihayet aldırmazlıkla içine sindiren;

Hani yani babanın dayağından, ananın umursamazlığından bezip de karşısına çıkan ilk kara gözlü delikanlının peşinden, alıp bohçasını seğirten;

Hani yani daha küçücükken belki mahalle bakkalı, belki de anasının zamparası tarafından bir kuytuda çökertilen;

Hani yani okuduğu magazinlerden, fotoromanlardan, pembe dizilerden beyaz atlı prenslerin, Boğaziçi'nde yalıların, vizon kürklerin, pırıl pırıl elmasların düşünü kapan;

Hani yani ülkenin içine sürüklendiği ekonomik istikrarsızlık anaforunda, iki yaka arasındaki uçurumun giderek büyüdüğü gelir dağılımı açmazında, tüketim tutkusunun albenisine kendisini kaptırıveren;

Hani yani pişmeyen aşın, süt bekleyen bebenin, ödenemeyen okul taksidinin, bu yıl sekizinci kez gizli pençe gören ayakkabının derdiyle, "iffet" ile "iffetsizlik" arasındaki o bıçak sırtını gözden yitiriveren,

Hani yani TCK'nun ve Anayasa Mahkemesi çoğunluğunun şu mahut 438. maddeyle ırzına geçilmesine cevaz verdiği,

"Malum kadınlar...."

Şimdi artık her yerdeler... Lüks otellerde, barlarda, alanlarda, caddelerde, köşebaşlarında, izbelerde, varoşlarda, motellerde, Ankara asfaltında...

Taksi şoförü haklı galiba...

Ne dersiniz; mor iğneler iffetimizi iffetsizliğimizden ayıran ince ama acımasız hattı çizebilmek için yeterli mi?

Hepinizin eski "Dünya Emekçi Kadınlar Günü", yeni "Dünya Kadınlar Günü" 8 Mart 'ınız kutlu olsun...

Varlık, Mart 1990

"MÜSLÜMAN AYDIN KADIN TERİMİ KENDİ İÇİNDE ÇELİŞKİLİ"

-"Müslüman - aydın" tanımı bana kendi içinde çelişkili bir terim gibi geliyor.

- Bilindiği gibi " Aydın" İslami bir istılah değil. (Mürşid/mürşide, alim/alime, arif ya da havass gibi).

- Aydın, Rönesans-Reformasyon, Hümanizm-Rasyonalizm, Aydınlanma, Sekülerleşme / Laikleşme süreçlerinin ürünü, Batı'ya özgü, bu süreçlere özgü bir kavram.

- İslami çevreler tarafından giderek daha yaygın kullanılır hale gelişini ben, İslam/Modernizm çelişkisine bağlıyorum. İslamî usullere göre yönetilmeyen, bağımlı kapitalistleşme/modernizasyon süreciyle şu ya da bu biçimde bütünleşmiş, halkı müslümün ülkelerde, bu sürecin ortaya çıkardığı kimi ara katmanları nitelemede yaşanan bir sıkıntının yansıması, bir başka deyişle İslami ıstılahların güncel hayatla birebir örtüşmemesinden kaynaklanan bir sıkıntının yansıması olarak görüyorum.

- Bu sıkıntı, bu ara katmanlaran kendilerini tanımlamada çektikleri güçlükte de yansımasını buluyor. Kısacası "müslüman aydın" tanımı bence terminolojik bir zorlama. İçeriği kendilerini bu şekilde tanımlayanlarca açıklığa kavuşturulmuş değil. Bunu İslami kesimin çözüme kavuşturulmamış bir problematiği olarak görüyorum.

Gelelim "müslüman-aydın-kadın" tanımına. Ben bu yönde bir belirleme-tanımlama diyemeyeceğim, girişimine

Cihan Aktaş'ın *Sistem İçinde Kadın* adlı kitabında rastladım. Sanırım sondadan radikal bir kesim İslamcı tarafından benimsendi. Aktaş bu tipolojiyi iki kadın tipinin karşısına yerleştiriyor.

- Gelenekçi kadın
- Aydın kadın

Aydın-kadın tipolojisi Aktaş'ta açık değil. Sanırım bunda " Aydın " olup olmama durumunu yargılarken dini ve özellikle de İslam'ı referans almasının payı var.

Oysa " müslüman-aydın-kadın" tipolojisi Aktaş'da esas olarak bir başka tipolojisiyle, gelenekçi -müslüman- kadın tipolojisiyle karşıtlık halinde ele alındığı zaman son derece netleşiyor ve yerini buluyor.

Gerçekten de, ülkemizde - ve ataerkilliği güçlü pekçok ülkede - kadınların büyük çoğunluğunun içinde bulunduğu ve biçimlendiği edilgenlik-boyun eğme-kendisine sunulan rolü sorgusuz-sualsiz kabullenme konumu kadının toplumsal konumunu sorgulayan çeşitli kesimlerden pekçok kadını rahatsız ediyor. Bu rahatsızlığı, çok yakın geçmişinde ya annesi, ya teyzesi/halası ya da ablası yoluyla köy/kasaba ya da taşra hayat tarzına bağlı bir kadın kesiminde, sizin "müslüman-aydın-kadının" olarak tanımladığınız kesimde daha canlı bir şekilde ortaya çıkmasını doğal karşılıyorum.

Gerçekten de kim bu kadınlar?

"Müslüman-aydın-kadın" derken, son yıllarda Orta-Doğu/Arap sermayesinin de desteğiyle metropollerle daha canlı ilişkiler kuran, Türkiye'nin kapitalistleşme süreciyle bütünleşen ve/fakat bu sürece kendi değerlerini de taşıma çabasındaki bir katmanın kız ve kadınlarını kastediyorsunuz.

Gerçekten de 10-15 yıl öncesine kadar metropol yaşamıyla tüm ilişkileri kesik olan bu kadınlar, son yıllarda, özellikle çok olumlu bulduğum-kız çocukların da eğitilmesi gereği eğilimiyle birlikte büyük kentlere özgü yaşam tarzlarıyla karşılaşmaya başladılar. Anneleri, teyzeleri ya da hatta ablaları evde çeyiz düzüp, mazbut eşlerini beklemeye ya da onlara kusursuz hizmete şartlandırılan bu kadın kuşağı, böylelikle ilk kez evinin dört duvarı dışına çıktı ve tüm yara ve sancılarıyla bir ülkenin gerçekliğiyle karşılaştı. Ancak donatıldığı gelenekçi/tutucu değerler sistemi ve bundan kaynaklanan soyut ve somut ürküntüleri kapitalist metropal yaşantısı ile arasına bir mesafe koymasını gerektiriyordu. Bu mesafeyi İslam'dan kaynaklanan eleştirellik sağladı.

Bence burada islami ideolojinin birbirine karşıt ve/fakat birbirine denk düşen iki rolü vardır. Bir sınıfsal yoruma kapalı olmakla birlikte Batı'lı, emperyalist değer sistemlerini total bir reddiyesine dayanan anti-emperyalizm, diğeriyse, T.C. devleti içinde kendisine etki alanı arayan ve 1980'den bu yana, resmi ideolojinin, yani Kemalizm'in yıpranmasından da güç alan yeni bir katmanın, O. Doğu sermayesiyle bütünleşmiş gelenekçi Anadolu sermayesinin yükselişi.

Ben, "müslüman, aydın-kadın" olarak nitelediğiniz kesim içinde bu iki ideolojik yönelimin de yansımalarını görüyorum.

Bir yanıyla "asr-ı saadet"e referansla ulusal bağımsızlıkçı anti-emperyalist bir çizgiye yaklaşma, bir "mücahide" çizgisinin önerilmesi, bir yanıyla da kadının geleneksel rollerinin, yani "ana" ve "eş " rollerinin yüceltilmesi. İzleyebildiğim İslami yayınlarda kah biri, kah diğeri ön plana çıkartılıyor.

Benim bu İslami çizginin bu iki önermesine de çeşitli bakımdan itirazım var..

Bir kez, her iki yorumun da kadınların kendilerini içinde buldukları tarihsel/toplumsal ve dolayısıyla da sınıfsal konumlara denk düşmediği kanısındayım. Ve ne asr-ı saadet, ne ulusal kurtuluş mücadelesi, ne de "iyi eş", "iyi ana"rolleri bağrında geliştikleri tarihsel -toplumsal durağın yüklediği koşullamaların dışında ele alınmamalıdır diyorum.

- Bu bağlamda tüm bu değerler, verili bir iktisadi-siyasal sistem içinde etkiyen toplumsal güçlere özgü, onların sınıfsal emel ve çıkarlarıyla tanımlıdır.

- Bence ne "mücahide" konumu, ne de "iyi ana, iyi eş" konumu ne de ikisi arasında bir senteze yönelen girişimler, kadınlığın sınıflı toplum tarihiyle birlikte besleyen ikincil plana düşmüşlüğüne çözüm önerememektedirler.

Gerçekten kadınlığın "iktidar-dışı"lığı, zayıf ve güçsüzlerden addedilişi ve bu bağlamda "yönetilmesi gereken sürü "ye dahil edilişi, insanlık tarihinde tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışından çok önceki bir evreye, yerleşiktarım topluluklarının örgütlü devletlere dönüştüğü bir tarihsel döneme denk düşer. Şöyle söylemek gerekirse, tüm tek-tanrılı dinlerde olduğu gibi İslam da, kadınlar açısından "zaten kaybedilmiş bir savaş"ın üstüne gelmiştir. Ve üzerine geldiği yarı-barbar, yarı göçebe Arap topluluğunun adet ve gereklerini reforme ve dosyanalize etmekten başka birşey yapmamıştır. Bence İslam bu bağlamda ne kimi çevrelerin iddia ettiği gibi "kadınları mahveden " ancak ne de "kadınları kurtaran" bir dindir. Kendisinden önceki ataerkil normları, yarı-göçebe bir topluluğu uygarlığa atlatacak bir şekilde rasyonalize ve kanalize etmekten başka birşey yapmamıştır.

Vahdet, 19-25 Kasım 1990

İKTİDAR, "İKTİDARSIZLAR" VE SAVAŞ

Siz bu satırları okurken haftalardır Ortadoğu'yu kan, ateş ve gözyaşına bulayan savaş belki sona ermiş, taraflar yağmayı paylaşma sofrasına oturmaya hazırlanı-yor olacaklar.

Belki de Batılı güçleri ve bu arada yönetimdeki irade tarafından yardakçılık konumuna sürüklenen ülkemizi- yeni bir Vietnam batağına saptamak üzere, acılı, tüketici bir kara savaşına dönüşmüş bir halde uzayıp gidecek.

Bizler bunu tayin edecek, tayin ne kelime, kestirecek konumda değiliz.

İşin en acılı yanı da bu galiba.

Tehlikeye düşen, pazarlık masasına sürülen biz sıradan kadın ve erkeklerin yaşamı, beden ve ruh sağlığı, yaşam kaynakları, çevresi, demokratik hakları, insanca yaşama istekleri, geleceği olmasına karşın; bu savaşın çıkması ya da çıkmaması, sona ermesi ya da sürdürülmesi, yönü, gidişatı ve sonrasında girişilecek paylaşım dalaşı konusunda söylenecek hiçbir sözümüz yok.

Elimiz kolumuz bağlı, ekran karşısında mıhlanmış gibi, hergün CNN'den Ortadoğu topraklarına kaç ton bomba yağdırıldığını, kaç sivilin, kaç askerin öldüğünü, kaçının esir alındığını, kaç tesisin yerle bir edildiğini, kaç uçağın düşürüldüğünü, nükleer, kimyasal ya da biyolojik başlık kullanılıp kullanılmadığını izleyip, bu ülke topraklarının bu kan ve barut cehennemine bulaşmaması için dualarımızı

ederek, savaşın daha da ağırlaştırdığı gündelik işlerimize sürüyoruz ayağımızı.

Savaşı ONLAR çıkardı, savaştan ONLAR sebepleniyor:

*Ölüm kusan makinelerin yaratıcıları ve geliştiricileri ;

*Atılan her bombayı yeni siparişler hanesine kaydeden, düşen her uçağın yerini alacak olanı fabrikalarına şimdiden ısmarlayan, yok edilen her füzenin yerini on tanesinin alacağı bilinciyle ellerini oğuşturarak izleyen ölüm tacirleri;

*Tahrip edilen her yolun, her köprünün, her kamu binasının, her tesisin yenisini inşa etmek üzere fizibilite raporlarını çıkarmaya koyulan müteahhit firmalar;

*Savaş tahribatının ardından bir koyup yüz alacakları günü hevesle bekleyen bankalar;

*Dolar'ın, Mark'ın, Yen'in değerinin bir çıkıp bir inmesiyle milyarlar vuran spekülatörler;

*Stok petrollerine fahiş fiyatlar isteyerek bir gecede 'malı götüren' petrol şirketleri;

* Dünya'yı ipnotize olmuşçasına karşılarına mıhlayıp "haklı ve güçlü tarafta" olmanın avuntusunu (ve koşullanmasını) yaşatan, ve reklam pastasından arslan payını kapmak için birbirleriyle kıyasıya yarışa girmiş olan TV şirketleri;

*"Bütün Arapların lideri" durumuna gelme düşüyle, yıllar ve yıllar boyu Batılı silah tekellerinin en gözde müşterisi olan, bu süre içinde sürekli sırtı sıvazlanan, toprakları üzerinde yaşayan Kürt halkına uyguladığı kimyasal katliam görmezlikten gelinen, ama hayalleri çizmeyi aşınca bizzat sırtını sıvazlayanların hışmına uğrayan Iraklı diktatör;

*Yere serilmesini an konusu gördükleri Irak'ın ölüsünü paylaşmak için şimdiden birbirlerine diş göstermeye başlayan Doğulu ve Batılı politikacılar;

*Sosyalist blokun dağılmasından sonra tek kutuplu bir dünyaya kendi barış ve düzenini dayatmak için muazzam savaş mekanizmasını hareket geçirmekten kaçınmayan ABD şahinleri...

Bu listeyi uzatmak mümkün; ama gereksizdir. Oyun, hepimizin gözleri önünde oynanıyor. Yukarıda sayageldiğimiz çıkar gruplarının herbiri, ekranlarda neredeyse kanıksadığımız bu ölümcül "atari"nin, bu "iktidar oyunu"nun kumanda düğmelerine yapışmış, çok yönlü, hassas dehşet dengesini kendi lehlerinde etkilemeye çabalıyorlar.

Ve bizlerin söyleyebileceği hiçbir söz yok.

Hayatımızın, sağlığımızın, çevremizin, insanca yaşam hakkımızın pazarlık masasına sürüldüğü bu kurtlar sofrasında, biz iktidarsızlar, susup bizlerin adına verilen kararları bekliyoruz yalnızca.

Evet, bu savaş herkese çok şey öğretti.

Savaşın şahinleri, kana bulanan bu deney tahtasında stratejilerini, tatkiklerini sınayıp, zaaflarını, güçlerini gördüler.

Diplomasi ustaları, bu kaygan zeminde yeni pazarlık yöntemleri geliştirdiler.

Ölüm teknolojisinin ilahları, üretip pazarladıkları ölüm makinelerinin etkinliğini ölçüp biçtiler.

Dünya siyasetinin patronları, yeni koşullarda nüfuz alanlarını nasıl paylaşacaklarını sınadılar.

Onların çömezleri, yerel ve bölgesel ağırlıklarını artırıp, insan kanını ve gözyaşını içte ve dışta nasıl politik prestije dönüştürebilecekleri konusunda idman yaptılar.

Ama en çok gören, en çok öğrenen bizler olduk.

Biz iktidarsızlar...

Demokrasinin hiç de, klasik tanımıyla "halkın, halk için, halk tarafından yönetimi... olmadığını; iktidarın çok yönlü dengesini oluşturan çevre ve grupların; çıkarları gerektirdiği anda, hiç bizim fikrimizi sormaya gerek duymadan, ülkemizi ve dünyayı kanlı, sonu belirsiz serüvenlere sürüklemekten çekinmeyeceğini;

Yaşama, barınma, insanca bir yaşam sürdürebilme, bilgilenme, sağlıklı bir çevre gibi temel haklarımızın gerçekte, çokuluslu tekellerin çıkarları sözkonusu olduğu an askıya alınabileceğini, hatta yokedilebileceğini;

Yaşamlarımızın iktidardakiler için, tank, mühimmat, uçak, füze, rampa, uçaksavar, tanksavar ve benzeri savaş efektifleri arasında bir rakam olmaktan öte bir anlam taşımadığını... öğrendik.

Biz iktidarsızlar. Biz kadınlar, iktidarsızlığın ne olduğunu çok iyi biliriz...

Yaşamlarımız yüzlerce, binlerce yıldır, bizim bilgimiz ve irademiz dışında, bizim dışımızdaki güçlerce denetlenip yönlendirilmiyor mu?

Yüzlerce binlerce yıldır, bize dayatılan durum ve koşullara, sorgusuz sualsiz boyun eğmek durumunda bırakılmadık mı?

Bence bu savaş, bu deneyimimizi ete kemiğe büründürme olanağı veriyor bize. Çünkü etimizle, kemiğimizle, emeğimizle, yaşamımızla, düşlerimizle, umutlarımızla bu savaşın malzemesi bizleriz. Biz "iktidar dışı", "iktidarsızlaşmış" kadın ve erkekler.

Biz gücümüzü birleştirmeyi, "Hayır!" demeyi öğrendiğimiz anda, "Hayır!"ımızda direnebildiğimiz anda, tüm oyunlar bozulur.

Bu ölümcül çarkın dişlilerini kırabilmek, yine de bizlerin

elinde. Yada çarkın dişlileri arasında ezilip gitmek...

Bu savaş, karşı karşıya bulunduğumuz seçeneklerin böylesine yalın ve yaşamsal olduğunu öğretebilirse bizlere, belki de tek olumlu işlevini gerçekleştirmiş olacaktır.

"İktidarsızlar"a "muktedir" olabilme bilincini verebilirse eğer...

Kâr hırsı, barut kokusu, kan ve ölümle karışmış toprağın tek umut tohumu da budur.

Kadın Bülteni Sayı: 5

GÖZLERİNİN AYDINLIĞI...

Bitkinim, çocuk...
Ellerim yarıldı, dizlerim
parçalandı, gözlerim kan
çanağı, belim bükük... Bitkinim
gün boyu dur duraksız
didinmekten. Tarlada,
tezgahta, evde, sokakta...
Yetişmiyorum yine de.
Yorgunum, hastayım, halin
nice diye soranım yok. Sabahın
köründen, geceyarılarına...
Oysa, yaranamıyorum çocuk;
sana bile. Bak, asılıp
duruyorsun kurumuş
memelerime. Ağlama çocuk,
benim de gücüm bu kadar;
n'eyleyim.

Korkuyorum, çocuk...
Tepemizde binlerce megaton
nükleer bomba; yüzmilyar
dolarlık askeri bütçe, yirmialtı
milyon silah altında
asker... Korkuyorum, nükleer
depolar, erken uyarı sistemeleri,
Cruise'lar, Pershing'ler, orta menzilliler,
uzun menzilliler...

Milyonlarca canı bir saniyede
yokedecek katliam silahları
bulmak, geliştirmek, yapmak
için dakikada harcanan 1
milyon dolar... Sarıl boynuma
çocuk; seni korurum gücüm
yettiği kadar.

Utanıyorum, çocuk...
bereketini yitiren toprak,
zehirlenen su, radyoaktifleşen
hava. Kurşun zehirlenmesi,
asbest, ozon tabakası, grizu,
göçük... Kursağına günlerce
kuru ekmek girmeyen bebeler.
Kitle halinde intiharı fokların,
soyun tükettiğimiz kuşlar...
Soluk alınması günden güne
güçleşen dünya... Utanıyorum
sana bunları bırakmayı.

Yaralıyım, çocuk...
Avuç içi kadar hücremin
duvarları su sızdırıyor. Gözlerim
bağlı, işkencedeyim ya da
Oram paramparça, ağzım
burnum kan. Uzun saçlı kızı demin tekmeleye tekmeleye
götürdü polisler. Gecenin bir
vakti çembere alındık, apansız.
sen yatağında mışıl mışıl
uyuyordun, fırlatıp attılar,

hoyrat. Oyuncak bebeğinin kafasını parçalarlarken baktım, ağlamamak için direniyordun...
Yaralandım çocuk; ama
gücümü yitirmedim daha.

Bizi aldatıyorlar çocuk...
Bugün bana sevgi, bugün bana
saygı göstermeni isteyecekler.
bugün bana bir armağan
sunmanın için sıkıştıracaklar
seni. "Seç, beğen, al"
diyecekler; "her keseye uygun"
diyecekler; "ya bir ütü, ya bir
süpürge, ya bir eşarp"
diyecekler; " anneni mutlu et"
diyecekler...
Oysa benim mutluluğum sana
güzel bir gelecek
verebilmektedir; çocuk. Benim
mutluluğum birlikte ürettiğimiz
meyvaları hep birlikte
derebildiğimiz; türküleri birlikte
söyleyebildiğimiz, buyurgansız,
kölesiz, tertemiz bir dünya
kurabilmektedir.
Sen sen ol, sakın bana bugün
armağan verme; çocuk.
Gözlerinin aydınlığı, hepimize
yeter...

Kadın Bülteni : Sayı: 2

KIYIDA KÖŞEDE KALMIŞ EVLERE, İNSANLARA VE EŞYAYA DAİR (1)

Bu kentin yaşı, anısı belleklerden yitmiş bir tarihe dayanır. Bu kent, muhasara görmüş, savaş görmüş, fetih görmüş, yıkım görmüş, salgın hastalık görmüş... Ve ayakta kalmasını becermiştir. Çokulusluluğu, çokdinliliği, çokkültürlülüğü, ahşap konakları cumbaları, hamamları, mescidleri, kiliseleri, sokak satıcıları, memurları, paşazadeleri, levantenleriyle sesiz ve alçakgönüllü kalabilmiştir ayakta. Onun çekiciliği kendini bir şamar gibi gezginin suratına çarpan görkeminde değil, insanın içine usul usul işleyen, kişiyi hissettirmeden sarmalayan gizemli sadeliğindedir.

Öylesine sessiz ve umur görmüş bir sadeliktir ki bu, günü geldiğinde kuşatmalara, depremlere, yangınlara, yenilgilere direnebilmiş kent, dervişçe, adeta sevinçli bir tevekkülle kendini teslim edecektir yıkıcılarının eline. Hiç itirazsız.

Konaklar yıkılır, odaları yağmalanır, korular betonlanır, çeşmeler sökülür, bostanlar imara açılır.

İstanbullu kentinin ölümünü hüzünlü ve yalnız bir şölene çevirmesini bilecektir. Konaklar, bağlar, bahçeler haraç mezat satılır, sandıklar açılır, resimler, hatlar, nişanlar duvarlardan iner, kütüphaneler eskicilere dağıtılır.

Evler yıkıcıya, eşyalar bitpazarına, ya insanlar?

Onlar da birer solgun fotoğraf halinde şiirlere sığınırlar. Orada kendileriyle hesaplaşır, orada yaşam yerine ne

büyük yanılgılar büyüttüklerini anlar, orada yalnızlıklarını yaşar, orada verem olur, orada çıldırır, orada ölürler.

Orada Anadolu'ya geçen bir Osmanlı paşasının kızı, Melekzâde Şair Pakize Hanımefendi,

"...aç kalmamak için seksen yaşında
evin alt katındaki iki odayı
kiraya verdi Adanalı bir polise
polis ilkin güleryüz gösterdi
bulgurlu yiyecekler gönderdi ona
ve sonra biz sana bakarız diye kandırdı Pakize Hanımı
evi kendine sattırdı
artık polisin evine sığınmış bir sokak kedisiydi...
ve beklenen son çabuk geldi
anladı Pakize Hanım
hayatın ona bir oyun oynadığını
ve oyunu düzeltmek için zamanın kalmadığını
önce şiirlerini yaktı
sonra delirdi..."

Orada kocası Yemen'den dönmemiş deli Şahende Hanım,

"kızı piano çalmayı öğrendiği sıralarda
büyük gürültüler geliyordu durmadan
Şahende Hanımın kulağına
bu bir acılar bombardımanıydı
tuşlara bastıkça kızı
bazukalar patlardı başucunda
sonraları sesler de azaldı
ve duymadı hiçbir şey
başka bir gezegenin sessizliği değdi kulaklarına
görümcesinin ölümünü duymadı
hizmetçilerin gidişini

kızın kimseler söylemediği
gizil bir aşkla eridiğini yıllarca
ve aşık olduğu erkeğin bunu hiç bilmediğini
Şahende Hanım nasıl işitebilirdi
o kapatmıştı kapılarını dünyaya
belki mutluydu kendi zindanında
bulmuştu sonsuzluğu
bütün acılı kadınlar bulmuştu sonsuzluğu da
çok zordu bunu anlatmak İstanbul'a"
Orada Meryem abla,
"... evet dedi bir çırpıda
vapura binmeye evet
başörtüyü çıkarmaya evet
yüksek sesle gülmeye evet
izinsiz pazara gitmeye evet
dulluğa evet yoksulluğa evet
egeli bir erkektir ne de olsa hamdi bey
dayağa evet
ölmeye evet
bu özgürlüğün gözükara çağrısıydı biraz da
altmış yaşından sonra ulaşmıştı meryem ablanın kulağına
kadın olduğun anlamaya
zamanı kalmamıştı nasıl olsa
bir kölelikten başka bir köleliğe
insanlığını kurtarmak adına
bir bulut gibi kaydı
her an yağmur olmaya hazır bir kara bulut gibi
aktı gitti İzmir'e Meryem Abla..."
Orada *Tamburî Cemil Bey*, orada *Kedili Saime Hanım*, orada *Kötü Kadın Nebahat*, orada *Deli Yani*, orada *Kifayet*, orada *Evde Kalmış Neriman*...
Orada yalnızlık ve hüzünlerinden başka hiçbir servetleri

kalmamış yenik ve yılgın İstanbullular, bir eski fotoğraf albümündeymişcesine boy verecekler sayfalarca.

Melisa Gürpınar'ın incelikli ve sevecen kalemi üzerlerine değdiğinde şöyle bir canlanacak,

Ardından belki sonsuza dek unutulup gidecekler Mc Donaldların, ocakbaşıların, beş yıldızlı otellerin, gökdelenlerin, gecekondu-apartmanların, Galeraların, Mahmutpaşaların, barların, pavyonların, susuzluğunu, İSKİ çukurlarının, kanalizasyon patlaklarının, Boğaz köprülerinin ve soluk benizli kapıcı çocuklarının kalabalığında...

(1) Melisa Gürpınar, *İstanbul'un Gözleri Mahmur,*
Can Yayınları, 1990.

İnsancıl, Şubat 1991

BEDENİMİZ KOZMETİK SANAYİİNİNDİR!

Başucundaki radyo-saat 7.15'de odasını tatlı sabah müziğiyle doldurunca genç kadın yatağından doğruldu. Üzerine bir sabahlık aldı, saçlarını arkaya toplayıp banyoya girdi. Aynadaki imgesine baktı uzun uzun. Sonra temizleyici losyonla yüzünü yıkayıp havluyla hafif hafif kuruladı. Yüzdeki ölü hücreleri gideren kremle cildine masaj yaptıktan sonra çamur maskını sürdü, beklemeye koyuldu. Maskı yıkadıktan sonra bir parça pamuğa döktüğü tonikle yüzünü ve boynunu bir güzel sildi. Nemlendirici losyonun ardından, nemlendirci gündüz kremine hazırdı cildi. Henüz pürüzsüz olmasına karşın boyun masaj kremini boynuna hafif darbelerle uyguladı. Sıra gözlerindeydi. Göz kenarlarında oluşmaya başlamış kaz ayaklarına hücre yenileyici yağdan ikişer damla damlattı. Göz kalemiyle alt ve üst göz kapaklarının kenarına incecik birer kahverengi hat çizdi. Kahverengi kalem ela gözlerine yeşil menevişler veriyordu. Bir ressam titizliğiyle göz kapaklarına gri farını sürdükten sonra kirpiklerini daha uzun ve canlı gösterecek rimeli aldı eline.

Artık sıra fondötene gelmişti: Koyu renklileri kendine daha çok yakıştırıyordu. Elmacık kemiklerini biraz allıkla vurgulamayı da unutmadı.

Fondötene uygun ruj, dudakların dudakkalemiyle daha belirginleştirilmesi (dudaklarının inceliği canını sıkıyordu: Belki ileride silikonla kalınlaştırmayı düşünebilirdi, şimdilik

makyajla idare etmek en iyisi) ve ruj sabitleştiricisi.

Bir adım gerileyip aynada kendine beğeniyle baktı. Evet, yüzündeki makyaj belli belirsizdi. Doğal görünümlü güzelliği yeğleyen, çağdaş bir kadındı o...

Elini uzattı, aynalı dolabını açıp içerideki binlerce şişeden deodoranını seçti, ardından da vazgeçemediği gündüz parfümünü sürdü boynuna, göğüslerine ve kulaklarının arkasına. Kır çiçeklerinden derlenme, hafif, canlı, ama kalıcı bir koku.

Gözü ellerine takıldı. Hayır, bir akşam öncesi için sürdüğü koyu kırmızı oje işyerinde fazla kaçacaktı. "Hiçbirşey göze batmamalı," diye düşündü. Yine aynalı dolaptaki binlerce küçük kutu arasında asetonsuz tırnak temizleyiciyi seçti, tırnaklarına iki-üç törpü darbesi vurdu, bir kat güçlendirici, üzerine bir kat da cila. Üfleyerek kurutup ellerini kremledi. Saçlarına ıslak görünüm veren jöleyle fırçalayıp spreyle sabitleştirmeye kalmıştı iş.

Sabah ayini bitmek üzereydi. Banyonunun aralık duran kapısından komodinin üzerindeki saate bir göz attı. 8:12. Sürat ve etkiliğinden hoşnut, gülümsedi. Mükemmel! Yeni günü karşılamaya hazır, güven doluydu yüreği.

Kadın bedenini santimetrekareler halinde parselleyen kozmetik sanayii ilahlarının sinemada, TV'de, kadın dergilerinde, güzellik yarışmalarında, reklam panolarında, defilelerde, fuarlarda, magazin basında her allahın günü yeniden üretip geliştirdikleri "güzellik kültünün tüm dünyaya yayılmış yüzbinlerce müridinden biriydi yatakodasına hırsızlamasına girip, sabah tapınışını izlediğimiz.

Moda panteonunun kaprisine göre artık her yıl, her ay, her gün değişen" güzellik ideali"ne kendini uyarlayabilmek için çılgın bir yarışa girmiş, gözünün kenarındaki kırışık,

saçındaki ak tel, kalçalarındaki selülitle bunalımlara sürüklenen, kendine hem sevdalı hem de kavgalı bir tutkun.

Rengi, şişesi, biçimi, ambalajı günbegün değişen, reklam sloganları hergün biraz daha baştançıkartıcı hale gelen, ama özde herbiri birbirinin benzeri, işlevselliği bir hayli tartışmalı ürünlerin, 5-10 gramlık şişelerinden herbirine gözünü kırpmadan yüzbinler akıtan bir müptela.

Tüm bu zincirinden boşanmış kozmetik tüketiminin güzellik sanayii için anlamı son derece açık. Gramı nerdeyse beyaz zehir fiyatına gelen ve üstüne üstlük hiçbir gizli kapaklı yönü olmayan bu "güzel" ticaret, pazarı hergün biraz daha genişleterek (pazar ekonomisine yönelen eski sosyalist ülkeler, kendini batılı yaşam tarzıyla bütünleştirme tutkusundaki az gelişmiş ülke orta ve üst sınıfları) Paris'deki, Londra'daki, New York'daki moda ve kozmetik devlerinin kasalarına milyarlarca dolar akıtıyor. (Örneğin Fransız kozmetik devi Christian Dior'un yıllık parfüm üretimi -yalnızca parfüm- 50 milyon şişeyi buluyor ve Dior, tüm güzellik ürünlerini % 80'ini ihraç ediyor: Taponlaşmış, geçmiş yıllara ait müstahzarları ucuz fiyatlarla yeni pazarlara -özellikle eski Doğu Bloku ülkeleri- yeni ürünlerini "şık" fiyatlarla eldeki pazarlara.)

Peki bu tüketim zincirinin, son halka, yani kadınlar açısından anlamı nedir? Nedir kendisin için başkalarının belirlediği güzellik standartlarını, o erişilmez serabın durmasız, yorulmasız peşinden koşmak? Bunun için güzellik salonlarında, estetik cerrahların neşteri altında, kuaförlerde, cimnastik salonlarında, zayıflama merkezlerinde, solaryumlarda saatlerce eziyete katlanmak, bedeninin sağlıyla, doğal dengesiyle bozuşmak, hatta hayatını riske atmak ve uğurunda milyonlarca lira dökmek?

Kuşkusuz bu sorunun yanıtını, binlerce yıllık ataerkil toplumun kadını ittiği ikincil konumun, belirli bir maddi refah düzeyini tutturabilmiş üst kesim kadınlarına yansımalarında aramak gerekir.

Binlerce yıllık sınıf ilişkilerinin iktidardan dıştaladığı kadın, iktidarın olanaklarına ancak bir erkek (baba-koca-sevgili) aracığıyla erişebilmektedir. Bu bağlamda *Kapital* dergisinin Türkiye'nin en zengin kadınları olarak saptadığı isimler, ilginç bir örnek oluşturuyor: Türkiye'nin en zengin ilk 20 kadını arasında yalnızca dört tanesi, bu konuma bileklerinin gücüyle gelebilmiştir. İşin ilginç yanı bunlardan ikisinin (Matild Manukyan ve Sümbül Yaşar) genelev işletmesici, birininse (Sıdıka Atalay) kozmetik sanayinden olmasıdır. Geri kalanlarsa servetlerine babaları ya da kocaları aracılığıyla kavuşmuşlardır. ["Ve İnsanlar", F. Özbilgen, Cumhuriyet, 3.7.1991]

Bu durumda kadına düşen (ve dayatılan), kendini iktidar, pozisyon ve/veya para sahibi bir erkek için alabildiğince çekici kılabilmektedir. Binlerce kadın, bedenlerini medyanın kendilerine sunduğu dişilik klişelerine ve güzellik standartlarına uyarlayabilemek ve böylelikle belki servet, pozisyon ve bunların sağlayacağı refahtan pay almalarını olanaklı kılacak "av'ı yakalayabilmek için bir yandan birbirleriyle amansız bir yarışa girerler, bir yandan da ellerindeki, avuçlarındakini kozmetik sanayiinin dişlilerine dökerler.

Kozmetikçilerse, reklamlar ya da doğrudan mülkiyet ilişkileriyle denetledikleri medya aracılığıyla kadınlar arasındaki bu kör yarışı körüklerken, bir yandan da binlerce yıllık ataerkil geleneğin kadın kimliğinin adeta yalıtılmaz parçası haline getirdiği zaafları (yaşlanma, çirkin-

leşme, şişmanlama-- dolayısıyla da beğenilmeme, istenmeme korkusu) körükleyip fobiye dönüştürerek tüketim, daha fazla tüketim için uygun psikolojik ortamı oluştururlar.

Bunun için de son yıllarda kadınların bağımsız kişiliğini kazanma savaşımının öne çıkardığı kimi ilkeleri çarpıtarak kendi sloganları haline dönüştürmekte tereddüt etmezler. Buna göre özgür kadın şu yada bu tampon veya ped'i kullanan kadındır, makyaj kadın kişiliğinin bir parçasıdır, cesur, bağımsız ruhlu kadınlar belirli bir şampuan ya da cilt kremini kullananlardır, vb.

Sonuç? Sonuç bedenini pazara sunulacak bir meta olarak algılayan, kendini bedeniyle özdeşleştirmiş, kırışıklıkların, saçdaki akların, fazla kiloların, sarkan göğüslerin hayatını kararttığı, bedenine dönük yaşayan, kozmetik sanayiine tutsak, yabancılaşmış, narsist eğilimli kadınlardır.

Güzelliği kendilerine dayatılan klişelerin dışında, bağımsızca yeniden tanımlamak, tüm kadınların sorunudur, kanımca; ve her kadının güzelliği, aklıyla, bilgisiyle, deneyimleriyle, kimliğiyle bedeni arasında kuracağı özgül dengede yatar. Bu denge farklılığı, farklı olma hakkını dıştalamayan, aksine temel veri kabul eden bir dengedir. Kanımca yaşadıklarını, gördüklerini, bilgisini sindirebilmiş, ne yapmak istediğini bilen, kendi değerlerini bağımsızca kurup bunları savunabilen ve geliştirebilen kadın, birikimini ve niteliğini dış görünüşüne yansıtmanın da yolun bulabilecek ve kendi güzelliğinin (kendisine dayatılan standartların dışındaki yaratıcısı olabilecektir.

İnsancıl, Sayı: 11
Eylül, 1991

KADINI AİLEDEN KURTARMAK

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana resmî ideolojisi, kadını aileyle özdeşleştirip onu korumak adına denetlemeden yana olmuştur. Devlet ister Laik/ Çağdaşlamacı güçlerin denetiminde olsun, ister Türk-İslam sentezcilerinin, bu anlayış temelde bir değişikliğe uğramadan sürer, gider . Bir noktada ülkede egemen olan aterkil anlayışa denk düşen bir pratiktir bu; ama uygulamada devletin işine gelen bir yan da yok değildir.

Hangi anlamda mı?

Bir kez, nüfusun % 50'si kırsal kesimde yaşayan, ve hele küçük (aile tipi) işletmelerin egemen olduğu bir tarımsal üretim sisteminde kadını boğaz tokluğuna çalışan bir aile emekçisi olması, tarımsal emeği ucuzlatmaktadır.

Aynı durum, sınaî ve hizmet sektörü için de sözkonusudur. Kadın işgücü aile bütçesine katkı anlamında geçici bir kategori olarak değerlendirildiğinde, nitelik (dolayısıyla da mesleki eğitim) gerektirmeyen alanlara yönlendirilmekte, ayrıca kadına yapılan sosyal yatırımlar da asgaride tutulabilmektedir (kreş, analık izni, işçi-sağlık hizmetleri, yanısıra kadın emeğine nitelik kazandırılmasına yönelik yatırımlar.)

Bugün ülkemizde 5 milyonu aşkın kadın, yine aile bağlamında düşünüldükleri, ve kendilerini de böyle algıladıkları için, "ev kadınıyım" diyebilmekte ve istatistiklere "işsizler" arasında değil de bu nitelemeyle geçebilmektedirler.

Tabii, ailenin bir de yeniden üretim işlevi var. Kadının eserip beserip, pişirip kotarıp pahalılık ve enflasyonun aile bütçesi üzerindeki yıkıcı etkilerini hafifletmesi, devletin sırtına yüklenmesi durumunda pahalıya malolacak çocukların, yaşlıların ve güçsüzlerin bakımını üstlenmesi, ve belli bir gelir düzeyinin üstünde de tüketimi kışkırtan unsur olması, hep varoluş alanının aileyle sınırlandırılmasıyla mümkün olabilecek durumlardır.

Bu nedenle de Devlet, kadının aile içindeki statüsünü korumaya özel bir önem veriyor. Geçmiş iktidarlar, bu statüyü korumuka ve kollamak için bir de Aile Araştırma Kurum oluşturdu. Mevcut hükümettin, T.C. tarihindeki 'ilk' olmasıyla öğündüğü Kadın Bakanlığı'nın adı da, birkaç gün önce değiştirilene dek 'Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı' idi.

Bence, liberalizm ve pazar ekonomisin seçtiğini her vesileyle belirten T.C. Devleti, bu sevdadan vazgeçmek, bu anlayışın değiştirmek zorunda. Çünkü bütünleşmeyi arzuladığı uluslararası kapitalizmin eriştiği teknolojik düzey, kadın işgücünü olmazsa olmaz durumuna getiriyor. Belki daha ucuz, belki daha kanaatkâr, belki daha itaatkâr, belki daha örgütsüz olduğundan, ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde işgücü yarı yarıya, hatta aşan oranlarda dişileşmiş durumda. Batı dünyası, kadın işgücünün geçici bir kategori olmaktan çıkıp kârlı ve kalıcı bir güç olduğunu kabulleniyor. Bu ülkeler de bu nedenle sosyal güvenlik sistemlerini giderek kadına, kadının koşullarına uyarlamak durumunda kalıyorlar.

Türkiye'de bir ara yürütülen "Mutluyuz, Güçlüyüz,

Çünkü Biz Türk Ailesiyiz" kampanyaları bir yana, tek ebeveynli aileler, bekar anneler, yalnız yaşlılar, nikahsız birliktelikler, yalnız yaşayanlar, eşcinseller gündelik yaşamdan sosyal güvence sistemine, oradan da hukuk alanına akın akın giryorlar Batı'da.

T.C. Devleti, seçmekle onca öğündüğü pazar ekonomisi sisteminde ailenin çözülüşünü ergeç yaşayacak. Bu bakımdan başına geleceklere şimdiden hazırlıklı olması, aile üzerindeki "babaca" patronajından vazgeçip, iktisadi, hukuksal ve toplumsal yapısını sayıları giderek artacak olan beyaz ve mavi yakalı kadınlara hazırlamak durumunda.

Tabii, rant ekonomisinden vazgeçip, hükümet programında sözü edilen sanayileşmeye, son on yılın bir çöküntüyle yüzyüze bıraktığı üretim sektörlerini geliştirmeye gerçekten niyeti varsa.

9.1.1992

"ŞİMDİ KİMSE BU KADINLARI EVE DÖNDÜREMİYOR."

"İki yıl önce yaptığımız söyleşide, 1980 sonrası dönemin Türkiye kadını üzerindeki genel etkilerinin henüz belirgin olarak ortaya çıkmadığını söylemiştiniz. Bugün bu konuda daha somut konuşulabilir mi?"

"Tabii. Öncelikle bu konudaki durum tespitin, akademisyen olsun olmasın, kadınların araştırmalarına borçluyuz. Bu araştırmalar son yıllarda yoğunlaştı ve dolayısıyla Türkiye'nin son on yılda geçirdiği hızlı dönüşüm sürecinin kadınlar üzerindeki etkilerini daha yakından izleyebilmek mümkün olabiliyor. Nedir bu etkiler? Öncelikle biraz ekonomik hayat üzerine eğilelim: Türkiye'de kadınların ekonomik hayata katılmalarının bir genişleme eğilimi gösterdiğini gözlemliyoruz. Özellikle hizmet sektörü bugün kadınlara daha açık gözüküyor. Sanayide çok anlamlı bir istihdam alanı yaratılmasa bile, hizmet sektörünün kadınlara daha açık hale gelmesi, sanırım, dünyadaki gelişmeye de koşut bir süreçtir. Kırsal kesim kadınları arasında, özellikle tüketim nesnelerinin kırsal kesime girmesiyle birlikte, hayat şartlarında bir kolaylaşma sözkonusudur. Fakat her iki değişim de, kadının statüsünde fazla bir değişiklik yaratmadı. Bence esas üzerinde durulması gereken nokta, kadının kendi bağımsız varlık alanını belirlemek konusunda daha aktif bir katılım göstermek konusundaki gönüllülüğüdür son on yılı vurgulayan değişim. Bugüne kadar Türkiye'de kadın, egemen olmaya çalışan iki kesimin

mücadele alanında belirlenme durumundaydı. Bunlardan birisi çağdaşlaşmacı güçler; kadının üretime katılımını işlerine geldiği ölçüde, yani kendileri için rantbıl olduğu ölçüde zorlayan, buna karşılık tüketimiciliğini kışkırtan ve kadına Türkiye'nin ne kadar çağdaşlaştığını göstermek için özgürlükler tanımaktan yana laik güçler. Diğeri ise, tutucu, dinsel ve milliyetçi motiflerden hareket eden güçler, ki daha ziyade Ortadoğu sermayesiyle bütünleşmiş taşra burjuvazisinin temsilciliğini üstlenen kesim; ki bunlar da kadını eve kapatmak, namuslu, haysiyetli Türk kadını olarak sınırlandırmak görüşündeydiler. Kadının yaşamı, denebilir ki, 1980'lere kadar bu iki güç arasındaki mücadele arasında sıkışıp kalmıştı. 1980 sonrasında, bir yandan kadın eylemliliklerindeki yükselme, bir yandan Türkiye'nin büyük bir hızla uluslararası pazarla bütünleşmesi sürecinin zorlamaları, bir yandan da medyanın etkinliğiyle bu durumu kırma sürecine girildiği gözleniyor. Kendi bağımsız varlık alanlarını kendi mücadeleleriyle tanımlama konusunda, en azından bir istek ve eğilim sergiliyorlar."

"Son yıllarda kadınların çeşitli toplumsal eylemlere katılımında önemli bir artış görülüyor. Geçim koşullarının aşırı zorlaşması bunun önemli bir nedenidir, ancak yalnız bununla açıklanamaz gibi görünüyor. Başka etkenler nelerdir?"

Neden bence önceki söylediklerime bağlıdır. Kadınlar kendine güvenini kazanma sürecini yaşıyor. Bunun nedenleri yalnızca iktisadi etkenlerde bulunmuyor. Medya son on yılda korkunç gelişti ve bunun da büyük etkisi var. Kadın sorunu Türkiye'nin gündemine çıkmayacak bir şekilde girdi. Burada genellikle gözden kaçan bir soruna dikkat çekmek istiyorum: Türkiye nüfusunun %55-60 kadarının

kentlere yerleşmiş olmasına karşılık, tarımsal ağırlıklı bir ülke. Tarım emeği de genellikle erkeğin yavaş yavaş kadına terkettiği dişileşen bir alan. Tarımdaki kadın emeği, vasıfsız emek. Bu bütün dünyada, özellikle emperyalizme bağımlı ülkelerde ortaya çıkan genel bir durum ve Türkiye'de de yansımasını buluyor. Bu durum son 10 yılda özellikle BM 'e bağlı kuruluşların ve Dünya Bankası'nın dikkatini çeken bir olgu. Tarıma yönelik kalkınma programlarıyla kadın unsurunu bütünleştirme konusunda bağımlı ve ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalı ülkelerde genel bir eğilim var. Devlet açısından da kadının sorunlarının meşruiyet kazanmasının böyle bir zemini de var. Sorunun kadın çevrelerinde pek tartışmaya girmemiş bir yönü de bu sanıyorum."

"Kadının toplumsal muhalefet hareketlerine katılımın artması, onun ev içindeki durumunda da etki yaratıyor mu, nasıl? Örneğin, Zonguldak'taki kitlesel eylemlerde etkin rol alan kadınların, daha sonra yine geleneksel rollerine döndükleri söylendi. Toplumsal etkinlikteki artış ailenin içine bu kadar yavaş mı girebiliyor?"

"Aile binlerce yılın geleneğiyle biçimlendirilmiş bir alan. Tek çıkışla bu gelenekleri kırmak zor, yani yeterli birikim ve donanıma sahip değilse bu alanı kırmak konusunda gönüllü davranmıyor kadınlar. Fakat Zonguldak'ta herşeyin eskisi gibi olduğu kanısını ben paylaşmıyorum. Kadınlar gerçekten ilk adımlarını yiğitçe attılar ve kendi hayata katılma mücadelelerini biçimlendirecek birikimleri oluşturmada ilk adımdı bu. Bir güven geldiği anlaşılıyor. Bu süreç yavaş gidecektir, ama aynen eskiye bir dönüş olduğu düşüncesinde değilim. Bir adım atılmıştır, bundan sonrası bu deneyime dayanarak daha rahat gelebilir.

İnsan Hakları Derneği'nden örnek vermek istiyorum. İHD, öncelikle kadınlar tarafından, tutuklu ve mahkumların eşleri ve anneleri tarafından kuruldu. Şimdi kimse bu kadınları eve döndüremiyor. İHD halen kadınların aktif katılımıyla yürüyen bir örgüt. Hayat şartları kadınları zorladığı ölçüde dönüştürüyor. Zonguldak için de aynı şeyleri söylemek mümkündür."

"Kadın hareketinin Türkiye'deki son durumu, kısaca başlıca akımlar, kurumlaşmalar nelerdir?"

"Türkiye'deki kadın hareketleri üç ana kanal içinde akıyor. Birisi Atatürkçü-laik kadın örgütleri, ikincisi İslamcı çizgi, üçüncüsü feminist eylemlilik olarak özetleyebiliriz. Atatürkçü çizgi; önemli günlerde kutlamalar, Anıtkabir ziyaretleri yapan, kermesler düzenleyen konumundan giderek sıyrılmakta ve iktidar yapılarına kadın taleplerini iletecek bir kadın lobisine dönüşmek sürecindedir. Bunda son yıllarda türban tartışması olarak güncelleşen ve bu kadınları aktifleştiren olgunun ağırlıklı payı var zannediyorum. Bir de feminizmden etkilenen akademisyen kadınların bu Atatürkçü çizgideki kadınlarla kurdukları temasların etkisi var.

İslamcı kesimi sonraki soruda ele alacağız sanırım. Önceki konuşmamızda, feministlerin nasıl ortaya çıktıklarına değinmiştik. Son yıllarda oldukça yoğun bir eylemlilik gösterdiler. Dayağa karşı protesto yürüyüşü, kadın müzesi, 438. maddeye karşı kampanya, "bedenimiz bizimdir, cinsel tacize hayır" kampanyası, toplu boşanma davaları gibi. İki de kurumlaşma yarattı: Kadın Kütüphanesi ve Kadın Araştırmaları Merkezi. Bir de belediyeleri etkileyip, kadın sığınma evleri kurulması sağladırlar. İstanbul'da şimdi iki yerde, Bakırköy ve Şişli belediyelerine bağlı olarak

iki sığınma evi var. Esas eğilimler bunlardır.

"İki yıl önce çok daha aktüel olan feminizm, bugü aynı durumda değil gibi görünüyor. Nedenleri ne olabilir?"

"Bu tespitinize katılıyorum. Yalnız şunu da vurgulamakta yarar var; bu alanda kendimizi dolduruşa getirmememiz gerekiyor. Feminist hareket, en eylemli olduğu dönemlerde 150-200 kadının dışına çıkamadı. Orta sınıftan, ilk gençlik yıllarını geride bırakmış, yüksek öğrenimli, meslek sahibi ve ortak siyasal tercihlerden yola çıkan kadınlardı bunlar. 1990 sonrasında içine düştükleri eylemsizlik ve dağınıklık çeşitli etkenlerle açıklanabilir. Bir kez, kendi hareketlilik anlayışlarında aramak gerekir bu durumun nedenlerini. Kendiliğinden ve iradeci kampanyalar biçiminde hareketliliği yeğlediler. Daha çok simgesel değeri olan hareketlere yöneldiler. Çarpıcı olmayı ön plana çıkardılar. Bu medyanın da kendilerini bir dönem ön plana çıkarmasını sağladı. Bireyci anlayış oldukça yaygın feminist çevrelerde. "Benim kimsenin kurtarıcısı olmak gibi bir derdim yok" söylemine dönüştü ve bu da Türkiye'deki kadınların son yıllarda yaşadıkları dönüşüm ve kendi hayatlarını dönüştürme isteğiyle örtüşmedi. Basının kendilerine yüklediği erkek düşmanlığı imgesine de fazla itiraz etmediler. Hatta bazan bunu sahiplendiler. Bu da, dönüşüm isteğindeki kadınlarla feministler arasında kopukluk yarattı. Türkiye'de kadının kendi koşullarını değiştirmek isteği var, fakat bu örgütlü bir sese dönüşemiyor. Bu anlamıyla feministler eski eylem biçimleriyle işlevlerini tamamladılar. Ya daha temelli daha toplumsal dönüşümlere yatkın, kadının sorunlarını toplumsallığıyla birlikte kavrayacak bir yaklaşımı benimsemek, yahut da yokolmak durumuna gelecekler."

"Kürt kadınında son yıllarda önemli bir değişim olduğu

söylenebilir mi? Aynı değişim İslamcı kadınlarda da var mıdır?"

"Kürt kadını üçlü bir ezilmeyi yaşıyor. Ezilen ulus, ezilen sınıf, ezilen cins olmak durumunu birlikte yaşıyor. Üstelik de, bir yandan aşiret gelenekleri, bir yandan T.C. devletinin uyguladığı dilsizleştirme, kimliksizleştirme politikasının koşulları altında eziliyor. Büyük şehirlere göç etmiş ve diğerlerinden daha ileri eğitim olanaklarına kavuşmuş Kürt kadınları arasında genel bir bilinçlenme var. Henüz oluşum sürecinde ve yayın olarak kendi dışa vuramadığı için gelişiminin ne yönde olacağını kestirmek zor. Zannediyorum iç tartışmalar halinde şu sıralar Kürt kadınlarının kendi geleceklerini belirlemek konusundaki yönelişleri.

İslamcı kadınların durumu daha ilginç. 1980-90 arasındaki dönüşümlerin en ilgincinini İsamcı kadınlar yaşadı. Çoğu taşra kökenli, tutucu alilerin okumaya istekli kızlarının oluşturduğu bir hareket bu. Okumak için metropollere gelmiş ve taşra metropol çelişkisini kendi benliklerinde yaşayan bir kesim. Geleneksel değerlere sahip çıkmak, İslama sahip çıkmaya dönüşürken, bir yandan devletle bir yandan da kendi aileleriyle çelişkiye düştüler. Ama daha ilginç bir gelişme yaşadılar. Savundukları ideolojiyle, dinin ataerkil özellikleriyle de karşı karşıya geldiler. Sorgulamaya başladılar. Üniversiteye giden İslamcı kızların okumaları destekleniyor, ama okullarını bitirdikten sonra ailelerine dönmeleri, çocuklarına iyi anne ve iyi eş olmalı isteniyor kendilerinden. Bunun çelişkisini yoğun bir şekilde yaşıyorlar. İlginç bir örnek vermek istiyorum: Zaman Gazetesi'nde 1987 yılında bir kadın sayfası vardı. Daha sonra sanırım kapatıldı. Burada İslamcı erkeklerle çok ciddi polemiklere girdiler. Bir tanesinden, Mualla

Gülnaz imzalı bir yazıdan bir alıntı yapayım: 'Evet, feminizm kadını erkek tahakkümüne karşı ayaklanmaya çağırır. Evde, işte, sokakta. Bundan bu kadar korkmak niye? Laf cambazlığı yerine, tahakkümden vazgeçmek düşünülemez mi? Kabul etmeliyiz ki alışkanlıklardan, hem de böylesi rahat alışkanlıklardan vazgeçmek zordur' Bir başka alıntı daha yapayım: 'Müslüman erkek neden korkuyor bilen, öğrenen kadından? Yalnızca eşiyle meşgul, dış dünyadan kopuk tahakküm etmek, kendine ram etmek kolay da ondan. Kadın tahsil görüp, kendini aştıkça, eleştirel bir gözle çevresine bakabildikçe erkeği ürkütüyor. Herşeye razı, uysal, uyuyan kadın tipi çok cazip doğrusu.' Yıldız Kavuncu imzalı yine Zaman'dan bir alıntı. Bu çelişkinin ileride nereye varacağını bugünden kestirmek zor, ancak, nasıl Türkiyeli solcu kadın, kendisine dayatılan stepne rolünü, yani örgütün çaycısı, derneğin temizleyicisi, silah taşıyıcısı, kurye yahut yataklık yapmak rolünü sorgulamaya başladıysa; İslamcı kadın da İslamcı erkeğin kendisine dayattığı mücahide, iyi ana ve iyi eş rolüne karşı çıkmaya başladı. Laikliği kendine bir içsel dinamik haline getirmiş olan Türkiye'de böyle bir tartışmanın açılmış olması bile bence olumlu bir gelişmedir."

"Türkiye'de sol hareket içinde kadının genel olarak durumunda (katılım, etkinlik, oran) eskisine göre belirgin değişmeler var mıdır?"

"Şimdiki durumda bir çekilme var. Türkiye'de solcu kadın, sol harekete biraz kırıldı. Bunda bugünkü sol hareketin etkinsizliğinin de payı var. Ama bu katılımın ileride daha sağlıklı zeminler üzerinde sağlanabileceği kanısındayım. Daha önce de belirttiğim gibi; eskiden kendisine biçilmiş olan rollerde değil de, politikanın, düşün-

celerin üretilmesine etkin katılabilecek bir kadın bulabilecek Türkiye solu, bugün için düştüğü genel açmazları aşabildiği zaman. Daha anlamlı bir kadın katılımı bulabilecek düşüncesinde ve isteğindeyim tabii ki."

"Teşekkür ederiz.

Yazın, Nisan 1992

KADIN HAREKETİNDE İKİ YENİ KURUM

Kadın Hareketi 1990'a iki önemli kurumla girdi: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi ile İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi. Böylelikle 1980'lerden günümüze rastgele çıkışlarla süregelen kadın hareketliliği, birikimlerini geleceğe taşıyabilecek iki önemli kuruma kavuşmuş oldu.

Kadın Eserleri Kütüphanesi, bugüne değin tümüyle kişisel çabalar ve el yordamıyla yürütülen kadın araştırmalarına sistemli bir kaynakça sunmaya ve kadın hareketinin birikimini değerlendirmeye aday bir kurum.

1989 yılında altı girişimci kadının önayak oluşuyla kurulan Kadın Eserleri Kütaphanesi Vakfı, ilk mal varlığını bağışlarla sağlamak durumundaydı. Kurucuları Felsefe doktoru Füsun Akatlı, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik bölümü başkanı Prof. Dr. Jale Baysal, Doç. Dr. Şirin Tekeli, Arkeolog Füsun Yaraş ve Avukat Ruhsar Erten, bundan sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi'yle temasa geçerek Kütüphane'ye Haliç/Fener'deki Bizans'dan kalma bir binanın tahsis edilmesini sağladılar. Restorasyonunu mimar Cengiz Bektaş'ın üstlendiği tarihsel bina, 1990 Nisan'ında tamamlanarak Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi merkezi olarak hizmete girdi.

5000 kitap kapasiteli Kütüphane'de 3000 kadar kitabın yanısıra, yayınlanmakta olan kadın dergilerinin hemen tümü, günlük basından derlenmiş bir küpür arşivi, fotoğraf

ve belgeler ve bir de çocuk kitaplığı bulunuyor. Kütüphane kurucuları Türkiye'de kadın çalışmaları için bilimsel temeli oluşturmak olarak özetliyor hedeflerini ve uzun vadede Osmanlı döneminden başlayarak kadınlara ilişkin yayınların birarada bulundurulması, bu alandaki eski metinlerin günışığına çıkartılmasını amaçlıyorlar. Öte yandan, Türkiye'nin bütün kütüphanelerini tarayıp, ilk aşamada kadına ilişkin yayınların bir dökümünü yapmak, ardından da bu çalışmaların birer nüshasını Kütüphane'ye sağlamak, amaçları arasında.

Kütüphanede erkek yazarların yalnızca kadın konulu yayınları bulundurulurken, kadın yazarların her alandaki çalışmalarına yer verilmekte.

Maddi olanakların sınırlılığının yanısıra kimi kadınların Kütüphane'ye sahip çıkmadaki isteği, diğer kütüphanelerde alışılmadık bir uygulamaya yol açmış Kadın Eserlerin'de. Belediyenin tahsis ettiği tek müstahdem dışında kadrolar tümüyle gönüllü kadınlardan oluşuyor. Çarşamba günleri hariç haftanın her günü saat 19.00'a kadar açık olan Merkez'in faaliyet alanı yalnız kitaplarla sınırlı değil. Kadın sanatçıların ya da kadın konulu yapıtların yeraldığı fotoğraf, resim, seramik sergileri, kadın yazarların yapıtlarını okuyup tartıştıkları okuma günleri, konserler, Osmanlı toplumunda kadın dergilerinden psikanalize dek çeşitli konuların irdelendiği konferaslar, kadın kuruluşlarının kendisini tanıttığı tanıtım toplantıları, paneller, anı-tanıklık toplantıları, dia-film gösterimleri, Kütüphane'nin içinde ya da dışında düzenlenen faaliyet çeşitliliğinin yalnızca bir bölümü. Kadın Kütüphanesi ilk uluslararası sınavını Kasım 1991'de Londra, Paris Boston, Amsterdam, Berlin'den kadın kütüphane ve araştırma

merkezlerinin katıldığı, Kadın Eserleri Kütüphanesi Uluslararası Sempozyumu'yla vermiş. Bugünlerde ise, 8 Mart'ı etkin ve çoşkulu bir biçimde kutlamanın hazırlıkları sürüyor Fener'de.

Kütüphane yöneticilerinin yurtdışında yaşayan Türkiyelilerden bir beklentisi var. Yurtdışınaki kadınlarımıza ilişkin her türlü yazılı basılı malzemenin bu konuda sayısı giderek artan araştırmalar için değerli bir kaynak olacağını vurgulayıp bunların kendilerine iletilmesini bekliyorlar.

* * *

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi ise, adından da anlaşılacağı üzere, Üniversite bünyesinde oluşturulmuş bir kurum. Kurucuları İ.Ü. bünyesinden üç profesör: Necla Arat, Ayşe Çelikel ve Türkan Saylan.

Merkez Başkanı Sayın Necla Arat, Üniversite senatosu, ve özellikle de YÖK'den izin almanın hiç de kolay olmadığını belirtiyor. Bunun için ABD ve Avrupa ülkelerindeki kadın araştırmaları yapan üniversite ve üniversite-dışı kurumlara ilişkin son derece kapsamlı raporla hazırlayıp bu mercilere sunmak zorunda kalmışlar. Senato, ardından da YÖK sonunda ikna olup Merkez'e İ.Ü. Kültür Merkezi'nde bir oda tahsis etmiş. Ne ki, Merkez'in tüzüğünde özel bütçenin geçmesine karşın, iki yıl boyunca Üniversite'den tahsisat çıkmadığı için, öğretim görevlilerinin, özellikle de kadın akademisyenlerin katkılarıyla gerçekleştirmiş kuruluşunu.

Kadın Araştırmaları Merkezi Şimdilik İ.Ü. bünyesinde disiplinlerarası bir yüksek lisans programı sunuyor. Ayrıca Hukuk, Tıp ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri, BYYO ve

Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümü'nde, yine yüksek lisans düzeyinde 12-14'er saatlik bir kadın araştırmaları programı uyguluyor. Öğrencilerden gelen yoğun talep üzerine diplomalı bir programa dönüştürme eğilimine girmiş Merkez. Bunun için, Enstitü'ye dönmenin arayışı içindeler.

Merkez'in üniversite çevrelerinde pek alışılmadık bir uygulaması var. Kürsüleri üniversite dışından kişilere de açıyor. Böylelikle Üniversite dışındaki bilgi birikimini anfilere aktarırken, öğrencilerin de kadın hareketinin simalarıyla tanışmalarına olanak sağlıyor.

Merkez Başkanı Sayın Necla Arat, kuruluş amacını, "Feminizme yönelik, uçta görünen kimi hareketlerden kaynaklanan önyargıyı, akademik çalışmalarla kırmak" olarak özetliyor. Feminizmi genel geçer "erkek düşmanlığı" tanımından kurtarıp felsefi, sosyal ve siyasal bilimlere ilişkin bir çerçeve içinde irdelemeyi hedeflediklerini belirtiyor ve özellikle gençlerin programlara gösterdiği yoğun ilgiden geleceğe ilişkin iyimserlik payı çıkartıyor.

Kütüphane gibi, Kadın Araştırmaları Merkezi de kendini özel alanlarıyla, akademik çalışmalarla sınırlamıyor. Ayda iki kez düzenlenen konferanslarla kadın sorunları çeşitli boyut ve yönleriyle irdelenmekte. Bunun yanısıra, ülkede kadın gündemi belirleme konusunda kimi girişimleri de var Kadın Araştırmaları Merkezi'nin. Örneğin 18 Mayıs 1991'de Aile Şurası'na alternatif olarak düzenledikleri "Birey, Aile ve Toplum Semineri", örneğin Aralık 1991'de gerçekleştirdikleri "Parlamento'da Kadın" Semineri, örneğin Frederick Ebert Vakfı'yla birlikte düzenledikleri, bildirileri yakın zamanda Vakıf'ca yayınlanacak olan "Türkiye'de Çalışan Kadınların Sorunları" konulu forum, örneğin örgütlenmesine önayak oldukları "seçimlerde ter-

cihli kadın oyu" kampanyası, örneğin kadınlar açısından olumlu sonuçlar vermesini bekledikleri gelecek seçimler için şimdiden başlattıkları, kadınlararası ortak strateji belirleme çalışmaları... Necla Arat bu konuda parlemento dışında oluşturacak Muhalefetin öneminin altını çiziyor.

Kadın Araştırmaları Merkezi'nin yayın faaliyetleri de var. İlk yayınları BMÖ'nin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi oldu. N. Arat, Türkiye'nin sözleşmeye koyduğu çekincelerin kaldırılması yönünde girişimleri olduğunu da belirtiyor. Gelecek yayınları arasında Doç. Dr. Türker Minibaş'ın "Kadın ve Medya" konulu araştıması ve bir de, başlangıçta yılda bir kez yayınlanmayı düşündükleri Kadın Araştırmaları Dergisi var.

Öte yandan, DİE ile temasla, **1923-1991 Kadına İlişkin Göstergeler** başlığıyla bir kadın istatistikleri kitabı çıkarttırma girişimleri var.

Merkez uluslararası düzeyde faaliyetlerde de bulunuyor. BMÖ'ne bağlı Kadınların İlerlemesi İçin Eğitim ve Araştırma Enstitüsüyle birlikte "Kadın ve İstatistik" konulu bir uluslararası seminer var gündemde. Yanısıra New Jersey'deki Dünya Liderliğinde Kadınlar Örgütü'nün girişimiyle başlatılan kadınlara yönelik şiddete karşı imza kampanyasının Türkiye'deki örgütleyiciliğini üstlenmişler. Türkiye'den kısa süre içinde binlerce imzasının toplandığı kampanyanın metni, 8 Mart 1992 tarihinde BMÖ'ne sunulacak olup, kampanya İnsan Hakları Bildirgesi'ne Kadın Hakları'na ilişkin özel bir bölüm ekletmeyi hedefliyor.

Kadın Araştırmaları Merkezi de, özellikle kadın ve göç konusunda çalışma yürüten yurtdışındaki araştırmacılarla temasa geçmeye istekli.

Her iki kurumun da Türkiyeli kadının toplumsal hayatın

her alanına kısıtlamasız katılma, her düzeyde karar mekanizmalarında yer alma, kendi geleceğini belirleme, yetilerini, değerlerini bağımsızca geliştirme, kısacası İNSANLAŞMA mücadelesinde önemli katkıları olacağını düşünüyorum. Yurtiçinde ve yurtdışında yaşayan ve kadın hareketine ilgi duyan tüm kadınların, bu iki kuruluşun çabalarına elden geldiğince omuz vermesi gerekir, kanısındayım.

KIZIL ÇOCUKLARINI YİYEN BÜYÜKBABA YA DA BİLDİK BİR SOYKIRIM ÖYKÜSÜ

"İlk beyaz adam uçsuz bucaksız suların ötesinden çıkageldiğinde küçük bir insandı... Küçücük. Büyük teknesinde oturmaktan dizleri tutulmuştu ve küçücük bir parça toprak istiyordu...

Bu kıyılara geldiğinde kızılderililer ona toprak verdiler ve rahatlatmak için ateşler yaktılar.

Ama beyaz adam Kızılderililerin ateşiyle ısındığında ve Kızılderililerin mısır lapasıyla karnını doyurduğunda büyümeye başladı. Öylesine büyüdü ki, dağların tepelerinde duramadı ve ayağı ovaları ve vadileri kapladı. Elleri doğu ve batı denizlerini kavradı. Sonra büyükbabamız oldu, kızıl çocuklarını çok seviyor ve onlara diyordu ki: 'Biraz daha ileri gitmelisiniz, yoksa sizi çiğneyebilirim...'

Bir ayağıyla Kızılderilileri Ocanee'nin ötesine itti, diğeriyle atalarımızın mezarlarını çiğnedi...

Bir keresinde dedi ki: 'Biraz daha ileri, Oconee ve Ocmulgee'nin ötesin gidin, güzel bir ülkedir. 'Şunu da söyledi: 'Oralar sonsuza dek sizlerin olacak.'

Şimdiyse diyor ki: 'Üzerinde yaşadığınız topraklar size ait değil. Mississippi'nin ötesine geçin; orada av hayvanları var; ot bittikçe, ırmaklar aktıkça orada kalabilirsiniz.'

Büyükbabamız oraya da gelmeyecek mi? Kızıl çocuklarını çok seviyor, ama dili de çatal değil.

Kardeşler! Büyükbabamızın bir çok sözünü dinlediniz.

Ama hep şöyle başlayıp bitiyorlardı: 'Biraz daha uzaklaşın: çok yakınındasınız, Ben konuştum."

(Benekli Yılan, Creek Reisi - 1829)

Geldiler. İlkin birkaç yönünü şaşırmış denizciydiler. Doğunun ipeğinin, baharatının çekiciliğine kendini kaptırmış birkaç tacir... Yeni ufuklara kanat vurmak isteyen birkaç coğrafyacı... Ülkelerinde, Avrupa'da dikiş tutturamamış, tez elden zengin olmak isteyen birkaç serüvenci..

Berikilerse o toprakların yerlisiydi kimbilir kaç bin yıldır. Güney'de görkemli, gizemli, ürkütücü imparatorluklar kurmuş. Kuzeyde yabansığırları, geyikler peşinde yarı göçer...

Geldiler. Bir okyanustan diğerine yayıldı fısıltıyla gelişleri. Üstelik bekleniyorlardı. Ta birkaç yıl önceden... Bir yıldır her geceyarısı ufukta bir ateşten sütun beliriyordu. İki tapınak birden yanmıştı durup dururken.

Texcococ Gölü kabarmış, durulmamıştı. Bir kuyruklu yıldız kayıp gitmişti. Avcılar bir kuş yakalayıp getirmişti Aztek kralı Montezuma'nın huzuruna. Tepesi aynalı bir kuş. Montezuma aynada görmüştü ilk kez silahlı yabancıları. Yorumlamaları için bilicileri çağırdığındaysa kuş uçup gitmişti. Uzak denizlerde, garip gemileriyle inci arayan canavarların haberleri ulaşıyordu. Üstelik Toltec rahip-kral, tüylü yılan Quatzalcuatl'ın zuhurunun beklendiği elliiki yıllık çevrimin Tek Kamış yılıydı.

Geldiler. Gürüldeyen toplarıyla, ateş kusan tüfekleriyle, yaşlı Yeni Dünya'nın o güne değin bilmediği salgın hastalıklarıyla, atlarıyla, uzun-bıçaklarıyla, gözükaralıklarıyla, diplomatça hileleriyle, yalanlarıyla, ateş sularıyla, çarmıha gerili İsa'larıyla, altına susuzluklarıyla, uygarlaştırma hevesleriyle...

Aztekler için doğuda yitip giden ve doğudan beklenen

tüylü yılan, Tanrı Quatzalcuatl'dı gelen. İnkalar için Pasifik'ten çıkagelecek yaratıcı Viracocha'nın habercileri. Kuzey'deki daha yalın -düşünceli kabileler içinde yalnızca denizden çıkagelen konuklardı. Ağırlanmaları töre gereği...

Aztek federasyonunu, İnka imparatorluğunu, Mayaları yıkan, içine sürüklendikleri bitmez tükenmez kardeş kavgaları mıydı? Yoksa gözü kara conquistador'ların atları, zırhları, kargıları, ateşli silahları ve salgın hastalıkları mı? Nasıl boyun eğdi o görkemli imparatorluklar, bir kuşağa sığacak yaşam süresi içinde, İspanyol-Portekizli çapulcuların **latifundia**'larında maden ocaklarında yarı-köle olmaya? Az direnip, çok ölü verişlerinden miydi teslimiyitleri? (1519'da 11 milyon olan Meksika nüfusu, 1600'de 150.000'i Avrupalı olmak üzere 2.5 milyona düşmüştü.)

Kuzeydeyse direniş daha uzun ve kanlı oldu. Sioux'lar, Crowlar, Cherokee'ler, Chocktow'lar, Hopi'ler, Navaho'lar, Cheyenne'ler, Apaçhi'ler, Winnebago'lar, Karaayaklar... Her biri iki yüzyıl boyunca kendi tarzında mücadele etti. Kim savaşarak, kimi yıllarca İsa'nın Kızılderili olarak topraklarına dönüp beyazları kuma gömmesi için 'ruhların dansı'nı yaparak, kimi rezervasyonlara kapatılmayı reddedip dağa çıkararak, kimi bilgece susarak, kimi pazarlıklara girişerek, kimi açlık, soğuk ve salgın hastalıklardan kırılıp uzlaşmaya yanaşmayarak...

Oysa 1600'den itibaren kıtanın kuzeyine akmaya başlayan İngilizlerin, Fransızların, Hollandalıların toprağa gereksinimi vardı. Oysa altın bulunmuştu Kaliforiya'da. Ve Batı'ya ilerleyiş, gözüdönmüş bir çılgınlık halini almıştı. Kendi dayattıkları her anlaşmayı kendileri çiğneyerek, Doğu'dan Batı'ya bir uzun yürüyüş başlattılar beyazlar. Her seferinde ülkenin esas sahiplerini biraz daha dağlara, biraz

daha kıraçlara, biraz daha bufalosuzluğa, biraz daha yoksunluğa iterek. Her seferinde yaşam damarlarını biraz daha tıkayarak...

Toprak, onlar için bir Kutsal Ana'ydı oysa. Hava kadar, su kadar satılamaz, alınamaz bir yaşam kaynağı... ('Nasıl Satabilirsin ki Havayı?' diye sorüyor, adı kalmamış bir reis, beyazların giriştiği o sonsuz pazarlıklardan birinde.)

Bu öykü, beyazların yağmacı havuç-sopa siyasetiyle günümüze dek sürdü, geldi.

Onlar, kendi deyişleriyle Gerçek İnsanlar, Amerika kıtasının gerçek sahipleri, artık kendi topraklarının sürgünleri. 800.000 kadar mı kaldı geriye? Ateşli silahlardan, salgınlardan, ateş suyundan, tarihin en yüzkızartıcı asimilasyon uygulamalarından, rezervasyonlarından, İç Savaş'tan, Beyazların o iflah etmez uygarlaştırma (tektipleştirme / standartlaştırma... Batı uygarlığının farklılığa, çok kültürlülüğe gözü kördür... dün olduğu gibi bugün de...) heveslerinden arta kalan.

Milliyet Sanat
1 Mayıs 1992

** Niçin Feminizm Değil'de Süreç Yay. 1983*

*** Bu konuyu Gelenek Dergisi'nde yayımlanan bir görüşmede açımlamaya çalıştım. (Sayı; 19 Mart 1990)*

YENİ UMUTLAR, YENİ KUŞKULAR

Kadın hareketi dendiğinde kanımca hatalı bir imge canlanıyor çoğu zihinlerde. Kadın Hareketi imzalar toplayan, toplu davalar açan protesto gösterileri düzenleyen, kampanyalar yürüten, dergiler çıkartan bir kesim kadının "hareketliliği" olarak algılanıyor. Bu "hareketlilik" şu ya da bu nedenle yavaşladığı ya da sönümlendiğinde ise, "Kadın Hareketi'nin etkinliğini yitirdiğinden, hızının kesildiğinden, ya da yok olduğundan" dem vuruluyor.

Konunun özünü gözardı ederek görünüşlere, hatta belirişlere takılıp kalan aktivizmin yanılsaması. Ya da belki 80'lerin gerisine doğru uzanan, bastığı yeri inleten gürül gürül toplumsal muhalefet hareket'ler)inin özlemi (belki de alışkanlığıyla) en küçük kıpırdanışlara umutla bel bağlama.

Her ne hal ise.

Eğer kadın hareketinden kadın (-lar) ın ataerkilliği inkara uğratma mücadelesini anlıyorsak (ki ben böyle anlaşılması gerektiği kanısındayım), belki çoğumuzun alışkın olduğu anlamda değil, ama, bir kadın hareketi yürüyor alttan alta Türkiye'de.

Giderek daha çok sayıda kadının eğitimin üst basamaklarına yönelmesi (ve bunun için aileleriyle çatışmayı, sınırlı olanakları zorlamayı göze alması); genç kadınların çalışma yaşamına katılmada gösterdikleri kararlılık; kadınların, özellikle genç kentli kadınların aile-içi egemenlik ilişkilerini giderek artan ölçüde sorgular oluşu; evlenme yaşının yük-

selmesi, doğurganlık oranlarındaki düşme eğilimi; boşanma davalarının yarıdan fazlasının evliliğin ilk dört yılı içerisinde kadınlar tarafından açılıyor olması; yüksek öğrenim kuruluşlarının birbiri ardısıra kadın araştırmalarına ilişkin disiplinleri programlarına almak durumunda kalması ve bunlara yönelen ilgi ve talebin canlılığı; kadın sorunlarının medyanın en ilgi toplayan temalarından biri olmayı sürdürmesi, cinsiyet kimliğinin altını çizerek toplumsal muhalefet odaklarına katılmaya kararlı kadınların sayı ve oranlarındaki artış... Türkiye'de kadın hareketinin uç vermekte olduğunu ortaya koyuyor kanımca.

Evet, Türkiye'de özellikle kentli genç kadın nüfusunun azımsanmayacak bir bölümü, bir bilinç dönüşümü yaşıyor. El yordamıyla da olsa, toplumsal kimliğini, cinsiyetini gizlemeden/bastırmadan kurmanın yollarını araştırıyor.

Tablonun şimdiye dek betimlenen bir bölümü bir hayli iyimser. Ama... aması var.

Sanırım bu dinamiğin önündeki en büyük tehlikelerden biri, uç vermekte olan yeni kadın kimliğini "ucuz üretici/özgür tüketici"ye dönüştürme hesaplarına yatmış olan kapitalist pazar ilişkileri. Batı'daki "kızkardeşlerimizin" tüm enerji, savaşkanlık, kararlılık ve birikimlerine karşın, karşısında teslim bayrağını çekmek zorunda kaldıkları "son" kale, yani.

Şu halde "kadının bağımsızlığı" konusunu ciddiye alan tüm kadınların üzerinde titizlikle ve ciddiyetle durması gereken bir dizi sorunla karşı karşıyayız, bulunduğumuz evrede.

Türkiyeli kadınların gerilerinde, İslamiyet'ten Kemalizm'e uzanan Batı'dakinden farklı (yaşanmışlık anlamında) bir deneyim birikimi var. Önümüzdeyse, reel sosyalizmin

çöküşü ve buna bağlı olarak "entegrasyona yönelen Yeni Dünya Düzeni."

Kadınların bağımsız kimliklerini kurma sürecinde önlerindeki asli engeli oluşturan ataerkilliğin, gelenekselden moderne (ve kimbilir, belki de postmodern'e) uzanan tüm iktidar biçimlerinin soyutlanamaz, kopartılamaz, yalıtılamaz ve (en kötüsü) kendini uyarlayabilir temel unsuru olduğu bilinciyle, ataerkilliğin tüm bu iktidar biçimlenişleriyle ilişkilerinin sorgulanması, sergilenmesi ve mücadele biçimlerinin geliştirilmesini gerektirdiğini düşünüyorum önümüzdeki dönemin.

Kadın hareketi, ancak bu hesaplaşmanın üstesinden gelebilirse, kendi iç mantığının nihai ürününü, 'bağımsız kimliğiyle toplumsal üretime ve karar alma mekanizmalarına katılan kadını' armağan edilebilecektir tarihe..

Toplumsal Dayanışma
1 Şubat 1993

BİR TARTIŞMA ZEMİNİ ÖNERİSİ

Sahte sorular üretip bunlar çerçevesinde kutuplaşmaya meraklı insanlarız. Bunların kadın alanındaki örneklerinden biri: "kadın sorunu sınıfsaldır/değildir" sorunu. Kendini sosyalist kabuleden kadınlarla (çeşitli varyantları içinde) "Feministim" diyenler arasında yıllardır karşılıklı "burjuva saptırmacılığı", "indirgemecilik" suçlamalarıyla süregiden bir tartışmadır bu.

Bu tartışmanın başlatıcılarından biri olmakla*, en azından bu tartışmanın hangi zemine oturması gerektiği konusundaki kendi görüşlerimi, bu 8 Mart vesilesiyle bir kez daha** açımlama gereğini duyuyorum.

"Kadın sorunu sınıfsaldır; (dolayısıyla) sosyalizmle çözüme kavuşturulur" saptaması, en genel hatlarıyla (bence) geçerli olmakla birlikte, bu haliyle bırakıldığında son derece vülger bir yaklaşımın ifadesi olarak kalıyor. Hele ki, sınıfsallığı salt bir burjuva-proleter çatışmasına indirgediğimiz anda.

Her egemen sınıf, seleflerinden devraldığı ve/fakat kendi koşul, çıkar ve yönelişlerine göre yeniden biçimlendirdiği iktidar formasyonlarıyla çıkar ezilenlerin karşısına. Bu iktidar formasyonları arasında ataerki belirleyici bir anlam yüklenmektedir.

Kadınlar savaşı tarihin şafağında yitirdiler. Varsayımsal bir anaerki tartışmasına hiç girmiyorum; ama toplumsal formasyonlarda iktidar olgusu, daha biçimleniş sürecinde **eril** idi. Tarımcı köy toplulukları göçebe çoban kavimlerin

baskısı altında egemen-ezilen sınıflara bölünür ve iktidar yapılarını biçimlendirirken ataerkini de kurumsallaştırmaktaydılar. Dolayısıyla, tarihteki ilk iktidar (ki İ.Ö. dördüncü bin yıllarında Ön Asya site devletlerinde kurumsallaştığı varsayılmaktadır), ortaya çıktığı andan itibaren ataerkildi. Bu, kısmen insanlık tarihin şafağında cinsler arasında bitki toplayıcılığı (sonradan tarım) ile avcılık (sonradan çobanlık) alanlarında biçimlenen işbölümü, çapa tarımı kadınların başat olduğu bir faaliyetken, Çobanlığın esas olarak erkeklerin alanı olmasıyla açıklanabilir. Özel mülkiyetin ilk geliştiği formasyon olan çoban topluluklar, tarihin belli bir evresinde, en azından Ön Asya yöresinde tarımsal köy topluluklarının yapılarını çözerek onları sınıflı-devletli toplumlara dönüştürmüşler; bir başka deyişle, onları uygarlığa sıçratmışlardır. Böylelikle uygarlık sürecine hakim olan iktidar değerleri, henüz oluşum sürecinde eril olarak ortaya çıkmıştır.

İşte iktidarın bu ataerkil yönü, tarihte bir egemen sınıftan diğerine aktarılırken, erkeğe özgü değerlerin başatlığı da toplumlar tarafından içselleştirilmiştir.

Dolayısıyla, kadının ezilmişliği "sınıfsal"dır denilirken, ben sınıfsallığın bu tarihsel boyutunu anladığımı vurgulamaya gerek duyuyorum. Yoksa, kadının ezilmişliği, işçi-emekçi kadınların ezilmişliği ya da sorunlarına indirgenemez kanısındayım. Tüm kadınlar tarihin tüm sınıflı toplumlarında egemen olan ve her sınıflı toplumun yönelişleri doğrultusunda uyarlanabilen ataerkillikle çelişki içindedir. Kadının bir cins olarak ezilmesi, ancak bu bağlamda "sınıfsallıkla" bağlantılandırılabilir, diyorum. Ne, kimi feministlerin öne sürdüğünce "tarih dışıdır"; ne de kimi sosyalistlerin idda ettiği gibi "işçi-emekçi temeline" (ya da

öncülüğüne) indirgenebilir.

"Kadının kurtuluşu sosyalizmdedir" varsayımı ise, sanırım bir başka yazının konusu olmaya değer...

Toplumsal Dayanışma
Sayı: 4 15 Mart 1993

TCK ve 'KUTSAL AİLE'

Türk Ceza Yasası'nın sekizinci babı, ırza geçme, küçükleri baştan çıkarma, kız-kadın ve erkek kaçırma, fuhuşa tahrik, zina ve nesep suçları gibi cinsellikle ilintili suç ve olguları 'Kamu Adabı ve Aile Düzeni Aleyhine Cürümler' genel başlığı altında toplamaktadır. Salt bu başlık dahi, yasanın gerisindeki zihniyetin çarpıklığını sergilemeye yeterlidir, kanımca.

Nedir bu çarpıklık? Yasa maddeleri ilk bakışta 15 yaşından küçükler, 15 yaşını geçmekle birlikte reşit olmayanlar, bakireler ve evli kadınlar olarak ayırdığı olası cinsel suç kurbanlarını korumak için getirilmişe benziyorlar. Gerçekten de, örneğin cebir yoluyla gerçekleştirilen tecavüz olaylarında hükmedilen cezalar, kişiye karşı müessir fiil sayılan yaralama olaylarında hükmedilenlerden daha ağır. Ya da şehvet amaçlı kaçırma ve alıkoymalarda, şehvet amacı gütmeyenlerden daha ağır cezalara hükmediliyor.

Amma... aması var.

Garip gelebilir ama, bir kadını ya da onbeş yaşından küçük bir kızı, tecavüz amacı gütmeksizin, salt zarar vermek amacıyla yaralayan ve bunu da silah kullanarak gerçekleştirilen bir erkeğe kesilen ceza, hiçbir şekilde tecil edilemiyor. Şehevî amaçlar gütmeksizin bir kadını ya da bir kız çocuğunu kaçıran, zorla alıkoyan erkekler için de aynı durum sözkonusu. Bunlar yakalandıkları takdirde cezaları neyse çekiyorlar. Oysa aynı fiiller cinsel şiddeti, yani

tecavüzü içerdiğinde ya da amaçladığında, failin kurtulma olasılığı büyük. Nasıl mı? Kurbanıyla evlenerek. Bu durumda cezası tecil ediliyor, yani erteleniyor.

Dolayısıyla şöyle tuhaf bir durum çıkıyor ortaya: Fiziksel şiddet kişiye yönelik sayılırken, cinsel şiddet somut kişilere (tabii çoğu durumlarda kadın ve çocuklara) değil, soyut kavram ve kurumlara (namus, kamu adabı, aile) yönelik sayılıyor ve fiilen somut kurbanı uğradığı cinsel saldırıdan ne ölçüde fiziksel ve/veya psikolojik zarar görmüş olursa olsun, soyut kuruma (burada aile) verilen zarar giderildiği, yani tecavüz edenle tecavüze uğrayan, kaçıranla kaçırılan evlendirildiğinde, cezayı gerektiren durum da ortadan kalkmış sayılıyor.

Yasa maddelerinin içinden çıkılması güç, karmaşık dilinden kurtulup da, gerçek hayatta olan bitene dönecek olursak...

Diyelim ki beş erkek, onüç yaşındaki bir kız çocuğunu zorla kaçırdılar, bir ay boyunca alıkoyup her biri şiddet kullanarak ve birçok kez kıza tecavüz ettiler. Sonunda da yakalandılar. Tecavüzcülerden herbiri, yasa hükmü gereğince, cebir ve şiddet yoluyla kaçırma nedeniyle 5 ilâ 10, ırza geçme suçundan da en az 10 yıl olmak üzere hapisle cezalandırılacaklardır. (TCK, md 414 ve 430)

Ancak, yine yasa hükmü uyarınca, bu erkeklerden biri çıkıp da, "Hakim Bey, ben bu kızla evlenmeye talibim,' dediği anda, tabii kızın ve ailesinin rıza göstermesi koşuluyla (böylesi durumlarda, 'aleme rezil olmaktansa' bu her zaman yağlanabilecek bir seçenektir) üstelik yalnız koca adayının değil bütün tecavüzcülerin cezaları tecil edilmektedir. Çünkü namus kurtulmuş, kutsal aileye halel gelmesi önlenmiştir.

Bir cinsel sapığı, bu kez Medeni Kanun'a göre 'Aile Reisi' kabul etmek durumunda kalan onüç yaşındaki küçük kadının zedelenen ruhsal ve fiziksel bütünlüğü, sönen geleceği, yitip giden umutları kimin umurunda?

Aynı anlayış çarpıklığını TCK'nun 462. maddesinde görmek de mümkün. İnsan öldürmek (bu TCK'nın dilinde 'Adam Öldürmek' diye geçiyor) yasaya göre ağır ceza gerektiren bur suç. Kazaen, kasden ya da taammüden işlenmesine, öldürme biçimine, öldürme amacına göre idama dek varan ağır hükümlerle cezalandırılıyorlar. Ancak Eğer cinayet karı ya da kocanın, ya da kızkardeşin (veya anne, evlat vd.) zinası ya da evlilik dışı cinsel ilişkisi nedeniyle işlenmişse, hapis cezası ağır cezadan çıkartılarak sekizde bir süreye indiriliyor. Yani Devlet, kızkardeşini evli olmadığı bir erkekle yakalayan bir ağabeyin onu ve/veya sevgilisini öldürmesini 'anlayışla' karşılıyor. Ya da babanın veya kocanın... Aile düzenine, erkeğin namusuna karşı suç işleyen bu mücrimi cezalandırmalarına sessiz onay veriyor.!

Ya da kürtaj konusu. Devlet, on haftalığı geçmiş bir ceninin öldürülmesini suç sayıyor ve bu fiili işleyenlerle rıza gösteren kadını çeşitli hapis cezalarıyla cezalandırıyor. Yani Devlet, bir bakıma, daha doğmamış yurttaşının yaşama hakkına sahip çıkıyor. Ama eğer koca, ya da baba veya ağabey, akrabasının namusunu temizlemek uğruna kürtaj yaptırırsa, doğmamış yurttaşın hukuku yine namus ve aile kurumuna feda edilip, biçilecek cezada üçte bir oranında indirim uygulanıyor. (TCK, md. 472)

Ama sanırım TCK'nun aile kurumunu kollamak adına gösterdiği 'hassasiyetler'den en tüyler ürperticisi, evlilik dışı doğmuş bebeklere uygulanan yasa maddesi. Tammüden

(önceden düşünülerek, planlanarak) işlenen cinayetlerin cezası idama dek varırken, karısının, anasının, kız kardeşinin yeni doğmuş bebeğini haysiyet ve namus adına öldüren bir erkek, yalnızca 5-10 yıl arası bir hapisle cezalandırılıyor. (daha doğrusu ödüllendiriliyor)! (TCK md. 453)

Bu örnekler dahi yeterince göstermektedir ki, soyut aile kurumunun çıkar ve namusu, Devlet'in nezdinde bireyin hakları üzerinde öncelik taşımaktadır. TCK'nun bu babında sayılan fiillerin kurbanlarının büyük ölçüde kadınlar ve çocuklar olduğu gözönünde bulundurursa, bunlar, devletin dilinde, ancak Ailenin Namus ve Onuru'na tabi olarak vardırlar. Korunmaları da, cezalandırılmaları da bu çerçeve içindedir. Bu nedenle fiziksel varlıklarının, psikolojik bütünlüklerinin, hatta hayatlarının zarara uğramasına, yokedilmesine, aile kurumunu kollamak adına göz yumulabilmektedir.

Medeni Kanun değişikliklerinin gündemde olduğu bir dönemde, yasa maddelerini değişikliğe uğratmanın yeterli olamayacağı, esas gerekenin, onları biçimlendiren 'zihniyet'in dönüştürülmesi olduğunu, sanırım TCK'nun 'ruhu' yeterince açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Toplumsal Dayanışma
Sayı: 5, Nisan 1993

KADININ KURTULUŞU VE SOSYALİZM ÜZERİNE

15 Mart tarihli *Toplumsal Dayanışma*'da kadın (-ların) toplumsal kurtuluş ile sınıfsallık arasındaki ilişkiyi ele alırken, kimi sosyalist çevrelerde egemen olan 'kadın sorunu sınıfsaldır' kestirmecesinin, ancak sınıfsallık kavramı ataerkillik dolayımı ile birlikte düşünüldüğünde, ataerkil-iktidar bağlantısı açımlanabildiğinde bir kestirmece olmaktan kurtulup geçerli bir anlam yüklenebileceğini öne sürmüştüm. Aynı yazıda, 'kadının kurtuluşu sosyalizmdedir' varsayımının yeniden irdelenmesi gerektiği de vurgulanıyordu.

Kadınları salt kapitalist sistemle değil, tarihteki tüm iktidar biçimlerinin içinde massolmuş ve bunları şekillendiren ataerkillikle karşı karşıya konumlandırılan bir anlayış, kadının kurtuluşu ve sosyalizm arasındaki ilintinin kuruluşunda da daha duyarlı davranmayı gerektirir, kanısındayım.

Sosyalist dünya görüşüyle teorik ve pratik anlamda ilişkiyi kesmemiş kişi ve kadroların, 'Nasıl bir Sosyalizm' tartışmasını sürdürürken, sosyalizme ataerkillik karşıtı bir içerik kazandırmanın, eski deyimle bunları birbirine 'mündemiç' kılmanın yollarını da içtenlikle araştırmaları gerekir.

Ataerkillik, varsaydığım gibi 'iktidar' ile özdeşleşmiş bir oluşum ise eğer, kadınları proletaryaya destek/yedek güç olarak değil, bir toplumsal kurtuluş sürecinin asli bileşenleriden/dinamiklerinden biri olarak değerlendiren bir sosyalizm anlayışının önerebileceği çözümün anahtarı

'katılım' kavramında yatacaktır. Toplumsal yaşamın her alanına etkin katılım. Ve kadınların bu "katılımını' sağlamak üzere önlerindeki dinsel-cinsel,hukuksal-iktisadi-siyasal-tarihsel-özel-kamusal... Bütün engellerin kaldırılması konusunda, medyadan kent planlamacılığına çok yaygın bir alanlar dizisini kapsayan zorlu ve ısrarlı bir mücadele.

Böylesi bir sosyalizm anlayışının, kadın hareketinin örgütsel-siyasal bağımsızlığını kabul ve teslim edeceği açıktır.

Öte yandan, kadınların hayatın her alanına etkin ve tam katılımını hedefleyen bir toplumsal projenin kapitalizm açısından hiç de 'rantabl' sayılmadığı ortadadır. Böylesi bir katılıma olanak sağlayacak toplumsal mekanizmaların maliyeti, tam katılımın ekonomik getirsini kat be kat aşmaktadır ilk elde. Bu nedenle kadın işgücü, kadın istihdamının en yoğun olduğu ülkelerde dahi iş ile ev arasında optimal bir noktada tutulmasına gayret gösterilir (esnek iş saatleri, yarım günlük çalışma süresi, erken emeklilik, vd.). Aslolan, bir cins olarak kadınların işgücünden yararlanmakla birlikte (okul öncesi eğitim olanakları, ev gereçlerinin otomatizasyonu, vb. olanaklar kadına bu çalışma süresini sağlayabilmektedir; üstelik kapitalist pazarı genişletmektedir...), iktisadi-siyasal-toplumsal karar alma süreçlerine katılımın asgaride tutulmasıdır. Bu nedenledir ki, kadın işgücünün en yoğun istihdam edildiği ülkelerde dahi, siyasal ve/veya iktisadi yönetimin üst kademelerine çıkıldıkça kadınların sayı ve oranları düşmektedir.

Diğer seçenek, tarihsel-olarak-oluşmuş bütün bir toplumsal kimliğin dönüştürülmesini gerektirecektir ki, bu da kapitalizmin pragmatik ve anti-sosyal doğasına tümden aykırı, koşullarını ancak genel anlamında sosyalizmin yaratabileceği bir tarzdır.

Şu halde, kanımca kadının kurtuluşu gerçekten de

sosyalizmle bağlantılıdır. Ancak, sosyalizmin dar anlamıyla işçi-emekçi sınıfların kurtuluşu olarak değil, tüm üreticiemekçi sahibi insanların kendi katılımları aracılığıyla her türlü sömürü, baskı ve yabancılaşmalardan kurtuluşunu hedefleyen ve bu yolla somut tasarımlar üreten bir düzen anlayışı olarak kavranması koşuluyla.

Toplumsal Dayanışma
Sayı: 28 Nisan 1993

BATI'DA ÖZGÜRLÜK - SONRASI KADIN LİTERTÜRÜNE BİR BAKIŞ

Kadınların Özgürlüğü Hareketi ABD ve B. Avrupa'da başlardaki coşkusunu, itimini büyük ölçüde yitirdi. Meydanları dolduran öfkeli kadın grupları, her gün onlarcası ayın hayatına giren, rengarenk, çarpıcı feminist dergiler, adeta sihirli bir değneğin dokunuşuyla, ortadan yok oluverdiler. Kadın gruplarında ayakta kalabilenler çevreci hareketlerin içide massoldular; dergilerden yayınlarını sürdürebilenler, bizdeki *Kadınca örneği,* özgür, çalışan ve konumundan hoşnut kadınlara hayat, aşk, işyerindeki cinsiyetçi politikaya karşı mücadele cinsel doyum, tasarrufların yönlendirilmesi, gündüz ve gece makyajları, AİDS... konusunda pratik bilgiler sunan sıradan kadın dergilerine dönüştüler. Ne *"Erkek"* düzenini yerlebir etmeye yeminli amazonlar kaldı geriye, ne de kadınları *"erkeklere boş verip kadınları tanımaya, sevmeye"* çağıran siyasal lesbiyenler.

Feminist hareketin emektarları ise günümüzde köşelerinde alabildiğine bağımsızlaştırdıkları hayatlarını sürdürürken, bir zamanlar bir sözleriyle kabarıp taşan kadın kitlelerinin nereye kaybolduğunu düşünüyor olmalılar. Bir kısmı ise, içten içe bir hesaplaşmaya yöneliyor.

Germaine Greer, bunlardan biri. *The Female Eunuch*'u (Dişi Haremağası) uzun süre feminist literatürün el kitabı olan bu Avustralya asıllı feminist 1984'de İngiltere'de yayınladığı *Sex and Destiny* (Cinsiyet ve Kader ile, bir zamanların dava arkadaşlarının bir hayli uzağına düşüyor. *Sex and Destiny* kısır, çocuksuz Batı uy-

garlığının kendi çarpık değerlerini kripto-malthus'cu (tanım Greer'in) gerekçelerle Üçüncü Dünya'ya dayatarak bu nüfusu denetlenmesi girişimlerinin köklü bir eleştirisi.

Batı'ya özgü değerleri evrensel standartlar olarak kabul eden Avrupa merkezci yaklaşımın kırılması bakımından önem taşıyan bu çalışma, bir cinsel özgürlükçünün, bu yeni seküler dinin (özgür cinsellik) doğmalarını bir sorgulayışını da sergiliyor.

"Tarihsel olarak" diyor Greer, *Sex and Destiny'de, "insan toplumları hep çocuktan yana olmuştu; çağdaş toplum çocuklara derin bir nefret duyması bakımından türünün ilk örneği olmuştur. Biz Batılılar nüfus patlamasından ya da çocuklara bakamamaktan çekindiğimiz için doğurmazlık etmiyoruz. Hayır, çocukları sevmediğimiz için doğurmuyoruz..."*(S.2)

Ve devam ediyor:

"Çocuğun ailedeki asalak rolü konusundaki ısrarımızın temelinde, çocukların yetişkinler toplumundan uzaklaştırılması gerektiği konusundaki inancımız yatar. Bebekler kendi başlarına bir oda sahibi olana dek doğmamalıdır, doğduklarında ise anti-sosyal bir-zaman çizelgesine tabi kılınırlar. Yetişkinler dünyasına giriş, sürece kesin olark sınırlandırılmıştır zaten çocuğun girdiği yetişkinin gerçek dünyası değil, bir çeşit duygudaşlık iletişiminin bomboş alanıdır. Bebeğin zeka ve kişiliğini keşfetmeye kendini adamış anneler bu tip genellemeleri adi bulmasalar bile, bebeğin yoksun bırakılmış pozisyonundan onlar da nasiplerini alırlar. Kimse bebeğin o gün yaptığı ya da söylediği harika şeyi dinlemek istemez, hele hele bir artide. Anne giderek çocuğu kadar sıkıcılaşmakta olduğunu kavramakta gecikmez. Yetişkinlerin toplantısına bir bebekle gelmek tahayyül edilmez bir patavatsızlıktır, tedirginlik ve rahatsızlık gösterileri, gecikmeyecektir... Bir bebek bir an için ortaya

çıkartılabilir; ancak sonra hemen yatağına taşınmalıdır yoksa uyku zamanının geldiğine dair imalar hemen başlayacaktır. Bebek agulayıp kolyelere, küpelere uzandıkça, "zavallı küçük şey" olduğu hatırlatılır ona, ve ebeveynlerine..."(s. 2- 3)

Greer, Batı uygarlığının çocuktan uzaklığını sergilemeye devam ediyor: Her on yılda bir değişen doğum-öncesi ve doğumu izleyen ilk günlerin bakımı modaları, ana adayını doğum sürecinden tümüyle yabancılaştırarak bakımı gerekli bir *"hasta"* yerine koyan çağdaş jinekoloji ve pediatri, anneleri daha zeki, daha sağlıklı, daha pırıltılı bebekler edinmek için bitmez tükenmez bir yarışa sokan ve fikirlerini sık sık değiştiren pedagoji uzmanları, geniş ailelerini dağılması sonucu kimsesizliğe ve bilgisizliğe itilen modern çift, çalışan kadın olarak toplumsal rolüyle analığı bağdaştırmada yapayalnız bırakılan ve giderek zorlanan çağdaş kadın...

Bunları geleneksel toplumlarda doğumu ve çocuk bakımını çevreleyen toplumsal gelenekler ağıyla karşılaştırdığında, Batı'nın insanının yalnızlığına acımamazlık edemiyor Greer.

"Çocuğun toplumsallaştırılması akraba grubunun ortasında gerçekleşir. Geleneksel aileleri profesyonel yardıma ikna çok zordur. (Çocuğun -ç.) oyun grubuna da ihtiyacı yoktur; çünkü oyun grubu hemen yanıbaşındadır; doğal olarak ana okuluna da ihtiyaç yoktur. (...) Çocukların huysuzluğu analarını o kadar tedirgin etmez; çünkü tek başlarına tüm sorumluluğu üstlenmek durumunda değillerdir. Ceza ve mükafat, aile pratiği içinde çözümlenir, anneler şu ya da bu antisosyal davranış için Dr. Spock'a koşmak durumunda değildirler.(...) Geniş aile pek çok bakımdan sıkıcı ve baskıcı bir ortamdır ama annelik için iki yatak odalı sayfiye evinin olamayacağı ölçüde elverişli bir ortam sağlar. Çocuklar bakımsız ve Batılı çocuklara göre daha kötü beslenmiş olabilirler, ancak ait ol-

dukları grup ve içindeki konumları konusunda çok daha net bir fikre sahiptirler.." (s. 23) "... anneliğin bizim toplumumuzda hemen tümüyle anlamsız olması, başka toplumlarda kadının rolünün analıkla belirleniyor oluşunun onların baskı altında tutulmasının bir kanıtı olduğu anlamına gelmez. En azından başarılı bir matriarkın (kadınana) çocuklarının ve diğer kadınların sevgi ve beraberliğini, erkeklerle nafile bir rekabet uğruna yitirmiş Batılı feministlere acıyabileceğini göz önünde bulundurmamız gerekiyor."(s.25)

Greer'in kitabının en ilginç noktalarından biri, kuşkusuz 1960 sonrası Cinsel Devrim'e yönelttiği eleştiriler. Özgür cinselliği *"yeni seküler din"* olarak niteleyen Greer (s. 198), libidonun özgür bırakılışının hiç de Cinsel Devrimcilerin öngördüğü üzere otoritenin sarsılmasına yolaçmadığını, aksine, tüketim - ekonomisini körükleyerek tekelci devletin değirmenine su taşıdığını savunuyor. " (Reich'ın izleyicilerinin) *fikirleri yasa ve adetleri etkiledi ancak doğru olduklarından değil, tüketim toplumunda iktidar mekanizmasının devamını sağlamada etkili olabildikleri için. Cinsellik tüketim ekonomisinin işlerliğini sağlar, ancak bu işlevini yerine getirebilmesi için. İnsan cinselliğinin doğası özel bir koşullanmadan geçmek zorunda kaldı. Potansiyel olarak engelleyici olan üremeyle olan ilişkisi, ortadan kaldırılmalıydı..."* (s. 198)

Böylece üreme hedefinden kopartılan cinselliğin boy hedefi, orgazm haline getirilmiştir.Orgazm kültü, görülmemiş boyutta bir cinsel endüstrinin boy atmasına yolaçıyor; evlilik danışmanlar, cinsel terapi klinikleri, cinsel teknik kitapları, porno filmler, her türden cinsel uyarıcılar, sexshoplar.. *"Bürokratik devletin nüfuz edici kontrol mekanizması haline getirilişine koşut olarak cinsellik trafiği de çeşitlendi zenginleşti..."*(s.207)

Germaine Greer, kendisi gibi bir cinsel radikalin cinsel özgürlük ideolojisine böylesine sert eleştiriler yö-

neltmesinin şaşırtıcı olabileceğini teslim ettikten sonra, tüm kitabının temelinde yatan motifi bir kez dah vurguluyor.

"Dünyada hâlâ pek çok insan cinsel oynaşmadan çok, çocuklardan zevk alıyor. Dünyada kadınların pek çoğu hâlâ saatlerce bebeklerini vücutları üstünde taşımaktan hazediyor, pek çok erkek ağaçların altında, evlerinin duvarlarının dibinde iki laf ederken çocuklarının bacaklarının arasında dolanmasından hoşlanıyor." (s.217)

Evet, kitabın mesajı bu. Kısırlaşmış, çocuksuzlaşmış, üremeyi değerler sisteminin çerilerine itmiş olan Batı'nın çocuğun ve üremenin hâlâ birincil önem taşıdığı geleneksel toplumlardan elini çekmesini istiyor Greer. İktisadî sömürü ve siyasal bağımlılığın yoksul Üçüncü Dünya'da yarattığı sefalet ve açmazların farkında olmakla birlikte, hayli çaresiz,hayli romantik, hayil *idylique* bir coşkusallıkla.

***

Literatürümüzün ikinci örneği, Sylvie Ann Hewett'ın *A Lesser Life* (Daha Yetersiz Bir Haya)ı. *Amerika'da Kadınların Özgürlüğü Miti* alt başlığıyla yayınlanan *A Lesser Life*'ın yazarı, yüksek öğrenim ve daha sonraki yaşamını ABD'de geçiren ve burada Kadınların Özgürlüğü Hareketi'ni içinden izleme olanağını bulan bir İngiliz kadını. Zorlu bir mücadeleyle elde ettiği akademik kariyerini analıkla bağdaştırmada inanılmaz güçlüklerle karşılaşan ve bu zorlu uğraşı sırasında hiçbir toplumsal kurumdan destek görmemenin burukluğunu yaşayan Prof. Hewett, özgürlüğü mitosunun gerçeklikle bağlantısını, denebilir ki bu sayede görmeye başlamış. Kadınların Özgürlüğü Hareketi'nin kalesi olarak tüm Batı dünyasının (buna kuşkusuz Batı'nın kültürel etkisi altındaki az gelişmiş ülkeler

de dahildir) Kâbesi ABD'de Kadın Hakları mücadelesinin son 20 yıl içinde ne denli az kazanım elde ettiğini nesnel verilere dayanarak saptadığında uğradığı düşkırıklığını kendi de gizlemiyor. Deneyimlerini kendi ağzından dinleyelim:

"1960'ların sonlarında son sınıf öğrencisi olarak Harvard Üniversitesi'ne geldiğimde kendimi iki kez şanslı addediyordum. Göçmenler için her zaman fırsatlar ülkesi olagelmiş Amerika'ya gelmiş olmakla kalmıyordum, güneşte bir yer aramaya çıkmış o altından kadın kuşağının bir mensubu da olacaktım aynı zamanda... 1970'lerin başlarında kadın hareketi olgunlaşıyordu; kapılar ardına kadar açılıyor, Meslek edinmelerinin önündeki çitler birer birer yıkılıyordu. Her şeye sahip olabileceğimden emindim: meslek, başarı, evlilik, çocuklar. Birkaç yıl sonra gerçekten de bir yandan bir kariyer inşa ederken bir yandan da çocuk doğurup yetiştirme sorunlarıyla karşı karşıya kaldığımda pek çok kadının öğrendiğini öğrendim: Korkunç zor bir işti bu... Yeni güçlü, etkin, neşeli, çalışn, çocuklarını yetiştiren, her şeye sahip süper kadın imgesi bir yana, sandığımın ötesinde zor bir iş..."(s. 12)

Karşılaştığı güçlükler Prof. Hewett'ı kendi kuşağının kadınlarının durumunu araştırmaya itiyor: *"inceledikçe daha fazla şaşırdım ve düş kırıklığına uğradım Tüm yeni dişi doçentlere, tıp doktorlarına, astronotlara, TV programcılarına karşı çağdaş Amerikalı Kadın muazzam bir ekonomik zaafla karşın karşıyaydı, iktisadi güvenceleri analarından, ve diğer ileri ülkelerin kadınlarından çok daha azdı."(s. 12)*

1960'lara dek geçerli olan geleneksel iş bölümü uyarınca evlilik kadın için bir iktisadi güvence oluşturmaktaydı. Ancak Hewett'a göre bir yandan enflasyon, durgunluk ve işsizlik bir yandan da cinsel özgürlük ve KÖH, bu dengeyi bozarak boşanmaların oranını büyük öl-

çüde arttırmıştı. *"1940'larda her altı evliliğin biri boşanmayla sonuçlanırken 1980'de bu her iki evlilikten biri oranına fırladı. Demograflar yeni evliliklerin üçte ikisinin boşanmayla sona ereceğini tahmin ediyorlar."* (s. 51)

İvmesi giderek artan boşanmalardan geriye 1970'lerde *"yerinden edilmiş ev kadınları* adı verilen ve sayıları hızla yükselen beceriksiz, niteliksiz, ve yeni bir meslek edinmesi, kalifikasyon kazanması imkansızlaşmış boşanmış ev kadınları kategorisi kalıyordu. Çocukların bakımı ise genellikle bu kadınların omuzlarındaydı: *"ABD İşçi Kurumu, çağdaş Amerika'da 4 ilâ 15 milyon kadar yerinde edilmiş kadın bulunduğunu hesaplamaktadır. Tahminlerin net bir sayı veremeyişinin nedeni, yerinden edilmiş ev kadınlarının toplumun çatlakları arasından kayıp gidişidir. Toplumun onları yakalayacak güvenlik ağları yoktur.(...) Onlar için pek az şey yapılmaktadır. Ev kadınlığı ücretsiz bir iş olduğundan işsizlik sigortasından yararlanamamakta, yaşlar tutmadığından emeklilik sigortasından para alamamaktadırlar, çocukları 18 yaşın üzerindeyse, aile yardımına da hakları yoktur..."*(s. 54)

Ya nafaka?

Feministlerin yürekten desteklediği *"kusursuz boşanma"* yasasına göre ABD'nin pek çok eyaletinde nafaka, tarihe karışmışa benziyor. Hewjett o güne değin gerçekte zaten yalnızca orta ve üst sınıf kadınlarının yararlandığı bir malî destek olan nafakanın, her iki tarafın da kusur şartı olmaksızın boşanma talebinde bulunabilme hakkını tanıyan yeni yasayla birlikte hemen tümüyle ortadan kalktığını belirtiyor.(s. 56 - 57)

"Boşanmanın yalnız kalan annenin gelirini % 70 oranında düşürdüğü ve boşanma durumunda 10 çocuktan 9'unun anneye verildiği gözönünde bulundurulursa çocukların da bu durumun kurbanı olduğu anlaşılır.Çok az boşanmış erkek çocuklarının geçimine destek olmaktadır.

nüfus dairesinin 1982 tarihli bir araştırmasına göre velayeti alan annelerden % 42'si ilk elde boşandıktan sonra kocalarından hiç destek görmemekte, çocuklar için belli bir ödentiye hak kazanan 5 milyon annenin yalnızca üçte biri bu miktarı tümüyle alabilmektedir. (...) Gerçekte, boşanmış babaların % 60'ı çocuklarının geçimine hiçbir katkıda bulunmamaktadır..." (s. 62)

Evliliğin bir iktisadi güvence olmaktan çıkması, toplumda başka mekanizmalarla telafi ediliyor mu? Örneğin kadının erkeğin eline bakmadan, bağımsızca çalışabilmesi ve ekmeğini bileğinin hakkıyla kazanabilmesi ne ölçüde mümkün. ABD'de?

"Çalışan kadınların ancak % 7'si yönetici mevkilere ulaşabilmiş durumda ve ancak % 10'u yılda 20 000 $'ın üstünde bir kazanç sağlıyor. Amerikalı çalışan kadınların dörtte üçü hâlâ geleneksel "kadın işleri"ni yapıyorlar: Garsonluk, daktiloluk, kuaförlük, ofis temizleyiciliği... Çoğunun geliri son derece düşük. 1984'de her dört kadından biri tam gün çalışmakla yılda 10 000 $'dan az kazanmaktaydı." (s. 71)

Kitabın en ilginç tespitlerinden biri, şu mahut *"eşit işe eşit ücret"*in ABD'de onca mücadeleye, onca bağırış çağırışa karşın *"hâlâ"* sağlanmamış oluşu...

"25-34 yaşları arasındaki erkek avukatlar yılda ortalama 27 563 $ kazanırken bu miktar kadın avukatlar için 20 573'a düşüyor.Otobüs şöförü erkekse ortalama 15 611$'a çıkabilirken, kadınsa 9 903 $'da kalıyor. Tezgahtara gelince, erkekler yılda 13 000 $, kadınlar ise 7 479 $ kazanabiliyorlar. Cinsiyetçi terminolojiyi belki ortadan kaldırabildik, ancak ekonomik eşitsizlik için bir şey yapabilmiş değiliz..." (s. 72) Hewett kadınların geleneksel olarak erkeklere ait bilinen setörlerde ağırlık koyarken bu sektörlerdeki ücret oranlarının düştüğüne de işaret ediyor.(s. 75)

Ücret farklılığın kadınların çocuk nedeniyle yüklendikleri ek sorumluluklardan kaynaklanıyordu. Çocuklu kadın toplumda hiçbir kurumun desteğini bulamıyor ve eğitimi, niteliği ne olursa olsun (ki ABD'li kadınlar dünyada en iyi eğitim görmüş kadın grubuydu) işinde ikinci sınıf konumu kabullenmek durumunda kalıyordu. *"Bu ülkede çocuk doğurmanın özel bir seçim olmanın yanısıra, toplumsal bir zorunluluk olduğu çocuğun ulusun kollektif geleceğini oluşturduğu pek kavranmıyor. Amerika'da çocuklar özel tüketim malları gibi görülüyorlar. Eğer çalışan kadın çocuk sahibi olmayı seçiyorsa, bu onun sorunu gibi değerlendiriliyor."* (s. 28).

ABD'nin tekelci kapitalizmi, işsizliğin körüklediği rekabetçi emek pazarında kadın - erkek bireyleri birer otomat olarak görmektedir. Bunlardan biri şu ya da bu nedenle işlemez hale geldiğinde, ya da işlev bozuklukları göstermeye başladığında yerine getirilecek bir yenisi, elde her zaman hazırdır. Bu nedenle kadın ailedeki sorunları ne olursa olsun, çarkın işleyişini aksatmamakla yükümlüdür. Aksattığı takdide... Bu, kendi bileceği bir iştir...

Peki, Amerikan feminizmi kadınların bu sorularını gündeme getirdi mi? Kadınların hele çalışan kadınların sosyal hakları için mücadele etti mi?

"Bunun cevabı." diyor Hewett, *"Amerikan feministlerinin biçimsel eşitliği vurgulamış ve kadınların iş dünyasına erkeklerle aynı koşullarda girmesini savunmuş olmasıdır. Çağdaş özgür kadınlar, rekabetçi erkek modelini, grifianel gömleği ve küçük kravatına dek taklitten yanaydılar. Pek çok Amerikalı feminist çalışan annelerin fırsat eşitliğine ulaşabilmek için kimi özel tavizlere gereksinim duyduklarını kabule yanaşmıyordu..."* (s. 138) Ve yine: *"(Kadınların Özgürlüğü Hareketi sayesinde -ç.) kadınların kişisel ve cinsel özgürlüklerinde önemli bir ilerleme kaydedilmiş, seçkin kadınların kariyer şansları sü-*

rekli artmış, kadın avukat, doktor ve yönetici sayısında tartışmasız bir artış gerçekleşmiştir Gelgelelim, kadınların bu yeni özgürlük çağıda hırslı yükselişleri ve çocuk sahibi olmama özgürlüğüne kavuşmuş olmaları ücret uçurumunun daraltılamadığı ve analık ile mesleki kaygıların giderek daha da bağdaştırılamaz hale geldiği gerçeğini gizleyememektedir. Kısası, feminist ajitasyonun çok azı kadınların gündelik hayatlarında karşılaştıkları somut gerçeklikleri çözümlemelerine yardımcı olacak siyasetlerin oluşturulmasında yararlı olmuştur; ki bu gerçekliklerin büyük çoğunluğu, analıkla işi bağdaştırma sorununda düğümlenmektedir." (s. 141)

Denebilir ki, 70'li yıllarda ABD'li feministlerin mücadelesi kürtaj, lesbien hakları ve ERA (Eşit Haklar Düzenlemesi) çevresinde odaklanıyordu. *"Hiç kimsenin ABD ya da eyaletlerin herhangi birinde yasa önünde hak eşitliğinden cinsiyet farklılığı nedeniyle yoksun bırakılamayacağını"* öngören ERA, gerçi yeni bir tasarı değildi. ABD Kongresi önüne ilk getirilişi 1923'de olmuştu; bunda sonra 5-10 yıllık aralıklarla yeniden gündeme getirilmeye çalışılmışsa da anlamlı bir başarı kazandığı söylenemezdi. Ancak bu kez durum farklıydı. 1970'ler ABD'sinde sağlı sollu kamuoyu *Tâm bir Kadın-Erkek Eşitliği fikrini içine sindirebilmişti.Cumhuriyetçiler de bu konuda Deokratlarla fikir birliği içindeydiler... Dolayısıyla ERA dosyası 1970'de pineklemekte olduğu komisyonun tozlu raflarından çıkartılıp kongre önüne getirildiğinde, ulusal düzeyde yasalaşabilmesi için gerekli olan eyaletlerin üçte ikisinin meclislerinde kabul edilmesi işeminin artık basit bir formaliteden ibaret olduğu kanısındaydı herkes... Herkes mi?*

Evet, Kongre gündemine geldiği andan itibaren geçen bir yıl içinde otuz eyalet ERA'yı hemen tartışmasız bir şe-

kilde onaylamıştı. Anayasal bir düzenleme haline gelebilmesi için 8 eyaletin daha onayı gerekiyordu.

Phylis Schaffly ve anti - ERA hareketi işte bu noktada ortaya çıktı. Bir sağ kanat siyasal eylemcisi olan Schlaffly düzenlemeyi aile yaşamı ve erkekle kadın arasındaki geleneksel işbölümü için son derece sakıncalı görüyordu. Ve ERA'yı geldiği konumdan gerileterek ABD Kongresi'nin gündeminden çıkartacak sihirli formülü bulmuştu. ERA Amerikalı kadın ile erkek arasında *tam, formel* eşitliği öngörüyordu. Bu, şimdiye değin yasaların kadınlara tanımış olduğu tüm ayrıcalıkları kaldırmak anlamına gelmekteydi. Schlaffly bulduğu bu sağlam dayanak üzerine mahulafeti örgütlemeye koyuldu.

"Böylelikle Schfiafly ERA'nın aileyi zayıflatarak kadını daha korumasız bir hale getireceği görüşünü işlemeye başladı. Hiçbir yan geliri olmayan orta yaş ev kadınları grubu riski en yüksek grubu oluşturuyordu Bu kadınlar kadının çocuk yetiştirip ev işleriyle uğraşması ve erkeğin de evin gelirini sağlaması gerektiği düşüncesinin kaziye kabul edildiği 50'li yıllarda evlenmişlerdi. Schlaffly özelikle bu grubun desteğini sağladı.

ERA'nın Sclaffly için önemli bir yönü de, kabul edildiğinde kadınları askerlik hizmetinden bağışık sayan efederal yasanın geçersiz sayılmasıydı. Pek çok uzman da onunla aynı görüşü savunuyordu. (... Schlaffly ERA'nın başka yönlerini de vurguladı. Federal yardım alan kadın kolejlerinin (ki çoğu alıyordu) artık yalnızca kadınlara açık olamayacağını, bunun cins ayrımcılığı' anlamına geleceğini vurguladı. İşçi kesimi için koruyucu iş yasalarının örneğin kadını zorunlu fazla mesaiden bağışık tutan, kadına ek dinlenme süreleri ve daha iyi dinlenme odaları sağlayan yasaların bu düzenlemeyle birlikte geçersiz sayılacağını vurguladı. Bu, ERA yandaşlarının da tanık olacağı üzere, işçi sınıfı kadınları arasında büyük huzursuzluklara yol açtı." (s. 201)

Schlaffly'nin bu muhalefeti ERA'yı vardığı noktada dondurmayı başarmıştı. Ne ABD tarihine *"kadınlara eşit haklar tanıyan başkan"* olarak geçmek isteyen Jimmy Carter ve iktidar partisinin çabaları, ne Jane Fonda gibi popüler simaların desteği, ne de *Ms.* 'den *Vogue*'a kadına yönelik yayın organlarının ERA yandaşı kampanyaları, gerekli 8 eyaletin onayını almada başarılı olamıyordu.

Böylelikle 1979 yılında ERA yedi yıllık sürede gerekli üçte iki çoğunluğu sağlayamadığı için anayasa hükmü haline gelemeyen ilk kanun tasarısı olarak tarihe karıştı. Kongre'nin bu süreyi üç yıl daha uzatması ise, daha önce Düzenlemeyi kabul etmiş beş eyaletin onaylarını geri çekmesinden başka bri işe yaramayacaktı. (s. 206)

"Schlaffly gerçekten de sağ kanadın enerjisini harekete geçirdi," diyor Hewett, anti ERA kampanyayı değerlendirirken. *"Devletin hakları ve mücadele eden kadınların milli savunmayı zayıflattığı propagandaları tutuculara hitap eden konulardı. Schlaffly 'sapıklıkların' (yani eşcinsellerin) evlat edinme hakkı kazanmasıyla ilgili konuşmalarında yüzer-gezer sağ kanat paranoyasını da kendi hanesine kaydetmesini bildi. Ancak pek çok sıradan Amerikalı'nın -koruyucu haklarını yitirmekten ürken apolitik işçiler, aile hayatından hoşnut ve ERA'nın onu daha çok baltalayacağından korkan milyonlarca anne (ve baba) hislerine tercüman olmasaydı, başarıya ulaşamazdı."* (s. 208)

Schlaffly'ni başarısında feministlerin payının da büyük olduğuna işaet ediyor Hewett: *"ERA'nın erkek şöven domuzlarca değil, değerleri seçkinci ve sıradan insanların yaşamından uzak görünen feminist hareketten uzak düşmüş kadınlarca yenilgiye uğratılması,dikkat çekicidir. İşin en kötü yanı, pek çok kadının feministleri - aile hayatı üzerine temellenen değer ve isteklerine düşman olarak görmesiydi."* (s. 211)

***

Evet, Prog. Hewett'ın söyledikleri, yoruma gerek bırakmayacak ölçüde açık... Üstelik, feminist hareketin içinden çıkan, içten bir özeleştiri. Bizler içinse, kadınlığın konumunu değiştirmeyi öngören bir hareketin, toplumsal değişim isteğiyle çakışmadıkça havada kalacağının birkez daha kanıtlanması anlamını taşıyor. *A Lesser Life*'ın kadın hareketine ilgi, hele feminizme eğilim duyan herkesçe dikkatle okunmasında büyük fayda görüyorum...

1) Sex and Destiny (The Politics of Human Faertility). Secter and Warburg. Londra 1984.

2) A Lesser Life. The Myth of Women's Liberation in America. William Morrow and Company Inc. New York 1986

Varlık, Temmuz 1987

MARJİNALLER VE DEMOKRASİ

1980 sonrası sol siyasal literatürümüze ülkemiz için yeni sayılabilecek bir kavram ve bu kavramın bağlandığı yepyeni (?) bir toplumsal dinamik eklendi: Marjinallik ve marjinaller...

Kimdi bu bazı tatlısu çevrelerce hakları" demokrasinin olmazsa olmazı" olarak dayatılan marjinaller? Nasıl olmuştu da, ülkemizin demokrasisini (daha doğrusu demokrasiye gidişatını) gözetmekle görevli Batı Avrupalı gözlemcilerin teftiş listesine, hapishanelerin, nezarethanelerin, işkencehanelerin yanısıra, ekleyivermişlerdi Radikal Parti müteşebbislerinden İbrahim Eren'in hanesini?

Soruları çoğaltmak mümkün, belki de eğlendirici... Ancak, önce biraz ansiklopedi karıştıralım, diyoruz.

Fransız kaynakları (Grand Larousse Enyclopedique ve Meydan Larus) Marjinal ve marjinalizm'in sosyolojik ve antroplojik yönlerini gözönünde bulundurmaksızın, yalnızca iktisadî bir terim olarak irddeliyor. Buna göre;

"MARJINAL. sıf. (İng. Margin, sınır, kenar'dan, fr. marginal)

İkt. Birileri matematik anlamda değişken olabilen, nisbeten homojen bir grubun sınırında yeralan her çeşit olguya denir (...)" ve;

"MARJİNALİZM i. (İng. margin, sınır, kıyı'dan, fr. marginalisme).

1870'e doğru ortaya atılan iktisat teorisi. Bu teoriye göre bir ürünün mübadele değeri, kullanılabilecek son birimin faydalılığı en düşük faydalılıktır" (...) (ML)

Özetle, marjinalizm, klasik iktisat okullarının, bir metanın mübadele değerinin, onu üretmek için harcanan emek miktarıyla belirlendiği tezini savunan nesnel yak-

laşımlarına karşı, o metanın tüketim dozları içinde tüketilen son dozunun yararlılığını ölçü alan öznel bir değer teorisidir denilebilir.

Encyclopedia Britannica ise, *Marjinal*'in iktisattaki tanımına hiç yaklaşmaz ve onu sosyolojik/antropolojik bir terim olarak sunar:

"MARJİNAL GRUPLAR: Bu terim sosyologlar tarafından iki şeklide kulanılır: biri, belirli karışık ırklı gruplara gönderme yapmaktadır, diğeri ise kültürel bir zemini terkeden, ancak ikinci bir kültürel grup tarafından da henüz kabul edilmemiş bir grubu belirler. (...)"

Yine özetleyecek olursak, ana azınlık grubundan ayırdedici bazı nitelikleri bulunmakla beraber çoğunluk grubu tarafından azınlık addedilen, bu nedenle de ne çoğunluk, ne de azınlıkça içine kabul edilmeyen ve ana özelliği öznefreti olan sosyal grupları, ya da, bir kültürel zeminden kopmakla birlikte, bir yenisinin içine kabul edilmeyen ara grupları belirlemede kullanılan bir Amerikan sosyolojisi terimidir, *"marjinal gruplar"*.

Kuşkusuz son yıllarda ülkemizde sol siyasal literatürün kapılarını zorlayan marjinallik bu tanımların ne ilki, ne de ikincisiyle ilişkilidir. Daha çok, Batı Avrupalı komünist partilerin 1970'lerde benimseyip siyasal yönlerini yeniden tayinde kriter aldıkları *"Tarihsel Uzlaşma"* kavrayışına bağlanmaktadır. İşçi sınıfı diktatörlüğünü reddederek tekelci kapitalizmden şu ya da bu ölçüde zarar gören çeşitli toplumsal kesimler arasındaki bir uzlaşma zemini arayan ve özellikle Fransız ve İtalyan Komünist Partilerince benimsenen bu eğilim, *"marjinaller"* olarak tanımladığı eşcinseller, travestiler, fahişeler, feministler, çevreciler ateistler... vb. grupları da toplumsal dinamikler ve kapitalizme karşı olası müttefikler arasına yerleştiriyordu. Önceleri *"fringe groups"* (saçak gruplar) olarak nitelenen bu gruplar, daha sonra kulanılagelen tanımın sınırları zorlanarak *"marjinal"* tanımıyla anılmaya başlandılar.

Kuşkusuz bu yorum, marksist *"sınıf"* kavrayışını, Amerikan gruplar sosyolojisinin terimleriyle zorlayan bir girişimdi...

Türkiye bu oluşumdan 80 sonrasında etkilenmeye başladı. Bunda kuşkusuz, 12 Eylül darbesinin egemen sosyalist üslûbu (bir daha geri dönülmemecesine) parçalamış gözükmesinin payı vardır. "Sivil toplum" adına, kiminle kimi uzlaştıracağı pek açık olmayan "(tarihsel?) uzlaşma" çağrıları, sonunda, ne ağır baskılar altında oldukları birden keşfediliveren marjinallere yönelecekti. Sosyalistler, toplumda *yalnızca* işçi sınıfının değil, en tutarlı (bu ne demekse?) demokratlar olduklarını kanıtlamak için, eşcinsellerin, travestilerin, feministlerin, fahişelerin, ateistlerin.. *de* haklarını savunmak zorundaydılar. Böylelikle, 80 öncesinin biraz şematize algılanmasına karşın, sınıfsal temele dayanan işçi-köylü-memur-aydın-kadın-gençlik-titifakı anlayışı, yerini sosyalist-feminist tek eş - cinsel-çevreci-ateist-tarvesti vd. vd. dayanışmasına bırakacak şekilde zorlanıyordu sivil a tarafından.Ve her nedense, Türkiye'de demokrasinin işlerliğini Batı kamuoyu adına gözlemekle yükümlendirien gözlemcilerce de şiddetle destekleniyordu bu girişim.

Hemen belirteyim, kimsenin kimseye "ahlak bekçiliği" yapmasını savunuyor değilim. Bence, cinsel tercihler ideolojilere temel teşkil edemezler. Ne var ki, sosyalist hareketin belkemiğini teşkil eden sınıf perspektifinden böylesine uzaklaştırılmasının, sonuçta onu da *"marjinalize edivereceği"* kaygısını taşıyorum. Değil mi ki, demokrasi" azınlıkların varlık haklarına saygı" rejimidir, belkemiği (yani kafa ve kol emekçilerinin öncülüğü düşüncesi) ile bağlantısını yitirmiş bir sosyalizm, rahatlıkla yeni omuzdaşları, eşcinseller, travestiler, lesbienler, ateistler, yeşiller... ile birlikte "varlığına saygı duyulan", (daha doğrusu tahammül gösterilen) bir azınlık grubu olarak toplumun saçaklarındaki yerini alabilir ve büyük ço-

günluğu tekellerin denetimi altındaki kitle iletişim araçlarınca yönlendirilen halk kitlesinin ilgi alanının dışında varlığını ilelebet sürdürebilir. Bunun, tekellerin çıkarı açısından bir sakıncası yok, hatta, rejimin hoşgörüsünü dosta düşmana göstermesi bakımından, büyük yararları vardır...

Toparlayacak olursak, -Amerikan "gruplar sosyolojisine" özgü bir kavram olan marjinallik, özellikle 70'li yıllarda Tarihsel Uzlaşma'yı savunan partilerce sosyalist literatüre eklemlendirilmiştir, diyorum. Sosyalizmin bekemiğini oluşturan sınıf ölçütünün yerine ikamesi, sanıldığı üzere bu ideolojinin etki alanını genişletmeyecek, aksine, sosyalist hareketin de marjinalize edilmesi rizikosunu taşıyacaktır.

KADINLAR NASIL KURTULUR?

Duygu Asena, *Söz* gazeterinde tefrika edilen *Kadının Adı Yok*-2'de kadınların kurtuluşu için pratik reçeteler sunmayı sürdürüyor. Tefrikayı izleyemeyen okurlara Aydın'ın Amerika'dan dönüp adı hâlâ olmayan kadınla evlendiğini duyuralım. "Ya özgürlük?" diyeceksiniz, kadın özgürlüğünü evliliğe rağmen korumaya kararlı: Kocasının çamaşırlarını yıkamıyor, örneğin. Ne mi yapıyor? Yanında çalıştırdığı kadına yıkatıyor...

Diyorum ki, feministler (haydi belirteyim; burjuva feministleri) ile hizmetçiler arasında bir nedensellik bağı var galiba. Birincinin var (ve özgür) olabilmesi için ikincinin varolması gerekiyor. Birtakım kadınlar, diğerlerinin çocuk bakımı, yemek, bulaşık, temizlik gibi angaryalarını sırtlanacaklar ki, bunlar kadın özgürlüğünün keyfini çıkartıp bu konuda akıl hocalığı yapabilsinler...

Varlık, Ocak 1988

EK - I
EMEKÇİ SİBEL "CADILARIN" TEORİLERİNİ ALTÜST ETTİ!..

Son günlerde piyasaya çıkan bir broşür var. Yazarını, kimsenin gözü işçi hareketinin saflarından ısırmıyor ama kendisi, Feminizmi "emeğin bilimi" açısında eleştirmeye karar vermiş. Bu konuda bizim de söyleyeceğimiz birkaç şey var.

Sibel Özbudun (bundan sonra S.Ö. diye anılacak), kitapçığın ilk bölümünü Batı'da Feminizmin tarihine ayırmış. Okumaya başladığımızda hemen altıncı satırda gözümüze çarpan bir ifade broşürün bilimsel niteliği konusunda bize bir ipucu veriyor; bu Aytunç Altındal'ın önerdiği "üretimci-emek-sahibi altyapı kadını" terimidir. Dipnottan öğreniyoruz ki, terim, "üretimci-emekçi kadınları" tanımlamada kullanılmaktadır. Bu durumda burjuva burjuva ve küçük burjuva kadınlarına "üstyapı kadını" olmak kalıyor. Tabiî bir yorum da sadece küçükburjuva, aydın kesim kadınlarının üstyapı kadını sayılması olabilir. Ne de olsa kültür, sanat, politika onlara daha yakın olaylar. Artık kim kimi belirliyor, kim etkiliyor siz çıkaracaksınız.

Ancak telaşlanmayalım; bu ilk şok, kitapçığın geri kalan bölümlerine tahammülde hayli yararlı olacaktır. Çünkü anlaşılıyor ki, S. Ö., kalemi eline aldı mı, her türlü sosyolojik kaygudan azade "sınıfsal" tahliller yapmaktan adeta kendini alamamaktadır. Devam edelim:

S.Ö., bundan sonra, Orta Çağdan 1. Dünya Savaşı'na kadar Feminist ya da feminizan hareketlerin başının nasıl ezildiğini iştahla anlatarak sözlerini şöyle bağlıyor:

"Hemen söyleyelim, bu biçimsel eşitlik mücadelesinin dışındaydı emekçi kadın ve dışında kalmaya da özen gösteriyordu. Yaşamı, ne eğitim, ne pantolon giyebilme, ne mirastan eşitçe yararlanabilme vb. hakların ciddiye almasına el vermeyecek kadar ağırdı."

S. Ö. sık sık proleter kadınların, yoksulluk, ağır çalışma koşulları vb. nedenlerle Feminizmden uzak kaldıklarını vurguluyor (1) ve asıl önemlisi bunun doğru bir "sınıfsal" tutum olduğunu savunuyor. Bu ve benzeri görüşler, ne bize, ne emekçi kadınlara, hatta ne de emekçi erkeklere yabancı değildir. "Toplumsal hareketlerde yer almayıp kendi karnınızı doyurmaya bakın" yollu öğütleri ilk kez S.Ö. vermiyor. Ama toplumsal bilinçle donanmış her insan -ve her kadın- bilir ki, ekonomik baskıdan cinsel baskıya kadar her türlü zordan, toplumsal mücadelelerle kurtulunur ve S.Ö.'un Feminizme bir alternatif olarak sunmaya çalıştığı sosyalist mücadele de dahil, hiçbir hareketlilik bugünden yarına kimsenin karnını doyurmaz. O yüzden baskıdan rahatsız tüm toplumsal kesimlerin bu tür aldatmacalara karnı toktur ve toplumu dönüştürme mücadelesi içinde yerlerini alacaklardır.Feminizm de bu mücadelenin bir parçasıdır. Ayrıca S.Ö. kadınları sürekli olarak "sosyalist mücadele"ye davet etmektedir ama kadınların bu hareketlilik içinde yer alabilmesini adeta bir lütuf olarak görmekte; kadınların toplumsal-siyasal edilgenlikten böylece kurtulduklarını savunmaktadır (2). Kadınlar kendi hakları için örgütlenmeyecekler, onları arasına kabul eden sosyalist hareketlilik de kadınların iktisadî, siyasî bağımsızlığını savunacaktır (3).

Bir "rafine" tavır

S.Ö.'da, bir de, gördüğü her şeye ve her talebe "burjuva" damgasını vurma eğilimi başgöstermiş. Bu "rafine"

sosyolojik tavır, S.Ö.'un emekçi kalemine şöyle şeyler yazdırabiliyor: "14.-18. yüzyıl arasında kadın ve kadın haklarına ilişkin tartışmalar, öncelikle Platonizmin, Yahudiliğin ve giderek Katolik Kilise'nin kadim 'Kadın İnsan mıdır?' sorusu karşısında, yükselmekte olan Batı burjuvazisinin cevap arayışını simgelemektedir." (s.2).

Siz boşuna, "14. yüzyıl,... burjuvazi, aman bu işte bir hata olmasın" diye kafa yormayın. Madem ki kadınlardan yana çıkmıştır, o halde burjuvadır. Hem tarihte burjuvaziden başka egemen sınıf görüldü mü? Kadın haklarından sonra böylece insanlığı da burjuvazinin eline teslim eden S.Ö., şaşırtıcı bir ferahlıkla Feminizmin her halükârda ve sadece burjuva kadınlarının taleplerini ifade ettiğini iddia etmeyi sürdürüyor. Bunu uzunca bir alıntıyla belgeleyelim: "...burjuvazinin siyasal iktidarını pekiştirdiği 18. yüzyıl sonlarından itibaren hızla kutuplaşan iki sınıfın kadınlarına burjuvaziye ve proletaryaya değişik biçimlerde yansımaktaydı. Burjuva kadını bir yandan kocasının aracılığıyla yükselen refah düzeyinden payını alırken, bir yandan da tarih boyunca görmediği bir güvensizlik konumunda bulmuştu kendini. Eğitim kurumlarından yararlanma kendine mülk edinme, miras hakları son derece kısıtlı, mesleklerde giderek artan uzmanlaşma nedeniyle geleneksel olarak kadın işi sayılan (öğretmenlik, hemşirelik vb.) işlerin dahi dışına düşmüş, her türlü siyasal haktan yoksundu.(...) Zinanın tek sorumlusu kadın sayılıyor, erkeğin sorumluluğu sözkonusu edilmiyordu. Böylesi bir durumda beş parasız ve işsiz güçsüz olarak kendini kapının dışında bulacağına kesin gözüyle bakılabilirdi. (...) Öte yandan, burjuvazi (tüccar, sanayici, serbest meslek sahipleri, bankerler vb.) Fransız Devrimi'nin esinlediği radikalizmle birlikte 19. yüzyılda aristokrasi taklitçiliğini bir kenara bırakarak kendi kimliğini kurma, kendi değerlerini toplumda egemen kılma uğraşına girmişti. (...) Artık iş bilenin, kılıç kuşananın'dı ve

bu, kadın için de zaman zaman kendini bir zorunluluk olarak dayatıyordu. İşte Feminizm ilerde de göreceğimiz gibi, Batı toplumlarındaki (münhasıran) Bu kadının isteklerinin ifadesidir."

Bu talepler S.Ö.'nün de çeşitli yerlerde doğru ifade ettiği gibi, oy hakkı, evlilikte eşitlik, eğitim ve meslek edinebilme hakkı. miras hakkı vb.'dir. Proleter kadınların talepleri olarak da en temelde artık modası geçmiş olan kürtaj, doğum kontrolü ve Feministlerin de savunduğu (hatta artık hemen hemen yalnızca Feministlerin savunduğu) çocukların cinsiyetçi rollere göre eğitilmeleri dışında-kreşlerin açılması, kadın işçilerin çalışma ve sağlık koşullarının düzeltilmesini gösteriyor. Biz bunlara doğum izni ve analıkla ilgili tüm hakları da ekleyebiliriz. Bu, mutlaka üzerinde durulması gereken bir konudur, çünkü Türkiye'de kadın talepleri denince akla çoğunlukla bunlar gelir. Bu talepleri, çalışmayla ilgili ve çocukların eğitimiyle ilgili olarak ikiye ayırabiliriz. Birincisi, yani çalışanların belli bir kesiminin -kadınların- çalışma koşullarıyla ilgili taleplerini savunmak kadın örgütlerinden çok sendikalara ve diğer işçi örgütlerine düşer. Çünkü bunlar bir cinsiyet halinin sonucu değil, emeğin sorunlarıdır. Ve eğer sendikalar vb. tarafından yeterince etkin olarak savunulmuyorlarsa, bu durum sözü edilen örgütlerin bu konudaki duyarsızlığından kaynaklanmaktadır ve kadınların buralardaki etkinliğiyle bertaraf edilebilir. Çocuk eğitimiyle ilgili talepleri kadınların talebi olarak sunmaksa daha bağışlanmaz bir hatadır çünkü bu, çocuk eğitiminin kadınların görevi olduğunu baştan kabullenmektir ki, şükür böyle tutucu görüşler epeydir rahatça savunulamıyor. Yani çocukları için kreş, yalnızca annelerin değil, babaların da sorunudur çünkü babalık da analık kadar toplumsal bir görevdir. Fransa'da feministlerin, bebeğin doğumundan hemen sonra, tıpkı analık izni gibi, babalık izni talep ettiklerini hatırlatarak bu konuyu bağlayalım.

Cinsellik burjuvaziye mi özgü?

Bunların dışında S.Ö., özellikle cinsellikle ilgili taleplerin proleter kadınları ilgilendirmediğinde ısrar ediyor (o kadar ki, okuyucu, emekçi kadınların sevişmedikleri, bunun burjuvaca bir faaliyet olduğu duygusuna kapılabilir). Oysa tüm bu talepler, kadınların -burjuva ya da proleter- talepleridir. Her sınıftan kadın, parlamenter tercihleri için oy kullanmak, evlilikte kocasıyla eşit olmak, hatta ülkemizde de çok yaygın olduğu üzere kocasından dayak yememek ister. Proleter kadınların yoksulluktan dayağın acısını duymadıklarına inanmak, bazı haklara yalnızca bir elitler grubunun layık olduğunu savunmaktır özünde (Ayrıca emekçi olmak her zaman yoksul olmak anlamına gelmez ya neyse, o kadar vülgerlik kadı kuramcısında bile bulunur, değil ki Aytunç Aldındal'ın kadın kuramcısında olmasın). Proleter kadınlar siyasal, toplumsal, cinsel özgürlüğe burjuva kadınları kadar layıktır. Ve bunun için mücadele etmesini de bilirler. S.Ö. de bu arada erkeklerle bir olup "şu duygusal kadınlarla" dalga geçmekte özgürdür(4). Gerçi hemcinslerine ihanet, sınıfına ihanetten bile beter; sınıf değiştirmek mümkün, cinsiyet değiştirmek zor!

S.Ö., bundan sonra Feminizmin Türkiye'ye Ge(tiri)lişi diye bir başlık atmış. Bu bölümü okuyunca meğer yaşadığımız topraklar üzerinde neler olmuş diye şaştık kadık. Önce S.Ö. ve Aytunç Altındal'ın toplumun çeşitli kesimlerinin değişme dinamiklerini nasıl yorumladıklarına bakalım.

İlk öğrendiğimiz gerçek şu ki I. ve II. Meşrutiyet hareketleri 16. yüzyılda ağırlığını duyurmakta olan, toprak ağaları, kentli-ticaret-ağaları, faizci-tefecilerin, 19. yüzyılda din adamlarının desteğini de alarak kendilerini devlete kabul ettirmeleriymiş. Bunlar, 19. yüzyıl başlarında Batı dünyasında patlayan toplu değişiklikleri izleyerek bir

burjuva ıslahatçılığına girişirlerse, saray çevresinin boyunduruğundan kendilerini kurtarabileceklerini sezmişler. 19. yüzyıldan itibaren, Osmanlı devlet yönetiminde söz sahibi olan elit, Batıdaki kadın hakları hareketinden etkilenmekteymiş. Bu dönemde Batı dünyasında patlayan toplumsal değişiklikleri dikatle izleyen kentli ticaret ağalarıyla, kentli faizci tefeciler eliyle, ıslahat görüntüleri altında, birtür Feminizm canavarı ülkemize sokulmuş; 1908 sonrasıysa, kadın haklarını gündemde tutan dernekler faaliyete girmiş (Bunların arasındaki farklılıklardan kime ne?). Bu menhus örgütlerin amacı fakrü zaruret içindeki Osmanlı işçi kadınlarının yükselen ekonomik hak mücadelesini kırmak olsa gerekti. 1923 yılından itibaren kadınlara seçme, seçilme hakkına kadar varan özgürlükler verilmiş. Bu arada (reformların üzücü sonuçları olarak) kadınlar. Adalarda. Modalarda gezmekte, rakı içip dekolte elbiseler giymekteymişler. (Feminizmin bu kadarı da fazla!) Ama tabiî ki ve çok şükür ki, emekçi kesimin kadınları bu belâlı ve musibet kadın hakları yaygaralarından etkilenmemişler. Çünkü bunlar işçi sınıfı hareketinin programına yazılmamış. Fakat kendini bilmez bir kadın, Nadiye Hanım, Bakü'de toplanan Doğu Halkları I. Kongresi'nin 7. oturumunda., (S.Ö.'nun nedense devamını aktarmadığı bir konuşmasında), "Türk kadınlarının belki diğer Doğu'lu kadınlardan daha iyi durumda sayılabileceklerini ama onların da diğer komünist Doğu'lu kadınlar gibi, sınıf mücadelesinin ötesinde bir de erkeklerin despotizmiyle mücadele etmek zorunda olduklarını" söylememiş mi? Bu ne demektir? Açlık, sefalet, yoksulluk, evet, bunlara karşı mücadele erkek işçileri ve emekçileri de ilgilendirdiği kuşkusuz, ama ayrıca erkek despotizmine karşı mücadele; düşünün ki bu her sınıftan kadınların ortak mücadele etmeleri gereken bir eksenin ifadesidir. Bunlar olsa olsa, hoppa, burjuva, ayrıcalıklı kadınları ilgilendirebilir. Bu Nadiye Hanım delirmiş midir?

Emeğin Biliminin yüce tapınağında, Poligaminin ilgası, evlilikte hak eşitliği gibi talepler ileri sürmüştür. Aman yarabbim yoksa Feminizm bu mudur?

Heyhat, 70'li yıllar gibi, toplumsal hareketliliklerin ne yazık ki yükseldiği bu dönemdeyse daha önce bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıdaki "Feminist" literatür çevirileri ülkemizde yaygınlaşacak, Avrupa'da aldığı yenilgilerden ders almamışa benzeyen bu burjuva canavarı bir kez daha ülkemize el uzatacaktı. İnanmayan kitapçığı okusun!

Anlayışın bu kadarına pes

Broşürün son bölümünde, S.Ö. belli ki, Feminizme yönelik söyleyeceği ne varsa söylemiş. Bunları kaba hatlarıyla ele alacağız. Ayrıntılarına inmeye kalsak sayfalar yetmez, çünkü S.Ö.'nün bilimsel mezhebi, hippy komünistlerden söz edecek; 'popülist-anarşist' dedikten sonra parantez açıp 'narodnik' diyecek (s/26) kadar geniş. Ancak feministleri yöntemsizlikle (s/55) suçlayan S.Ö.'ye yöntem üzerine bizim de söyleyecek iki çift sözümüz var. Bir kez, belli ki, S.Ö.'nün o aydınlık kafası iki kategoriyi birden almıyor. Yani cinsiyetten söz ettiniz mi sınıfların varlığını kabul ediyor olmanız mümkün değil. Ya cinsel, ya sınıfsal! İkisi birden S.Ö.'nün başını döndürüyor. Yazarımızın kavrayamadığı bir ikinci konu da, her ideolojik akımın çeşitli sosyolojik kavramları kendi sistematiği içinde anlamlar yükleyerek kullandığıdır. Buna apartma denmez. S.Ö.'yse durmadan Feminizmin Marksizmden çeşitli kavramları aparttığını ileri sürmektedir (s/42). Bu mantığa göre, Marx, emek kavramını Ricardo'dan, ya da diyalektiği Hegel'den apartmıştır. Sosyolojiyi, sosyalist el kitaplarından öğrendiği bu tavrından da belli olan S.Ö., Patriyarkalizmin ortaya çıkışı konusunda bunlarla bile çelişmektedir (S/56). Bu konudaki görüşlerini eleştirmemiz

mümkün değil; bir sürü antropoloğun içinden çıkamadığı bu konuyu S.Ö. çözerse, Engels bile mezarından çıkıp alnından öpecektir, biz garanti ediyoruz.

Hakkını yemeyelim, s/47'de feminist hareketlerle ilgili istemeden de olsa çok iyi bir tablo çiziliyor. S.Ö'ün anlattıklarından nakledersek, aralarında görüş farkları bulunan ve değişik biçimlerde örgütlenmiş kadın grupları, 8 Mart gösterileri, kürtajın yasallaşması vb. tüm kadınları ilgilendiren konularda bir araya geliyor. Ayrıca 8-11 kişilik toplantılarda, birbirlerine özel deneyimlerini aktararak, cinsiyet ayrımı, eşcinsellik, kürtaj deneyimleri, evde işbölümü vb. kendi hayatlarını doğrudan ilgilendiren sorunları tartışıyorlar. Böyle diyor S.Ö. Bundan iyisi can sağlığı değil mi?

Bunu çok gayrı ciddi bir tablo olarak gören S.Ö., Feminizmi eleştirirken bir sürü marjinal olayı ya da Feminizmden vazgeçmiş kadınları ele almış. (Hele tek kişilik bir grup kurmuş olan Ti-Grace Atkinson'un durumu var ki, ellisekiz sayfalık broşürün iki sayfası ona ayrılmıştır.) Bizi sevindirmez ama, kendisinin Feminizme alternatif olarak sunduğu sosyalist hareketin tarihinde de tatsız ve aykırı olaylar eksik değildir. Ama bu bizim harekete bakışımızı değiştirmez. Feminist hareket, uç noktalarıyla, aykırı sempatizanlarıyla değil, dünyayı değiştirme yöntemleriyle ele alınmalıdır. Tıpkı diğer muhalefet hareketleri gibi. Türkiye'deyse, S.Ö.bizleri Batıdan bir düşünceyi (Feminizm) aktarmakla suçluyor. Marksizmin de Anadolu'nun bağrından çıkmış bir ideoloji olmadığını hatırlatarak, YAZKO'nun Somut'undan bir gençlik dergisi olarak bahsedecek kadar (s/53) Türkiye'den bihaber olan bir insanın böyle eleştiriler yapmasını yadırgadığımızı belirtelim. S.Ö. bu derginin kadın sayfasında, emekçi kadınların sorunlarının ele alınmadığını söylüyor. Bunu gören, burjuva kadınların özgül sorunlarından bahsedildiği, yani örneğin, "aşcınızla ilişkilerinizle seksizm" ya da "Saint-Tropez'de

bilinci üst çıkarmak kadınlığın teşhiri midir? vb konular bekliyor. Oysa bu sayfada S.Ö'nün ağzından aktarırsak şu konular yer almış: Batı'da kadın hareketlerinin tanıtılması,reklamların ve kitle iletişim araçlarının kadınları şeyleştirmesi, kadının bedenine sahip çıkma hakkı. (s/53).

S.Ö.'nün Feminizme başlıca eleştirilerinden biri cinsel baskının ön planda tutulmasıdır. Ancak broşürün sonlarına doğru birden farkediyorsunuz ki, S.Ö. cinsel baskı deyince kadınların cinsel faaliyetten men edilmelerini anlıyor. Anlayışın bu kadarına pes diyerek, yazımızı S.Ö.'ye birkaç soru sorarak bitiriyoruz:

1- Bir işyerinde çalışan kadınlara, aynı işi yapan erkeklerden daha az ücret verilmesi ne tür baskıdır?

a) Cinsel
b) Sınıfsal
c) Hiçbiri

2- S.Ö. kadınların ezildiğine gerçekten inanıyor mu?

A. Düzkan - H. Koç
Yeni Gündem,
1- 15 Eylül 1984

NOTLAR

1- Bunun bir başka örneği de s/14'de
"Denebilir ki, 19. yüzyıl Avrupası'nda emekçi sınıfın birincil uğraşı hayatta kalabilme mücadelesiydi."

2- "Öte yandan Rosa Luxembourg ve Clara Zetkın gibi kadınların partinin ön saflarında yer almasıyla kadınların siyasal hakları desteklenmekteydi."

3 "RSDİP ise, işçi sınıfının bilimi üzerinde temellenmekte, kadının iktisadi-siyasi bağımsızlığını savunmaktaydı." (s/26) Feministler aynı şeyi savununca ne mahzuru oluyor acaba, diye düşünmeden edemiyor insan.

4- Bunu da yapmaz artık diyen meraklılara s/48 okumalarını tavsiye ederiz:

"... Marliyn bunun üzerine konferanslar vermeye başladı. Yeniden gözyaşları, hırçınlıklar, kavgalar." (altını öfkeyle biz çizdik)

8 Mart'tan 8 Mart'a mı?

Bu kitaba **Sonsöz**'le başlamak alışılagelmiş bir uygulama değil, biliyorum; ne ki bunu iki nedenden gerekli gördüm. İlkin, bu yazı gerçekten de kitapta yeralan yazıların kronolojik dizilişi bakımından sonuncusu. İkinci olarak ve daha önemlisi ise, gerçekten de, '**Kadın**' konusundaki üretimimin, en azından uzun bir süre için sonuncusunu oluşturacak.

Neden böyle? Bir kez, '**rant**' yemeyi sevmiyorum. Yayıncım bana bu konuda şimdiye dek yaptığım çalışmaları toplu olarak değerlendirme önerisini getirdiği zaman, öncelikle bu nedenden dolayı irkildim. Yazıları yazılmış, bitmişti bana göre. Ve kendi kapasitem çerçevesinde söylenebilecek herşeyi söylemiş sayıyordum kendimi. Bunları yeniden (tabir yerindeyse bir '*Toplu Eserler*' biçiminde) istip okura sunmak düşüncesi, beni yadırgattı, dahası, ürküttü. Buna kendimi yeterli görmüyordum, hâlâ da görmüyorum. Ne ki, yayıncının bu görüşe, konu üzerinde çalışan genç araştırmacıların (değer görürlerse) geniş sayılabilecek bir zaman dilimi ve yayın spektrumuna dağılmış yazıları bulmakta çekeceği zorluklara işaret ederek itiraz etmesi, bir ölçüde ikna olmamı sağladı.

Ancak, bu hevesle yıllardır arşivimde tozlanadurun yazılarıma yeniden gözatma durumunda kalmam, daha da ikna edici oldu. 'Gökyüzünü fethe çıkmış' o yirmi yaşındaki genç kadının görüşlerinin altına hâlâ imza atabileceğimi görmem, ne yalan söyleyeyim, beni kıvandırdı. Bu kişisel '**retrospektif**', ülkemizin kendi geleceğini kendi elleriyle inşa etmeye kararlı genç kadın kuşağına, ola ki düşünsel birikim/pratik deneyimi aktarma kanallarından birini oluşturur.*